

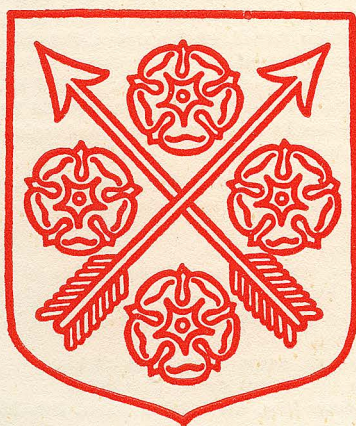
SVERIGES KYRKOR

KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

PÅ UPPDR. AV K. VITT. HIST. O. ANT. AKAD.

UTGIVET AV SIGURD CURMAN

OCH JOHNNY ROOSVAL

NÄRKE

BAND I. HÄFTE 3.

GLANSHAMMARS HÄRAD

SYDVÄSTRA DELEN

AV

SIGURD CURMAN, ERIK LUNDBERG,
STELLAN MÖRNER OCH BERTIL WALDÉN

SVERIGES KYRKOR

föreligger i följande delar 1961:

- UPPLAND. (7) Band I, h. 1. *Danderyds skeppslag*, mellersta delen. Pris 6: 60.
• (29) Band I, h. 2. *Danderyds skeppslag*, östra och västra delen. Pris 13 kr.
• (62) Band I, h. 3. *Värmdö skeppslag*. Pris 16: 50.
• (64) Band I, h. 4. *Åkers skeppslag*. Med register till Bd I. Pris 17: 50.
• (8) Band II, h. 1. *Häverö och Väddö skeppslag*. Pris 4: 40.
• (50) Band II, h. 2. *Bro och Vätö skeppslag*. Pris 8 kr.
• (58) Band II, h. 3. *Frötuna och Länna skeppslag*. Pris 12 kr.
• (74) Band II, h. 4. *Frösåkers härad*, norra delen. Pris 28 kr.
• (75) Band II, h. 5. *Frösåkers härad*, södra delen. Med register till band I. Pris 32 kr.
Register till band II. Pris 32 kr.
• (12) Band III, h. 1. *Långhundra härad*, norra delen. Pris 15 kr.
• (67) Band III, h. 2. *Långhundra härad*, södra delen. Pris 12 kr.
• (69) Band III, h. 3. *Närdinghundra härad*, västra delen. Pris 20 kr.
• (70) Band III, h. 4. *Närdinghundra härad*, östra delen. Med register till Bd III. Pris 20 kr.
• (1) Band IV, h. 1. *Erlinghundra härad*. Pris 4: 50.
• (11) Band IV, h. 2. *Semlinghundra härad*. Med register till Bd IV. Pris 17 kr.
• (71) Band V, h. 1. *Vallentuna härad*, östra delen. Pris 15 kr.
• (72) Band V, h. 2. *Vallentuna härad*, västra delen. Pris 15 kr.
• (78) Band V, h. 3. *Sjuhundra härad*, sydvästra delen. Pris 18 kr.
• (80) Band V, h. 4. *Sjuhundra härad*, nordöstra delen. Pris 18: 50.
• (88) Band V, h. 5. *Lyhundra härad*, sydvästra delen. Pris 28: 50.
• (73) Band VI, h. 1. *Färentuna härad*, västra delen. Pris 26 kr.
• (77) Band VI, h. 2. *Färentuna härad*, mellersta delen. Pris 20 kr.
• (79) Band VI, h. 3. *Färentuna härad*, östra delen. Pris 17 kr.
• (81) Band VI, h. 4. *Sollentuna härad*, södra delen. Pris 24 kr.
• (82) Band VI, h. 5. *Sollentuna härad*, norra delen. Med register till Bd VI. Pris 24 kr.
• (76) Band VII, h. 1. *Bro härad*. Pris 26 kr.
- GOTLAND. (3) Band I, h. 1. *Lummelunda ting* (utom Tingstäde). Pris 4 kr.
• (21) Band I, h. 2. *Lummelunda ting* (Tingstäde). Pris 5: 50.
• (31) Band I, h. 3. *Bro ting*. Pris 12 kr.
• (33) Band I, h. 4. *Endre ting*. Pris 12 kr.
• (35) Band I, h. 5. *Dede ting*. Med register till Bd I. Pris 10 kr.
• (42) Band II, *Rute setting*. Med register till Bd II. Pris 16 kr.
• (54) Band III, *Hejde setting*. Med register till Bd III. Pris 26 kr.
• (61) Band IV, h. 1. *Lina ting*. Pris 12 kr.
• (66) Band IV, h. 2. *Halla ting*, norra delen. Pris 18 kr.
• (68) Band IV, h. 3. *Halla ting*, södra delen. Pris 20 kr.
• (84) Band IV, h. 4. *Kräklinge ting*, nordvästra delen. Pris 25 kr.
- VÄSTERGÖTLAND. (2) Band I, h. 1. *Källands härad*, norra delen. Pris 5: 40.
• (4) Band I, h. 2. *Källands härad*, sydöstra delen. Pris 4: 50.
• (15) Band I, h. 3. *Källands härad*, sydvästra delen. I. Pris 10 kr.
• (16) Band I, h. 4. *Källands härad*, sydvästra delen. II. Med register till Bd I.
Pris 10 kr.
- STOCKHOLM. (17) Band I, h. 1. *Storkyrkan*. 1. Församlingshistoria. Pris 11 kr.
• (24) Band I, h. 2. *Storkyrkan*. 2. Byggnadshistoria. Pris 15 kr.
• (25) Band I, h. 3. *Storkyrkan*. 3. Inredning och inventarier. Med register till Bd I.
Pris 20 kr.
• (28) Band II, h. 1. *Riddarholmskyrkan*. 1. Byggnadshistoria. Pris 20 kr.
• (45) Band II, h. 2. *Riddarholmskyrkan*. 2. Fast inredning, inventarier och gravminnen.
Med register till Bd II. Pris 38 kr.
• (5) Band III, h. 1. *Kungsholms kyrka*. Pris 4: 50.
• (10) Band III, h. 2. *Hedvig Eleonora kyrka*. Med register till Bd III. Pris 14 kr.
• (26) Band IV, h. 1. *Jakobs kyrka*. 1. Församlingshistoria. Pris 13 kr.
• (32) Band IV, h. 2. *Jakobs kyrka*. 2. Konsthistoria. Pris 13 kr.
• (40) Band IV, h. 3. *Johannes kapell och kyrka*. *S:t Stefans kapell*. Med register till
Bd IV. Pris 10 kr.
• (20) Band V, h. 1. *Adolf Fredriks kyrka*. Pris 12: 50.
• (55) Band V, h. 2. *Gustav Vasa kyrka*. Pris 5: 50.
• (60) Band V, h. 3. *Matteus kyrka*. Pris 4 kr.
• (23) Band VI, h. 1. *Klara kyrka*. 1. Församlingshistoria. Pris 12 kr.
• (27) Band VI, h. 2. *Klara kyrka*. 2. Konsthistoria. Med reg. till Bd VI. Pris 12 kr.
• (41) Band VII, h. 1. *Maria Magdalena kyrka*. Pris 12 kr.
• (56) Band VII, h. 2. *Katarina kyrka*. Pris 16 kr.
• (89) Band VII, h. 3. *Sofia kyrka*. Pris 12: 50.
• (49) Band VIII, h. 1. *Bromma kyrka och Västerledskyrkan*. Pris 6 kr.
(Forts. å omslagets 3:e sida)

K Y R K O R
I
GLANSHAMMARS HÄRAD
SYDVÄSTRA DELEN
KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

utarbetat av

SIGURD CURMAN, ERIK LUNDBERG, STELLAN MÖRNER
och BERTIL WALDÉN

Häfte 92 av

SVERIGES KYRKOR

KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

på uppdrag av

KUNGL. VITT. HIST. OCH ANT. AKADEMIEN

utgivet av

SIGURD CURMAN och JOHNNY ROOSVAL

Generalstabens Litografiska Anstalts Förlag
STOCKHOLM 1961

*Å omstående sida: Glanshammars härads sigill
(Riksens Ständers beslut 1604, s. 30. RA).*

UTGIVARNAS FÖRORD

till Närke, bd I, h. 3

Det är för utgivarna av SVERIGES KYRKOR en stor tillfredsställelse att nu kunna framlägga ett nytt häfte behandlande viktiga kyrkor i Närke.

Redan 1921 påbörjades beskrivningarna av kyrkorna i Glanshammars härad av dåvarande konsthistoriestuderanden, fil. kand. greve STELLAN MÖRNER, son till dåvarande ägaren av Esplunda herregård i Rinkaby socken inom häradet, landshövdingen greve Axel Mörner, som under sin livstid ägnade ett stort och resultatrikt intresse åt de i föreliggande häfte behandlade kyrkorna. Året därpå 1922 förelåg resultatet av Stellan Mörners arbete i form av beskrivningar av häradets fem kyrkor: Glanshammar, Rinkaby, Lillkyrka, Götlunda och Ödeby.

På grund av olika omständigheter, icke minst de betydande ekonomiska svårigheter, med vilka verket SVERIGES KYRKOR vid denna tidpunkt hade att kämpa, kunde dessa beskrivningar icke omedelbart befordras till trycket. Då tryckningsfrågan åter blev aktuell på 1940-talet, var en revision av de föreliggande manuskripten nödvändig på grund av vissa under mellantiden skedda förändringar i kyrkorna och nya vetenskapliga forskningar inom området.

Vid denna tidpunkt hade emellertid Stellan Mörner för länge sedan helt övergått till den utövande konstnärens verksamhet, varför uppgiften att revidera och bearbeta de föreliggande manuskripten anförtroddes åt samma personer, som tidigare övertagit bearbetningen av Örebro härads kyrkober beskrivningar, nämligen professor ERIK LUNDBERG och landsantikvarien BERTIL WALDÉN, av vilka den förre huvudsakligen bearbetat de arkitekturhistoriska problemen, medan den senare svarat för övriga delar av beskrivningarna.

Då Nærkeshäftet nr 2, behandlande kyrkorna i Örebro härad, framlades år 1949, trodde sig utgivarna kunna ställa i utsikt, att den fortsatta publiceringen av Närkes kyrkor skulle ske i snabb takt. Så har tyvärr icke skett. Nya problem och svårigheter hava måst övervinnas. De nyssnämnda medarbetarna hava av andra maktpåliggande arbetsuppgifter tvungits att lägga bearbetningen av Närkeskyrkornas beskrivning åt sidan. Först år 1959 blev det möjligt för landsantikvarien Waldén att i samarbete med professor Lundberg ånyo ägna tid åt en sammanhängande revision av de tidigare manuskripten, varjämte undertecknad CURMAN efter nya arkivstudier utfört ett kompletterande arbete beträffande vissa problem i Rinkaby kyrka, särskilt rörande dess byggnadshistoria och det Bonde-Oxenstiernska gravmonumentet.

Under den senaste arbetsetappen hava vi haft förmånen erhålla råd och upplysningar av experter inom olika specialområden, som beröras i en kyrkobeskrivning. Sålunda ha fil. dr ARON ANDERSSON, docenten MONICA RYDBECK och fil. lic. RUNE NORBERG lämnat värdefullt bistånd vid behandlingen av den medeltida skulpturen, den sistnämnde även rörande Glanshammars kyrkas dekorativa målningar; fil. lic. fru ANNE-MARIE FRANZÉN rörande textilierna. Professor DAG NORBERG har granskat översättningen av vissa latinska inskrifter. Professor BENGT HILDEBRAND har lämnat omfattande bistånd ifråga om heraldiska och genealogiska frågor, vilka särskilt ifråga om det Bonde-Oxenstiernska gravmonumentet krävt ingående specialundersökningar, till vilka även fil. dr SIGURD WALLIN lämnat bidrag. Professor CARL NORDENFALK har lämnat värdefulla uppgifter rörande vissa oljemålningar i Glanshammar. Slutligen har under denna volyms tryckning ett mycket viktigt bidrag lämnats av kapten NILS STRÖMBOM rörande mästaren till 1589 års målningar, vilket måst infogas som en not å s. 452.

Till alla dem som bidragit till att berika innehållet i de nu framlagda beskrivningarna av Glanshammars och Rinkaby kyrkor frambära utgivarna ett varmt och värdsamt tack. Det är naturligt, att detta alldeles särskilt riktas till de författare, som, trots långvariga pauser i arbetet icke släppt intresset för den åtagna uppgiften, utan tålmodigt fört den i hamn.

Utgivare och författare hava även en annan tacksamhetsskuld att avbördas. Under de gångna åren hava församlingarnas prästerskap, kyrkovårdar och kyrkovaktmästare städse visat ett vänligt intresse och stor hjälpsamhet vid våra undersöknings- och fotografieringsbesök i kyrkorna. För detta liksom för älskvärd gästfrihet framföres ett värdsamt tack.

Gärna vilja vi här i värdsamt tacksamhet erinra om den välvilja och det intresse, som kom arbetet SVERIGES KYRKOR till del från den numera bortgångne landshövdingen greve AXEL MÖRNER på Esplunda, vars namn även förekommer under några för vår kännedom om Rinkaby kyrkas äldre utseende mycket värdefulla fotografier. Och på Esplunda har älskvärd gästfrihet utövats mot SVERIGES KYRKORS utgivare och medarbetare även efter greve Axels bortgång. För detta uttalas ett värdsamt tack.

Detta förord bör icke avslutas utan ett meddelande, att hos redaktionen föreliggande reviderade manuskript till beskrivningar av häradets övriga kyrkor, avsedda att publiceras inom närmaste framtid.

Stockholm i oktober 1961.

SIGURD CURMAN

JOHNNY ROOSVAL

VIKTIGARE KÄLLOR MED FÖRKORTNINGAR

- ADELIGA GRAFVAR = ms med denna beteckning i ATA.
- BERGSTEDT = Carl Fredr. Bergstedt, Berättelse om en resa i Nerike 1844, ms i ATA.
- DIPL. SUEC. = Diplomatarium Suecanum, collegit et edidit J. G. Liljegren, B. E. Hildebrand, et E. Hildebrand, Sthlm 1829—70.
- ELGENSTIERNA = Gust. Elgenstierna, Den introducerade svenska adelns ättartavlor, I—IX, Sthlm 1925—36.
- HADORPH = J. Hadorph, Beskrifning öfwer Kon. Carl XI Resa i Swerige år 1673, ms i KB.
- HAGSTRÖM = K. A. Hagström, Strängnäs stifts herdaminne, IV, Strängnäs 1901.
- HERDMAN = Gust. Herdman, Liber Memorialis (1723), ms i Glanshammars kyrkoarkiv.
- HOFBERG = Herm. Hofberg, Beskrifning öfver Örebro stad och land, ms i ÖLM, till vissa delar publ. i MEDD. VIII, s. 36 o. f., IX, s. 65 o. f., och X, s. 5 o. f.
- HOFBERGS MINNEN = Hofberg, Nerikes gamla minnen, Örebro 1868.
- HOFBERGS RESEB. = Hofberg, Berättelse öfver resor i Närke 1868, ms i ATA.
- HOLMBÄCK = L. M. Holmbäck, Klockor och klockringning, Sthlm 1951.
- INV. 1830 = Inventarieförteckning, uppsatt i anledning av Kungl. Maj:ts förordning 1828 och konsistoriecirкуляр 1830, ms i ATA.
- JOHANSSON = Joh. Johansson, Statens vinst af kyrkan inom Nerike genom reformationen, i: MEDD. I, s. 97 o. f.
- LUNDBERG = Erik Lundberg, Byggnadskonsten i Sverige under medeltiden 1000—1400, Sthlm 1940.
- LUNDBERG-WALDÉN = Erik Lundberg och Bertil Waldén, Tornet i Gällersta och besläktade närkiska kyrktorn från romansk tid, i: Saxons bok på 70-årsdagen, Sthlm 1934, s. 28 o. f.
- MEDD. = Meddelanden från Nerikes fornminnes-förening I—II, Örebro läns fornminnes-förening III—IV och Föreningen Örebro läns museum V—XV, Örebro 1896—1949.
- PALMSKIÖLD = Palmskiöldska samlingarna, Topographica XXXVI, Nerike, ms i UUB.
- RABÉN = Hans Rabén, Träskulptur och snickarkonst i Uppsverige under renässans och barock in- till den Prechtska stilens genombrott. Sthlm 1934.
- RANSAKN. = Ransakningar om antikviteter (1667), ms i KB.
- RIKSREG. = Riksregistraturet, ms i RA.
- SAHLGREN = J. Sahlgren, Sockennamnen i Närke, Årsbok för hembygdsvärd 1935, s. 68 o. f.
- SAXON = J. L. Saxon, Närkes kyrkor i ord och bilder, Sthlm 1928.
- STRÄNGNÄSKAT. = Utställning af Äldre kyrklig konst från Strängnäs stift, Katalog, Strängnäs 1910.
- STRÄNGNÄS STIFT = Strängnäs stift i ord och bild, Sthlm 1948.
- STRÄNGNÄSSTUD. = Utställningen af äldre kyrklig konst i Strängnäs 1910, Studier utg. af S. Curman J. Roosval C. R. af Ugglas, I—II, Sthlm 1913.
- STYFFE = C. G. Styffe, Skandinavien under unionstiden, tredje uppl., Sthlm 1911.
- SVERIGE = Sverige, geografisk beskrivning, under medverkan av flera förf. utg. av Otto Sjögren, V, Sthlm 1935.
- Sv. K. = Sveriges Kyrkor, konsthistoriskt inventarium utg. av Sigurd Curman och Johnny Roosval.
- TEXTILKAT. = Utställning av kyrklig textil konst i Sverige under åtta århundraden i Liljevalchs konsthall, Stockholm den 5—27 januari 1929, Katalog, Sthlm 1929.
- TILAS = Daniel Tilas, Sockneskrifware, II, ms i KB.
- TUNELD = Erik Tuneld, Geografi öfver Konungariket Sverige, II, åttonde uppl., Sthlm 1828.
- UPMARK = Gust. Upmark, Guld- och silversmeder i Sverige 1520—1850, Sthlm 1925.
- ÖREBRO LÄN = Örebro läns förvaltning och bebyggelse, II, Örebro 1948.
- Övriga källor återfinnes i resp. kyrkors källförteckningar samt i noterna.

ÖVRIGA FÖRKORTNINGAR

(Se även förkortningslistan till Nordisk Familjeboks tredje upplaga.)

ATA = Antikvariskt-topografiska arkivet i VHAA.
BST = Kungl. byggnadsstyrelsens arkiv, Sthlm.
INV., INV.-FÖRT. = inventarieförteckning.
KA = Kammararkivet, Sthlm.
KB = Kungl. Biblioteket, Sthlm.
RA = Riksarkivet, Sthlm.
RÄK. = räkenskaper (kyrkans).
SDA = Strängnäs domkapitels arkiv, Strängnäs.
SHM = Statens historiska museum, Sthlm.
ST. PROT. = (socken)stämmoprotokoll.
ULA = Landsarkivet, Uppsala.
UUB = Universitetsbiblioteket, Uppsala.
VHAA = Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Sthlm.
VIS.PROT. = visitationsprotokoll.
ÖIÄ = överintendentsämbetet (efter 1917 = BST).
ÖLM = Örebro läns museum, ävensom museets arkiv, Örebro.

I FÖRENING MED MÅTTUPPGIFTER M. M.

B = bredd. D = diameter. Dj = djup. H = höjd. L = längd. Samtliga mått, där ej annat angives, i centimeter.

Mynt: dlr = daler; kmt = kopparmynt; rdr = riksdaler; smt = silvermynt; sp. = specie.

Silverstämplar (stpl, stplr) tydda enl. UPMARK, tennstämplar enl. ALB. LÖFGREN, Det svenska tenn-
gjutarehantverkets historia I: 1—3, Sthlm 1925—50.

INNEHÅLL

	Sid
Glanshammars kyrka	369
Rinkaby kyrka	549

GLANSHAMMARS HÄRAD

Av

SIGURD CURMAN, ERIK LUNDBERG,
STELLAN MÖRNER, BERTIL WALDÉN

REDAKTIONSSEKRETERARE: RAGNDILD BOSTRÖM
FOTOGRAFIERNA ÄRO, DÄR EJ ANNAT ANGIVES, TAGNA AV
NILS LAGERGREN
UPPMÄTNINGARNA ÄRO UTFÖRDA AV HENRICKSON-HANSEN
OCH TH. W. LÖFGREN 1921 SAMT JOHN SÖDERBERG
1957 OCH 1959
BILDMATERIAL, ANTECKNINGAR OCH EXCERPTER
FÖRVARAS I ATA

*Å omstående sida: Glanshammars härads sigill
(Riksens Ständers beslut 1604, s. 30. RA).*

Fig. 315. Glanshammars kyrka och klockstapel från S. Foto S. Lindskog omkr. 1930.
Die Kirche von Glanshammar mit dem Glockenturm Glanshammar church and bell-tower from S.
von S.

GLANSHAMMARS KYRKA

NÄRKE, ÖREBRO LÄN, GLANSHAMMARS HÄRAD,
STRÄNGNÄS STIFT, GLANSHAMMARS KONTRAKT

Beskrivningen utarbetad 1921 av STELLAN MÖRNER, reviderad och kompletterad 1936 och 1959 av ERIK LUNDBERG och BERTIL WALDÉN. Avslutad i mars 1961 av SIGURD CURMAN.

TRYCKTA KÄLLOR: SD, nr 660, 1947, 4042. — STYFFE, s. 308. — JOHANSSON, s. 100 f. — RHYZELIUS, A., Brontologia (1721), s. 88. — TUNELD, s. 51. — HOFBERG, MEDD. X, s. 10 f. — HOFBERGS MINNEN, s. 152, 171. — HAGSTRÖM, s. 319 f. — STRÄNGNÄSKAT., nr 32, 49, 50, 61, 128, 145, 469, 479, 520, 522, 554, 574, 575, 576. — STRÄNGNÄSSTUD. (passim enl. register i II). — JÄDERLUND, I., Glans-

hammar. Vår kyrka, 1919. — SAXON, s. 467 f. — LUNDBERG-WALDÉN, s. 35 f. — SVERIGE, s. 30. — LUNDBERG (passim enl. register). — STRÄNGNÄS STIFT (passim enl. register). — ÖREBRO LÄN, s. 408 f. — JANSSON, SVEN B. F., Runinskrifterna i Närke, i: Från bergslag och bondebygd 1952, s. 15 f. — STRÖMBOM, N., Dekorativt måleri i Närke under yngre Vasatid, i: Från bergslag och bondebygd 1956, s. 176 f. — Glanshammars kyrka (vägledning för besökande av B. WALDÉN). Kumla 1960.

HANDSKR. KÄLLOR OCH AVB.-SAML.: ATA: ADELIGA GRAFVAR; INV. 1830; BERGSTEDT, s. 30; HOFBERGS RESEB.; S. CURMAN, Utlåtande ang. målningar i Glanshammars kyrka, 1908; DENS., Besiktningensinstrument vid målningsrestaureringarnas avslutande, 1910; 12 blad fullst. uppmättn.-ritn. av M. DAHLANDER 1908; 3 bl. förslagsritn. av M. DAHLANDER 1910 till invändig rest. o. tillbyggn. för värmeledn., gillade av K M:t 19/8 1910; 2 bl. uppmättn.-ritn. av bänkar av M. DAHLANDER (odat.); 2 st. akvareller, fragment av romansk målning, av C. L. LUNDIN 1910; div. handl., ritn. o. fotos. — BST: 9 bl. fullst. uppmättn.-ritn. av M. DAHLANDER 1908; 3 bl. förslagsritn. av M. DAHLANDER 1910 till invändig rest. o. tillbyggn. f. värmeledn., gillade av K M:t 19/8 1910; 1 bl. ritn. t. bänkar av M. DAHLANDER, gillad av K M:t 27/10 1911; div. ritn. t. elvärmeledn. 1942, 1948; sakristiskåp 1946; kyrkogårdsgrind 1954; fotos o. handl. särskilt rör. restaurering 1910—11; 5 bl. förslagsritn. av ark. NILS G. BRINK t. sockenmagasinets ändring t. bårhus. — KB: J. BUREUS, Uplands Runa-Häfd (F.a. 1), s. 110; HADORPH, s. 81; TILAS, 1754, 1761. — RA: RIKSREG., 1696 27/9, 1697 4/6. — UUB: PALMSKIÖLD, s. 351; Topogr. planschsaml. Närke nr 44 362 A. — ÖLM: Div. handl., tidn.urklipp o. fotos.

KYRKANS ARKIVALIER: ULA: ST.PROT. 1691—1780 (KI: 1), 1780—1807 (KI: 2), 1807—1822 (KI: 3); KR.PROT. 1807—1823 (i KI: 3); RÄK. 1689—1693 (i KI: 1), 1694—1768 (KII: 1), kladd 1704—1722 (LI: 2); Special 1722—1751 (LI: 3), 1752—1771 (LI: 4), 1767—1818 (LI: 5), huvudbok 1767—1894 (LI: 6), special 1771—1782 (LI: 7); INV. 1689 (i KI: 1); VIS. PROT. 1705, 1713, 1719, 1763 (i KL: 1), 1780, 1803, 1807 (i KI: 2); handl. rör. kyrkobrand 1696 (i KI: 1); kopior av donationsbrev o. kungl. brev (i LII: 1); smärre ant. om gåvor m. m. 1703—17 (i KI: 1). — SDA: VIS.PROT. 1693, 1713, 1763, 1774, 1780, 1869, 1884.

I kyrkans arkiv: ST. PROT. från 1780. — Kyrkokassans RÄK. från 1767. — HERDMAN¹, »Liber Memorialis», 1723, inneh. »kyrkians nu för tjden warande inventarium, skrud, egendom och förmohner», »förmöhme Personers ähreskänker till kyrkan», »Annexan Rinkarby och thes beskaffenhet», »antiquiteter och Salsamme händelser» m. m.

I ett 16/2 1279 utfärdat gåvobrev dokumenteras för vederligen första gången *Glanshammar*; namnet stavas 1314 *Glänzhamar* och 1346 *glanzhamar*. Enligt SAHLGREN åsyftas en strax V om kyrkan (jfr kartan fig. 319) belägen »hammare», en bergshöjd, »där man redan under medeltiden brutit silvermalm». Detta är tänkbart, och det är heller inte uteslutet, att samband kan existera mellan silvergruvan och kyrkans rikedomar.² Men »glansen» kan lika väl tänkas komma från den vita marmor (s. k.

¹ GUSTAVUS JOHANNIS HERDMAN, f. 1684 i St. Skedvi i Dr, † 1767. Kkh i Glanshammar 1719—67; fil. mag. 1710, prästvigd s.å. i Västerås. År 1716 utn. t. stabspastor och fältprost vid armén, 1719 t. kkh i Glanshammar, kontr.prost 1724. Riksdagsman 1734. Teol. dr i Greifswald 1756. H. var en kraftfull, rådig och hjälpsam man, en av de dugligaste och kunnigaste prästerna i Närke på sin tid. Han var den förste, som började föra ordentliga sockenstämmoprotokoll, och han efterlämnade en Liber memorialis med värdefulla anteckningar om kyrkorna och märkliga tilldragelser inom pastoratet. — G. 1 m. MAGDALENA NORIN, † 1749, företrädarens änka; 2 m. ANNA KATARINA SVEDENSTIERN, f. 1721, † 1768. — Epitafium (fig. 470) och porträtt (fig. 482) i kyrkan.

² Jfr B. WALDÉN, Örebro stad och län i relation till äldre svensk bergshantering, i: Med hammare och fackla VIII, 1937, s. 65.

Fig. 316. Kyrka och klockstapel från V. Foto Iwar Anderson 1944.
Kirche und Glockenturm von W. Church and bell-tower from W.

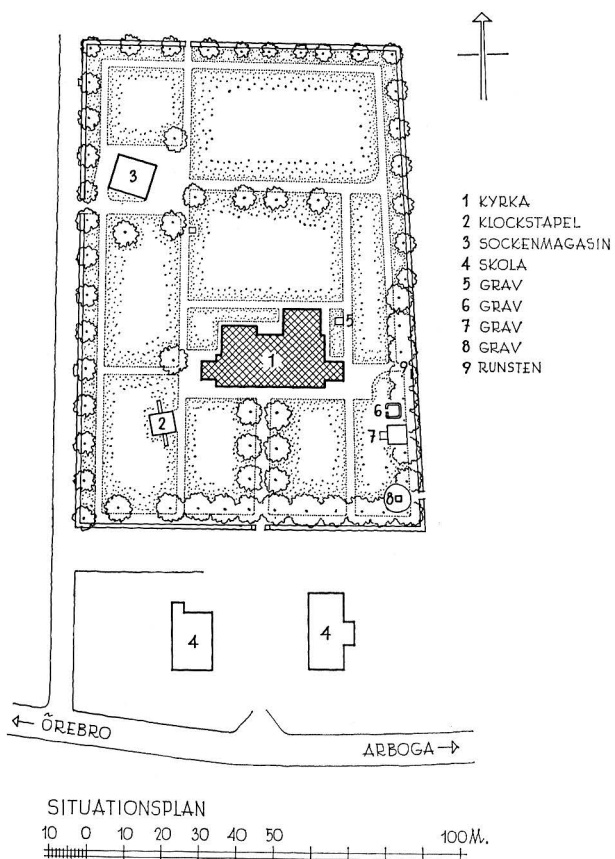

Fig. 317. Kyrkogårdsplan. 1 : 2000. Uppmätt av J. Söderberg 1957.

Kirchhofgrundriss 1957. Plan of churchyard 1957.

Ekebergsmarmor, byggnadsmaterial t. ex. i Kungl. Dramatiska Teatern i Stockholm), som går i dagen flerstädes i kyrkans grannskap.

I påvebrevet om 1314 års sexårsgärd (SD nr 1947) nämnes Glanshammar som en av stiftets förnögnare församlingar, som bildade eget pastorat. Troligen mot medeltidens slut lades Rinkaby såsom annex till Glanshammar.

Det medeltida *Edhmadha* härad¹ omfattade förutom socknarna Glanshammar, Rinkaby, Lillkyrka, Ödeby och Götlunda (samt den med denna förenade Lungers socken) även Laurentiikyrkan i Arboga, vilken sistnämnda alltså torde ha räknats till Strängnäs stift.

Enligt ett kgl. brev 20/6 1578 skulle alla socknar på Väster-Rekarne och i Glanshammars härad, som ej hörde till hertig Karls furstendöme, hädanefter lyda till Arboga skola, »eftersom av ålder varit

¹ Jfr STYFFE, s. 308. Namnet förekommer, omväxlande med (tingsstället) Glanshammar, ännu 1447.

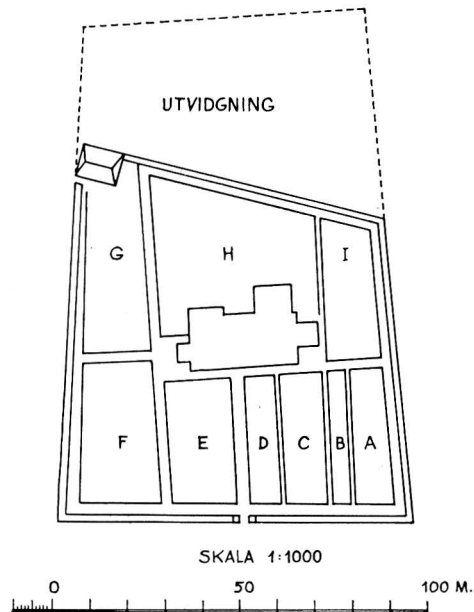

Fig. 318. Kyrkogårdsplan 1926 före utvidgning.
1 : 2000. Efter karta i kyrkans arkiv.
Kirchhofgrundriss vor der Plan of churchyard 1926,
Erweiterung von 1926. before extension.

haver». Härmed åsyftas sockengång för djäknarna m. fl. förmåner för skolan i Arboga, troligen sammanhörande med de ovannämnda medeltida relationerna. Dessa synas under reformationstiden ha föranlett en viss förvirring.¹ Sålunda förhörde sig biskop och domkapitel i Västerås 1585 i en skrivelse till Johan III, huruvida Väster-Rekarne och Glanshammars härad skulle höra till Västerås eller Strängnäs stift. Av allt att döma fortforo häradets fem socknar att sortera under Strängnäs. Anmärkningsvärt är dock, att kyrkoherden i Glanshammar Johannes Severini 1593 underskrev Uppsala mötes beslut tillsammans med Västerås stifts präster. Möjligen förklaras detta av vad som inträffade samma år: 1593 överfördes från Åkerbo härads kontrakt inom Västerås stift till Glanshammars prepositur de till Örebro län hörande pastoraten Linde-Ramsberg, Näsby-Ervalla och Noraskog. 1613 uppdelades Åkerbo på Köpings och Arboga kontrakt, varvid de socknar, som 1593 lagts till Glanshammar, förenades med Arboga kontrakt.

Det vill alltså synas som om Glanshammar — i likhet med häradets fyra övriga socknar — under tjugo års tid, 1593—1613, formellt tillhört Västerås stift.

I en skrivelse 16/8 1693 till domkapitlet i Strängnäs vill Kungl. Maj:t ha samtliga pastorat inom Glanshammars härad förklarade för regala, vilket Glanshammar och Rinkaby redan tidigare varit.

Två av socknens egendomar, *Skävisund* och *Gäddeby*, äro gamla herrgårdar. Översten och guvernören över Halland frih. Nils Kagg († 1653) tillerkändes 1644 sätesfrihet för Skävisund, som ärvdes av hans svärson Gustaf Reuter af Skälboö (jfr s. 546), i vars släkt gården förblev till mitten av 1700-talet. Den

¹ Se härom G. EKSTRÖM, Västerås stifts herdaminne, I: 1—2, Falun 1939—49, s. 19, 291 o. 359.

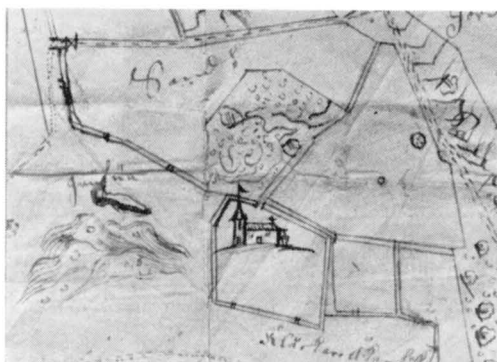

Fig. 319. Kyrkogården på 1680-talet (t. v. silvergruvan). Detalj av karta (nr 18) i Örebro läns lantmäterikontor.

Der Kirchhof im 17. Jh. The churchyard in the
(links die Silbergrube), 1680s (left: the silver
Ausschnitt aus einer Karte mine).
um 1680.

övergick sedan till släkten Svedenstierna och på 1820-talet till släkten Wilson. Sedan 1916 tillhör egendomen godsägare Karl E. Essén.

Gäddeby, vars äldre namn var Tyby, ägdes i början av 1600-talet av Jesper Cruus och Agneta Snakenborg (jfr släkttavlan s. 546), på 1700-talet av medlemmar av släkterna Wetzler, von Boij, Bröms, Lilliestråle och Stiernflycht samt på 1800-talet av släkten Wilson.

KYRKOGÅRD

Kyrkan omges av en vidsträckt kyrkogård (fig. 317), utvidgad åt N i början av 1930-talet (fig. 318, den nya delen invigd 1934); dessförinnan synes ingen utvidgning ha ägt rum sedan 1600-talet.

INHÄGNAD

Kyrkogården inhägnas av en mur av kliven och okliven gråsten, i N och V lagd i kallmur, i S och Ö delvis murad med bruk och skolade fogar. Dyligt förekommer huvudsakligen i SÖ delen av muren, där denna är högst — i själva hörnet nära manshög.

I Ö muren mitt för koret (vid 9 å fig. 317) är i muren inlagd en runsten, jfr nedan s. 510.

Söder om kyrkogården en rymlig plan för kyrkskjutsar, flankerad av skolhus och klockargård (4 å fig. 317) samt avskild från landsvägen genom en rad höga lövträd. Huvudingången till kyrkogården har höga, murade, rusticerade pelare, täckta av svartmålade (tidigare rödmålade) plåthuvor med kors. Pelarna murades 1799, de smidda järngrindarna insattes 1803. — I övrigt fyra i senare tid upptagna ingångar: en i V, två i N och en i SÖ, de tre förstnämnda med grindar, efterbildande den S ingångens. — 1691 funnos tre ingångar: »norra, södra och östra kyrkoporten», vilket bekräftas av

Fig. 320. Klockstapel från 1663. Foto 1960.
Der Glockenturm von 1663. Bell-tower, 1663.

kartan fig. 319 (med Ö porten menas säkerligen den östliga av de två portarna i S muren); med portar avses troligen stigluckor. Mot slutet av 1600-talet och i början på 1700-talet påminnes nästan årligen om murens underhåll. Vid vis. 1713 frågades, om N kyrkoporten ännu reparerats. Svaret blev nej, och som skäl angavs vissa hemmans »oförmögenhet». Murmästaren Jan i Harsjön skulle dock »snarast» förfärdiga porten. Vid en rannsaking 1729 framgick, att balkarna ej indelats sedan 1632 samt att murarna »till en stor dehl stådt och ännu stå taaklöse, theraf så rappningen som stenarna mångestädes utfallit». 1729—31 iståndsattes muren grundligt: den rappades och vitlimmades, brådtak pålades och tjärströks. 1756 väcktes förslag att täcka muren med

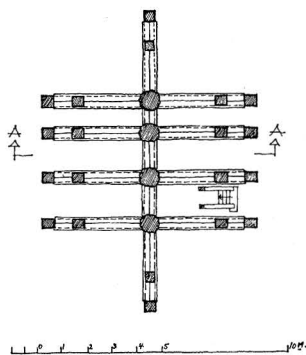
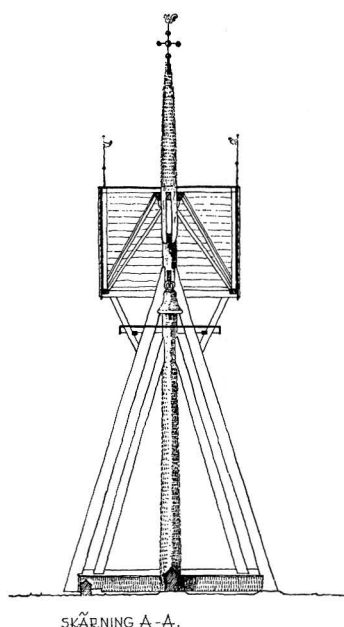

Fig. 321. Klockstapel. Skala 1:300. Uppmätning av Henrickson Hansen 1921, kompletterad av J. Söderberg 1957.

Der Glockenturm, Aufmessung. Bell-tower.

tegeltak, men församlingen »förmenade at Spån är mehra pålitelig», varpå spåntäckning ägde rum 1758. Redan 1744 hade »Portahufvarna» spånlagts och tjärats. 1762 beslöts att muren mellan sockenmagasinet och V porten skulle »förbättras på det Sätt at Stenmuren blir åth minstone 3 alnar hög och sedan med hällar eller Torf ophöjes tienl. så att han dock sluttar på båda sidor». 1791 nedrevs V stigluckan och »hela muren deromkring», vilken »sedan enligt författningarne¹ upmuras utan Kalkbruk med en tjenlig öppning för Port». Den S stigluckan, som vid denna tid »war af ålder kullfallen», ersattes 1799 av den nuvarande ingången. 1806 omlades hela muren, varvid enkla smidda grindar anskaffades till två nyupptagna ingångar i V muren; den äldre ingången i V igensattes 1857. N muren raserades i samband med kyrkogårdens utvidgning på 1930-talet (fig. 318), varefter dess sten användes vid uppförande av muren kring den utvidgade delen av

¹ Kgl. Cirkulärbrevet den 28 aug. 1764, punkt 4:o lyder: »Alldenstund på de flesta orter, Församlingarne äro mycket betungade af en inritad gammal osed at hålla tak öfver Kyrkobalkar, som antingen äro af träd timrade eller ock wäl bestå af gråstens murar, men ändock äro med bräder eller spån täckte, hwilka tak hysa det dubbla fel, at de dels äro owaraktige och beswära Socknens Invånare med arbete och kostnad til deras underhållande och dels fräta Skog och träwärke, som derigenom, på et oträngt och emot sielwa naturen stridande sätt, warder användt til bestånd och förwar af gråsten, som ifrån förvandling noggsamt och bäst förwarar sig sielf; Fördenskull och på det en så skadelig qwarlefwa utaf ålderdomen ifrån Påfwedömet måtte hädanefter aldeles warda afskaffad skal det åligga Probstar, Kyrkoherdar och Presterskap att påminna och warna, samt Kronobetjeningen at med eftertryck tilhålla alla Socknebor at, efter handen och så fort större eller mindre del af de nu utaf trävirke eller gråsten upsatte Kyrkobalkar förfalla, dem hädanefter ej annorlunda reparera, förbättra eller uppbygga, än endast med kalkstensmur utan något bruk, kalkband, hwitlimning eller täckning och det wid 100:de Dal. Silfwermynts wite til Socknens fattig Cassa för den Sockenbo, hög eller låg, rik eller fattig, som häremot bryter; men wid de Kyrkor, der någorlunda dertil tjenlig gråsten, sprängd eller osprängd, icke kan wara at tilgå, eller icke, utan alt för dryg kostnad kan framskaffas, måge Balkarne äfwen hädanefter blifwa af träd, dock med minsta kostnad inrättade och utan all täckning.» (R. G. J. MODÉE, Utdrag utur . . . publique handlingar. . . Del 7, s. 5721; Sthlm 1766.)

Fig. 322. F. d. sockenmagasin, uppfört 1758, nu bårhus. Foto 1958.
 Der 1758 errichtete frühere Gemein-   The former parish repository,
 despeicher, jetzt Leichenhalle.   built 1758, now mortuary chapel.

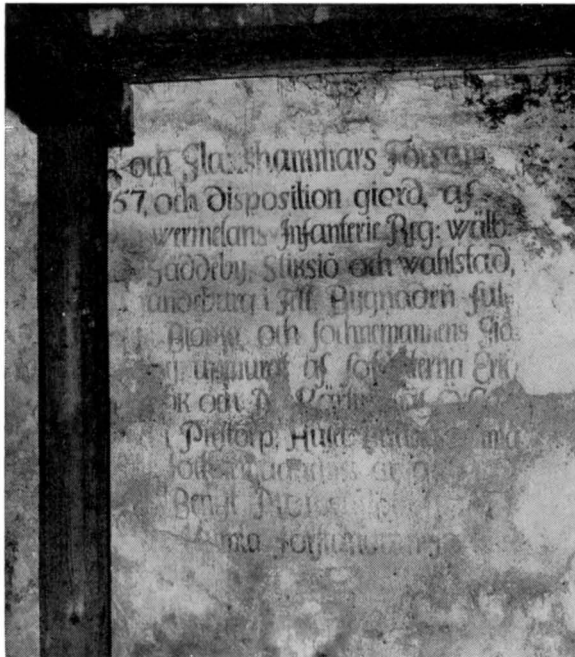

Fig. 323. Inskrift i sockenmagasinet. Foto 1958.
 Bauinschrift im Gemein-   Inscription in parish repository.

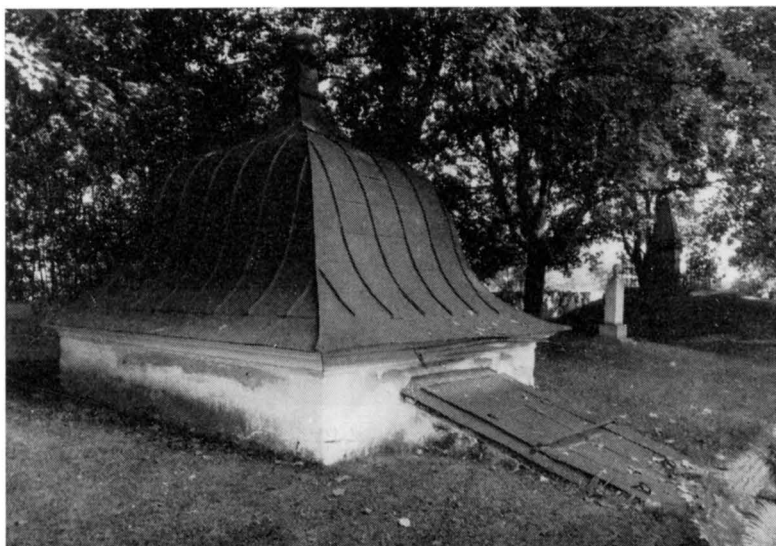

Fig. 324. Slakten Wilsons gravvalv. Foto 1958.
Grabgewölbe der Familie Wilson. Burial vault of the Wilsons.

kyrkogården. De två ingångarna genom V muren, å ömse sidor sockenmagasinet, ersattes samtidigt med den nuvarande, bredare V ingången.

PLANTERING

Plantering på kyrkogården synes ha förts på tal första gången 1735: »Om Träens plantering kring kyrkiogården talades och funno alla thet zirligt och tienligt wara». 1794 »blefwo Träd plantherade från kyrkodörrarne till wästra och norra Portarne». En omfattande planering och nyplantering ägde rum 1883. Från denna tid stammar den nuvarande lindallén från S ingången upp till kyrkan samt en rad lövträd utmed muren.

KLOCKSTAPEL

Den spånklädda och tjärade klockstapeln (fig. 320—321) uppfördes 1663. Till bygget skänkte krögaren Bengt Håkansson 200 dlr kmt, Olof Ersson i Valla 3 tolfter bräder samt riksrådet Henrik Horn (s. 545) »en half Åhm Spanskt Wijn» (HERDMAN). 1745—48 försågs stapeln med tre nya stråvor och ny spånbeklädnad, 1824 med ny »förhydring» och spånbeklädnad. Den är ett vackert prov på den flerstädes i Närke¹ förekommande öppna stapeln av klockbockstyp.

SOCKEN-
MAGASIN

Invid V kyrkogårdsmuren (i kyrkogårdens NV hörn före den senaste utvidgningen) ligger ett f. d. sockenmagasin (3 å fig. 317), numera bårhus, en vitputsad gråstensbyggnad under tegeltäckt sadeltak. Å yttermurarna följande initialer av smidda ankarlutar: A. M. (= Adolf Mörner s. 548) — A. F. R. S. (= Adolf Fredrik Rex Sueciæ)

¹ Öppna klockstaplar av samma typ finnas vid Almby, Kräklinge, Kvistbro, Skagershults och Tångersåsa kyrkor. — BRITA STOCKHAUS, Klockstaplar, i: Fornvännen 1940, s. 337.

Fig. 325. Kyrkoherden Gustaf Herdmans († 1767) gravvård. Foto 1960.

Grabmal des Pfarrers Gustaf
Herdman († 1767).

Grave monument of rector
Gustaf Herdman (d. 1767).

— G. H. (= Gustaf Herdman s. 370, not 1) — 1758. Invändigt å Ö väggen en delvis utplånad inskrift (fig. 323) med uppgifter om magasinets uppförande och ett antal härvid behjälpliga personer och hemman. — Efter ritningar av arkitekt Nils G. Brink i Örebro har byggnaden 1958—59 inretts till bårhus (fig. 322).

Gravkvarteret utmed S delen av Ö kyrkogårdsmuren upptages till större delen av prästgravar. Härstädes finner man även en gravbyggnad med murad källare (7 å fig. 317) för den på Skävisund under 1800-talet bosatta släkten Wilson. Den rektangulära murkroppens inre H är 170, yttre H blott 80. Invändigt täckes källaren av ett valv;

ÄLDRE GRAV-
VÅRDAR PÅ
KYRKO-
GÅRDEN

Fig. 327. Kyrkoherden Gustaf Kjellins († 1800) gravvård. Foto 1958.
 Grabmal des Pfarrers Gustaf Kjellin († 1800). Grave monument of rector Gustaf Kjellin (d. 1800).

skriften: Efter döden lever Gustaf Johan Herdman, berömd för sin lärdom, sträng i sin gudsfruktan, allvarlig i sin vandel, vörnadsvård i sin livsföring, intagande till sitt utseende och ljuv i sin förkunnelse; född 1684, prästvigd och promoverad såsom filosofie magister 1710, pastor och fältprost 1716, [kyrkoherde] i Glanshammar 1719, död 1767. Text för likpredikan: Rom. VIII: 28. — Dygdädla fru Magdalena Norin, född 1688, i äktenskap förenad med magister Nikolaus Wenman, kyrkoherde och prost i Glanshammar 1715, änka 1718, gift med magister Gustaf Herdman 1719, död 1749. Text för likpredikan: Psaltaren 62). — Inskrifterna äro svartmålade, likaså mellanstyckets och pyramidens kanter. Överst en glob av sandsten med dygnets timmar inristade.

Bland gravstenarna å kyrkogården märkas: — 1 (fig. 326) över kyrkoherden Anders Hedengren (f. 1708, † 1779; se s. 530) och hans hustru i andra giftet Petrina Westbeck (f. 1730, † 1826). Sandsten. H 132, B 68. Gravvården omges av ett smitt järnstaket. — 2 (fig. 327) över kyrkoherden Gustaf Kjellin (f. 1743, † 1800; se s. 532) och hans hustrur 1) Anna Maria Bergström (f. 1748, † 1788) och 2) Hedvig Aurora Lilliestråle (f. 1763, † 1848). Kalksten. H 162, B 89. Gravplatsen (6 å fig. 317), som har formen av en rektangel med rundade hörn, omges av ett smitt järnstaket med vacker grind (fig. 327 o. 328).

Framför kyrkans S ingång ligger som tröskelsten en gravhäll (123 × 119), kalksten; inskrifter och all dekor utom hörnmedaljonger med timglas utplånade. Troligen 1600-tal.

Alla »onödige» kors på kyrkogården bortskaffades 1695. Härmed avses troligen blott träkors. Nya kors skulle få uppsättas blott »när hustru och brud begrafwas».

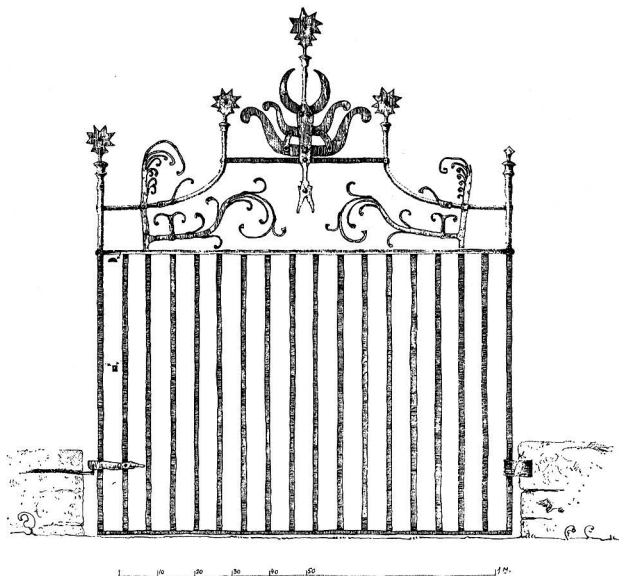

Fig. 328. Järnsidd grind till G. Kjellins grav. Skala 1 : 20.
Uppmätning av Henrickson Hansen 1921.

Schmiedeeiserne Pforte am Grab
des Pfarrers Kjellin.

Wrought iron gate of rector
G. Kjellin's tomb.

KYRKOPYGGNADEN

BESKRIVNING

PLAN OCH MATERIAL

Kyrkan är en tvåskeppig hallkyrka med torn i V, ett gravkor i Ö och sakristia i N. Det N skeppets V del utgöres av en äldre, självständig kapellutbyggnad, vilken vid långhusets ombyggnad till hallkyrka infogades som del av en travé i denna. Detta parti kommer att i det följande benämnas »kapellet». Jfr i övrigt fig. 332—334.

Fig. 329. Tornportalen från 1679. Foto 1960.
Das Turmportal von 1679. Tower doorway 1679.

Byggnadsmaterialet utgöres av dels natursten, dels tegel. Kalksten, delvis i välhuggna, avlånga kvadrer, delvis i tuktade eller mera summariskt behuggna block av varierande storlek, lagda i jämna skift, förekommer i tornets nedre del (till något mer än $\frac{3}{4}$ av den totala höjden), i långhusets och kapellets murar samt har härutöver använts för NV hälften av kapellets valv jämte dess bärande delar, i omfattningar och listverk i öppningen mellan torn och långhus och mellan långhus och sakristia samt i V delen av gördelbågen mellan valvkvadraterna G och H. Gråsten har använts för sakristian samt för påmurningen av kapellets V vägg. Tegel förekommer i tornets

Fig. 330. Kyrka och klockstapel från NV. Foto 1958.
Kirche und Glockenturm von NW. Church and bell-tower from NW.

översta del (enbart löpare), i långhusets valv och pelare, i sakristians valv, i Reuterska gravkoret samt i en del påmurningar och lagningar från senare tid. — Stenen i de översta delarna av kyrkans murar är skörbränd av hettan från en eldsvåda.

Kapellet samt den Ö om detta och Ö om S ingången belägna delen av kyrkan (utom sakristian, som saknar sockel, och gravkoret, som har högre, murad sockel) ha en kalkstenssockel, H vid kapellet 70, vid S ingången 45. I hörnet mellan kapellet och N långhusmuren har sockeln samma H å de båda murarna. Vid avknackning av det 10—12 cm tjocka putslagret visade det sig, att långhusets sockel stöter stumt mot kapellet, vars sockel är profilerad till skillnad från den i övrigt skråkantade sockeln.

Utom gravkoret, vilket så när som på sockeln är helt slätputsat, är kyrkan spritputsad och vitkalkad. Hörn samt dörr- och fönsteromfattningar äro slätputsade utom hörnen å tornet samt murklacken mellan detta och kapellet. Under nuvarande puts

Fig. 331. Kyrkan med Reuterska gravkoret från SÖ. Foto 1958.

Die Kirche mit der Reuterschen Grabkapelle von SO. Church with Reuter burial chapel from SE.

påträffas vid avknackningar först en ljusröd slätputs, därunder en karminröd. I likhet med de flesta av Närkes kyrkor har alltså Glanshammars kyrka varit rödfärgad under 1600- och 1700-talen. — I kapellets V vägg är inmurad en runsten (fig. 455).

Tornet avslutas upptill av en platt taklist. Strax nedanför denna å alla fyra sidorna tegelornerade fält: nederst ett insänkt band, över detta en rektangel med vertikalt veckad yta, bildad av femton rader snedställda tegel (se fig. 337). Inom denna yta en mindre, plan rektangel med två smala, trappformigt avslutade nischer. Hela orneringen är slätputsad.

Med undantag av kapellets hörnkolonnetter och valvribbor m. fl. i kalksten huggna detaljer är kyrkan invändigt slätputsad samt till stora delar dekorerad med kalkmålningar (se s. 416 f.). Väggar och valv (i V delen) befriades från senare överkalkningar år 1910 i samband med målningarnas restaurering.

Tornets bottenvåning är putsad, de övre våningarna oputsade. I andra tornvåningen samt på insidorna av öppningen till långhusvinden är fogstrykningen flerstädes försedd med kvaderristning (fig. 335).

YTTERTAK

Hallkyrkan täckes av ett högt säteritak, sakristian jämte värmekammaren av ett gemensamt avvalmat sadeltak, NV murklacken av ett litet pulpettak. Samtliga dessa tak äro täckta med enkupigt tegel med rödmålade plåtnockar. Å säteritaket mellandel tre skift tjärad spån samt halvrunda ljusgluggar med omfattning av tre på förvandring lagda tjärade bräder. Gravkorets tak med karnissvängt underparti är av rödmålad plåt, dess mellandel av vitmålat trä. Överst en svarvad vit träurna, som varit prydd med svarta lädertofsar. Sedan detta skrevs, har tegeltaket 1961 utbytts mot ett tak av handkluvan furuspån.

Tornet bär en åttkantig, hög spira täckt av tjärad spån, vilande på en kopparklädd karnisformad huv med åttkantig laternin (fig. 316).

Säteritaket uppfördes efter en brand 1696 (jfr nedan s. 412) och täcktes med spån; s. å. restes tornspiran, som dock måste grundligt repareras efter ett åsknedslag 1744 (jfr s. 415), då soldaten Olof Råå lagade spiran. Gravkorets tak blev 1739 »å nyone spåntat» (= spåntäckt) samt omlades 1801, då den ovannämnda urnan uppsattes. Kopparklädseln på tornets nedre del utfördes 1817. 1818 ersattes de äldre spåntaken på kyrkans huvuddel med det ovannämnda tegeltaket; sakristians och värmekammarens tak härrör dock från 1911.

1628 skänkte Carl Bonde (s. 458) »ett korss på Glantzhammars Kyrkiotorn» (HERDMAN).

INGÅNGAR

Kyrkan har en ingång i V och en i S. Den V ingången genom tornet är rundbågig med murad omfattning (fig. 329); posternas kapital bestå av en enkel, profilerad list; å bågens slutsten, som krönes av en halv korsprydd glob, finnas två i relief huggna lagerkvistar, omslutande ett monogram, bildat av bokstäverna M H R T S (= *Margareta Helena Reuter Till Skävisund*; se s. 456) samt årtalet 1679. Nämnda år bekostade hon denna portal; huruvida någon ingång genom tornet funnits tidigare, har ej kunnat avgöras med bestämdhet.

Den nuvarande S ingången upptogs 1853. S. å. igenmurades en äldre ingång och revs ett framför denna utbyggt vapenhus (jfr s. 412). Denna förutvarande S ingång, som kan iakttagas i form av fogar, vilka markerats i den invändiga putsen (vid *a* å fig. 332), befann sig ca 1 m från det inre SV hörnet. Den rundbågiga öppningen mätte i B 133 och i H till båganfanget 307. Tre i kalksten huggna fragment (fig. 336) av en romansk portal härröra troligen från denna ingång (eller möjligen från en äldre ingång genom tornet?). Stenen är huggen med tandad mejsel. — Den nuvarande S ingången är försedd med ett vindfång (1911).

TORN

Tornets (fig. 334) bottenvåning, som tjänar som vapenhus, är av osedvanlig höjd. Det täckes av ett högt, rundbågigt tunnvalv med vederlag i Ö och V. Valvet är av kalksten, grovt och klumpigt slaget. Nära N muren finnes i valvet en med trälucka

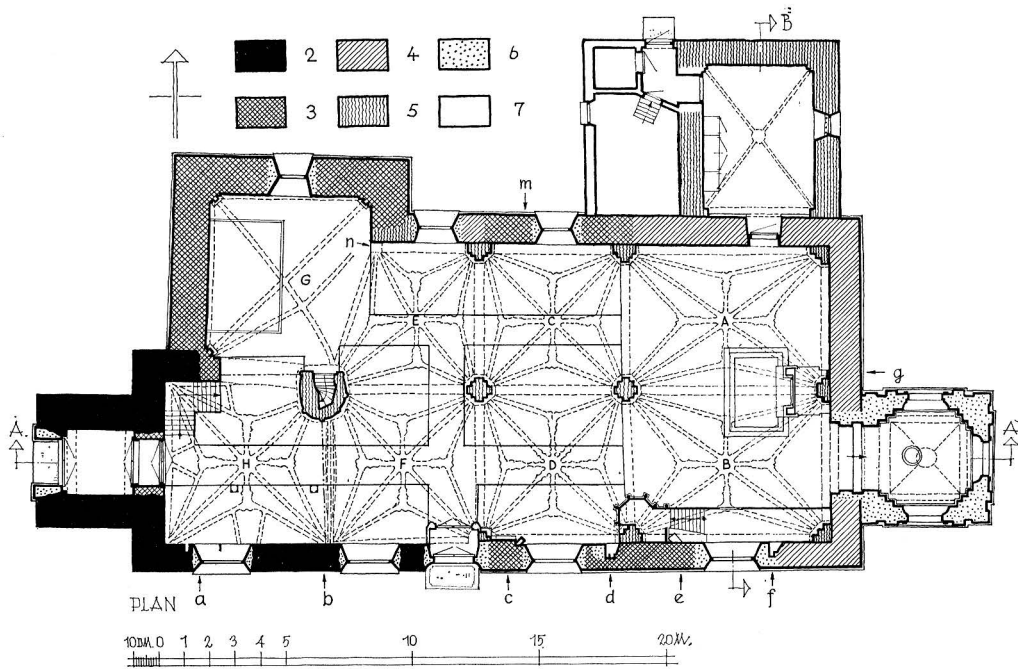

Fig. 332. Plan. 1:300. Uppmätning Henrickson Hansen 1921, reviderad av J. Söderberg 1957. Kirchengrundriss. Plan.

täckt, fyrkantig öppning; i S och N två små grunda fyrkantiga hål närmast under valvhjässan (möjlig ställningshål för valvformens virke).

Tornet öppnar sig mot långhuset med en bred rundbåge, slagen av kalksten. Posterna åt kyrkan samt bågens anfangslistor äro av kalksten, huggna med tandad mejsel. Öppningen överskäres delvis av orgelläktaren. Dubbeldörrar med träkarmar från 1911 bilda ett vindfång.

Till tornets övre våningar kommer man från långhusvinden. Till denna leder en trappa inne i den V pelaren. Gluggen mellan vinden och tornets andra våning (fig. 338) är ursprunglig; den har kvaderristade fogar på insidorna. En fals inåt tornet tyder på, att gluggen kunnat tillslutas med en dörr.

Andra tornvåningen har åt S, V och N smala, uppåt något smalnande öppningar (fig. 339) med rundbågig avtäckning. Bågmitten markeras av en slutsten med nedtill avfasade hörn. Nischerna äro starkt skrånande, och i deras (liksom i den ovannämnda gluggens) välvning ses märken efter skålbräder. Ungefär i höjd med dessa öppningars överkant finnas på N och S sidan runda hål; under dessa, på något mindre än en manshöjds avstånd, två kvadratiske hål. En knapp manshöjd över de förstnämnda hålen

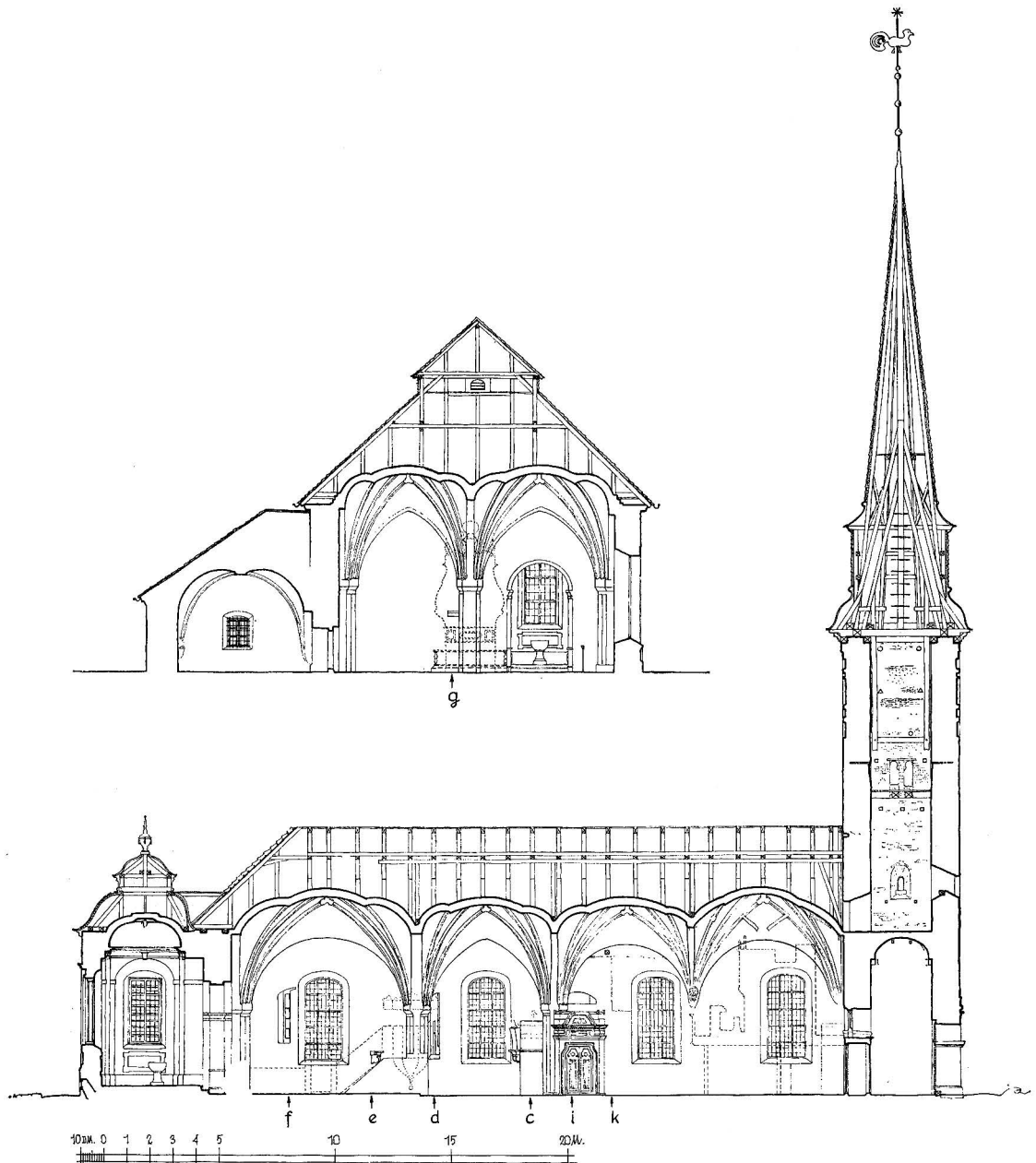

Fig. 333. Längdsektion (genom S långskeppet) mot S och tvärssektion mot Ö. 1 : 300. Uppmätning av Thure W. Löfgren 1921, reviderad av J. Söderberg 1957.
 Längsschnitt (durch das S Schiff) gegen S und Querschnitt gegen O. Longitudinal (through S nave) towards S and cross-section towards E.

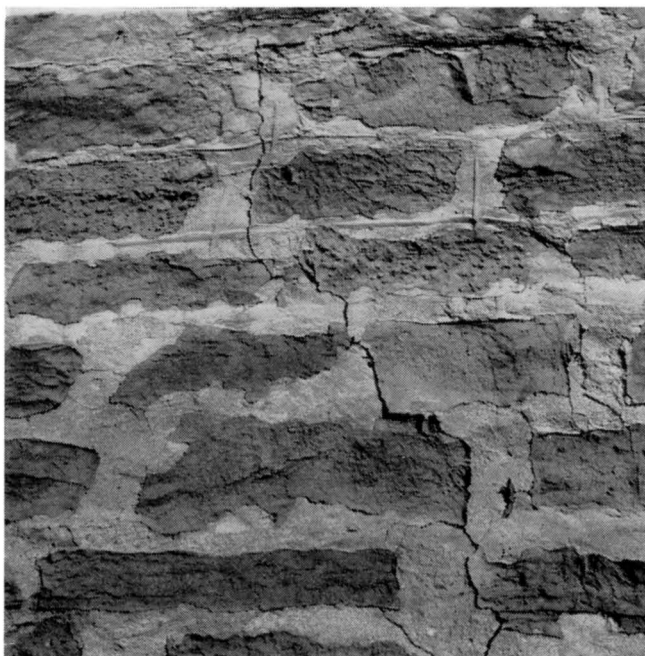

Fig. 335. Kvaderristning å andra tornvåningens inre murverk.
Foto 1958.

Fugenritzung am inneren Mauerwerk des zweiten Turmgeschosses. Freestone work, in tower, interior of first floor.

finnas rektangulära hål. Hålen förefalla ej vara avsedda för vare sig bjälklag eller ställningsvirke.

Tornets tredje våning har åt alla fyra sidorna parvis sittande muröppningar, inåt rektangulära, övertäckta av ek- och furuplankor (jfr nedan). Mellan öppningarna en av kalksten murad mittpost av samma tjocklek som tornmuren; i yttre murlivet täckas öppningarna av grunda, av kalksten murade rundbågar, vilka ansättas från ett vulstformat anfang av kalksten (fig. 340). I öppningarnas nedre del sekundär påfyllning av tegel och gråsten.

Tornets översta del är byggd av tegel med synligt förband av enbart löpare. Mått: 26—27 × 10—11 × 15. Avstrukna fogar. I N och S fyra hål på var sida, de övre runda, de nedre triangulära. Ca 35 ovanför tegelpåmurningens början finnas å alla fyra sidorna rakt och snett utåt löpande »kanaler» med rund genomskärning; sannolikt bomhål för ställningar från byggnadstiden.

Angående tornspira och klockor se s. 414, resp. s. 538 f.

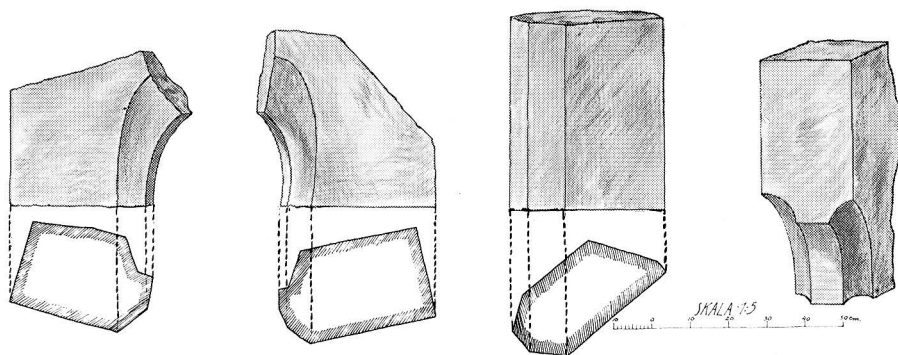

Fig. 336. Rester av äldre portal. Uppmätning av Thure W. Löfgren 1921.
 Reste eines früheren Portals. Remains of older doorway.

De ovannämnda plankorna, som täcka smygarna till tredje tornvåningens gluggar, utgöras dels av oskadade furuplankor, som äro inlagda närmast det inre murlivet, dels av brandskadade ekplankor, vilka äro placerade utanför furuplankorna (jfr fig. 340). I var och en av de N och S gluggarna ligger en ekplanka, som på den nedåtvända sidan är dekorerad med visserligen väderbitna, men dock fullt synliga sniderier i låg relief. Dekoren framgår av fig. 341—342.

Vid en undersökning sommaren 1959, i samband med ett misslyckat försök att taga loss ekplankorna, konstaterades, att åtminstone en av dessa har en L av minst 175 å 180, och det förefaller antagligt, att samtliga äro ungefär lika långa (B 40—50, tjockl. 5). Om de ej varit längre än furuplankorna (L ca 110), hade de, om än med viss svårighet, kunnat lossas från murverket, men under förhandenvarande omständigheter hade ett alltför riskabelt ingrepp måst ske i murverket, vars skalmurar av huggna kalkstenskvadrer visade sig ha en kärna av kalkbruk med kullersten och skärv. Alternativet att såga av och avlägsna de åtkomliga partierna av plankorna övervägdes, men tanken att sålunda stympa de förmodligen i hela sin längd dekorerade plankorna förkastades. I stället gjordes genom RAÄ-s försorg avgjutningar av de båda synliga delarna av den N dekorerade plankan (fig. 341—342). Dessa ha möjliggjort ett närmare studium av ornamentiken, som förtydligas av delvis kompletterade uppritningar av sniderierna. På fig 342 synas fyra fragmentariska runor — de tre första möjligen bildande ordet TIL — som äro inskurna i plankan.

Dekoren visar en uppenbar likhet med den i stenrelief huggna palmettfris (fig. 343), som finnes sekundärt inmurad på S långhusmuren till Sanda kyrka på Gotland. I sin tur har denna fris lånat motiv ur en från många runstenar — bl. a. en från Hogrän i Gotlands fornsal — välbekant ornamentik. Hogränstenen har av Otto von Friesen (i muntligt meddelande till J. Roosval före 1940) daterats till tiden omkr. 1050, och med

RESTER AV
1000-TALS-
KYRKA?

stöd av denna analogi ha Roosval och F. Sällström¹ ansett sig kunna datera »vikingatidskyrkan» i Sanda till 1058 (vilket enligt Strelows 1633 utgivna »Cronica Guthilandorum» skulle vara kyrkans byggnadsår).

De dekorerade plankorna i Glanshammar härröra med all sannolikhet från en träkyrka, vilken ersatts av den äldsta stenkyrka, som ingår i Glanshammars nuvarande kyrkobyggnad. Beträffande träkyrkans konstruktion och utseende ävensom hur plankorna ursprungligen varit infogade i denna byggnad må här endast anföras att de varit anbragta horisontellt. De måste då antingen ha utgjort remstycken eller tillhört plankor i en skiftesverkskonstruktion.

Såsom nedan s. 510 framhålles, utgöra ett par vid Glanshammars kyrka påträffade, numera i ÖLM förvarade hällar med runstensdekor antagligen delar av en gravkista av det s. k. Eskilstunamonumentets typ, vilket hänför dem till 1000-talets senare hälft. Redan innan de här berörda plankorna upptäckts (av Erik Lundberg omkr. 1935), ansågs dessa hällar indicera förekomsten av en »vikingatidskyrka» i Glanshammar. Plankdekorens vittnesbörd styrker denna förmodan med en till visshet gränsande sannolikhet.

Jämte plankorna från skiftesverkskyrkan i Mosjö (jfr s. 195 f. och fig. 182) samt rester av »eskilstunakistor» från Stora Mellösa och Riseberga² äro hällarna och plankorna i Glanshammar otvetydiga bevis rörande 1000-talets kyrkobyggande i Närke. Bland de lokaler, där kristen kult kunnat spåras tillbaka till 1000-talets senare hälft, är Glanshammar den otvivelaktigt märkligaste. Ingenstädes i Närke förekommer en sådan koncentration som här av fornlämningar, särskilt runstenar, i anknytning till en kyrka.³ Allt talar för att Glanshammar redan under forntiden varit en av landskapets viktigaste kult-, tings- och marknadsplatser. Att man här påträffat spår av Närkes måhända äldsta kristna kyrka, kan ej betecknas som förvånansvärt.

FÖNSTER

De stora, rundbågiga fönstren — ett i varje valvkvadrat utom den NÖ — ha karmar och bågar av smitt järn samt blyspröjsar. Fönstrens bredd är i S 166, i N från V räknat 105, 121 och 105. Av de N fönstren upphöggs det V till sin nuvarande storlek 1723; de båda andra upptogs 1717; det V av dessa utvidgades 1853. Det V av de S fönstren upptogs 1853.

1691 antecknas i ST.PROT., att »Majoren Carl Carlson hade lovat skänka ett fönster lika med det som Reuters skänkte». 1732 inlades solbänkar av kalksten i alla fönstren. 1739 »förnyades» sakristians fönster, vari då insattes järngaller. Förut hade sakristian varit »medelst then lilla gluggen ganska mörk» (HERDMAN). Gravkoret har redan från sitt uppförande haft rektangulära fönster med karmar och bågar av trä samt blyspröjsar; sentida innanfönster. Det gamla glaset är bevarat i fönstret åt N.

¹ Jfr SvK, Go III, s. 140 f. samt pl. Ia och b.

² Jfr STRÄNGNÄS STIFT, s. 486, ävensom BERTIL WALDÉN, Stora Mellösa (1952), s. 49.

³ Utförligare härom i STRÄNGNÄS STIFT, s. 483 f., samt i (vägledningen) Glanshammars kyrka [av BERTIL WALDÉN], Kumla 1960, s. 3—4.

Fig. 337. Tornet från NV. Foto Iwar Anderson 1952.
Der Turm von NW. Tower from NW.

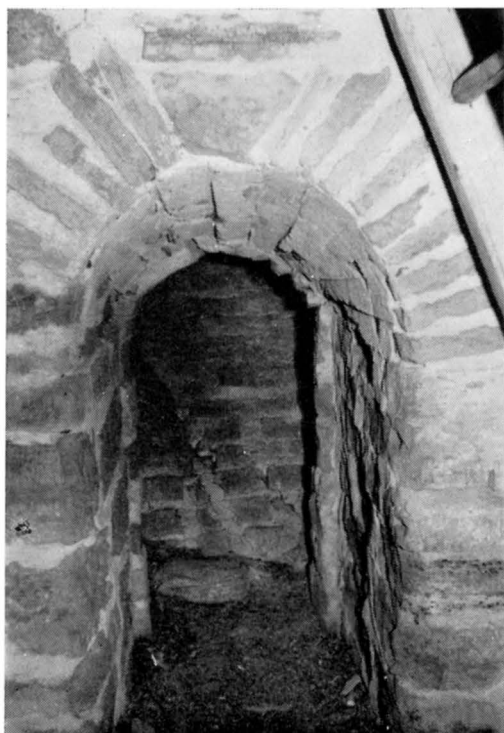

Fig. 338. Dörröppning mellan långhusvinden och tornets andra våning, sedd från tornrummet.
Foto B. Waldén 1959.

Türöffnung zum Dachboden des Langhauses vom zweiten Turmgeschoss aus gesehen.

Door-opening between nave attic and first floor of tower seen from tower room.

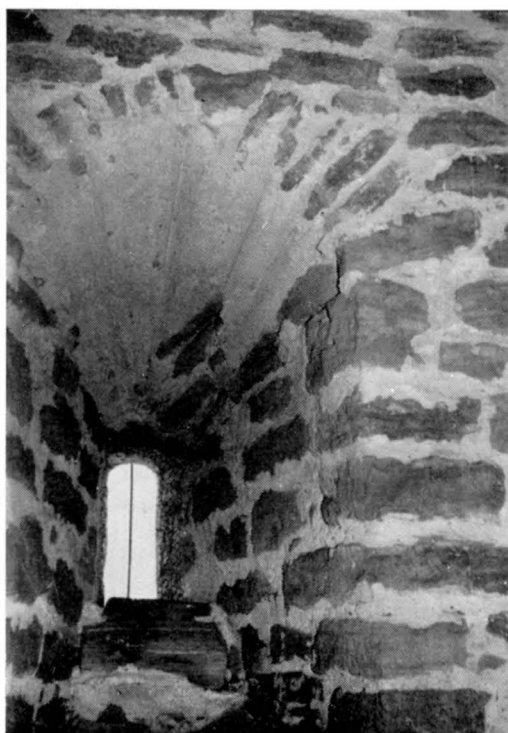

Fig. 339. Fönsterglugg i andra tornvåningen, sedd från tornrummet. Foto B. Waldén 1959.

Fensterlucke im zweiten Turmgeschoss von innen gesehen.

Window aperture, first floor of tower, seen from tower room.

I S väggen finnas tre nischer efter igenmurade fönster:—1) I Ö travén, Ö om det nuvarande fönstret (vid f å fig. 332—333) hälften av ett stickbågigt fönster (fig. 344), som i förhållande till sin höjd varit ganska brett. Sidorna skråna. Den åt Ö bevarade nischen är försedd med målning. Fönstret säkerligen samtidigt med hallkyrkan. —2) En nisch V om den väggpelare, invid vilken predikstolen är placerad (vid d å fig. 332—333); pelaren befinner sig i flykt med fönstrets Ö sida. Sidorna skråna. Fönstret har varit betydligt högre än det förutnämnda. I nischen kvarsitta rester av ett järngaller. Kalkmålningar från 1589 å insidorna. Fönstret är äldre än från tiden för valvslagningen. Dess bredd framgår av en målad rosett strax V om nischens underkant, vilken säkerligen markerar fönstrets mitt. Detta tyder på, att fönstret fanns i ursprungligt skick vid målningarnas tillkomst 1589. Dess mittlinje har sammanfallit med mitten av avståndet mellan de två i S muren (vid e och e, fig. 332—333) inmurade konsolerna (jfr s. 398).

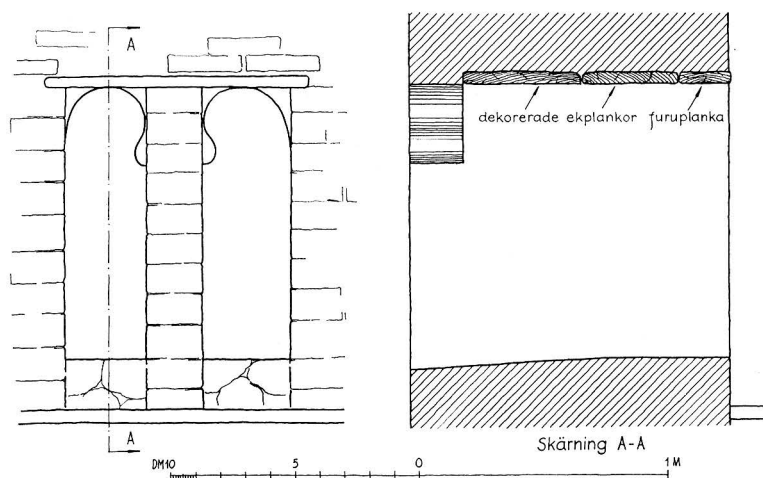

Fig. 340. Dubbelglugg i tornets tredje våning. Skisserad uppställning. 1 : 30. T. v. fasad mot tornrummet, t. h. sektion genom tornmuren i linjen A—A. — S. 391.

Doppellucke im dritten Turmgeschoss, in deren Sturz die dekorierten Eichenplanken (Abb. 341—342) eingezogen sind.

Double aperture, in third floor of tower. Above aperture ornamented oak planks (figs. 341—342).

Fönstret är alltså medeltida. — 3) Över S ingången (vid i, fig. 333) ses överdelen av ett stickbågigt fönster med något mer än hälften av bågen bevarad; återstoden döljes av pelaren. Fönstret tillhör alltså en period före valvslagningen.

Koret har golv av plansten och gravhällar. I gravkoret kalkstensplattor, i sakristian trägolv. Innanför altarringen trägolv. I N gången kalkstensplattor, i den S plansten och en gravsten. Under bänkarna trägolv. I kapellet tegelgolv. I tornets bottenvåning plansten.

1783 lades planstensgolv i kyrkan, 1784 trägolv i sakristian och 1791 stengolv i (det 1853 rivna; jfr s. 412) vapenhuset.

»Kapellet» täckes av ett valv (å fig. 332 betecknat G), vars NV del ligger lägre än valvet i övrigt (fig. 345). I detta lägre parti är valvet av kalkstensflis, slaget på stick och med kuporna obetydligt buktande. Dessa bäras av kraftiga kryssbågar av kalksten med kvadratisk sektion (fig. 345). Kryssbågarnas stenar få mindre format ju närmare de komma valvhjässan. Denna prydes av en slutsten av kalksten i form av en nedhängande, på undersidan avplattad kula. Valvet har spetsbågiga sköldbågar av kalksten med rektangulär sektion. Kryss- och sköldbågar upptagas i de tre hörnen av kalkstenkolonnetter (fig. 346); ang. den fjärde, i SÖ, se nedan s. 398. De osmyckade kapitälerna äro ställda »över hörn»; kolonnettskaften äro slipade. Varje kolonnett stödes av en över hörn ställd konsol. Av kapellets nuvarande öppning åt S mot valvkvadrat H (fig. 334) är största delen av gördelbågen (Ö delen) av tegel. Återstoden av bågen (V delen) är av kalksten och vilar på en profilerad anfangslist över en murklack av huggen kalksten,

GOLV

»KAPELLET»

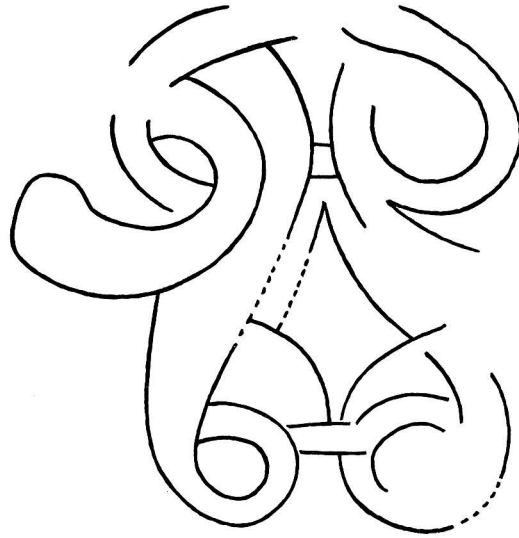

Fig. 341. Avgjutning av en ornerad ekplanka över tornlugg enligt fig. 340. Däröver en uppritning av plankans ornament.

Abguss einer verzierten Eichenplanke über der Turmlucke Abb. 340.

Casting of an ornamented oak plank above tower opening according to fig. 340. Above, a drawing of the ornament.

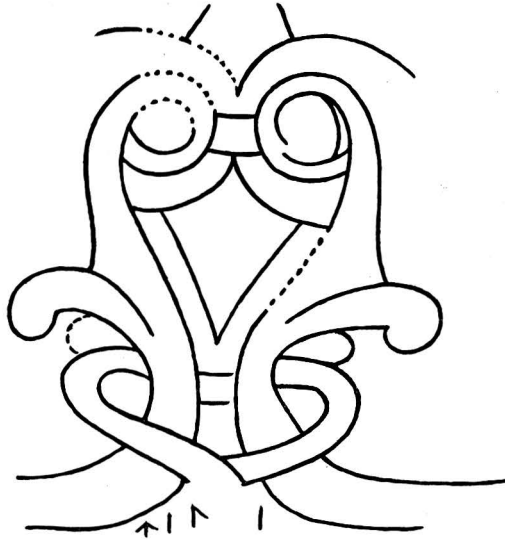

Fig. 342. Avgjutning av en ornerad ekplanka liggande över tornlugg enligt fig. 340.
Däröver en uppritning av plankans ornament.

Abguss einer verzierten Eichenplanke über der
Turmlucke Abb. 340.

Casting of an ornamented oak plank above
tower aperture according to fig. 340. Above,
a drawing of the ornament.

Fig. 343. Sanda kyrka på Gotland. Ornamentsfris av sten, sekundärt insatt i kyrkans S fasadmur.
Steinerner Ornamentfries, sekundär in die S Fassade Sanda church, Gotland. Ornamented stone frieze, sub-
der Kirche von Sanda auf Gotland eingemauert. sequently set into wall of S façade.

som utgör den V kvarstående imposten i den valvbåge, som ursprungligen förenade det enskeppiga långhuset med »kapellet».

Kalkstenen är genomgående behuggen med tandad mejsel, kantslagen till en bredd av ca 5 cm med en mejsel av finare tandning.

Kapellets SÖ hälft täckes av ett senare inslaget tegelvalv av oregelbunden krysskonstruktion (fig. 345), framkallad av nödvändigheten att medla mellan kapellets äldre (lägre) valv och långhusets senare (högre) stjärnvalv i kvadraterna E och H.

I valvkvadraten D mellan predikstolen och S ingången finnes Ö om väggpelaren närmast ingången (vid e, fig. 332—333) bevarad begynnelsen till en bred gördelbåge av kalksten, vilande på en anfangslist med profilen platt-skråkant (fig. 348). Öster härom framspringer nedersta delen av en diagonalbåge av huggen kalksten med rektangulär sektion, stödd på en kalkstenskonsol. Den sistnämnda är lika den i kapellet förekommande konsoltypen, dock med den skillnaden, att skråprofilen ersatts av en hålkäl samt att de avfasade hörnen ombildats till små vulster. En liknande konsol (fig. 347) är inmurad i S muren vid uppgången till predikstolen (vid e, fig. 332—333); den sitter i nivå med den förra samt är vänd mot denna. Kalkstenen är behandlad som i kapellet, men det tekniska utförandet är ej fullt så fint som i detta.

Bakom altarpopsatsen, ovanför altaret, N om väggpelaren (vid g, fig. 332—333) är inmurad en profilerad (platt-skrå) kalksten; sidan mot V är huggen med tandad mejsel; övriga sidor råhuggna. Stenen fortsätter in bakom väggpelaren. Över denna sten ett runt hål (D 6), som sträcker sig ca 25 cm snett nedåt i muren.

Väggpelaren mellan »kapellet» och travén Ö om detta uppbares av ett kalkstenskapital från »kapellets» SÖ hörnkolonnett, som raserades i samband med tegelvalvets tillkomst (jfr nedan s. 412).

I S muren, snett ovanför ingången, nära hjässan av den S sköldbågen i valvkvadrat F finns ett rektangulärt bjälkhål (ovanför k, fig. 333). På samma höjd i valvkvadraten

H:s norra mur mot kapellet finns ännu ett dylikt hål. I bägge hålen sitta rester av avsågade bjälkar, vilka tvivelsutan burit ett plant innertak av bräder.

Kor och långhus täckas av sju stjärnvalv av tegel, fördelade på två skepp, tre i det N, fyra i det S (jfr fig. 332—334), burna av tre murade mittpelare, åtta väggpelare och en konsol. »Kapellets» valv G (fig. 345) är beskrivet här ovan, s. 395. Av dessa valv visa kvadraterna E, F och H en från de övriga valven något avvikande typ. De äro stjärnvalv, som vila på rundbågiga sköldbågar samt ha halvstens ribbor med avfasade hörn. Ribborna äro ned mot anfangen avsmalnande. I det S valvanfanget mellan kvadraterna F och H (vid **b** å fig. 332) löpa ribborna samman till en konsolartat placerad mask (fig. 351), utförd i puts, med stripigt, nedkammat hår, stora ögon, platt näsa och vidöppen mun; hår och skägg ha varit markerade genom rödfärgning. Strålnätet i kvadrat H är icke orienterat efter den nu befintliga pelaren, utan — efter vad som tydligt kan iakttagas — med hänsyn till ett rektangulärt rum (fig. 332). Skarvar i kvadraterna E, F och H äro mycket tydliga genom de »knän», vilka bildas i bågar och ribbor å en linje, som ansätter i sköldbågen ovanför bjälkhålet vid **k** (fig. 333) över S ingången, och går snett över valvet F till mitten av gördelbågen mellan F och H förbi ribbornas skärningspunkter till mitten av gördelbågen mellan H och G. Denna är å ömse sidor försedd med små förstärkningsbågar.

I gördelbågen mellan kvadraterna E och C är inmurad en liten kalkstensplatta (fig. 352) med inskriften C P S / S H B 1855, troligen uppsatt i samband med arbeten, som ägde rum vid mitten av 1850-talet.

Kyrkans övriga valv (A—D) äro även stjärnvalv; deras strålnät framgår av fig. 332. Gördel- och sköldbågar äro i allmänhet svagt spetsbågiga, dock förekomma även rundbågar. Bågmitten är i flera fall snett inpassad. Ribborna äro av halvstens tegel, avfasade samt ha i ett par fall en »krusad» form mellan hjässmitten och skärningspunkterna (se fig. 393). Valven vila på tresprångiga väggpelare och tre stycken fristående flersprångiga pelare i långhusets mittlinje, alla med enkelt profilerade kapitäl. De båda Ö fripelarna äro lika, den V är däremot mer än dubbelt så stor, rund samt försedd med framförlagda vertikala vulster. Pelaren innesluter en spiraltrappa upp till vinden.

Angående kalkmålningar se s. 416 f.

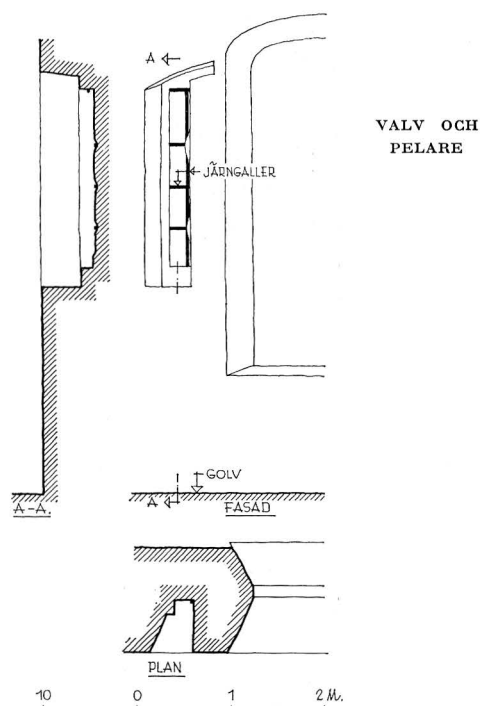

Fig. 344. Rester av medeltida fönster vid **f** å fig. 332. Skala 1 : 80. Uppmätning av J. Söderberg 1957. Reste eines mittelalterlichen Fensters (bei **f** auf dem Grundriss Abb. 332). Remains of mediaeval window at **f** in fig. 332.

SAKRISTIAN Sakristian (fig. 353) täckes av ett kryssvalv av tegel, som endast i S vilar på en spetsbågig sköldbåge. Kryssribborna av halvtstens tegel framväxa ur hörnen utan särskilda anfang. Deras sektion är nedtill kvadratisk, i övrigt femsidig. Kapporna, en halv sten tjocka, äro bomberade och försedda med »skvallerhål».

Den tvåsprångiga, spetsbågiga ingången (fig. 354) från kyrkan till sakristian har omfattning av kalksten, huggen på samma sätt som i »kapellet», samt täckt med kalkmålningar. Inåt sakristian är kring ingången upphuggen en rektangulär nisch. I denna en dörr av järnplåtar på ram av järn. Liksom hela dörren visar dragringen och dess skylt (fig. 355) en ålderdomlig form. Det nuvarande låset torde vara samtidigt med sin nyckel, varå med mässing är inlagt »1762 I.N.M.». Nedanför nyckelskylten två äldre nyckelhål, av vilka det övre svarar mot en i posten inmurad järnkrampa, vari en rigel löpt in.

REUTERSKA GRAVKORET Invid kyrkans Ö gavel ligger det 1678—79 av kammarherren Gustaf Reuter¹ uppförda gravkoret (fig. 356—358). Det har kvadratisk plan med risaliter åt N, Ö och S. Fönstren äro placerade i rektangulära nischer. Å fasadernas entablement äro ovan de tre fönstren infällda numera svarttjärade, skulpterade stentavlor: den åt Ö med vapnen Reuter och Kagg, de båda andra med ett spegelmonogram, bildat av bokstäverna G*R*T*S*M*H*K (=Gustaf Reuter Till Skävisund — Margareta Helena Kagg) samt med 16—79 i hörnen (s. 546).

Invändigt har gravkoret tresprångiga hörn, de yttre förbundna genom tryckta rundbågar med i puts markerad slutsten och anfangslist. Mittsprången fortsätta upp till väggarnas avslutande gesims. Rummet täckes av ett murat klostervalv, i vars hjässa inom en profilmgiven rundel nedhänger en druvklase av snidat och förgyllt trä. Valvet vilar på en profilerad gesims. Bred rundbågig öppning i två språng mot långhuset. Golvplanet ligger två steg högre än korgolvet. Framför ingången en oornerad kalkstenshäll med järnringar i de fyra hörnen; hällen täcker nedgången till gravvalvet.

I gravkoret äro upphängda tre huvudbaner, två värjor samt fem porträtt av familjemedlemmar (jfr s. 524, 526 och 527).

UPPVÄRMNING Uppvärmningen av kyrkan sker sedan 1942 med elektriska element. — 1709 murades en spis i sakristian. Den raserades 1882, då en järnkamin insattes där. En Gurneysk ugn uppsattes 1878 vid långhusets Ö pelare. Det var denna, som nedsotade de östra valvens målningar (s. 418). 1911 installerades en varmluftvärmeledning, varvid eldningsrum och värmekammare anordnades i en då uppförd tillbyggnad på sakristians V sida.

ARKIVRUM Även ett mindre arkivrum inreddes i den 1911 tillbyggda delen av sakristian.

¹ GUSTAF REUTER till Reutersberg, Attorp och Skävisund, f. 1639, † 1703; kammarherre. G. 1667 m. MARGARETA HELENA KAGG, f. 1649, † före 1709. Han fick genom sitt gifte Skävisunds herrgård i Glanshammars sn (se vidare s. 373).

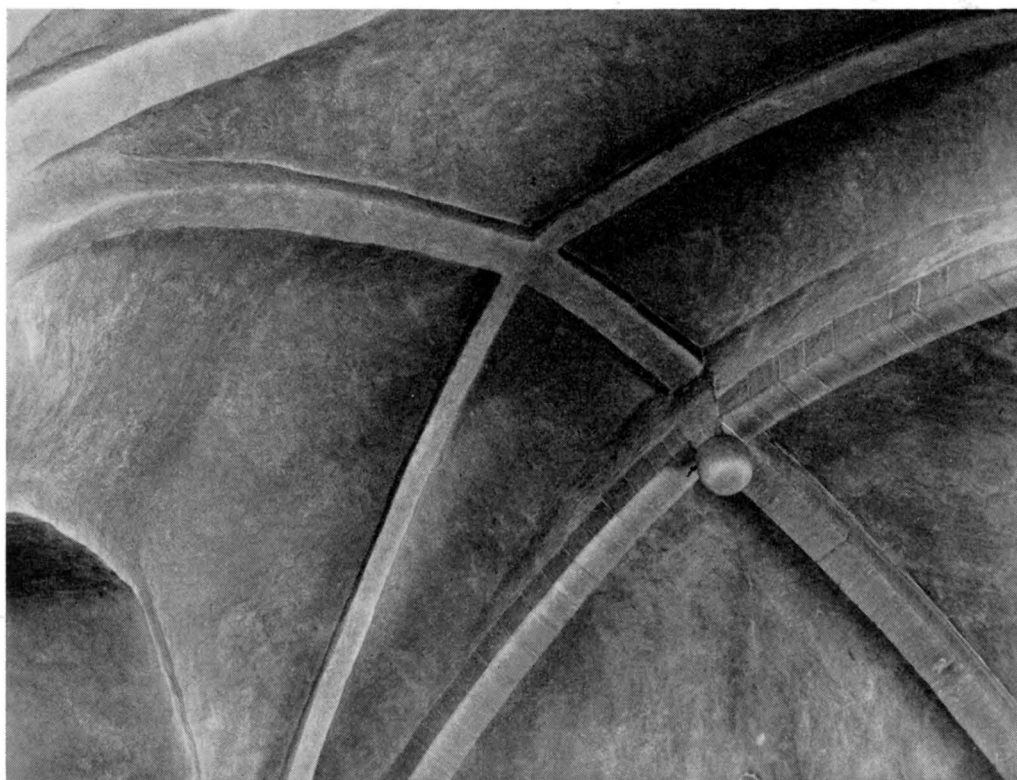

Fig. 345. »Kapellets» valv sett mot V. Foto N. Åzelius 1935.
Das Gewölbe der „Kapelle“ von W. Vaulting of "chapel" as seen towards W.

MEDELTIDSKYRKANS BYGGNADSHISTORIA

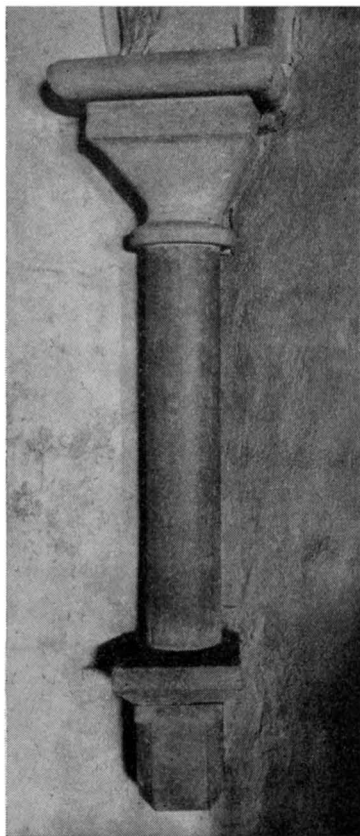
AV ERIK LUNDBERG

Om sannolikheten för att i Glanshammar funnits en kyrka, äldre än de äldsta delarna av den nuvarande kyrkan, vittna dels rester av en eller flera gravvårdar av det s. k. Eskilstunamonumentets typ (jfr nedan s. 510), dels de ovan s. 391 beskrivna snidade ekplankorna i torngluggarna. Dekoren är i bägge fallen av vikingatida kynne och visar hän på 1000-talets senare hälft. Ekplankorna kunna vara rester av en träkyrka från denna tid.

PERIOD I

Den nuvarande kyrkans äldsta delar tillhöra en romansk anläggning, uppförd av tuktad kalksten i relativt smått format. Fogarna ha, såsom kan iakttagas i tornets inre och övre delar, varit brett och oregelbundet utstrukna samt markerade med kvaderristning (fig. 335).

PERIOD II

→ Fig. 347. Konsol vid e å fig. 332 till diagonalbåge i äldre korvalv (jfr fig. 348). Foto N. Åzelius 1935.

Konsole eines Diagonalbogens Bracket (at e in fig. 332) of
des früheren Chorgewölbes (bei diagonal rib in earlier chancel
e auf dem Grundriss Abb. 332. vaulting (comp. fig. 348).
Vgl. Abb. 348).

← Fig. 346. Hörnkolonett i »kapellet». Foto N. Åzelius 1935.
Hängesäulchen in einer Ecke der Corner column in "chapel".
„Kapelle”.

Av denna kyrkobyggnad återstå (fig. 332): 1) det nuvarande tornet upp till den av tegel murade översta klockvåningen; 2) långhusets S mur med rester av en däri ingående portal; 3) N långhusmurens västligaste del. Korets planform är icke känd. Murarna sakna helt sockel. Av ursprungliga, grova takbjälkar finnas rester bevarade på två ställen (jfr s. 399). Yttertakets ursprungliga form kan avläsas i spår å tornets Ö-mur, synliga från långhusvinden (fig. 359).

Denna kyrka (fig. 490, A) torde ha uppförts under 1100-talets senare hälft. Murverkets tunnhet och dess relativt strikta ytor samt förbandets art tala för en tidig datering inom sagda tidsram.

Rester av kalkmålningar (jfr s. 420) från samma skede antyda byggnadens rangställning. I samband med målningarnas tillkomst torde innertaket ha panelats, varom spikhål i takbjälkarna vittna.

Fig. 348. Rester vid e å fig. 332 av anfang till triumfbåge mellan äldre långhus och kor samt av konsolburen diagonalbåge till detta äldre korvalv. Foto N. Åzelius 1935.

Reste des Triumphbogens zwischen dem früheren Langhaus und dem Chor, sowie Konsole mit dem Ansatz einer Rippe des früheren Chorgewölbes (bei e auf dem Grundriss Abb. 332).

Remains (at e in fig. 332) of support of rood arch between earlier nave and chancel and of diagonal rib, supported by bracket, of that earlier vaulting.

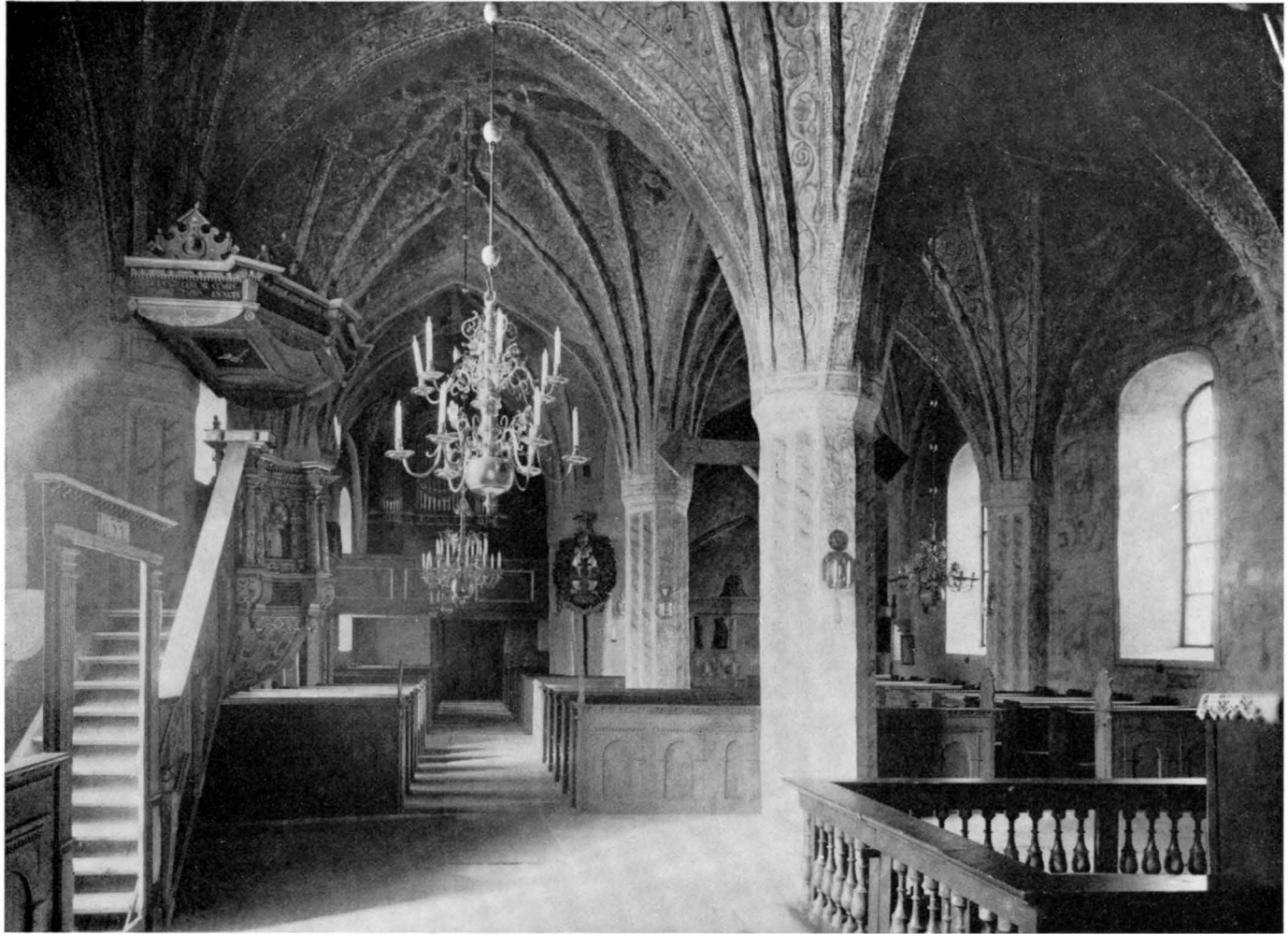

Fig. 349. Interiör mot V. Foto N. Åzelius 1935.
Kircheninneres nach W. Interior towards W.

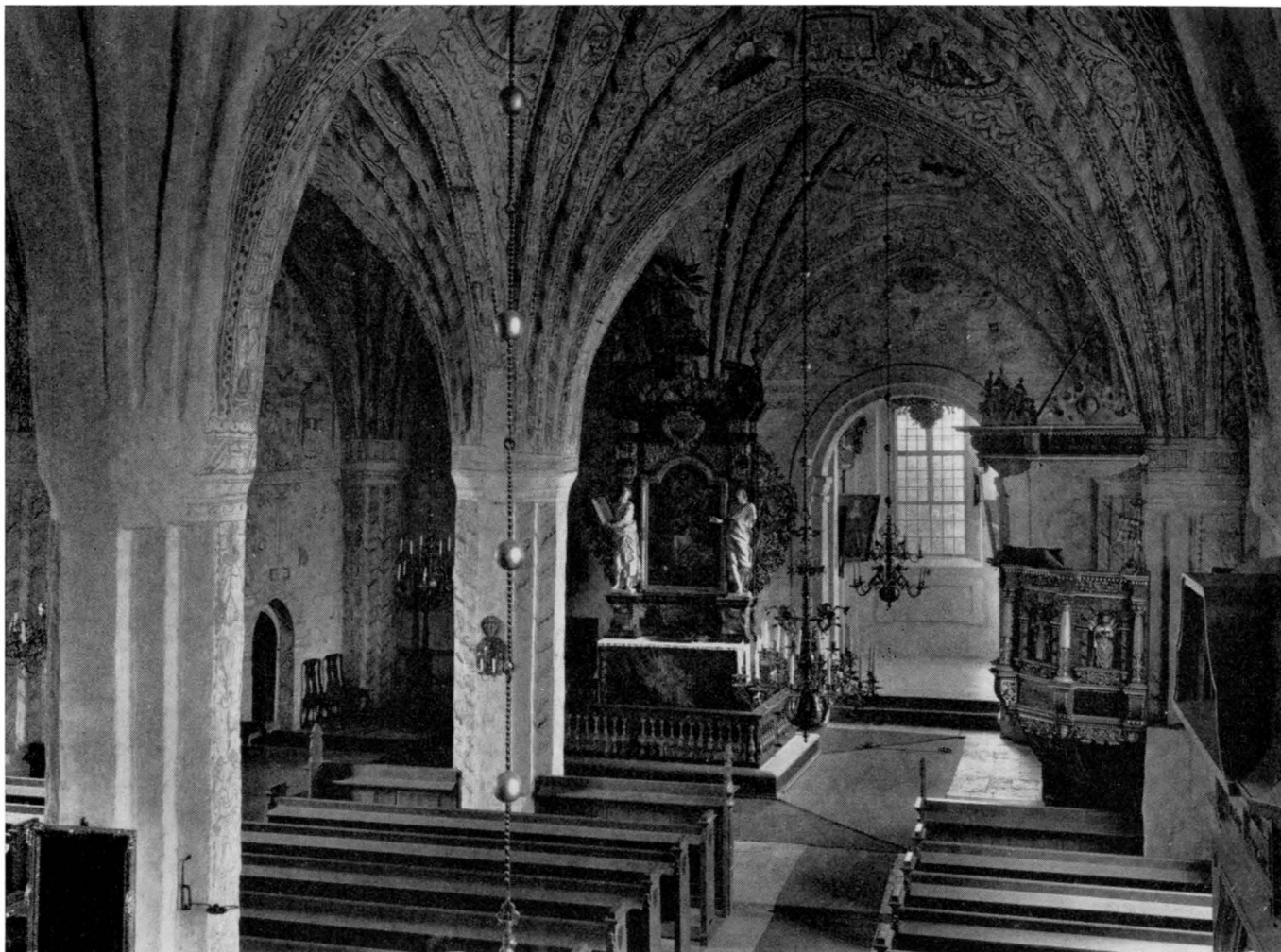

Fig. 350. Interiör mot Ö. Foto S. Lindskog 1929.
Kircheninneres nach O. Interior towards E.

Fig. 351. I puts modellerad mask under valvanfang på S långhusväggen vid **b** å fig. 332.

Foto N. Åzelius 1935.

Aus Putz geformte Maske unter dem Gewölbeansatz an der S Langhauswand bei **b** (vgl. den Grundriss Abb. 332).

Vaulting support in mortar in S wall of nave at **b** (fig. 332).

Fig. 352. Inskriftsplatta i valvbåge över orgelläktaren. Foto 1958.

Inskriftsplatta im Gewölbebogen über der Orgelempore.

Inscribed plaque in vaulting arch above organ gallery.

PERIOD III

En byggnadsperiod av folkungatidskaraktär har riktat kyrkan med ett nytt, uppenbarligen större kor, lika brett som långhuset, samt med ett utbygge, »kapellet», å det ursprungliga långhusets N sida (fig. 490, B). Invid det nya korets N mur har byggts en sakristia. Dessa byggnadspartier ha emellertid i stor utsträckning demolerats under de senare byggnadsperioderna, då kyrkan erhöi formen av en tvåskeppig hall.

Av det nya koret, som varit kvadratisk till planformen och kryssvälvt, är S väggen bevarad jämte rester av tvenne valvanfang och dessas vederlag (s. 398), som utgöras av välhuggna konsoler (fig. 347—348). Valvet har varit försett med kraftiga diagonalbågar av rätvinklig sektion. Den V konsolen och valvanfanget ansluta sig till ett murframspång (vid **e**, fig. 332—333), som uppenbarligen tillhört folkungatidskyrkans triumfbåge (fig. 348). Alla dessa partier äro utförda i utvalt kalkstensmaterial och med synner-

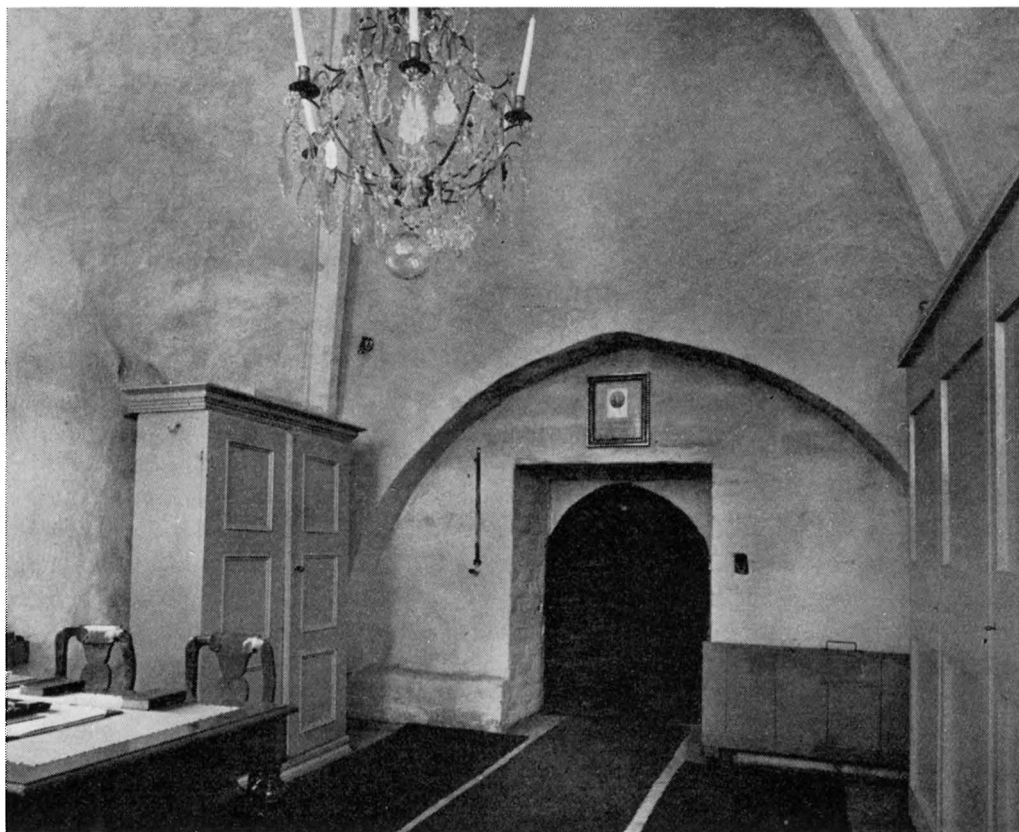

Fig. 353. Interiör av sakristian mot S. Foto 1960.
Innes der Sakristei nach S. Interior of vestry towards S.

ligen omsorgsfull behuggning. Formgivningen är närmast att jämföra med 1200-talsdelarna av Vreta Klosters kyrkas långhus, ett utpräglat cistercienserbygge (SvK, Ög II, s. 55 f.).

Utvändigt visar kormuren välhuggen, skråkantad sockel.

Av den N kapellbyggnaden är betydligt mera bevarat: V och N yttermurarna samt ett stycke av den Ö; därjämte NV delen av valvet (G) med en hel och en halv diagonalbåge samt tillhörande konsolbärningar (fig. 345—346). Allt är format såsom i koret, ehuru påtagligen genom en än mera förfaren hand och med något rikare arkitektur.

Omfattningen kring bågöppningen mellan långhuset och tornet tillhör samma byggnadsperiod. Tydligt har man här önskat en mera öppen rumsbildning än den som funnits tidigare.

Portalen till den nuvarande sakristian (fig. 354) visar sig genom formbehandling och behuggningsteknik höra till här ifrågavarande period, ehuru den nu är inpassad i murverk av yngre datum. Den är nämligen påtagligen sekundärt utnyttjad. Med tämlig säkerhet kan antagas, att portalen tillhört en med det nya koret samtida sakristia, varav rester äro bevarade i den nuvarande N långhusmuren någon meter från »kapellet» Ö-vägg (vid **m**, fig. 332).

Folkungaperioden i Glanshammar hör nära samman med en grupp byggnader, vilkas anfader nyssnämnda långhusbygge i Vreta Kloster synes hava utgjort. Närmast besläktad är närkeskyrkan Sköllersta¹, framför allt sakristian därstädes. Byggnadsdatum i Vreta är 1200-talets mitt, medan efterföljarna, som ha mera provinsiella drag, äro utomordentligt svårdaterade. De kunna tillhöra 1200-talets senare hälft, men det synes inte uteslutet, att de i sin relativt folkliga hållning böra bedömas såsom retardationsföreteelser.

Det vore frestande att sätta folkungatidens byggnadsinsatser i Glanshammar i samband med anskaffandet av tvenne träskulpturer från tiden omkr. 1300, vilka finnas i kyrkan och som framställa den ena S. Olof (fig. 413), den andra S. Erik (fig. 414). De äro nära samtida, men utförda av olika mästare (s. 471). Om 1100-talskyrkan varit helgad åt det äldre, i det medeltida Sverige — ej minst i Närke — ojämförligt mycket mera populära helgonet Olof, vore det inte då naturligt att betrakta »kapellet» såsom en helgedom för Eriks kult? I Uppsala domkyrka har ju vid 1200-talets slut detta sistnämnda helgon skjutits fram på bekostnad av Olof (vars bild fått nöja sig med en plats i N-portalen). Rimligt vore då också, att kyrkans supponerade titulärhelgon strax efteråt fått »kompensation» i form av ett nytt korbygge, likvärdigt med »Sankt Eriks kapell».

PERIOD IV:A

Närmast följande byggnadsperiod ter sig ganska svårbedömd. Till densamma höra nuvarande Ö-partiets omfattningsmurar. Man har byggt Österut i förlängningen av korets S-mur och sakristians N-mur (även Västerut från sakristian till kapellet) samt förenat dessa förlängningsmurar med en ny Ö-gavel, vilken sålunda erhöi i det närmaste dubbel bredd gentemot det gamla korets. Därmed har folkungatidskoret utvidgats avsevärt på djupet samt också erhållit ett sidoskepp åt N.

I den nuvarande Ö-gaveln kvarsitter alltjämt N om väggpelaren i gavelns mitt och delvis dold av samma pelare en impostlist, som till sitt läge (vid **g**, fig. 332—333) svarar mot murverket å det forna korets NÖ hörn. Denna impost bör ha upptagit en gördelbåge, utgående från murhörnet ifråga. Imposten ligger något högre än det gamla korets valvimposter.

Rester av ett fönster i S-muren (vid **f**, fig. 332—333) överensstämmer till sin placering med den plangruppering, som sålunda rekonstruerats (fig. 490, C).

¹ Jfr E. LUNDBERG, Studier i Folkungatidens kyrkliga byggnadskonst i Närke, II, Sköllersta kyrka, i: Medd. XII fr. Fören. Örebro läns museum, Örebro 1937.

Fig. 354. Sakristiportalens omfattning mot kyrkorummet. Foto 1960.

Das Sakristeiportal vom Kirchenraum aus. Surround of vestry doorway towards body of church.

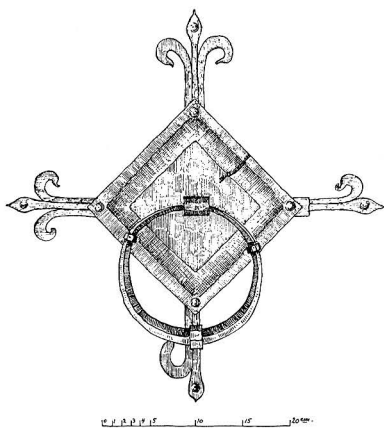

Fig. 355. Medeltida järnbeslag på dörren till sakristian. Skala 1 : 8. Uppmätning Henrickson—Hansen 1921. Mittelalterlicher Eisenbeschlag von der Sakristeitür.
Mediaeval ironwork on door of vestry.

I det nya stora korets N del har man uppenbarligen inkluderat folkungaperiodens sakristia, vars Ö och V murar sålunda avlägsnats.

Det är möjligt, att man avsett att välva det nya koret eller t. o. m. utfört sådan välvning i anknytning till det äldre, präktiga korvalvet. Sannolikt är detta dock ej. Hade valv byggts på sådant sätt skulle väl följande periods tegelvälvningar inte ha företagits.

Period IV:A kan möjligen tidsbestämmas till 1300-talet. Murarna äro ännu inte av det yngre 1400-talets oregelbundna struktur. Inte heller plögade man under sengotisk tid vårda sig om en sådan detalj som utvändiga socklar. Här har man emellertid huggit fina skråkantlister och därtill noga tillvaratagit 1200-talets sockelstenar (ur sakristian) samt utnyttjat bådaderna i de nya mursträckorna. Helt utesluten är dock inte en datering till 1400-talet.

Man har också ordnat för ersättning av den demolerade sakristian: påtagligen är det dennas portal, som uppsatts på vederbörlig plats i den nya N-muren. Dock synes själva sakristiebygget ha fått anstå. Sakristians valv hör nämligen samman med en följande byggnadsperiod.

I äldre tid synes man normalt vid välvning ha förfarit så att murar och taklag byggdes färdiga, innan valvslagning kom ifråga. Man utsparade i murverket »lägen» för valven; därtill byggde man de valvringar som skulle bära för taklaget erforderliga upplag. Det låter sig sålunda tänkas, att man under ifrågavarande byggnadsperiod fullbordat det nya kyrkorummet såsom ovan beskrivits men lämnat valven obbyggda. Mycket talar emellertid för att man under ifrågavarande byggnadsperiod redan siktat på den enhetliga hallbyggnad som förverkligades under närmast följande byggnadsperiod. Av någon anledning skulle man alltså ha provisoriskt avslutat sitt nybygge med anordningar för taklag samt även byggt hela yttertaket medan man däremot låtit de omfattande rivningar som sagda välvning krävde anstå för en längre eller kortare tidsrymd.

PERIOD IV: B

Under 1400-talets senare hälft förses kyrkan med huvudparten av sin nuvarande välvning jämte därtill hörande murpelare. Emellertid har man gått fram i två etapper. Till en början välvdes det gamla långhuset (fig. 490: D), vars trätak ju kunde lättare avlägsnas än korets och »kapellet» massiva valv. Att man redan från början syftat mot den nuvarande enhetliga hallens rumsform framgår dock på flera sätt. Bl. a. är den mellersta murpelaren uppenbarligen inplacerad i sin nuvarande form helt innanför den gamla nordmuren och även tätt invid triumfbågen. Den västliga grova pelaren,

Fig. 356. Reuterska gravkoret från SÖ. Uppfört 1678—79. Foto 1960. — S. 400
Die Reutersche Grabkapelle von SO, Reuter burial chapel from SE. Built 1678—79.
errichtet 1678—79.

som omsluter en vindeltrappa, är däremot uppförd först sedan angränsande delar av »kapellet» nedrivits; delar av detsamma kvaderstensmaterial är nämligen utnyttjade i pelarens basparti. Men denna pelare bär spår av att vara i efterhand »inopererad» på sin plats (se ovan s. 399), sannolikt ersättande en pelare av samma typ som de båda andra. I övrigt inbilades valvanfangen (utom i SÖ hörnet) i det gamla murverket. Valven F och H — av tegel — äro av stjärnvalvstyp och måste med sina relativt grova former hänföras till 1400-talets slut.

PERIOD IV: C Föga yngre äro dock de fem stjärnvalv A—E, varmed återstoden av kyrkan invälvt. De förfaringssätt, som tillämpats för pelare- och valvbygge, äro intressanta. Man syftade till att åstadkomma ett enda stort, tvåskeppigt rum och måste fördenskull riva skiljande murar: N långhusväggen, hela koret utom S väggen samt Ö kapellmurens inre delar.

Sedan Ö mittpelaren uppförts jämte motsvarande väggpelare, kunde huvudparten av valven byggas. Först därefter torde man ha skridit till att rasera de många ännu stående, skrymmande gamla övertaliga murarna. Endast på *en* punkt har man härvid mött ett svårare problem, nämligen i mötet mellan »kapellet» valv och den nya välvningen. Lösningen av problemet väcker både förvåning och beundran, det senare framför allt på grund av den ogenerade murmästaredjävhet, som här ger sig tillkänna: man har sparat ena hälften av folkungatidsvalvet utefter diagonalen och fogat tegelvalvet helt nonchalant emot denna återstod av det äldre valvet (fig. 345).

Först sedan man rivit N långhusmuren, har den grova murpelaren med spiraltrappan kunnat uppföras — ersättande en annan smäckrare sådan (fig 490: E).

Till 1400-talets välvningsperioder höra också tornets påmurning med en ny klockvåning samt uppförandet av sakristian med dess vackra valv. Tornets sällsynt smäckra och djärva resning, åstadkommen genom den sengotiska påbyggnaden, ger ytterligare ett stycke karakteristik åt den lantlige murmästare, som förlänat interiören dess slutliga kynne.

KYRKANS ÖDEN I NYARE TID

VAPENHUS Vid okänd tidpunkt, möjligen redan under medeltiden, uppfördes ett vapenhus framför den ursprungliga ingången i SV (vid a, fig. 332). Enligt HERDMAN var »wåknhuset 11 aln långt — 8 alnar bredt». Det hade alltså ungefär samma längd och bredd som sakristian. Det reparerades 1721, då det bl. a. försågs med ny »Huff». Nytt spåntak lades 1815. 1853 nedrevs vapenhuset, som då var »så bristfälligt, att det ej mer till skyggd kunde begagnas».

BRAND 1696 Efter ett åsknedslag 1696 avbrändes kyrkans tornspira och tak. HERDMANS skildring må i sin helhet återges: »Anno 1696 annandag Pingst in emott afftonen kom ett hastigt

Fig. 357. Reuterska gravkoret. Interiör mot Ö. Foto 1960. — S. 400.
Inneres der Reuterschen Grabkapelle nach O. Reuter burial chapel. Interior towards E.

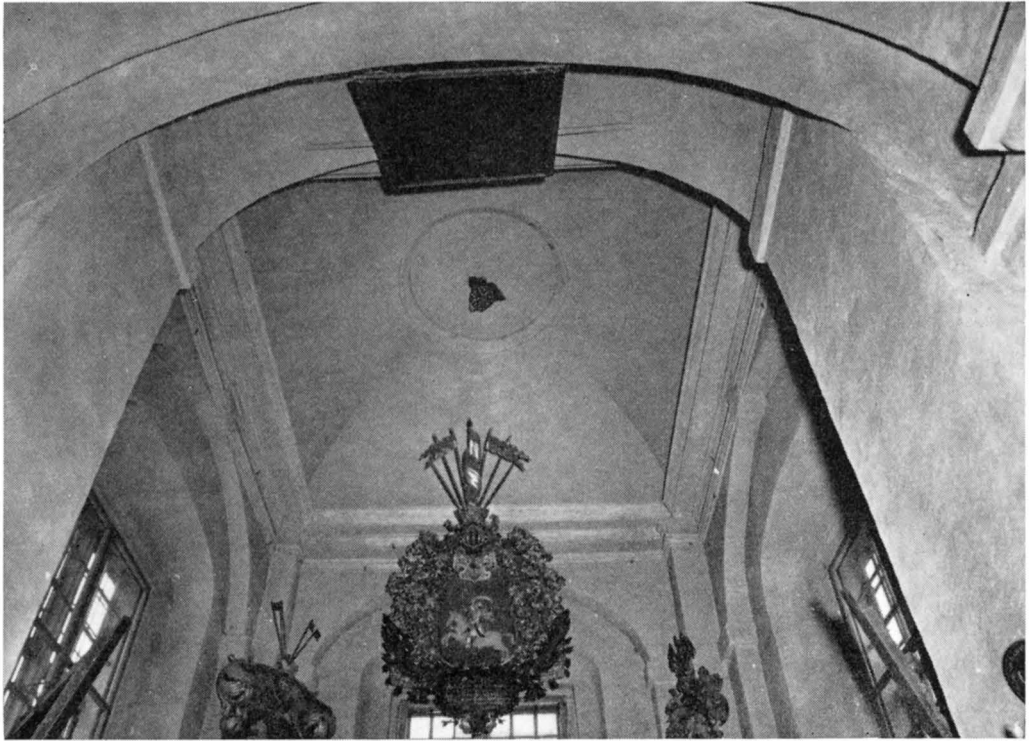

Fig. 358. Reuterska gravkorets valv. Foto 1960.

Gewölbe der Reuterschen Grabkapelle. Vaulting of Reuter burial chapel.

och häftigt Stormwäder med regn, åskdunder och liungeldsblixt och wijd pass klåckan 7 samma affton itändes Glantzhammars kiörkiotorn allra öfwerst uppi uthi spetsen, wijd thetsamma stillades wädret men ehuru en stoor myckenheet aff folck kom tillsamman hwilka med flijht och hastighet uthburo alt kiörkiones inrede sampt Prädikestol och Altaretafla war alt så omöjligt att hindra eldens wäldsamheet, då ingen förhoppning war öfrig utan måste hwar och en med ängslan och tårar anskåda, huru tornet icke annorledes än som ett lius alt neder åth consumerades och afbrändes. Kyrkiotaket blef också wijd detta olycksal. tilfälle afbrändt.» Genom kgl brev 27/7 1696 beviljades socknen en kollekt från stiftets kyrkor för återuppförandet av spira och tak. Arbetet verkställdes av »Mester Marcus Debitz och murmästaren Johan Cruus». Mot det kontrakt, som upprättats mellan församlingen och dessa mästare och som avsåg nödortfittig reparation av den V stora påmurningen (på den V gaveln N om tornet), resande av tak och spira samt raserande av vapenhuset, avgavs en protest av kammarherre Gustaf

Fig. 359. Detalj av västgavelns röste S om tornet, sedd från kyrkvinden.
Bilden visar den äldsta stenkyrkans takfall. Foto 1958.

Innerer Teil des Westgiebels S vom
Turm mit der Dachlinie der ersten
steinernen Kirche.

Detail of W gable S of tower, seen from
church attic. The picture shows roof-
pitch of earliest stone church.

Reuter på Skävisund (s. 546), vilken ansåg att hela påmurningen borde raseras och därefter återuppföras men att vapenhuset icke borde rivas. Enligt ett kgl. brev 4/6 1697 lämnades protesten utan avseende. Dock måtte vapenhuset, av allt att döma, ha fått kvarstå enligt Reuters förslag.

En ny eldsvåda inträffade 1744. HERDMAN berättar, »at åskan slog neder i vårt kyrkiotorn hardt wid korset, sprängde uth den östernorra gafveln, afref Spåntningen öfwerst rundt kring korset, sönderspitsade alla stockarne af öfwersta inredningen, hjerträet undantaget, Swängde sig sedan utföre tornet genom öppningen, förmodel. som är i taket inom västra dören, stötte kalkbandet på Södra kyrkiowäggen af nedersta pelaren, trängde sig genom orglächtartabletten framomtill, rispade några bräder, lemnade wid en spitz fejande å begge ändar en swart rökläck och brände 2:ne orgpipor både ofwan och nedan, såsom the warit i eld lödde och smälte, och ehuru kyrkan war opfyld med en tjock och stark Swafwelrök blefwo wj dock Gudi ewig ähra ej wjdare någor eld och eldskada warse. — Enär regnet stanade, låt jag straxt med reep, så godt ske kunde fästa then ursprängda gafweln.» — Med »gaveln» avses tydligen en av tornspirans sidor.

BRAND 1744

OMBYGGNADS-
FÖRSLAG 1799

På dåvarande kyrkoherden Gustaf Kjellins (s. 532, not 2) initiativ uppgjordes 1799 ett förslag till ombyggnad av kyrkan. Härom kan inhämtas i ST. PROT.: »Om kyrkan blefwe utdragen i öster lika med Reuterska GrafKoret, Altaret dit upflyttas, Pelarraden tillika med hwalfwet borttagas och en enda Stor gång mitt i Kyrkan inrättad, skulle hon erhålla ett det wackraste utseende och rum winnas för wisst 200:de Personer mer». De alltför dryga kostnaderna omintetgjorde till all lycka detta förslag.

RESTAURE-
RINGSFÖR-
SLAG 1888

Enligt ett av Örebro Nikolaikyrkas restaurator, lektor Adolf Kjellström,¹ och arkitekten P. Andersson 1888 uppgjort, aldrig verkställt förslag till restaurering skulle kyrkan bl. a. förses med tre utvändiga strävpelare.

RESTAURE-
RING 1910-11

I huvudsaklig överensstämmelse med ett av dåvarande stadsarkitekten i Örebro Magnus Dahlander² år 1909 upprättat, av K M:t den 19/8 1910 gillat förslag restaure-
rades kyrkan 1910—11, varvid bl. a. kalkmålningarna rengjordes och konserverades, den N läktaren (s. 484) borttogs, »kapellet» inreddes till ett slags kyrkomuseum samt värmekammare och arkivrum tillbyggdes invid sakristian.

KALKMÅLNINGAR

Platsangivningens bokstäver och siffror hänvisa till målningsschema fig. 362.

De två Ö travéernas fyra valv **A—D** å fig. 362 med tillhörande väggar **I—O**, pelare och bågar äro dekorerade med kalkmålningar. Smärre fragment av dylika målningar återfinnas vidare å S väggen strax **V** om ingången (**P**: 1), å »kapellets» **N** vägg invid den **NÖ** hörnkolonetten, å strålarna i valvet **H** samt å **V** och **N** väggarna vid uppgången till orgelläktaren (vid ① o. ② fig. 362).

De båda valvkvadraterna **E** och **F** ha med säkerhet aldrig varit dekorerade. Inga spår av bemålning kunde där iakttagas vid 1910 års arbeten. Dessutom äro gördelbågarna, som skilja dessa valv från de närmaste valven åt öster **C** och **D**, försedda med en markerad avslutningsbård.

Av ovan angivna dekorationer bilda målningarna i de två Ö travéerna (valvkvadraterna **A—D**) en grupp för sig: dessa ha, enligt det på flera ställen förekommande årtalet 1589, utförts samtidigt. Till samma grupp höra målningarna å valvstrålarna i valv **H** och troligen även de obetydliga fragmenten av dekor i »kapellet». Ett skede för sig

¹ ADOLF KJELLSTRÖM, f. 1834, † 1932; arkitekt, lektor vid Tekniska gymnasiet i Örebro. Med stor teknisk kunnighet förenade han ett varmt byggnadshistoriskt intresse. Hans huvudverk var restaureringen av Örebro Nikolaikyrka (se s. 60 f) samt nybyggnaden av Olaus Petri kyrka därsammastädes (s. 149—155).

² MAGNUS DAHLANDER, f. 1862, † 1951; arkitekt, först verksam i Brooklyn, U.S.A. 1890—96; stadsarkitekt i Örebro 1899—1914, länsarkitekt i Kopparbergs, Västmanlands och Gävleborgs län 1920—33; aktiv kulturminnesvårdare, grundare av Gammelgården i Säter (Dr).

Fig. 360. Adam som åkerman. Målning (P:1, fig. 362) från omkr. 1200.
 Akvarell av C. L. Lundin 1908. ATA. — S. 420.

Adam als Ackerbauer, Wandmalerei Adam as tiller. Painting (P:1, fig.
 um 1200 (bei P:1 auf Abb. 362). 362) from about 1200.

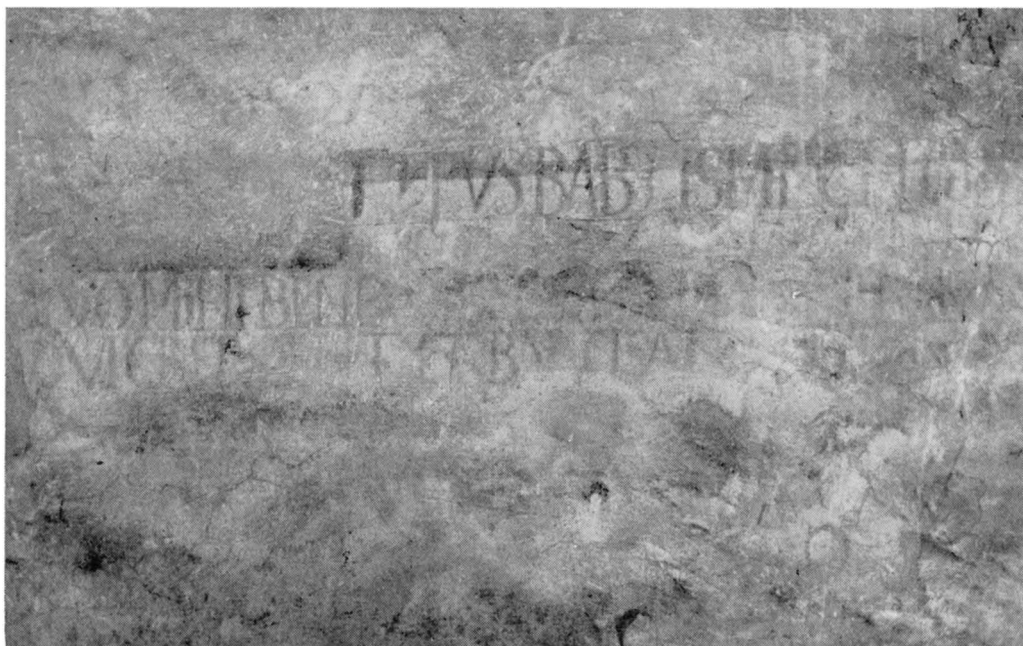

Fig. 361. Inskrift vid ① å fig. 362. Nedtill t. h. en mycket otydlig figurscen. Fragmentarisk målning under orgelläktaren. 1200-talet? Foto 1958. — S. 425.

Inskrift mit einer sehr undeutlichen figuralen Szene unten rechts. Wandmalerei unter der Orgelempore, 13. Jh.? (Bei ① auf Abb. 362.)

Inscription at ① in fig. 362. Lower section, a very unclear scene with figures. Fragmentary paintings under organ gallery. 13th cent.?

tillhör målningen vid **P**: 1 å S väggen och ett annat skede målningarna å väggarna i valvkvadraten **H**. — Kalkmålningarna härröra med säkerhet från tre olika perioder, varav de två äldre äro medeltida.

Om dessa målningar meddelar HERDMAN: »Glanshammars kyrka har för varit innan till både i taak och på väggar öfveralt målad och med zirliga bibliska historier prydd: Men sedan af wådelden hwalfwen skaddes och af rök fördunklades blef 1726 hela kyrkan whitlimad, the två hwalf undantagne som äro wjd altaret, hwilcket skiedde, dels effter ty dessa hwalf ej woro til målningen särdeles skadade; dels ock på thet the wackre Bibliske historier ännu synlige, må ge effterwerlden ett exempel wara therom, huru öme och sorgfällige våra fordna C(hri)stne varit; för ögonen at representera hwad the i hiertat gerna förwarat.» Uppgiften är såtillvida oriktig, att ej blott de två valven i koret utan samtliga fyra valv **A—D** i de två östra travéerna 1726 undantogos från vitlimning. Det var endast väggmålningarna som vitlimmades; valvmålningarna visade sig 1910 aldrig ha varit överkalkade.

Rök från en 1878 i kyrkan insatt kamin sotade emellertid ned valvmålningarna till den grad, att man efter några årtionden knappt kunde urskilja dem. En rengöring och

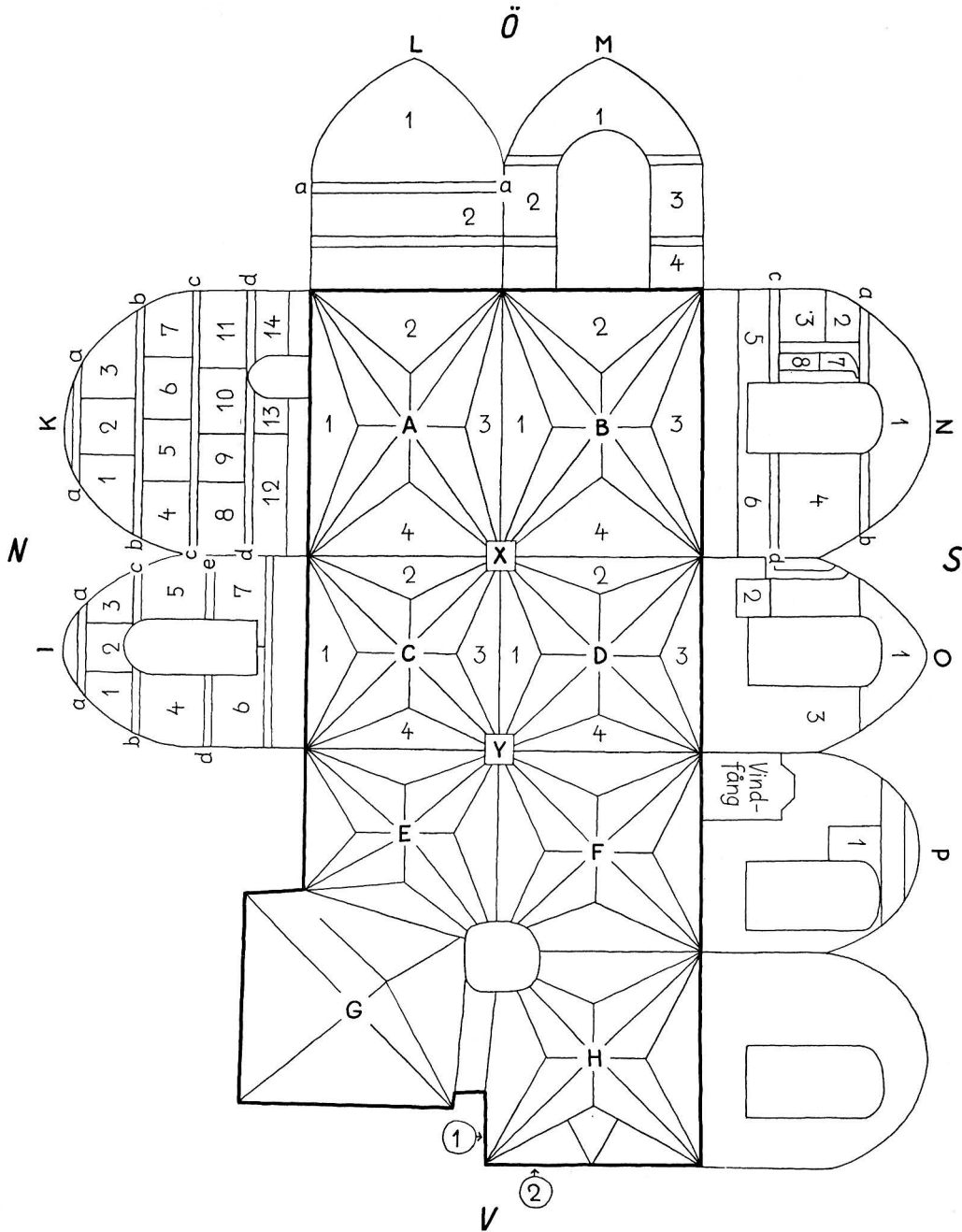

Fig. 362. Målningsschema.
 Übersicht zur Ausmalung. Schema of paintings.

konservering utfördes 1910—11 under överinseende av professor Sigurd Curman; arbetet utfördes av dekorationsmålaren C. L. Lundin, vilken åren 1907—09 utfört målningskonservering i Strängnäs domkyrka. De nedsotade valvmålningarna rengjordes med »franska bröd» (som för ändamålet bakades i ymnighet ute i gårdarna!), och de överkalkade väggmålningarna framknackades, varvid alla kyrkans bevarade målningar blottades. I konserveringsarbetet tillämpades de då nymodiga, numera allmänt vedertagna metoder, som Curman hade utprovat i samband med Strängnäs domkyrkas inre restaurering några år tidigare. Komplettering ägde rum endast i undantagsfall och då med angivande av det restaurerade partiet genom ett diskret inristat eller målat »1910» eller medels skraffering av färgytorna.

Även det 1910 installerade varmluftssystemet visade sig emellertid vara vådligt för målningarna, som ånyo täcktes av sotlager, särskilt i kortravén. I samband med varmluftssystemets utbytande mot uppvärmning med elektriska radiatorer, verkställdes 1943 ännu en rengöring, för vilken svarade konservator Sven Dalén.

I. ÄLDRE MEDELTIDA KALKMÅLNING

Mellan S ingången och fönstret V därom (vid **P**: 1) samt även ovanför fönstret befinner sig ett målningsfragment (fig. 360), som vid framtagandet visade en oregelbunden kontur, uppkommen vid fönstrets upptagande; fragmentet blev 1911 restaurerat och omgavs med raka begränsningslinjer samt med en smal bård upptill och kring fönstret. Fig. 360 är utförd efter en före restaureringen utförd noggrann akvarellkopia av denna målning.

Fragmentet består överst av en stereometrisk *meanderbård* (bredd 40) i ljusblått och rött, därefter fyra *band* (bredd 7) i gult, rött, grönt och blått. Under dessa ett mellanparti (höjd 100) med figurframställning: en till midjan naken man står framåtlutad och håller med båda händerna en hacka, varmed han bearbetar en framför honom liggande brunröd markyta med inströdda ljusa fläckar. Målningen framställer *Adam, arbetande i sitt anletes svett på åkern efter utdrivandet ur paradiset*. Figuren har brunt hår och gulaktig hudfärg med revbenen markerade som röda, koncentriska bågsegment. Blågrå fond. Under detta mellanparti en *bård* bestående av upptill ett rött och ett gult band, därefter ett perspektiviskt »*sågskipt*» målat i följande färger: rött, grönt, blått, vilka repeteras i samma ordning. Bården avslutas nedåt med ett gult, ett rött och ett blått bredare band. Under denna bård synes i en blågrå yta ett gult *huvud* med ögon och hår tecknade med rött — en rest av en undre serie av figurframställningar på väggen.

Målningens hela H är 225 och dess nuvarande B 75 (i jämnhöjd med fönstret).

Färgen täcker hela ytan. Bårderna äro strängt stereometriska. Väggmålningen är genomgående horisontalbetonad och har med säkerhet varit rakt avslutad upptill. Den bör alltså tänkas utförd i samband med ett innertak, som vilat med rak begränsningsyta mot murarna.

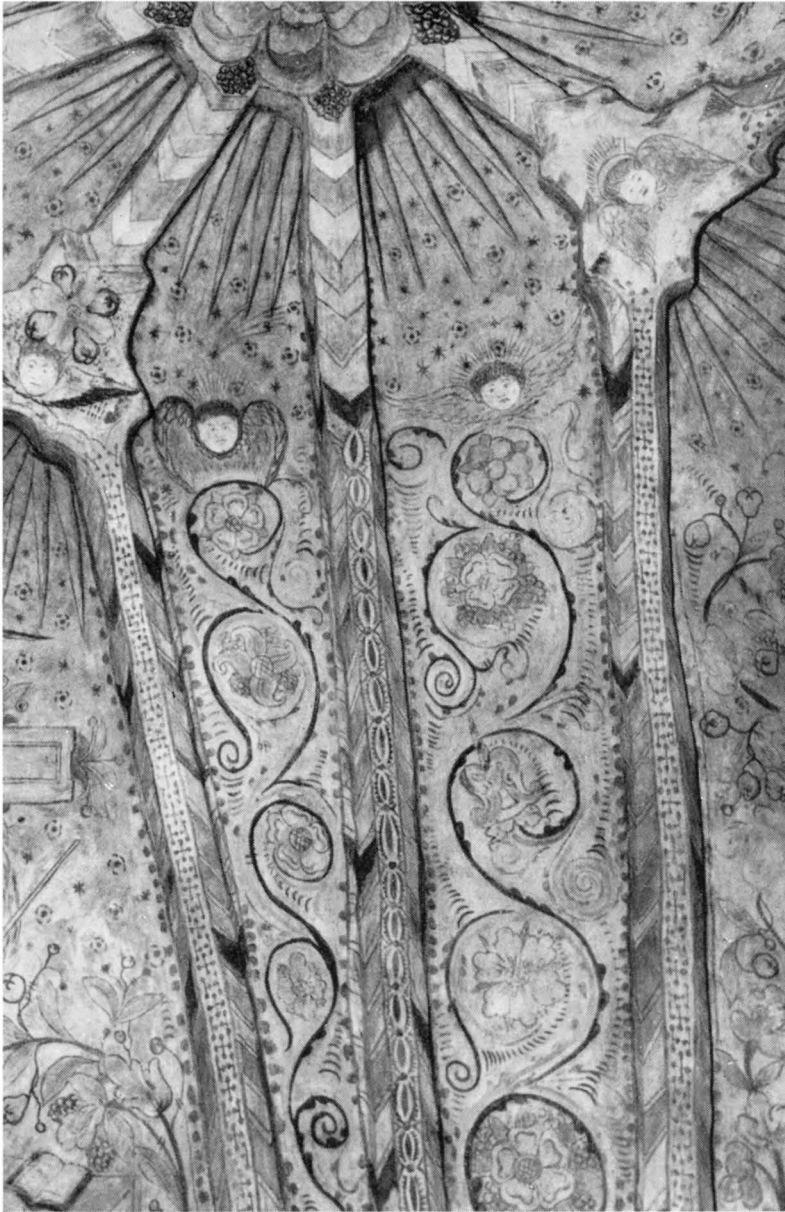

Fig. 363. Slingornamentik i valv B. Foto 1958.
Rankenornamentik im Gewölbe B. Undulating ornament in vaulting B.

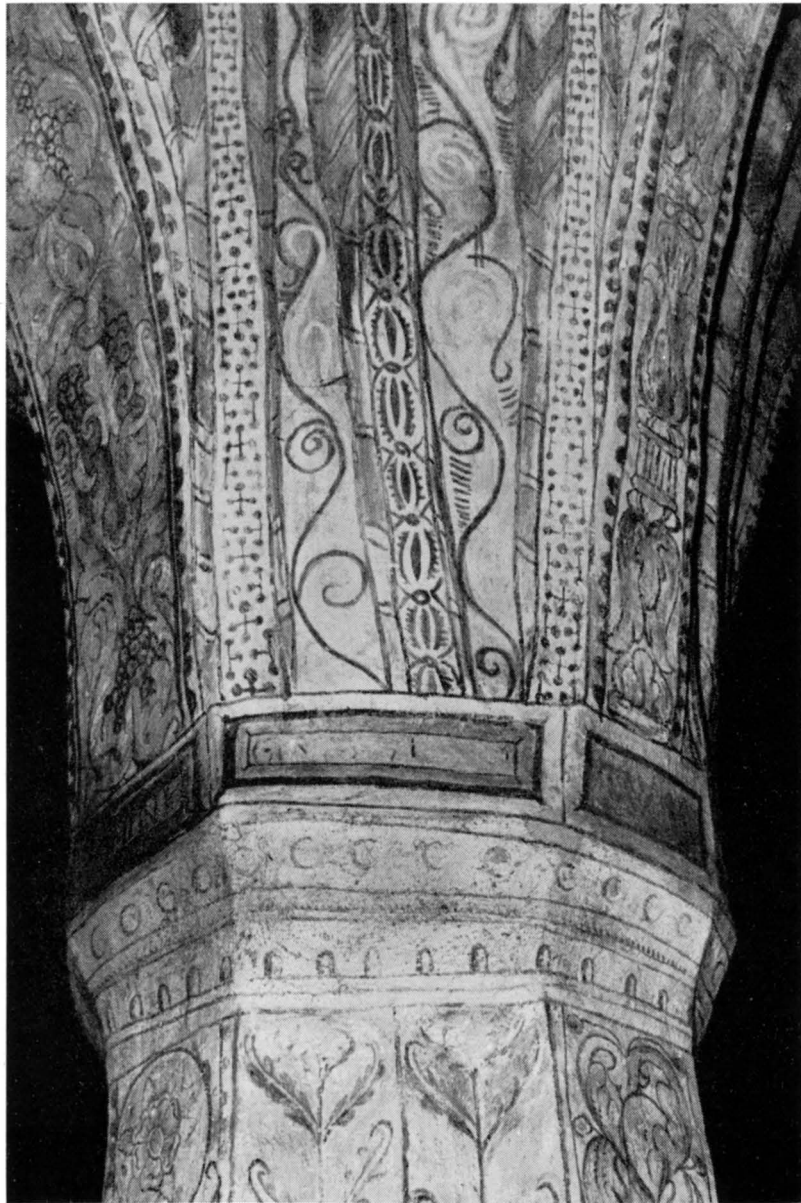

Fig. 364. Ornamentik å pelare X (fig. 362) och dess valvanfang. Foto 1958.
Ornamentik auf Pfeiler X. Ornamentation on pillar X.

Fig. 365. Ornamantik å pelare X och dess valvanfang. Foto 1958.
Ornamantik auf Pfeiler X. Ornamentation on pillar X.

Fig. 366. Bandknot (jfr fig. 348). Foto 1958.
 Dekoratives Feld mit Bandknoten   Interlaced ornament (comp.
 (vgl. Abb. 348).   fig. 348).

Fragmentet tillhör den relativt sällsynta grupp av tidiga romanska målningar, vilka i allmänhet stå i samband med de äldsta stenkyrkornas uppförande. Bårderna erinra om dekoren i Ragvald Knaphövdes kor i Vreta klosterkyrka, vilken anses tillhöra 1100-talets slut eller början av 1200-talet (jfr SvK, Ög, bd II, Vreta klosters kyrka, s. 94 o. fig. 69). De målningar, av vilka detta fragment utgör en återstod, ha troligen tillkommit efter fullbordandet under senare hälften av 1100-talet av den äldsta stenkyrkan i Glanshammar.¹

II. YNGRE MEDELTIDA KALKMÅLNING

De rester av kalkmålningar, som ses på valvkvadraten **H**:s norra och västra väggar vid uppgången till orgelläktaren (vid ① o. ② å fig. 362), befinna sig numera i mycket fragmentariskt, delvis nästan utplånat skick. På **N** väggen synas brottstycken av vad som

¹ Mycket likartade målningar finnas i en liten engelsk kyrka, Hardham i West Sussex, ingående behandlade av PHILIP MAINWARING JOHNSTON, Hardham church, and its early paintings, i: *Archæological Journal*, Vol. LVIII, no 229. Second Series, Vol. VIII, No 1. S. 62—92. Se särskilt pl. V.

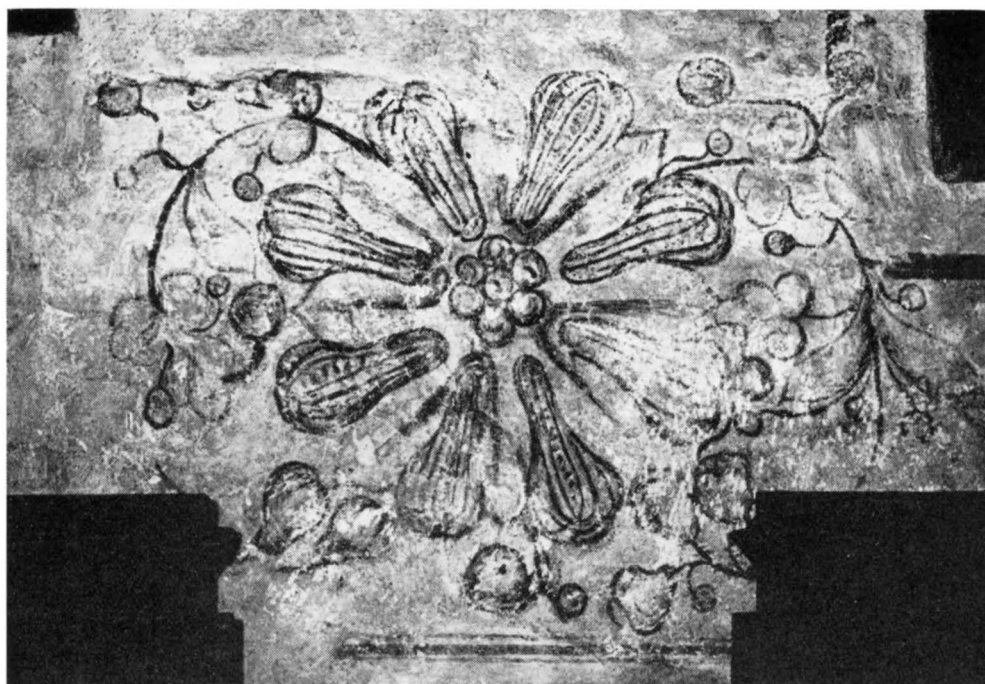

Fig. 367. Rosettartat ornament (O:2). Foto 1958.
Rosettenartiges Ornament. Rosette-type ornament (O:2).

förmodligen varit en framställning av *Kristi dop*: konturerna av Johannes Döparen, iförd röd livklädnad, med nakna armar, högra handen utsträckt över Kristi huvud; ovanför detta en duva; bakom Johannes huvud konturerna av ett huvud samt två händer. Ovanför figurframställningen löpa fyra inskriftsband (fig. 361). Av inskrifterna — med majuskler — kan numera blott läsas: — NVS BAPTISAH (A:et upp- och nedvänt; troligen: Johannes Baptista) — — — / — — — DE — — — / — — — O MIHI BENE — — — / VIC — — — B A — — — s /. Å V väggen synas konturerna av ett huvud med rött hår och skägg samt ett rött föremål, troligen en klädnad med vida armar. Över figuren ett inskriftsband med helt utplånad inskrift.

Målningen är utförd med kalkfärg på torr putsgrund. Alla konturer med rött (caput mortuum); svart för inskrifter och vissa smärre, svårtolkade fragment; spår av vitt å nakna delar samt å duvan; spår av ljusgrönt bakom Kristusfiguren.

Figurernas skala är helt liten (Johannes' H 38, Kristi huvud 8).

Fragmenten tillhöra med säkerhet medeltiden, möjligen romansk tid. Troligen äro de dock av senare datum än målningen å S väggen (P:1). Deras bristfälliga tillstånd försvårar en mera bestämd datering.

III. KALKMÅLNINGAR FRÅN 1589

ALLMÄN
DISPOSITION

Dessa målningar täcka helt de två Ö travéernas fyra valv, väggar, pelare och bågar. Målningarna utgöres av dels figurscener, dels ornament. Figurframställningarna omfatta a) bilder ur den bibliska historien, vilka förekomma uteslutande å väggarna **I—O** samt i valv **A**, kappa 1 (jfr nedan); b) allegoriska figurer och scener, vilka förekomma i de båda Ö valven **A** och **B**; c) bröstbilder av gammaltestamentliga profeter och konungar vilka förekomma i de båda valven **C** och **D**.

Karakteristisk för tiden är de gammaltestamentliga personernas dominerande roll samt de humanistiska dygderna, som fått ära de katolska helgonens plats. Detta hindrar emellertid icke att tolka fig. 379 som den heliga Birgitta, ty de mest populära helgonen kunde leva kvar i protestantiska kyrkomålningar ända till 1600-talets förra hälft.

På väggarna användas ornament — förutom som element i de framställda scenerna — såsom omfattning till fönster och dörrar, såsom avskiljande element mellan figurframställningarna samt såsom dekor av ytor, vilka icke lämpat sig för bildframställning (t. ex. utskjutande arkitekturdetaljer samt vissa smärre ytor). Valvmålningarnas dekor utgöres huvudsakligen av ornament, som täcka bågar, ribbor och större delen av valvkapporna; figurframställningar återfinnas endast i de fyra största kapporna.

Målningarna äro på några ställen helt eller delvis utplånade och inskrifterna flerstädes svår- eller otydbara.

Den ornamentala dekoren, som bygger dels på lokala traditioner från senmedeltiden, dels på renessansmotiv i stil med dem, som spreds i Nordeuropa under 1500-talets tredje fjärdedel med bokgrafiken som huvudkälla, kan fördelas på tre grupper:

a) Bårder, som förekomma i tre former, här benämnda kedje-, flät- och korsbårder. Deras utseende framgår av fig. 363—365. Dessa tre bårder dekorera ribbornas »fasadsidor», medan deras snedställda »insidor» äro försedda med ett snett omrullat band.

Fig. 368. Balusterornament å pelare Y.
Foto 1958.

Balusterornament auf dem Pfeiler Y. Baluster ornament on pillar Y.

ORNAMENTIK

Fig. 369. Gud skapar Eva. — Äktenskapets instiftande. Väggmålning 1589. (K : 2—3.) Foto 1960.
Gott erschafft Eva — Stiftung der Ehe. Wandmalerei von 1589. God creates Eve. — Marriage instituted. Wall paintings 1589.

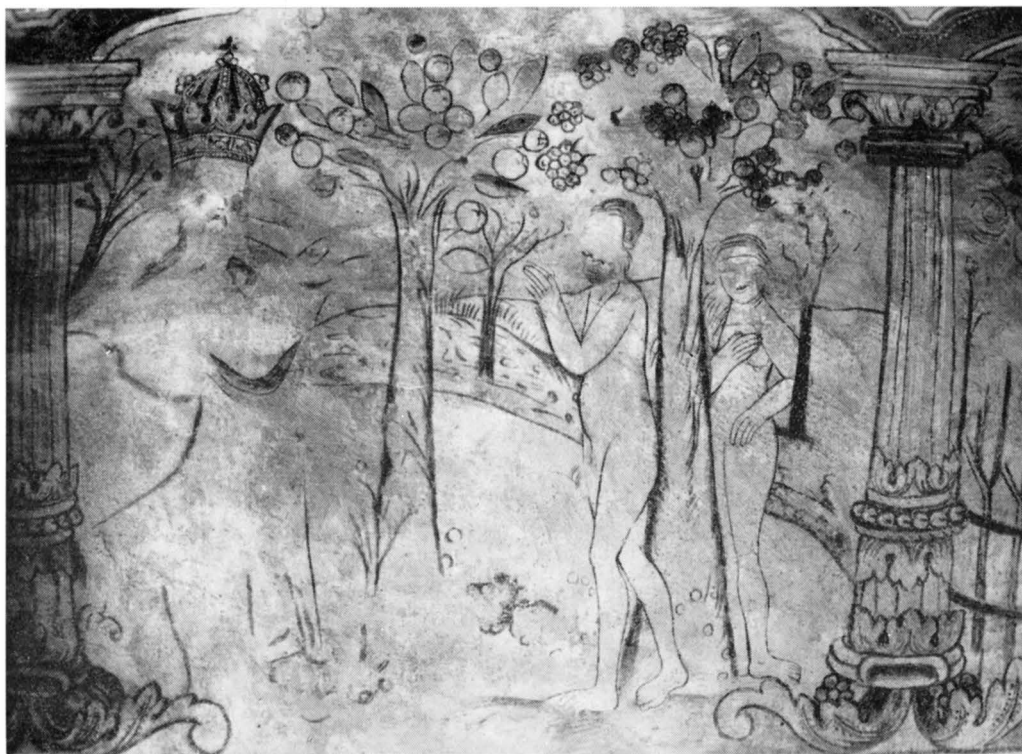

Fig. 370. Syndafallet. Väggmålning 1589 (K : 5). Foto 1960.
 Der Sündenfall. Wandmalerei von 1589. The Fall of Man. Wall painting 1589.

b) Arkitektoniska, vegetativa och figurala ornament av renässanskaraktär. En fantastisk arkitektonisk dekor har använts som omfattning kring ingången till sakristian (fig. 354) och kring det äldre fönstret å S korväggen (fig. 379) samt som avskiljande element mellan väggarnas figurscener. Motiven består i allmänhet av rikt utsirade och konstnäsligt sammansatta pilastrar eller balustrar, förbundna genom bågar. Å bågar, valvsvicklar och vissa väggytor förekommer en rikt utbildad, yppig vegetativ dekor av två huvudformer: dels en balusterartad uppväxande ranka av frukt- och bladmotiv (fig. 368), dels en S-svängd ranka av spensligare art (fig. 364—365). Den senare återfinnes i alla valvsvicklar och på alla sköldbågar. Fig. 367 visar en egenartad rosettliknande komposition, som förekommer på ett par ställen. I övrigt kan nämnas talrikt förekommande änglahuvuden samt stjärnor och strålnippen.

c) Ett bandknotsornament (fig. 366), som dekorerar den äldre triumfbågens impostmur. Motivet faller utom ramen för dekoren i övrigt och anknyter till medeltida formförråd.

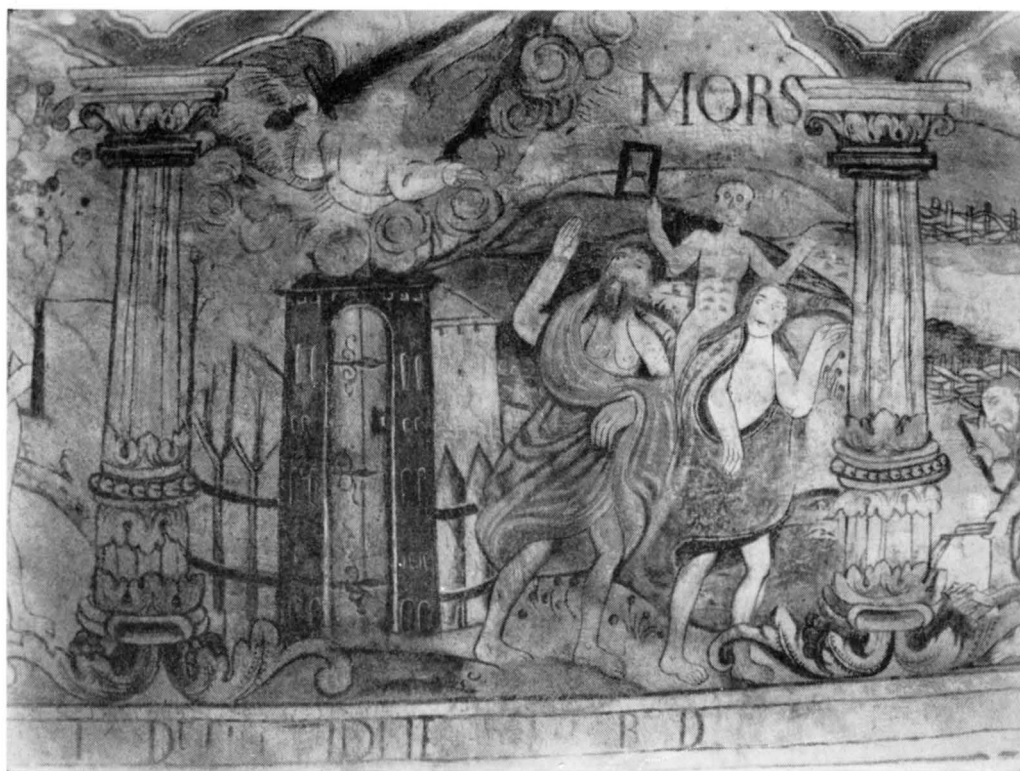

Fig. 371. Utdrivandet ur paradiset. Väggmålning 1589 (K : 6). Foto 1960.

Die Vertreibung aus dem Paradies. Wandmalerei von 1589. The Expulsion from Paradise. Wall painting 1589.

Målningarna äro utförda med kalkfärg på torr putsgrund. Färgen sitter löst på putsen. De färger, som kommit till användning, äro: svart (bensvart, kimrök), rött (caput mortuum), grönt (malakit), vitt (krita), grått och gråblått. Av dessa ha svart och rött varit mest använda; grönt förekommer sparsamt som täckfärg på små ytor (blad, klädesplagg m. m.), huvudsakligen i valven. Vitt har använts för nakna partier samt för mönstring av mörk färgyta (å klädesplagg, pilastrar m. m.), grått och gråblått som bottenfärg å inskriftssköldarna i valven samt sparsamt på klädesplagg.

TEKNIK OCH
FÄRGER

Väggmålningar

Norra väggen **K** i koret (fig. 369—373): a—a *Inskriftsbandet* med DE CREATIONE OMNIVM RERVVM (= om alltings skapelse) avser skapelseframställningen i valvkappan ovanför (jfr **A**: 1, s. 441).

Fig. 372. Kain som åkerman. Väggmålning 1589. (K : 8.) Foto 1960.
Kain als Ackerbauer. Wandmalerei von 1589. Cain as a tiller. Wall painting 1589.

1) *Gud skapar Adam*. — 2) *Gud skapar Eva* (fig. 369). — 3) *Instiftandet av äktenskapet* (fig. 369). — b—b) *Inskriftsband*: under 1 står DE CREATIONE HOMINIS (= om mannens skapelse); under 2 DE CREATIONE ÆVÆ (= om Evas skapelse); under 3 DE INSTITVTIONE MATRIMONI (= om äktenskapets instiftande).

4) *Utplånad* (här upptogs 1910 en 1943 igenmurad öppning för varmluftsinsläpp). — 5) *Syndafallet* (fig. 370). Framställningen delvis skadad. — 6) *Utdrivandet ur paradiset* (fig. 371). Över döden står MORS. — 7) *Adam och Eva efter utdrivandet*. T. h. ett hus, framställt i ett slags genomskärning, som visar interiören, men samtidigt även yttertakets, som består av trädgrenar och vilar på trädstammar. Inomhus ses en vagg, ett krus och en dyna. Bilden av Eva är utplånad. T. v. Adam, som hugger med en yxa; bakom honom åkrar och gärdesgårdar. — c-c) *Inskriftsband*: under 5 står ...ms ...; under 6 DE [EIJEC]TIONE [EX PA]R[A]D[ISO] (= om utdrivandet ur paradiset); under 7 ... HOMINIS.

Fig. 373. Kain med sin familj. Väggmålning 1589. (K : 12.) Foto 1960.

Kain und seine Familie. Wandmalerei von 1589. Cain and his family. Wall painting 1589.

8) *Kain som åkerman* (fig. 372). Kain plöjer med en av ett par oxar dragen plog av en typ, som torde ha saknat motsvarighet i vårt land.¹ I fonden en gärdesgård, flätad av vidjor, samt t. v. en byggnad, en hydda eller ett tält. — 9) *Kains och Abels offer*. — 10) *Kain dödar Abel*. — 11) *Gud Fader förebrår Kain mordet på Abel*. Av målningen synes blott Kains huvud och en del av hans klädnad. I övre vänstra hörnet Gud Faderns huvud, i det nedre högra en sittande liten björn. — d-d) *Inskriftsband*: under 8 står [CA]I(N) [AGR] ICO[LA AB]I[L] PASTOR TACTI (skall sannolikt vara FACTI) SVNT (= Kain har blivit åkerbrukare, Abel herde); under 9 står DE VI[CTIMÆ] ABILIS (= om Abels offer); under 10 ABEL IVST OCIDIT[UR] (= den rättträdige Abel dödas). Inskriften under 11 är utplånad.

12) *Kain med sin familj* (fig. 373). Ett hus med tre bågöppningar, i dessa bröstbilder av två män och en kvinna, nämligen Kain, hans hustru och sonen Hanoch. Däröver står: CAIN: GENUIT: HANOCH (= Kain födde Hanoch). T. h. större och mindre fruktträd.

¹ Jfr RAGNAR JIRLOW, Plog, årder och svedjekratta, i: Från bergslag och bondebygd, 1951, s. 29.

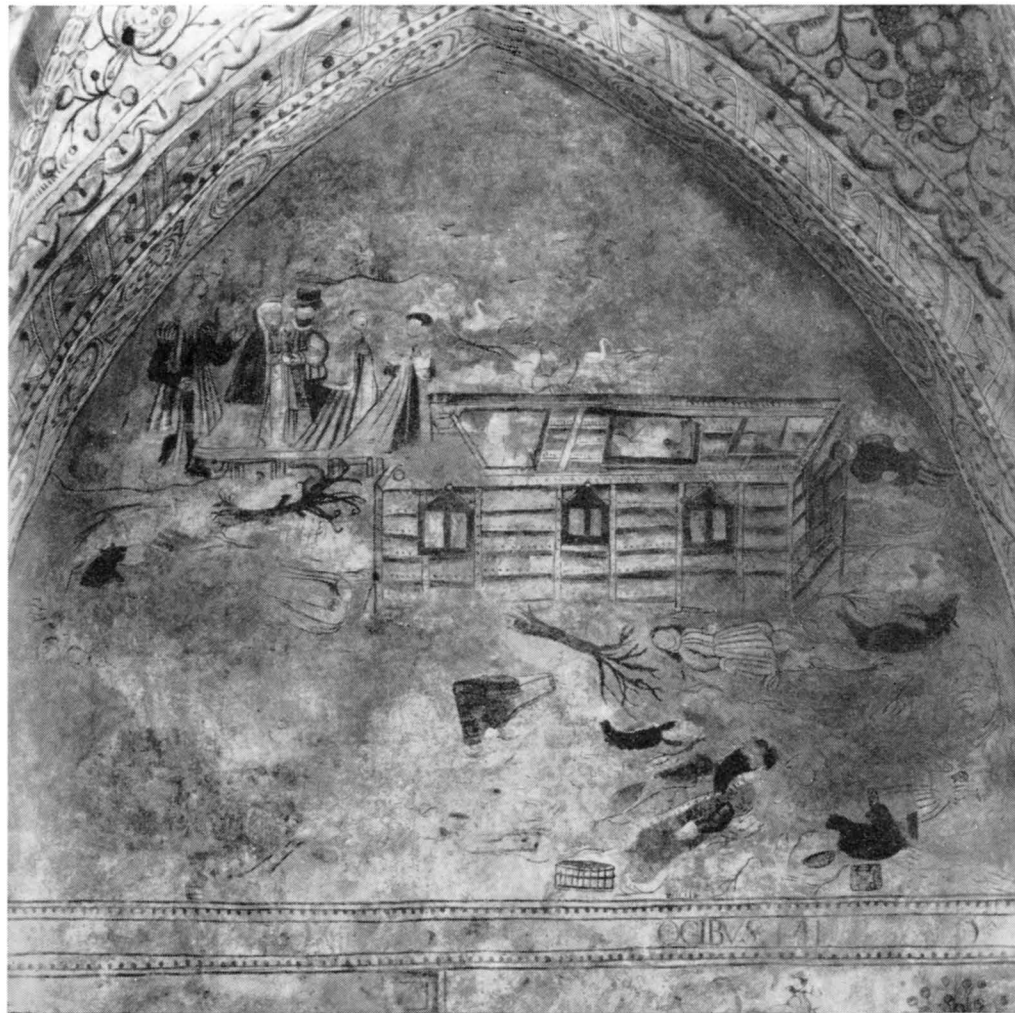

Fig. 374. Syndafloden. Väggmålning 1589 (L: 1). Foto C. L. Lundin 1910.
Die Sintflut, Wandmalerei von 1589. The Deluge, Wall painting 1589.

Fig. 375. Donatorernas vapen: Leijonhufvud och Soop. Väggmålning 1589 (M : 1). Foto C. L. Lundin 1910.
Die Stifterwappen Leijonhufvud und Soop. Wandmalerei von 1589. Donors' arms: Leijonhufvud and Soop. Wall painting 1589.

I fonden en stadsbild. Jfr 1 Moseb., kap. 4, v. 17: »och han (Kain) byggde en stad, vilken han nämnde efter sin sons namn, Hanoch». Själv huset omges av en palissad av spetsade pålar. T. h. en *inskriftstavla* (utan inskrift) med ram av beslagsornament. — 13) *Ängel* med framsträckta händer, iförd renässansdräkt. I fonden tegelmur med vita fogar och små vita blinderingar. — 14) *Ängel*, varav endast återstå vingarna. — Ingången till sakristian (fig. 354) har målad omfattning på den gamla kalkstensomfattningen. Nedtill på väggen en panelliknande »bröstning» av ungefär samma höjd som bänkarna, upptill försedd med kedje- och nedtill med flätbård.

Östra väggen **L** i koret, norr om altaret (fig. 374): — 1) *Syndafloden*. Den av timmer byggda arken har på långsidan tre tudelade fönster omgivna av foder med spetsgavlar. Själv arken saknar tak. På en brygga stå sex personer, två och två. I vattnet kringflyta djur och människor, bl. a. en man med rött helskägg och blå rock, avlödade träd, en kalk, ett lock, en bok och en tunna m. m. — a-a) *Inskriftsband*, varå kan läsas blott . . . OCIBUS ME. . . D. — 2) Till stor del utplånad. Urskiljas kan dock en man bakom en mur samt två fruktträd. — Väggen avslutas nedtill med en kedjebård.

Östra väggen **M** i koret, söder om altaret (fig. 375): — 1) *Vapensköldar: Leijonhufvud och Soop*; under dessa ett inskriftsband, som beskurits, då bågöppningen mot Reuterska gravkoret upptogs; numera återstå orden INSIGNIA D: ERICI — — — CATHARIN-(Æ). Om dessa se vidare s. 450. — 2) *Kvinnlig figur*, stående, i blåsvart kappa; bakom henne en fogstruken tegelmur med blindering. Upptill och nedtill rektangulära fält utan inskrifter (i det övre svaga spår av en utplånad sådan?). — 3) *Bedjande figur*, knäböjande; nästan utplånad. Å inskriftsband kan läsas: — — — vs — — —. — 4) *Frukt- och bladornament*, fragmentariskt.

Södra väggen **N** i koret (fig. 376—379): — 1) *Änkans son i Nain* (Lukas 7: 12). Det centrala partiet, som torde ha visat Kristus uppväckande den döde sonen, har delvis förstörts av det i senare tid upptagna stora fönstret. Längst t. v. (fig. 377) synes en kista, som på sin kortända har ett ramat fält med siffrorna: 89 (jfr s. 450). — a) *Inskriftsband*: DE FILIO VIDVÆ IN NA (= om änkans son i Nain; texten avbruten vid den bevarade medeltida fönsternischen). — b) *Inskriftsband*: — — — AENEI AMOSS + N : LESEBIO FRI(?) — 2) *Blomornament*, uppväxande ur en liten karnisformad skål. — 3) *Kvinnlig figur* med gloria (fig. 379), klädd i svart renässansdräkt med yvig vit mantel och huvuddok. Enfacebild med höjda händer, sannolikt *den heliga Birgitta* (jfr Per Brahes kopia i Visingsö Brahekyrka av Birgittabilden i Vadstena). I fonden en tegelmur med två blyglasade fönster. — 4) *Kopparormen i öknen*. I mitten ormen på en hög stam. T. v. tillbedjande kvinna, t. h. liggande man, biten av en orm, samt två män, som bära en bår. T. v. Moses i renässansdräkt. — c) *Inskriftsband*: — — — MOS — — —. — d) *Två inskriftsband*: å det övre kan läsas — — RS SINAI Æ — — — NOS — — B NV — E — — — ESSO: AUXINANTE — — — V — A; å det nedre v — — — FCV — — — NI : VM — PBI — — — MOG — — — VA — GE 43. — 5) *Gästbudsscen*. Arkad med sex pelare och rundbågar. I varje bågöppning konturerna av en figur i livligt gestikulerande pose. Framför

Fig. 376. Änkans son i Nain. Väggmålning 1589 (N:1, totalbild). Foto C. L. Lundin 1910.
Der Sohn der Witwe in Nain. Wandmalerei von 1589, The Widow's son of Nain. Wall painting 1589.
Gesamtansicht.

figurerna ett bord med bröd, fiskar, bågare m. m. — 6) Den delvis utplånade, delvis av predikstolen dolda framställningen är svärtydd. Urskiljas kan dock en perspektiviskt tecknad bågöppning, ur vilken glider fram en båt med vattnet forsande om den höga förstäven. — 7) *Kvinnlig figur* i pälsbrämrad kappa med utskurna hål för armarna. Håller en bok med bägge händerna. Rutat golv med järnringar. — 8) *Manlig figur* i renässansdräkt. Spetsigt hakskägg. — Scenerna 7 och 8 återfinnas i Ö delen av den medeltida fönsternischen.

Södra väggen **O** mellan predikstol och ingång: — 1) Överst *Gud Fader i molnkranen*, omgiven av änglar. Överdelen av en stege gör troligt, att en framställning av *Jakobs dröm* om himlastegen helt eller delvis utfyllt väggfältet nedanför. Av denna scen återstå: Gud Fader, hållande i övre ändan av en stege, och en ängel, som klättrar på stegen. I övrigt återstå endast smärre fragment. — 2) *Rosett och slingor*. — 3) *Frukträd och örter*. — I det äldre fönstrets smyg samt å arkitekturfragmenten frukt- och blad-slingor samt ett bandornament (fig. 366—367).

Norra väggen **I** närmast kortravén (fig. 380—382): a—a) *Inskriftsband*, ett övte: ENGELN BODAR MARLÆ CRIST FODELSE LVC; och ett undre: MARIA BESOG(ER) SIN FRINKA ELISABETH I C(AP). — 1) *Marie bebådelse*. Den delvis utplånade scenen inramas av pelare och draperier. — 2) *Marias möte med Elisabet*. Två kvinnohuvuden samt ett hus med halvsfärisk kupol. Framställningen beskuren av det i senare tid upptagna fönstret. — 3) *Herodes' gästabud*. Två män och en kvinna vid ett ovalt bord,

Fig. 377. Östra hälften av fig. 376. Foto 1960.
O Hälfte von Abb. 376. E half of fig. 376.

Fig. 378. Västra hälften av fig. 376. Foto 1960.
W Hälfte von Abb. 376. W half of fig. 376.

Fig. 379. Den heliga Birgitta (?). Väggmålning 1589 (N: 2—3). Foto 1960.
Die hl. Birgitta (?). Wandmalerei von 1589. The Holy Birgitta (?). Wall painting 1589.

Fig. 380. Totalbild av vägg I. Foto C. L. Lundin 1910.
Gesamtansicht von Wand I. Complete view of wall I.

Fig. 381. Maria och Josef i Betlehem. Väggmålning 1589 (I: 4). Foto 1958.

Maria und Joseph in Beth-
lehem, Wandmalerei von
1589. Mary and Joseph in Beth-
lehem. Wall painting
1589.

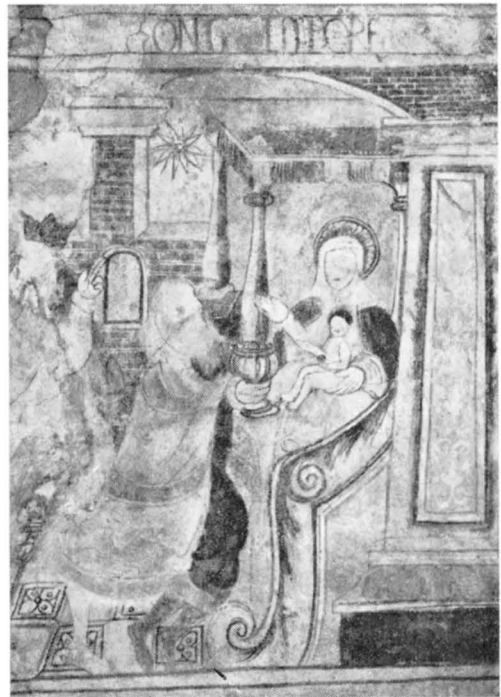

Fig. 382. Konungarnas tillbedjan (I: 7).
Foto 1958.

Die Anbetung der Könige.
Wandmalerei von 1589. Adoration of the Kings.
Wall painting 1589.

täckt av en duk med infällda spetsrutor. På bordet skålar, bröd m. m. Av en kvinnofigur, troligen Salome, framför bordet återstår endast kjolen. — b) *Inskriftsband*: OM VÅR HERES IESU CHRI... (fortsättningen beskuren av fönsteröppningen); inskriften avser nr 4. — c) *Inskriftsband*: — — — OMSK(ÄRELSE) — — — (avser nr 5). — 4) *Maria och Josef i Betlehem* (fig. 381), båda en face. Fond av stadsarkitektur, bl. a. med kupoltak. En ängel svävar ned från skyn, och en stor stjärna synes på himlen. — 5) *Omskärelsen*. Delvis utplånad. Rutat golv. — d) *Inskriftsband*: OM THE TRE [VI]S[E] (avser nr 6). — e) *Inskriftsband*: (KON)ONG(AR) (M)ED RÖKE(LSE) — — — (forts. på föreg.). — 6) *Heliga tre konungar*, ridande på väg till Betlehem. Nästan helt utplånad. — 7) *Konungarnas tillbedjan* (fig. 382). T.h. Maria med barnet under en baldakin. En gammal konung knäböjer framför henne, den ene av de två stående pekar på stjärnan.

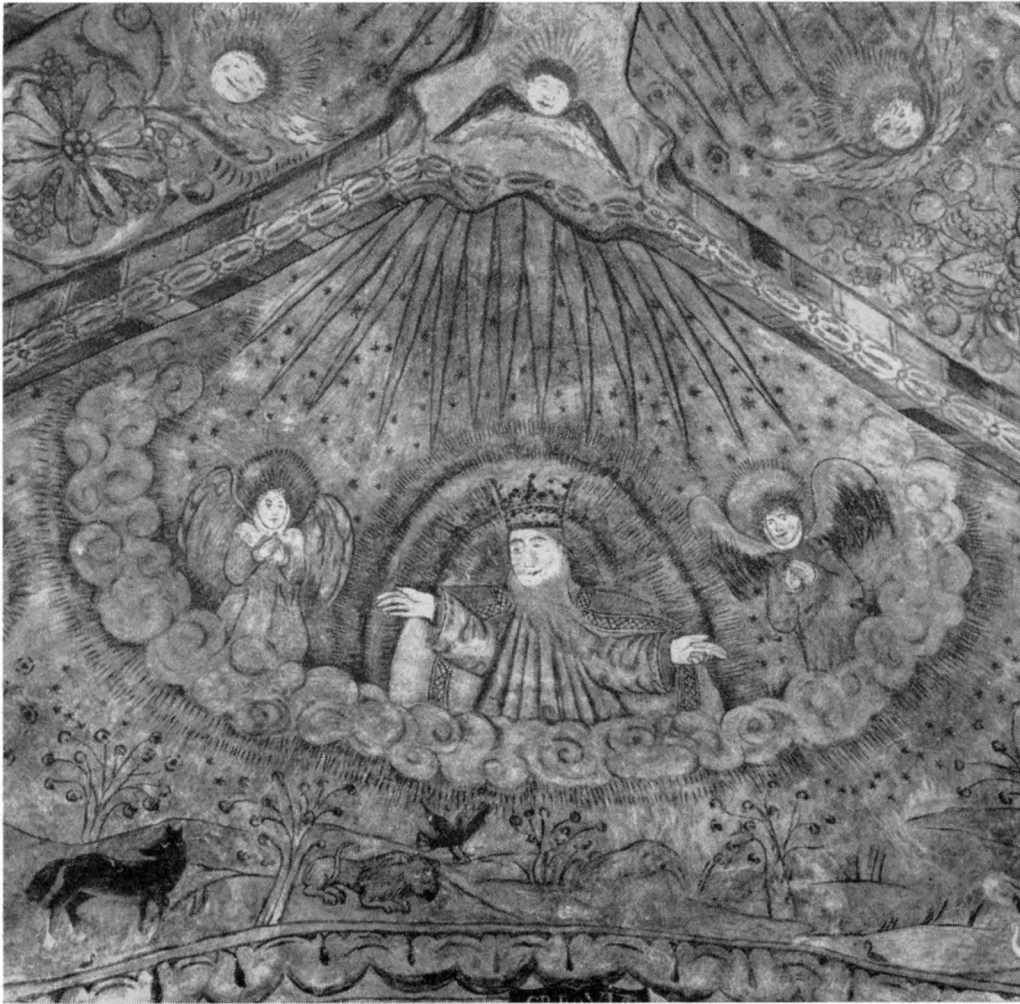

Fig. 383. Skapelsen. Valvmålning 1589 (A: 1). Foto 1960.

Die Schöpfung. Malerei im Gewölbe A: 1 von 1589.

The Creation. Painting on vaulting A: 1, 1589.

Valvmålningar

Valvet **A** i koret (fig. 383—385): — 1) *Skapelsen*. I mitten Gud Fader inom molnkrans, iförd krona och blå mantel. På vardera sidan en ängel. Nedanför den nyskapade jorden med små träd och en mängd djur, bl. a. en björn, en räv, en älg (?) och fåglar.

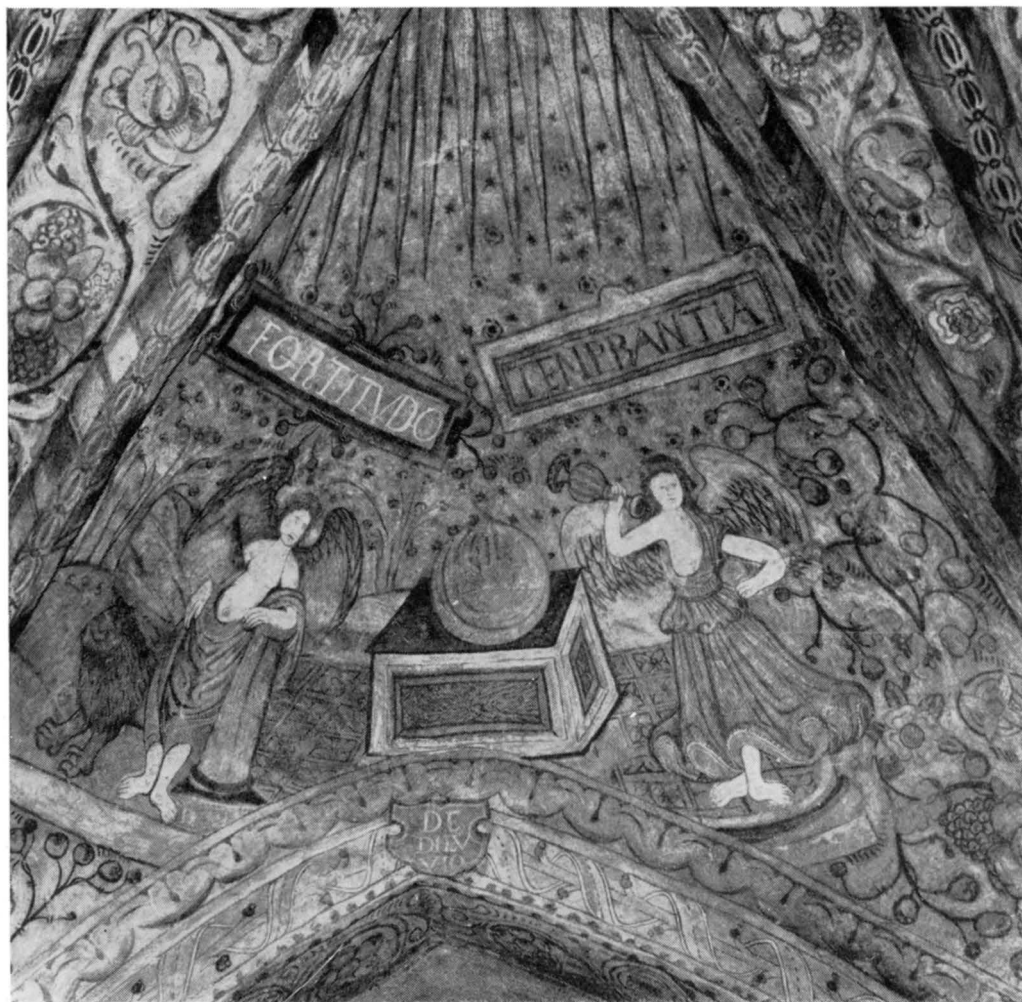

Fig. 384. Fortitudo och Temperantia. Valvmålning 1589 (A : 2). Foto 1960.

Fortitudo und Temperantia Malerei im Gewölbe A : 2 von 1589. Fortitude and Temperance. Painting on vaulting A : 2 1589.

Fig. 385. Ira och Superbia. Valvmålning 1589 (A : 4). Foto 1960.

Ira und Superbia. Malerei im Gewölbe A : 4 von 1589. Ira and Superbia. Paintings on vaulting A : 4. 1589.

Fig. 386. Östra hälften av valv B (B: 1—3). Foto 1960.
 O Hälfte des Gewölbes B. E half of vaulting B.

Sol, måne och stjärnor. Nedtill inskriftsband: DEUS DIXIT E[T] [F]AC[TUM] E[ST] — MANDAVIT ET CRIATA SUNT (= Gud sade, och det blev till — Han befallde, och de blevo skapade). Inskriften överst å vägg **K** (jfr ovan) syftar på denna framställning. — 2) *Två dygder* (fig. 384). T. v. FORTITUDO (= styrkan) med kolonn och lejon, t. h. TEMPERANTIA (= måttligheten), blandande vin och vatten. Mellan dem ett altare med rök från ett offer. I fonden grässlätt med träd. — 3) *En dygd och en last*. T. v. CASTITAS (= kyskheten), som med en tjuga driver bort en björn, t. h. INVIDIA (= avunden). — 4) *Två laster* (fig. 385). T. v. IRA (= vreden) med svärd, gissel och björn, t. h. SUPERBIA (= hög-

Fig. 387. Caritas romana. — Justitia. Valvmålning 1589 (B: 1). Foto C. L. Lundin 1910.
 Caritas romana — Justitia. Malerei im Gewölbe B: 1 Caritas romana. — Justitia. Painting on vaulting B: 1
 von 1589. 1589.

modet) med häst och påfågel; hon är iförd en praktfull dräkt och håller i handen en liten fyrkantig spegel.

Över sköldbågarnas mitt små *sköldar med inskrifter*, under 1: CRIAVIT / ELOHIM / CÆ-
 LVM ET / [TERRAM] (= Gud skapade himmelen och jorden); under 2: DE DILV / VIO (= om
 syndaflo den; syftar på framställningen **L**: 1 på väggen nedanför).

Valvet **B** i koret (fig. 386—390): — 1) (Fig. 387) t. v. »Caritas romana» (= »den
 romerska kärleken»): en gammal man sitter fångslad i en straffstock, bakom honom står
 hans dotter och ger honom sitt bröst; ovanför en tavla med svårtydbar inskrift: — — —
 ARIT — — —); t. h. Justitia med svärd och våg. I mitten en lans på ett rutat golv.
 Tavla utan inskrift. — 2) *Treenigheten* (fig. 388). Bröstbilder av Gud Fader och Kristus i
 molnkrans samt över dem Den Helige Andes duva, omgiven av måne och sol. Inskrifts-
 sköld: IEHOVAH / ELOHIM / ADONAI (= tre olika hebreiska namn på Gud). I svicklarna

Fig. 388. Treenigheten. Valvmålning 1589 (B: 2). Foto 1960.

Die Dreieinigkei. Malerei im Gewölbe B: 2 von 1589. The Trinity. Painting on vaulting B: 2 1589.

musicerande änglar, en med luta och en med harpa. — 3) *Två dygder* (fig. 289). T. v. Fides (= tron) med kalk och krucifix, ovanför vilket står INRI; t. h. Spes (= hoppet) (?); inskrifterna ovanför figurerna utplånade. Längst t. h. en man, sittande i straffstock med inskrift: SPES:VNICA CHRIS (= enda hoppet är Kristus). — 4) *Två dygder* (fig. 390). T. v. Caritas (= kärleken) med två små nakna barn; över figuren en tavla med inskrift: CARITAS. T. h. Pietas (? enligt TILAS; inskriften ovanför figuren nu utplånad) med en lans i handen. I mitten mellan figurerna och t. h. i svickeln altaren, det ena med en sluten, det andra med en uppslagen bok.

Över sköldbågarnas mitt små *sköldar med inskrifter* (se fig. 387, 388, 390): under 1: AIR PICT; (fig. 396); under 2: IOHANNES SEVERINE¹; under 4: OLAVS / MATTHIÆ / HELSING.¹

¹ JOHANNES SEVERINI, som blev kkh i Glanshammar 1569, var i livet ännu 1593, då han undertecknade Uppsala mötes beslut. Han var son till den siste katolske och den förste lutherske kyrkoherden i

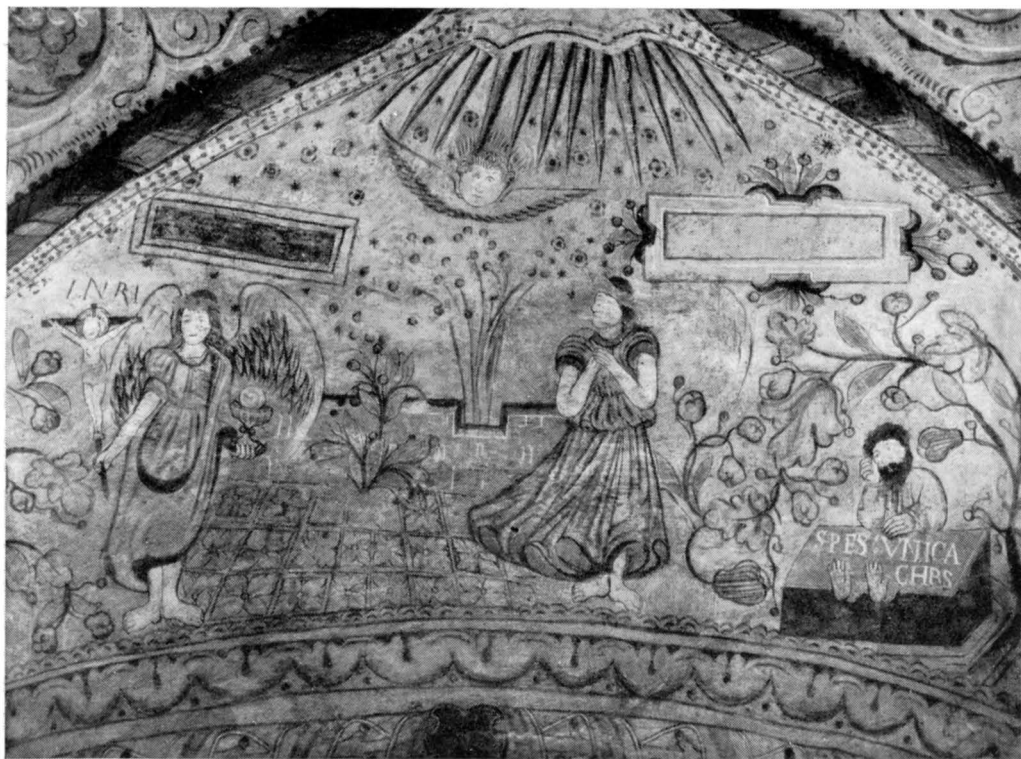

Fig. 389. Två dygder. Fides och Spes (?). Valvmålning 1589 (B: 3). Foto 1960.

Zwei Tugenden (Fides und Spes?). Malerei im Gewölbe B: 3 von 1589. Two Virtues (Fides and Spes?). Painting on vaulting B: 3 1589

Valvet C (fig. 391—392): I var och en av de fyra stora valvkapporna två bröstbilder av *judiska profeter*, iförda olika slags huvudbonader. Deras namn stå på inskriftsband under bilderna: — 1. IESAI A PROPHET — IEREMIA PROPHET. — 2. HESEKIEL PROPHETEN — DANIEL PROPHET. — 3. HOSEA PROPHETEN — IOEL PROPHETEN. — 4. AMOS PROPHETEN — OBADIA PROPHETEN. — Små *inskriftssköldar* på sköld- resp. gördelbågarna innehålla under 1: ANO 1589; under 2 och 4: IHS.

Glanshammar SEVERINUS PAULI, † 1529. Johannes' svärson OLAUS MATTIÆ HELSINGUS, kkh i Glanshammar 1615—27, omtalas som komminister i Glanshammar först omkr. 1610, men eftersom en av hans söner var född 1597, förefaller det rimligt att han redan 1589, då målningarna tillkom, var komminister. Ett antagande (R. NORBERG, jfr nedan s. 452, not 2), att vissa målningar utförts »först efter 1615», då Helsingus blivit kyrkoherde, synes icke troligt.

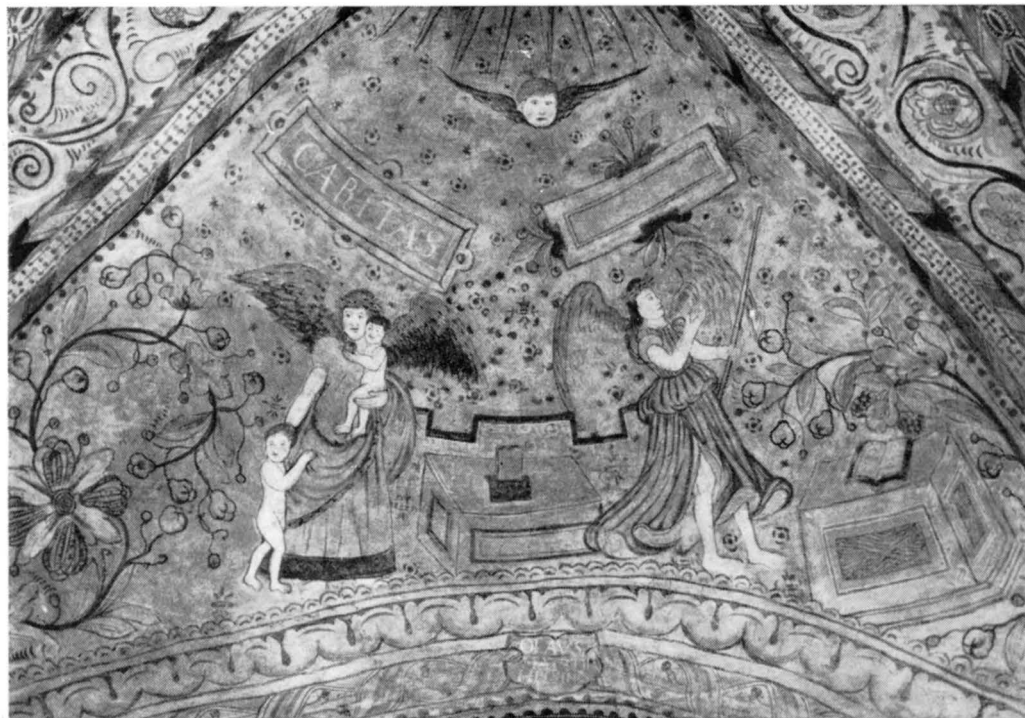
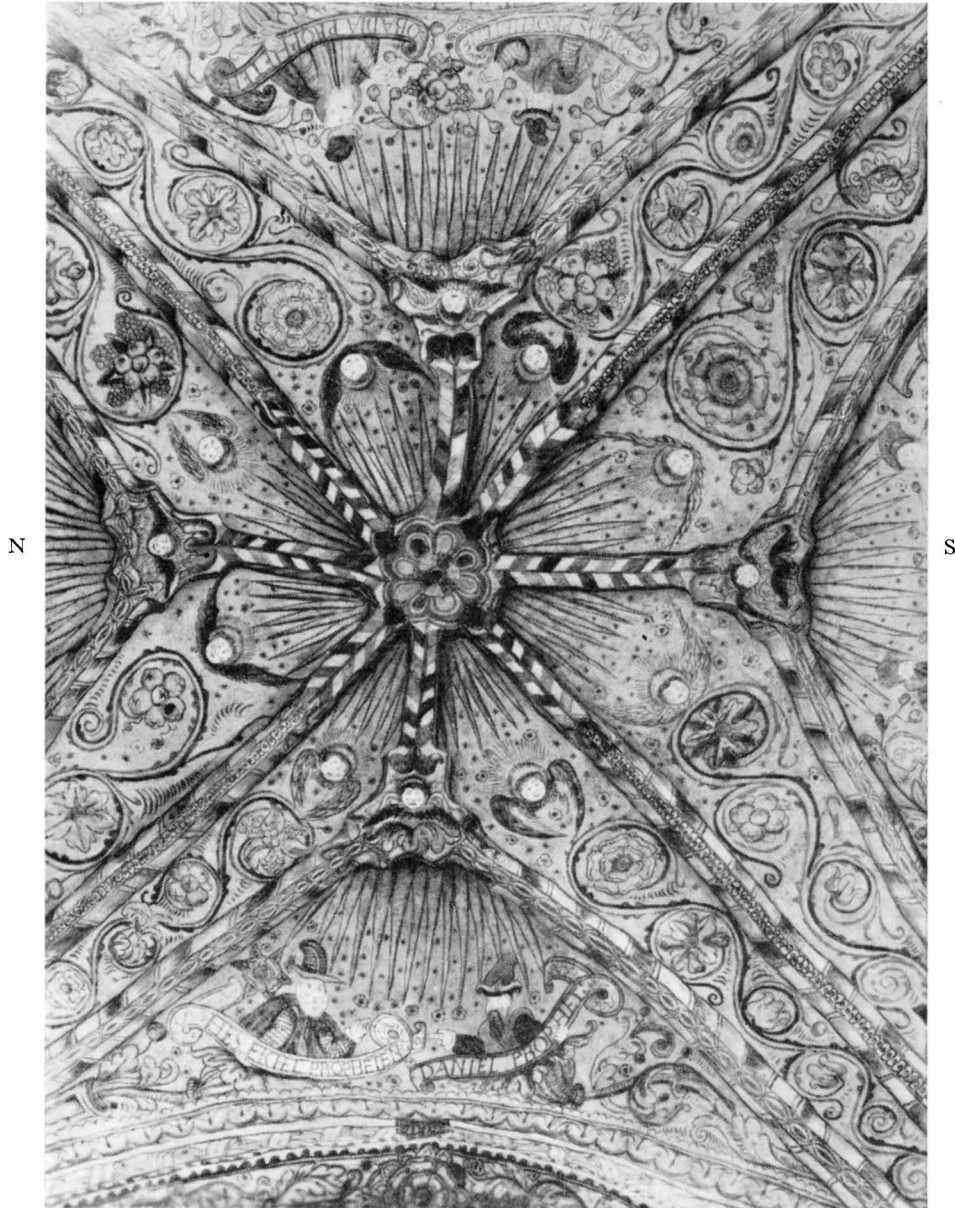

Fig. 390. Caritas och Pietas. Valvmålning 1589 (B: 4). Foto 1960.
 Caritas und Pietas. Malerei im Gewölbe B: 4 von 1589. Caritas and Pietas. Painting on vaulting B: 4 1589.

Valvet **D** (fig. 393—395): Disposition som i valv **C**. Bröstkbilder av *judiska konungar*, iförda kronor och ståndkappor med höga kragar och puffärmar. Deras namn stå i inskriftsband under bilderna: — 1. KONING : HISKIA — KONING : IOSIA. — 2. (Fig. 394) KONVNG : DAVID — KONVNG + SALOMON. — 3. (Fig. 395) KONVNG : ASSA — KONING : IOSAPHAT. — 4. KONUNG AMASIA — KONING ASARIA. — I nr 2 mellan figurerna ett rektangulärt fält med initialer: A L S G / E E S G / A P S : MÅLT (L och T sammanskrivna). Under nr 1 och 3 på gördel- resp. sköldbågen en liten *sköld med inskrift*. Under 1: SALIGH / ERO TH/E SOM : HÖRA / GVDZ : ORD / OC GÖMA; under 3: IHS / 1589 (fig. 395).

Valvet **H** över orgelläktaren: *Slutstenen* är dekorerad med en rosett, omgiven av en sågbladsformad bård. *Ribborna* äro t. o. m. sina skärningspunkter dekorerade med enkla bladslingor och bårder av samma typ som nyssnämnda.

V (C:4)

Ö (C:2)

Fig. 391. Målningar i valv C. Foto 1958.
Die Ausmalung des Gewölbes C. Paintings on vaulting C.

Pelarna

Alla pelare, såväl de två fristående som väggpelarna, ha breddsidorna dekorerade med ett balusterartat blad- och fruktmotiv av utpräglad renässanskaraktär (fig. 368). Å pelaren **Y** förekommer nedtill åt **S** en till större delen utplånad *figurframställning*: en man i dräkt med vida puffärmar, pipkrage och veckad, plymagerad hatt. Ovanför står: ELD. Troligen har avsikten varit att på pelarnas fyra breddsidor framställa de fyra elementen, vilken plan emellertid aldrig fullföljts. Pelarnas språng äro dekorerade med långsmala blad, parvis utgående från den inre språngvinkeln.

Kapitälens dekor utgöres av enkla bårder av lindade band, ringar och bågar, resp. balusterfris eller inskrifter. Å **S** väggpelaren vid predikstolen står: D — II — LARM (?) (ljuddaket döljer där inskriften) HAF TIT HO[PP] TIL GVD. Den ö pelarens **X** kapitäl har inskriften: D:M:LXXXIX (= 1589) — DOMINE — GIS (återstoden utplånad) — ANO — 1589. Pelarens breddside åt **V** saknar dekor; troligen hängde det stora triumfkrucifixet (jfr s. 464) här redan före 1589.

DONATORER
OCH MÄSTARE

Det flerstädes förekommande årtalet 1589 avser med säkerhet tidpunkten för målningarnas tillkomst. De över ingången till Reuterska gravkoret befintliga tvenne vapnen och den under dessa anbragta inskriften syfta på riksrådet Erik Abrahamsson Leijonhufvud (s. 545) och hans första hustru Karin Åkesdotter Soop, vilka skänkt och bekostat målningarna.

Stilistiskt stå dessa målningar ytterst nära några 1907 upptäckta målningensfragment i Ytter-Selö kyrka i Södermanland. SIGURD CURMAN¹ har framhållit denna släktskap och särskilt påvisat den uppenbart likartade behandlingen av skäggpartierna; ett par herrar i Ytter-Selö ha exakt samma praktfulla mustascher som t. ex. konung Assa (fig. 395). Samhörigheten mellan dessa målningssviter stödes även av det faktum, att en av Karin Soops bröder, Hans Åkesson Soop, var ägare till Mälsåker i Ytter-Selö socken. Målningarna i de båda kyrkorna äro tvivelsutan utförda av samme mästare.

Angående denne ge målningarna i Glanshammar en viktig, ehuru ofullständig upplysning. I koret på gördelbågen mellan valvkvadraterna **A** och **B** påträffas en målad sköld med signaturen AIR / PICT, i det närliggande valvet **D** (kappan 2) en tavla (fig. 394) med signaturerna ALSG / EEG / APS:MÅLT. Härav framgår, att minst fyra personer varit sysselsatta med utförandet av kyrkans dekorerings. En av dessa får väl antagas ha varit den ansvarige konstnären, mästaren, och de andra hans medhjälpare och gesäller. Som helhet kännetecknas målningssviten av en konsekvent genomförd idé, likartad figurstil och ornamentik. Den ledande mästaren torde ha varit den, som ensam anbragt sin signatur i korvalvet: AIR. Han har tillagt PICT — förkortning av PICTOR — under

¹ SIGURD CURMAN, Avsyningsinstrument över restaureringen av kalkmålningarna i Glanshammars kyrka (ATA).

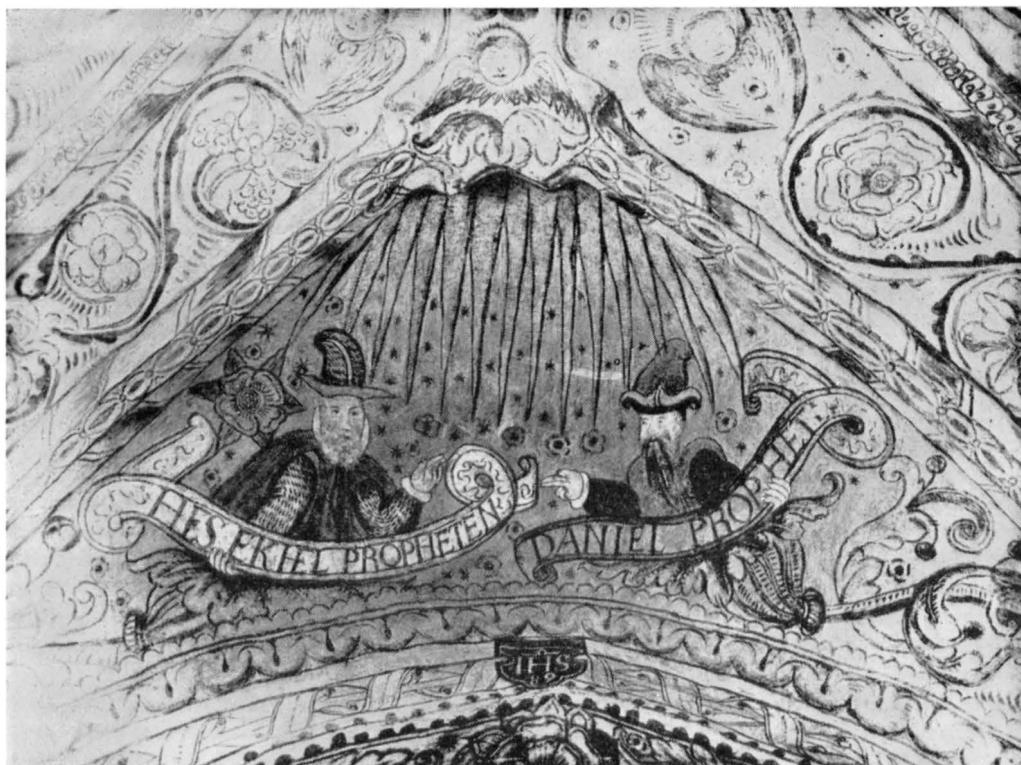

Fig. 392. Profeterna Hesekiel och Daniel. Valvmålning 1589 (C: 2). Foto C. L. Lundin 1910.

Die Propheten Hesekiel und Daniel. Malerei im Gewölbe C: 2 von 1589. The prophets Ezekiel and Daniel. Painting on vaulting C: 2 1589.

det att de tre, som målat signaturer i valvet **D**, använt det svenska ordet MÅLT. Dessa tre, som uppträda kollektivt, böra rimligtvis anses som mästern AIR:s medarbetare. Ett belegg för denna åsikts riktighet ges av signaturerna själva. De båda första sluta nämligen med bokstaven G, som säkerligen icke hör samman med de son-namn, vilka gå igenom i bokstaven S, utan som med all sannolikhet bör läsas G(esäll). ALS (= Anders Larsson?) och EES (=Erik Eriksson?) kunna förmodas ha varit gesäller under det att den tredje i laget, APS (=Anders Persson?), inte ens varit detta, utan kanske blott lärling.

NILS STRÖMBOM¹ har nyligen attribuerat målningarna i Glanshammar till den Anders

¹ NILS STRÖMBOM, Dekorativt måleri i Närke under yngre Vasatid, i: Från bergslag och bondebygd 1956, s. 177 f.

målare¹, som 1581—82 arbetade på hertig Karls gård Segersjö i Lännäs socken i Närke. Samme Anders anses vidare ha varit verksam på Göksholm i Stora Mellösa socken, på Örebro slott samt i Ytter-Selö och Torshälla kyrkor. Det är RUNE NORBERG,² som håller för troligt, att de från tiden omkr. 1590 utförda målningarna i Torshälla kyrka utförts av mästaren till målningarna i Glanshammar och Ytter-Selö, vilken mästare han identifierar med den från Glanshammar kände APS. Sannolikheten talar dock för att Anders målare är identisk med mästaren AIR³ och inte med dennes presumtive lärling APS. Någon av mästern AIR:s medarbetare i Glanshammar har gissningsvis antagits vara mästare till de troligen 1617 utförda kalkmålningarna i Mosjö kyrka, vilka uppvisa påtaglig frändskap med målningarna i Glanshammar.⁴

¹ Detta namn kan här icke avse den från äldre Vasatid kände ANDERS LARSSON MÅLARE, som dog på Kronoberg 1585.

² RUNE NORBERG, Vasatidens kyrkomåleri, i: Sörmländska kyrkor, bd 6, s. 11 f.

³ Det synes ur alla synpunkter vara önskvärt att hädanefter kalla den målare, som här avses, för »mäster AIR», icke »Anders målare», vilket mästarnamn redan är upptaget (se not 1) och därför kan vålla missförstånd. Såväl NILS STRÖMBOM som RUNE NORBERG ha anslutit sig till detta förslag. »Mäster AIR» är emellertid säkerligen identisk med *den* i (Stora) Mellösa socken bosatte »Anders målare», åt vilken hertig Karl (IX) 10/7 1588 skänkte 3 daler »som hjälp» (Kammararkivet, Landskapshandlingar, Närke 1588: 10; jfr B. WALDÉN, Örebro slott som residens och ämbetsbyggnad, Örebro 1960, s. 109).

NILS STRÖMBOM, som fortsatt undersökningarna rörande den förevarande mästaren, har nu meddelat, att denne torde ha varit Anders Iordansson Ryttare, av allt att döma identisk med den av Waldén berörde Anders målare. Denne var bosatt i Ekeby i Stora Mellösa sn och kan där följas i mantalslängder och tiodelängder under tiden 1577—1588. Han förekommer såsom »Anders i Ekeby» senast i den säkerligen 1588 utskrivna tiodelängden för Östra Närke för 1589 (Närke 1589: 6. KA). Redan 1587 hade emellertid »Anders i Eecheby» blivit antagen till knekt och 1588 synbarligen till ryttare (Närke 1588: 4, 1589: 6. KA). Detta år framträder också hertig Karls av Waldén påpekade intresse för Anders målare. Samtidigt som denne försvinner från Ekeby, bosätter sig emellertid Anders Iordansson Ryttare på Segersjötorp invid hertigens Segersjö i Lännäs sn. Han är även där föremål för hertigens välvilja, 1589 och 1590 åtnjuter han skattefrihet »på F: Nds breff» (Närke 1589: 6, 1590: 13. KA). De följande åren kan man emellertid i mantalslängderna (årliga räntan) konstatera hans påfallande goda ekonomiska förhållanden, troligen sammanhängande med hans konstnärliga verksamhet (Närke 1591: 22, 1592: 19. KA). Att hantverkare av olika slag pro forma antagits till knektar och ryttare för att gynnas med värningspengar och bostad har icke varit alldeles ovanligt. Ett sent exempel utgör den mycket verksamme hantverksmålaren Petter Edberg i Reftele socken, som vid mitten av 1700-talet dekorerade ett flertal kyrkor i västra Småland. Denne blev 1743 utan vidare »hithulpen» till en anställning som korpral vid Jönköpings regemente. — Att Anders Iordansson Ryttare varit konstnären bakom den i och för sig ovanliga signaturen AIR i Glanshammars kyrka synes vinna i sannolikhet därigenom, att i angränsande trakter av Närke och Västmanland ingen annan person med dessa initialer hittills påträffats. Huruvida Anders Iordansson Ryttare var sonson till den bekante Jordan målare i Stockholm, sedermera i Arboga, har ännu icke kunnat bestämt klarläggas.

⁴ NILS STRÖMBOM, Mosjömålningarna — en ny länk i Vasatidens närkesmåleri, i: Från bergslag och bondebygd, 1959, s. 5 f.

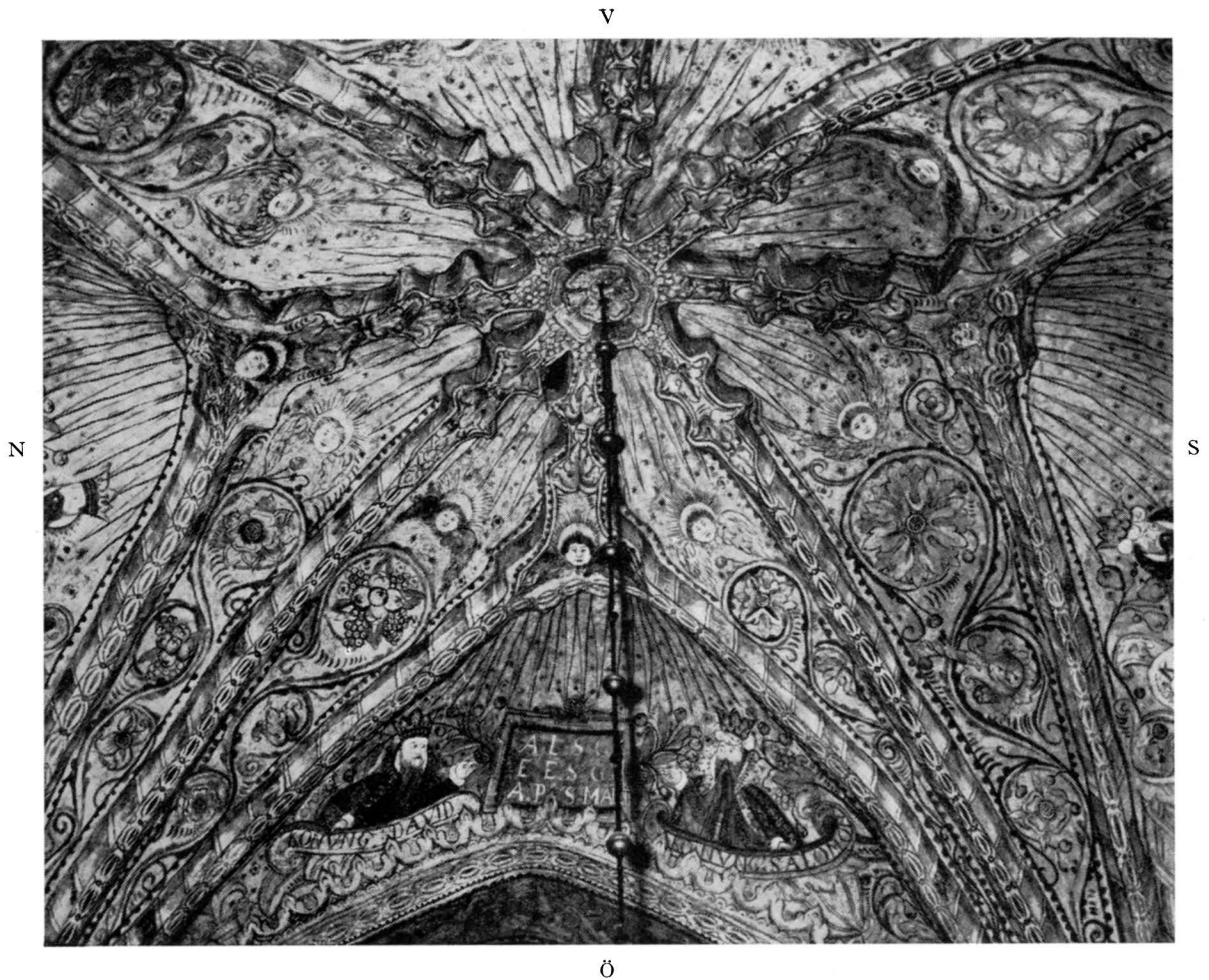

Fig. 393. Valv D, sett mot öster. Nederst i kapp D: 2 en tavla med målarsignaturer. Foto 1960.
 Gewölbe D nach O. Unten in dem Kappe D: 2 eine Tafel mit Malersignaturen.
 Vaulting D, seen towards E. At bottom D: 2, a tablet with signatures of painters.

Fig. 394, Konungarna David och Salomo (D: 2). Mellan dem en tavla med tre målarsignaturer (jfr fig. 393). Foto C. L. Lundin 1910. — S. 450.

Die Könige David und Salomo (in der Gewölbekappe: D 2) mit der Tafel dreier Malersignaturen zwischen sich.

The Kings David and Solomon (D: 2). Between them a painting with three signatures (comp. fig. 393).

Inom det i Karls (IX) hertigdöme blomstrande dekorativa måleriet framstår mästern AIR som en central gestalt, en av de skickligaste yrkesutövarna, väl förtrogen med sin tids stilströmningar, sådana dessa presenterades i samtida tyska, nederländska och franska bibelillustrationer och mönsterböcker. Hans profet- och kungabilder ha en i viss mån porträttartad karaktär, som gör troligt att han kan ha behärskat porträttmåleriets konst. Hans yrkesskicklighet röjer sig särskilt i valvmålningarna, vilka stå på en konstnärligt högre nivå än de kulturhistoriskt mycket intressanta väggmålningarna, som i allmänhet visa en något grövre, mera provinsial formgivning. Bland kyrkliga muralmålningar från efterreformatorisk tid intaga målningarna i Glanshammar en klar rangplats och utgöra denna periods huvudmonument i Sverige.

Fig. 395. Konungarna Assa och Josafat (D: 3). Under dem en sköld med IHS och årtalet 1589. Foto C. L. Lundin 1910.

Die Könige Assa und Josaphat (in der Gewölbekappe D: 3) darunter ein Schild mit Jesusmonogramm und Jahreszahl 1589.

The Kings Assa and Jehosophat (D: 3). Below them a shield inscribed IHS and the date 1589.

Fig. 396. Målarsignatur: AIR/PICT. inom en sköld på gördelbågen mellan A: 3 och B: 1 (jfr fig. 387). Foto 1960. — S. 452.

Die Malersignatur AIR/PICT. in einem Schild am Gürtelbogen zwischen A: 3 und B: 1 (vgl. Abb. 387).

Painters' signature: AIR/PICT. within a shield between A: 3 and B: 1 (comp. fig. 387).

Fig. 397. Interiör mot NO före restaureringen 1910—11. Foto A. Barr 1900.
Kircheninneres nach NO vor der Restaurierung Interior towards NE prior to restorations
1910—11. 1910—11.

INREDNING OCH LÖSA INVENTARIER

ALTARANORD- NING

Altaret (den äldre delen) är murat av tegel (B 135, L 190, H 146), putsat och täckt av en kalkstenshäll; framför detta murade parti är sedan 1727, då nuvarande altarprydnad tillkom, uppförd en tillbyggnad av trä, målad i rödbrun färg (B 38, L 202, H 118). Denna tjänstgör nu såsom det egentliga altarbordet.

Altarprydnaden (fig. 398) utgöres av en oljemålning på duk, Kristus i Getsemane, av okänd konstnär, infattad i en stor och rik uppsats av snidat, målat och förgyllt trä. Altartavlan flankeras av två friskulpturer, Moses t. v. och Johannes Döparen (fig. 399) t. h., på låga plintar, försedda med donatorsvapen (Reuter o. Posse) samt inskrifter: 1) »Gustaff: Gustaffson. Reuter.»; 2) »Ingebor. Margareta. Posse.» (s. 546). 3) »Gustavus Ioh: / Herdman / Pastor Loci et PrepoS. / Contractus» (s. 370, not 1); 4) »GaB;

Fig. 398. Altaruppsats av Gabriel Beutin 1727. Foto N. Åzelius 1935.
Der Altar von Gabriel Beutin aus Güstrow 1727. Altarpiece by Gabriel Beutin 1727.

Fig. 399. Johannes Döparen. Profilör i altaruppsatsen fig. 398. Foto 1960.
Johannes der Täufer, Seitenfigur vom Altar Abb. 398. John the Baptist. Figure on altarpiece fig. 398.

Fig. 400. Gabriel Beutins signatur på altaruppsatsen fig. 398. Foto 1960.

Gabriel Beutins Signatur am Altar Abb. 398.   Signature of Gabriel Beutin on altarpiece fig. 398.

Beÿtin:¹ / Anno 1727 / Schulptær» (fig. 400). På plintarnas inre sidor bibelspråk på latin. På prodellans mitt en kartusch med bibelspråk. — Uppsatsens övre del består av ett konsolburet, förkropppat entablement med en delad segmentgavel med änglahuvuden och överst i mitten ett liggande lamm med korsfana (Agnus Dei). På det bakomliggande valvets gördelbåge är över det hela fästade ett strålkranansomgivet guds-öga av förgyllt trä. Över själva tavlan en krönt kartusch med inskrift (psalmvers). Utefter uppsatsens sidor »vingar» av akantusblad i snidat och genombrutet arbete (fig. 399). Ursprunglig polykromi: brunröd och brungrön marmorering med ljusare ådring; profilörerna målade i vit marmorimitation; listverk och sniderier förgyllda; inskrifter i guld mot blå botten. — Altarprydnaden har betecknats som »ett verk i rent högbarock stil, i kvalitet fullt jämförbart med Burchard Prechts bästa arbeten och helt självständigt i förhållande

¹ GABRIEL BEUTIN från Güstrow i Mecklenburg, bildhuggare i Stockholm fr. o. m. 1690-talet, † 1742. Arbeten även i Björsäter (Ög), Gryt (Sö) m. fl. kyrkor. Jfr ÅKE NISBETH, Gabriel Beutin, en bildhuggare i Stockholm under 1700-talets förra hälft, i: Fornvännen 1958, s. 11 f.

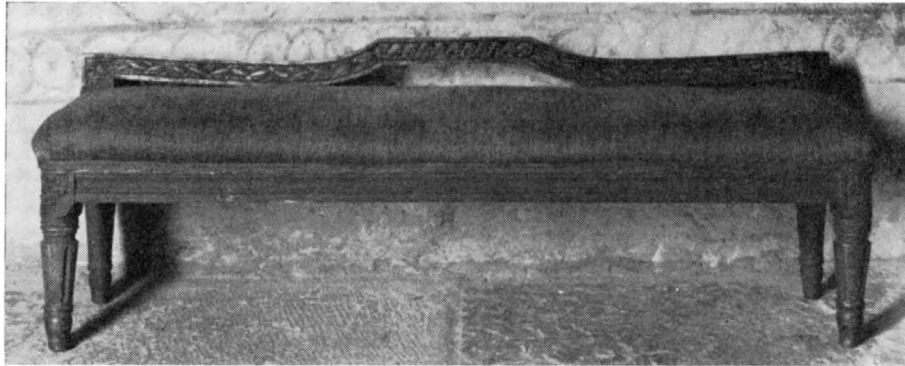

Fig. 401. Gustaviansk knäpall vid altaret. Foto 1960.
Kniebank am Altar vom Ende des 18. Jh. Gustavian hassock at altar.

till dessa» (NISBETH, a.a.). Den kostade något över 1 900 dlr, varav Gustaf Reuter skänkte 1.500 dlr (HERDMAN). Altartavlan konserverades 1941.

Den rektangulära altarringen med balustrar (fig. 398), vilken uppsattes 1685 och »med målning och smidje» kostade 40 dlr (HERDMAN), är en kopia av en några år äldre altarring i Ödeby kyrka. Nuvarande bemålning, med marmorering i harmoni med altaruppsatsens färgsättning, stammar från 1729.

Framför altaret en gustaviansk knäpall med snidat stöd (fig. 401).

MEDELTIDA
ALTARSKÅP

Före 1727 utgjordes altarprydnaden av »en gammal altartafla af Bildhuggeri» (INV. 1830), ett medeltida altarskåp, varav nu återstår fem i ek snidade figurer (fig. 402—406): 1) S. Anna med Maria och barnet (»Anna självträdje»), H 98; 2) S. Dorotea med blomsterkorg och det himmelska barnet (nedtill t. v.), H 96; 3) S. Agnes med bok och lamm, H 99; 4) S. Barbara; hennes attribut, ett torn, förlorat; å mantelbården läses: BAR(BARA), H 95; 5) S. Katarina; hennes attribut, ett hjul, förlorat; å mantelbården läses: (CATH)A (RIN)A, H 97.

Bilderna 2—5 ha delvis bevarad polykromi: dräktdelar i blått, vitt och rött med bårder av guld, S. Annas huvud saknas, och även andra av figurerna äro delvis stympade. De fem figurerna ha sannolikt tillhört ett altarskåp. Skulpturerna äro av hög konstnärlig kvalitet, nordtyskt arbete, omkring 1520.¹

Över altarskåpet uppsattes 1703 den nedan s. 536 beskrivna oljemålningen, som i likhet med skåpet avlägsnades 1727. Figurerna uppsattes 1911 på »skapellets» V vägg. I likhet med en del andra i kyrkan befintliga träskulpturer konserverades altarskåpsfigurerna 1944 av konservator Sven Dalén.

¹ Skulpturerna ha jämförts med vissa arbeten av Benedikt Dreyer i en uppsats (1911) av CARL R. AF UGGLAS, Strängnäs stifts medeltida träskulptur, i: Strängnässtudier, I, s. 76.

Fig. 402. S. Anna med Maria och Jesusbarnet.
Anna Selbdritt. Anne with Mary and the infant Jesus.

Fig. 402—406. Fem träskulpturer ur ett altarskåp. Lübeckerarbete omkr. 1520. Foto N. Åzelius 1935.
Fünf Holzfiguren aus einem lübeckischen Altarschrein um 1520. Five wooden figures from a triptych, Lübeck work
circa 1520.

Fig. 403. S. Dorotea med det himmelska barnet.
Die hl. Dorothea und das himmlische Kind. St. Dorothea with the Holy Child.

Fig. 404. S. Agnes.
Hl. Agnes. St. Agnes.

Fig. 405. S. Barbara.
Hl. Barbara. St. Barbara.

Fig. 406. S. Katarina av Alexandria.
Hl. Katharina von Alexandrien. St. Catherine of Alexandria.

TRIUMF-
KRUCIFIX

Kyrkan äger två i trä snidade triumfkrucifix, ett mindre (H 120) från 1200-talets senare hälft, ett större (H 365) från 1300-talets slut.

1. Det mindre och äldre krucifixet (fig. 407) har ursprunglig polykromi: svart ländkläde med guldkant, blått foder; korset gult med röd kant, prytt med slingmönster i rött; Kristusfigurens tvekluvna skägg torde vara sekundärt, från tiden omkr. 1400, då dylika skägg kommo på modet. En senare tillsats är även den snidade duva, som med en järnten är fästad i övre korsarmens ändplatta. — Krucifixet hängde 1830 på mittpelaren mot koret, där det återuppsattes efter konservering 1944.

2. Det större och yngre krucifixets (fig. 408) kors har en rundstav mitt på korsträet, repstav utefter kanterna samt hörnställda kvadratiska ändplattor med skulpterade vidfästade evangelistsymboler. Deras kantlister orneras av bladkrabbor. Kristi gloria är separat utförd med liljekors och genombrutet masverk. Figuren har förgyllt ländkläde med blått foder; den blodstänkta karnationen är naturalistiskt återgiven. Korsets rundstav har en i grönt och rött målad, sned tvärrandning; korset i övrigt har röd, schablonerad slingdekor mot gul botten; glorian bakom Kristi huvud, korsets repstav samt ändplattornas evangelistsymboler och ornament äro förgyllda. Korsets baksida är målad med röda slingor mot gul botten. Nedersta partiet, bakom och under ändplattan, är omålat och har spikhål med spår av rost. Detta tyder på, att krucifixet varit fästat i en tvärbjälke eller bräda och placerat i en valvbåge, synligt från två håll.

Själva Kristusbilden torde härröra från 1300-talets slut (fig. 409) och har ursprungligen suttit på ett annat kors. Det nuvarande korset är från omkr. 1500. Konserverat, delvis kompletterat 1944 av S. Dalén.

Det äldre krucifixet var troligen urspr. placerat i den enskeppiga folkungatidskyrkans triumfbåge, under det att det yngre i varje fall år 1589, då målningarna utfördes, hängde å den Ö mittpelarens V sida. Detta framgår dels av en i pelaren inmurad grov järnkrok, dels av att delar av gördelbågen och pelaren under denna helt sakna dekorationsmålning (jfr ovan s. 450). En analog placering hade triumfkrucifixet i Stenkyrka kyrka på Gotland (SvK, Go I, s. 29). Sannolikheten talar dock för, att krucifixet ursprungligen varit placerat på en trabes i en valvbåge, och att placeringen på pelaren varit sekundär. Vid okänd tidpunkt flyttades krucifixet till Ö väggen N om altaret, där det hängde 1830 (INV.). Senare under 1800-talet flyttades det stora krucifixet ut i tornets bottenvåning och det mindre till långhusets N vägg. 1911 placerades det stora krucifixet på »kapellet» V vägg, för att slutligen 1929 återföras till sin förutvarande plats på korpelaren.

ALABASTER-
SKULPTURER

Av kyrkans många medeltida bildhuggeriarbeten äro tre alabasterskulpturer (fig. 410—412) de konsthistoriskt märkligaste. De ha varit bemålade; även å bildernas ej skulpterade fransidor ses rester av polykromi. De tre skulpturerna framställa:

a) Madonnan med barnet (fig. 412). Håret, som är kammat brett över örönen, täckes av ett dok, som faller ned på skuldrorna. Det nakna barnet har håret friserat i lockar. Madonnan är iförd fotsid, veckad dräkt; över denna en vid mantel, draperad

Fig. 407. Triumfkruzifix (nr 1). Svenskt arbete från senare hälften av 1200-talet. Foto N. Åzelius 1935.
 Triumphkruzifix, schwedische Arbeit aus der letzten H. des 13. Jh. Rood. Swedish work, last half of 13th cent.

fram till och uppdragen under vänster arm. Hjässan är platt, med ett borrhål (D 0,8) i mitten. I ryggen en järnkrampa. Spår av polykromi: guld på hårpartier, rött på madonnans läppar, blått på mantelns foder, brunt och grönt på fotplattans »mark». H 36.

Fig. 408. Triumfkruzifix (nr 2). Svenskt arbete. Figuren från slutet av 1300-talet. korset från omkr. 1500.
Foto 1958. — S. 464.

Triumphkruzifix, schwedische Arbeit, die Figur von Rood. Swedish work. Figure second half of 14th cent.,
Ende des 14. Jh., das Kreuz um 1500. cross circa 1500.

Fig. 409. Detalj av fig. 408. Foto 1960.
Der Kopf von Abb. 408. Detail of fig. 408.

Fig. 410—412. Tre alabasterfigurer. Troligen belgiskt arbete från början av 1400-talet.
Foto N. Åzelius 1935. — S. 464—70.

Fig. 410. S. Katarina av Alexandria.

Drei Alabasterstatuetten, wahrscheinlich belgische Arbeiten vom Anfang des 15. Jh. Abb. 410 Hl. Katharina von Alexandrien. Abb. 411 Hl. Christophorus mit einem Bruchstück des Jesusknaben. Abb. 412. Maria mit dem Kinde.
Three alabaster figures. Probably Belgian work, beginning of 15th cent. Fig. 410, St. Catherine of Alexandria; fig. 411, St. Christopher and fragment of the infant Jesus; fig. 412, Virgin and Child.

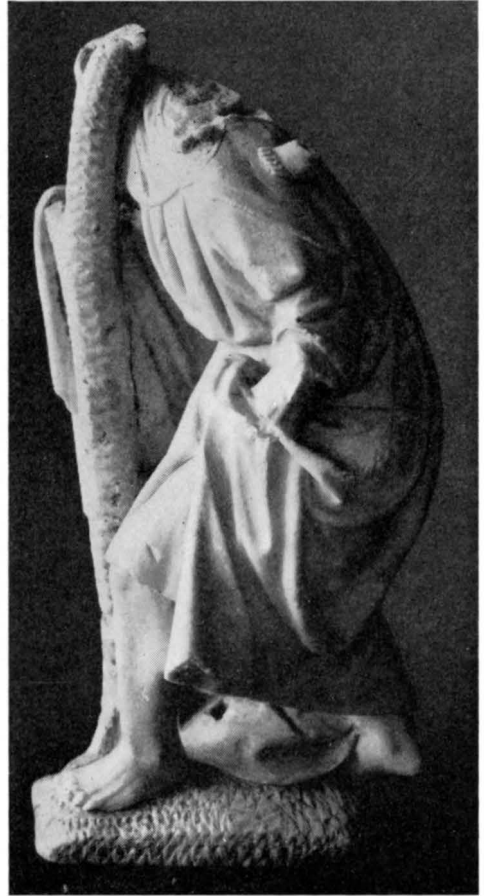

Fig. 411. S. Kristoffer med fragment av Kristusbarnet.

Fig. 412. Jungfru Maria med barnet.

Fig. 413. S. Olof. Svenskt arbete, 1300-talets förra hälft. Foto N. Åzelius 1935.
 Hl. Olof, schwedische Arbeit aus der ersten H. des 14. Jh. St. Olof. Swedish work, first half of 14th cent.

b) S. Katarina av Alexandria (fig. 410) med svärd och hjul samt den kuvade kejsar Maxentius vid sina fötter. Dräkten visar, ehuru ej draperad, samma veckbildning som föregående: rika veck, dels rundade eller brutna, dels långsmala, med tunna skarpa veckryggar. Platt hjässa med borrhål (D 1) i mitten. I ryggen ett påbörjat borrhål samt en järnkrampa. Spår av polykromi: guld i håret, rött på läpparna, mörkviolett på manteln, blått i dess foder, guld å kejsarens hår och dräkt, brunt och grönt på »marken». H 33.

c) S. Kristoffer bärande Jesusbarnet (fig. 411). Figuren är svårt stympad: av barnet finns blott den vänstra foten; helgonets huvud och vänstra hand saknas. I ryggen borrhål och järnkrampa. Spår av polykromi: blått på manteln, brunt och grönt på trädstammen och »marken». H 28.

Madonnan och Katarina ha troligen burit kronor av metall, fästade vid huvudhålen; madonnans huvud har en fals för kronringen. Skulpturerna ha troligen utgjort delar av något slag av altarpriodnad. I kyrkans arkivalier saknas uppgifter om dessa föremål. Intill 1911 stodo Madonnan och Katarina på altarpriodnadsentablement; samtidigt hittades Kristoffer i ett skåp i sakristian. Skulpturerna äro numera placerade i en monter vid sidan av altarpriodnadsentablementet.

Dessa mycket omskrivna¹ skulpturer ha tillskrivits än Rhenländerna, än Lübeck, än i England verksamma stenslätare. Som NORBERG påvisat, förefaller det dock mest sannolikt, att de

¹ GEORG SWARZENSKI, Ghiberti und die nordische Kunst, i: Konsthist. Sällsk:s Publ., 1921, s. 15; Deutsche Alabasterplastik des XV. Jahrhunderts, i: Staedeljahrh. I, 1921; WALTER PAATZ, Lübecker Steinskulptur etc., Lübeck 1929, s. 58; RENE NORBERG, Engelbrektstidens kyrkliga konst i Närke, i: Från bergslag och bondebygd, 1954, s. 58 f. och där cit. litt.

hårröra från trakten av Tournai i Belgien, som i början av 1400-talet synes ha varit ett centrum för tillverkning av dylika alabasterfigurer. Stilistiskt stå de nära den burgundiska skola, vars dominerande gestalt var Claus Sluter¹.

Manligt helgon (S. Erik?) med en krönt, skäggig mansfigur under fötterna (fig. 414). Av ek. Helgonet i elegant svängd hållning, höggotisk kontrapost, med manteln hopfäst på bröstet och draperad i tunna veck över underlivet, tunikan i släpande veck. Helgonets händer ha varit framåtsträckta, bärande attribut. Huvud och underarmar saknas, färgerna bortnötta. H 136. 1300-talets förra del. — Bilden torde ha stått i ett helgonskåp.

S. Olof (fig. 413) med en hopkrupen man i rustning under fötterna (trollet Skalle). Helgonet, som burit krona på det höggotiskt lockade håret, står i S-formigt svängd gotisk kontrapost, bärande ett ciborium i vänster hand; höger hand har sannolikt hållit en yxa. Det höggotiskt idealiserade ansiktet är skägglöst, men spår av trätappar runt hakan visa, att det försetts med ett sekundärt skägg. Kronan och skägget saknas, ciboriets krön och höger hand äro avslagna, färgerna bortnötta. H 82. Helgonskåpsfigur, sannolikt från samma nord- eller västtyska verkstad som vissa altarskåpsfigurer i Hubbo (Vsm) och Teda (Up). 1300-talets förra hälft. Figurens skägglöshet har förmodligen korrigerats först efter leveransen.

¹ Nederländsk-burgundisk bildhuggare († 1406), verksam i Dijon, där hans viktigaste verk är »Mosesbrunnen» i Champmolklostret. — C. TROESCHER, Claus Sluter und die burgundische Plastik um die Wende d. 14. Jhs (1932). — A. LIEBREICH, Recherches sur Claus Sluter (1936).

TRÄSKULPTUR

Fig. 414. S. Erik (?). Svenskt arbete, 1300-talets förra hälft. Foto N. Åzelius 1935.

St. Erik (?), schwedische Arbeit aus der ersten H. des 14. Jh. St. Erik(?) Swedish work, first half of 14th cent. H. des 14. Jh.

Fig. 415. Heliga Birgitta. Svenskt arbete omkr. 1450.
Foto N. Åzélius 1935. — S. 474.

III. Birgitta, schwedische Arbeit um 1450.   The Holy Birgitta. Swedish work circa 1450.

Fig. 416. Madonnaskåp. Svenskt arbete ca 1500—10.
Foto Strängnäsutst. 1910. — S. 474.
Madonnenschrein, schwedische Arbeit um 1500—10. Niche with Virgin. Swedish work circa 1500—10.

S. Birgitta (fig. 415) sittande med uppslagen bok i knäet och höger hand i skrivande ställning. Ek. Ansiktet, bröstet, vänstra handen och boken skadade. Färgerna saknas. H 86 cm. Provinsiell efterbildning efter en av de äldsta typerna av Birgittabilder¹. 1400-talets mitt.

Madonna med barnet (fig. 416), i skåp, vars dörrar ej finnas i behåll. Väl bevarad ursprunglig polykromi: madonnan har brunt hår med förgylld krona och krans, bruna ögonbryn, blå ögon, skära kinder (fig. 417). Förgylld dräkt med blått foder, varå en vit bård. Barnet har förgyllt hår samt förgylld klädnad med blått foder. Invändigt är skåpet rödmålat med blåmålad mittvägg; i baldakinens bågar och sidoväggarnas fönster är fastklistrat (ställvis numera trasigt) papper, målat rött och blått. Nedanför fönstren målade gula slingor mot röd botten. Glorian är förgylld samt innanför masverket klädd med röd- och blåmålat papper. Strävpelarna på skåpets sidor äro blå och försilvrade. H 194, B 86. Skåpet har av ARVID BÆCKSTRÖM² daterats till tiden 1500—1510. Tillhör en i Närke och S om Mälaren spridd grupp. Dep. i ÖLM.

Till någon eller några av ovannämnda skulpturer eller eventuellt till någon annan, numera förlorad dylik höra två medeltida träsniderier:

Baldakinfragment av ek med spår av kredering och polykromi. L 67, H 27. Omkr. 1450 eller senare.

Dörr till altar- eller helgonskåp, i senare tid apterad till (numera ej använd) nummertavla (s. 487). Medeltida är troligen blott ramen, som är av ek och enkelt profilerad. Å dennas båda långsidor ha suttit gångjärn, tre på varje sida. H 73, B 48.

Enligt SAXON, s. 472, skulle »ett bildhuggeriarbete, föreställande Kristi mottagande i templet av Simeon», vilket »torde förskriva sig från tiden före 1300», finnas i ÖLM. Uppgiften är oriktig. Den avser möjligen den ovan s. 460 beskrivna »Anna självtredje»-framställningen, som blivit feltolkad. Denna har dock aldrig varit deponerad i läns-museet.

PREDIKSTOL

Predikstol (fig. 418—419), av ek och furu; består av korg och ljudtak samt trappa med räcke och dörrömfattning. Korgens karnissvängda underrede och trappräckets fyllningar ha dekor av målade beslagsornament. Korgens barriär har kolonnomgivna sidor med kvaderstensomramade nischer (fig. 419), vilka fyllas av skulpturbilder av Kristus och evangelisterna; vid något tillfälle (1790?) har Kristus placerats i Markus' nisch, Markus i Johannes' och Johannes i den för Kristus avsedda mittnischen; å svarta fält under figurerna äro målade bibelcitater (desamma som på predikstolen i Lillkyrka). De kolonnbärande konsolerna mellan dessa fält ha varit prydda med numera bort-huggna lejonhuvuden. Ljudtaket är femsidigt med konsoler i hörnen under den förkropp-pade gesimslisten. På frisens svarta fält äro latinska inskrifter (Esaias 58: 10, Apostlag.

¹ Jfr R. NORBERG, a. a. (i not 1, s. 470), s. 38.

² ARVID BÆCKSTRÖM, Två grupper av stående trämadonnor från medeltidens slut, i: Strängnässtudier, I, s. 112 f.

Fig. 417. Madonna med barnet, detalj av fig. 416. Foto 1960.

Die Madonna mit dem Kinde, Ausschnitt aus Abb. 416.

Virgin and Child, detail of fig. 416.

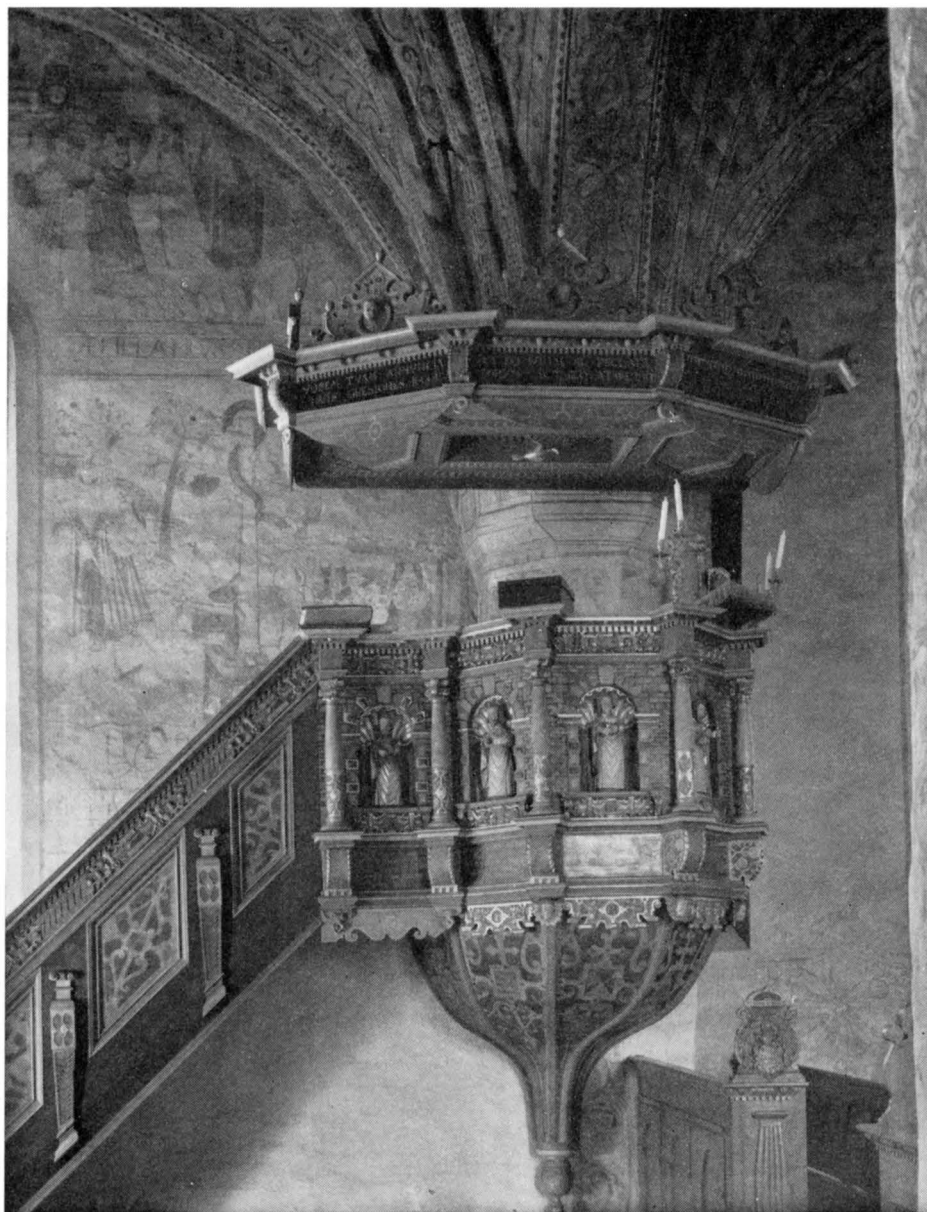

Fig. 418. Predikstol utförd av Lars Strängesson i Västerås och skänkt 1633 av riksrådet Carl Bonde.
Foto N. Åzelius 1935. — S. 474.

Die Kanzel von Lars Strängesson in Västerås, gestiftet vom Reichsrat Carl Bonde 1633. Pulpit made by Lars Strängesson of Västerås and presented by Carl Bonde in 1633.

Fig. 419. Detalj av predikstolen fig. 418. Foto 1958.
Feld vom Kanzelkorb (vgl. Abb. 418). Detail of pulpit fig. 418.

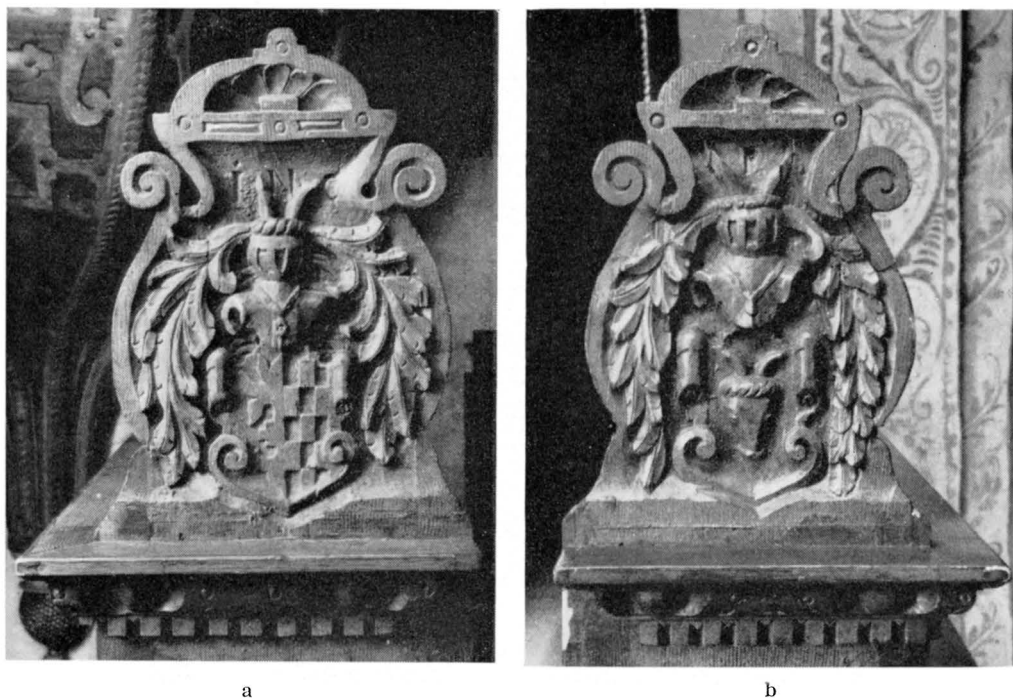

Fig. 420 a—b. Gavelkrön från en bänkinredning med Jesper Nilsson Cruus' föräldravapen (a. Cruus af Edeby; b. Somme). 1600-talets förra hälft. Foto 1958.

Bekrönungen von Bankwangen mit den Elternwappen des Jesper Nilsson Cruus aus der 1. H. des 17. Jh.

Tops of pew-ends, with Jesper Nilsson Cruus' parental arms (a. Cruus af Edeby; b. Somme). First half of 17th cent.

20: 28). Krönande gavelprydnader med skulpterade människohuvuden i mitten. I takets panelade undersida sexkantiga kassetter, vilkas bottnar täckas av schablonerade beslagsornament. Trappräcket indelas av tre plattsnidade hermartade pilastrar samt avslutas upptill av en fris med rullverksartade beslag samt tandsnitt och äggstav. Dörromfattning med kannelerade pilastrar, uppbärande ett entablement med årtalet 1633 målat å frisen; å baksidan målat: »Up Renoveratt 1790.» — Predikstolen är — i likhet med de snarlika predikstolarna i Rinkaby (före 1624; se s. 582) och Lillkyrka (1638, beskr. detta bd) — ett arbete av »predikstollmakaren» Lars Strångesson i Västerås (enl. RABÉN, s. 95). Dessa tre predikstolar ha säkerligen också samme donator: riksrådet Carl Bonde på Esplunda (s. 548), vars ägor även sträckte sig in i Glanshammars socken. — Predikstolen målades 1792 med »perlfärg», som avlägsnades 1910—11, då den ursprungliga bemålningen — guld och silver samt sparsamt rött, grönt och gult — framtogts och konserverades. — Den numera mindre vanliga placeringen invid en sydvägg är troligen den ursprungliga. — År 1771 hade väckts fråga om inköp av ny predikstol.

Fig. 421. Bänkskärm från tiden omkr. 1630. Foto 1958. — S. 481.
Gestühlsbrüstung aus der Zeit um 1630. Pew panelling, circa 1630.

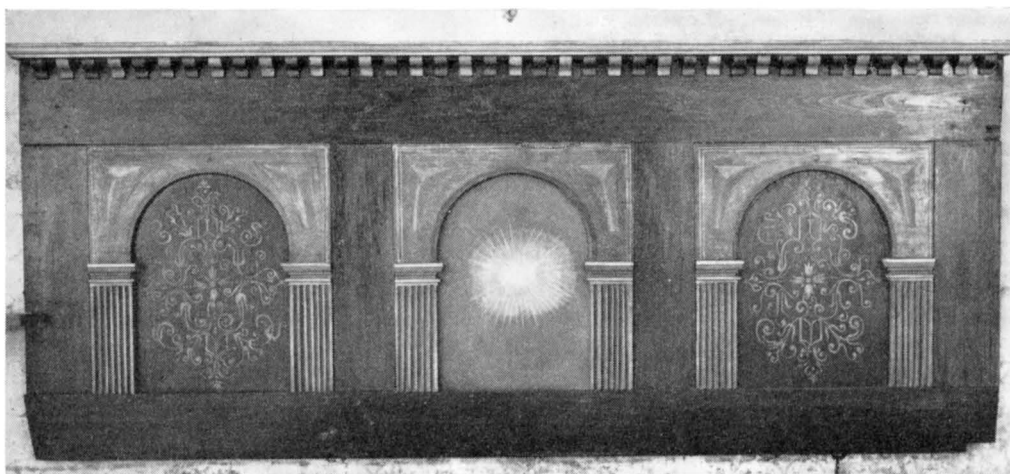

Fig. 422. Bänkskärm från tiden omkr. 1630. Foto N. Åzelius 1935. — S. 481.
Gestühlsbrüstung aus der Zeit um 1630. Pew panelling, circa 1630.

Fig. 423. En bänkdörr (med till hälften framtagen urspr. bemålning) från en bänkinredning från tiden omkr. 1630. Foto J. Raber 1959.

Banktür (mit zur Hälfte freigelegter ursprünglicher Fassung) von einem Gestühl aus der Zeit um 1630.

Pew door (with half of the original painting work revealed) from pews circa 1630.

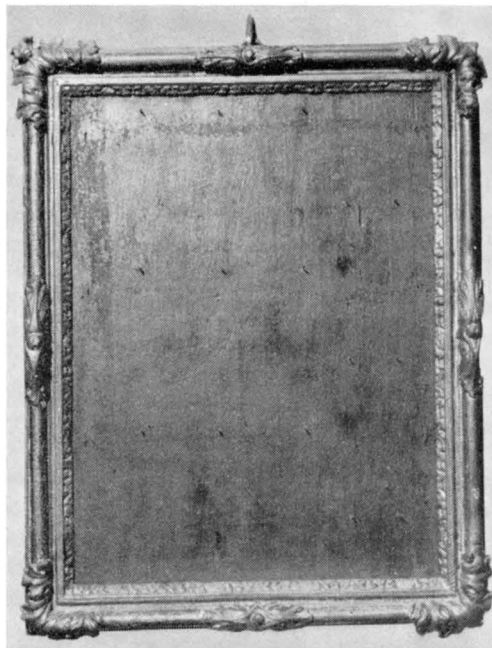

Fig. 424. Nummertavla, utförd av Gabriel Beutin, skänkt 1732. Foto 1958. — S. 487.

Nummertafel von Gabriel Beutin aus Güstrow, gestiftet 1732.

Hymn board, made by Gabriel Beutin, presented 1732.

TIMGLAS

Timglas på en ståndare av förgyllt trä, profilerad och snidad med rocailler och blommor samt krönt av en brinnande oljelampa. H 65. Skänkt 1730 av gästgivaren Carl Berg (HERDMAN). — 1649 skänkte krögaren Bengt Håkansson ett numera förkommet timglas.

BÄNK- INREDNING

Kyrkans nuvarande öppna, grönlaserade bänkar äro utförda efter ritning av ark. M. Dahlander vid restaureringen 1910—11, varvid en del skärmar från förutvarande bänkinredning kommo till användning. Den då borttagna, slutna bänkinredningen härrörde från 1691, då »alla bänkar göras efter en modelle med beslag och reglar» (sr. PROT.). Den ursprungligen rödbruna bemålningen överströks 1792, liksom å all övrig träinredning, med »perlefärg». Av denna inredning är bl. a. en dörr (fig. 423) bevarad och deponerad i ÖLM; H 104. Till 1691 års bänkinredning begagnade man även en del äldre skärmar, av vilka alltjämt återstå de nuvarande främsta bänkarnas skärmar samt vidare en bänkskärm i koret vid S väggen samt ett par lösa, fragmentariska skär-

mar. Dessa äldre bänkar ha fyllningar, inramade av rundbåge och pilastrar, båda ornerade med snidade flätornament (fig. 421). Liksom predikstolsracket avslutas bänkskärmarna upptill av ett entablementartat överstycke med tandsnitt och äggstav av identisk form. Fris och fyllningar äro ornerade med ett akantusmotiv, målat i ljusrött, vitt och svart. Denna målning framtog 1911 på en av skärmarna. — De främsta bänkskärmarnas gavlar ha formen av en refflad pilaster med snidade, kartuschliknande krön, vilka på ömse sidor av S gången innehålla vapensköldar (fig. 420 a och b), den ena för ätten Cruus av Edeby, den andra för Somme-släkten¹ (ej introducerad). Ovanför Cruusvapnets hjälm äro inskurna initialerna INS. Dessa syfta på Jesper NilsSon Cruus (s. 546), vars mor var Ingegerd Somme. De båda vapnen utgöra alltså hans föräldravapen. Han ägde Tyby (Gäddeby, jfr ovan s. 374) i Glanshammars sn. I N gången utfyllas krönen av plattsnidade ornament.

Den lösa bänkskärmen (fig. 422), av furu, har tre fyllningar, inramade av refflade pilastrar samt båge med målad dekor i svicklarna. I mittersta fyllningen är målad en strålände sol mot blå botten, i de andra ett gult renässansornament mot brun botten. Överst en rad små konsoler (identiska å predikstolens dörromfattning). H 97, L 228. — Bänkskärmarnas överensstämmelser med den till 1633 daterade predikstolen ange en tillkomsttid omkr. 1630, vilken datering även stämmer med gavelkrönens vapenform. Bänkinredningen torde, åtminstone till någon del, vara bekostad av Jesper Cruus på Tyby.

I INV. 1830 meddelas: »4 fasta chorbänkar äro försedde med Bildhuggeri, 2^{ne} med förgylning, alla år 1792 omstrukne med perlfärgsmålning». En av dessa bänkar återfinnes nu Ö om uppgången till predikstolen; en annan, byggd 1691 av kyrkoherden Abr. Lindberg »för sin hustru och barn mellan altaret och sacristian», finnes ej mer. Angående de återstående se under gravskranket s. 515 f.

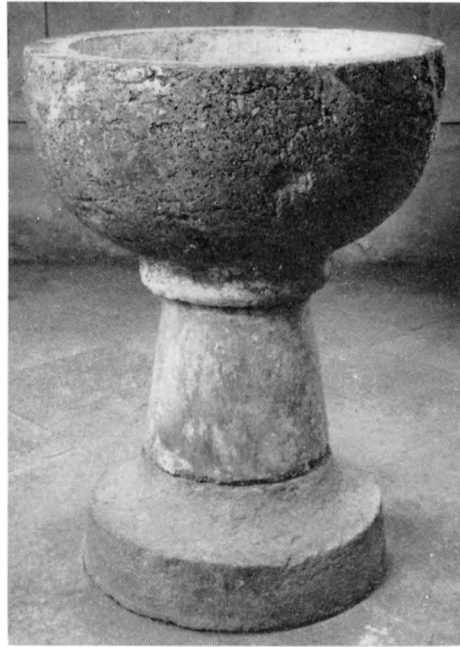

Fig. 425. Dopfunt av röd gotländsk kalksten. Omkr. 1300. Foto 1958. — S. 487.

Taufe aus rotem gotländischer Kalkstein, um 1300. Font of red Gotland limestone. Circa 1300.

¹ Om Sommeättens genealogi se J. A. ALMQVIST, Sommeslägtens Göberga, i: Från Sommenbygd till Vätterstrand, III (1948), s. 77—81.

»Uti främsta frubänken äro af Sahl. Hadorph¹ följande ord läsne nu mehre ej be-
fintelige: Catharina Gyllenstierna en stor Korss-bärare i mångahanda korss; Här en
Pellgrim och der en Ringare (?) Skrifwit i exilio på Tjihby an. 1661»² (HERDMAN).

LÄKTARE

I kyrkans SV hörn en orgelläktare, uppförd 1735, utvidgad in i »kapellet» 1810
men åter förminskad 1910—11. Dess bröstning åt Ö och N är utförd med enkla fyllningar
och listverk. Den målades 1911 grågrön med förgyllda lister. Den å läktaren stående
orgeln har en fasad från 1854, krönt av snidade förgyllda musikemblem samt i övrigt

ORGEL

¹ Riksantikvarien JOHAN HADORPH, f. 1630, † 1693.

² Innebörden av denna anteckning är gåtfull och har ej kunnat utredas.

Fig. 426. Detalj av kalken fig. 427. Foto 1958.
Nodus und Fuss des Kelches Abb. 427. Detail of chalice fig. 427.

Fig. 427. Kalk (nr 1) av förgyllt silver, senmedeltida typ. Med bl. a. fem ingraverade vapensköldar. Skänkt 1648 av Katarina Sparre. Foto 1958.
— S. 490.

Kelch aus vergoldetem Silber, spätmit-
telalterlicher Typus. Gestiftet 1648 von
Katarina Sparre.

Chalice of silvergilt, late Mediaeval type,
embodying five coats-of-arms. Presented
1648 by Katarina Sparre.

Fig. 428. Detalj av kalken fig. 427. Foto 1958.
Der Fuss des Kelches Abb. 427. Detail of chalice fig. 427.

målad grågrön. Det med fasaden samhörande orgelverket utfördes s. å. av E. A. Setterquist i Örebro. Det ombyggdes 1950 av Olof Hammarberg i Göteborg.

»Stora läktaren i kyrkan» uppfördes 1684. »Then lilla lächtaren» blev 1703 »upbygd med Högwälborne fru Friherrinnan Margareta Kaggs [s. 546] kostnad och Socknens dagswärken; ämnad till en orgellächtare». Ett orgelverk anskaffades 1735 från Fellingsbro kyrka¹, varvid »en lächtare bak i kyrkan måste förfärdigas och then gamle ansenligen utwidgas och tillökas». 1791 höjdes »stora lächtaren» till samma höjd som orgellächtaren. 1810 blev kyrkan »med en ny lächtare tillökt och med ett af Directeur

¹ Denna orgel var byggd omkr. 1670 med 8 stämmor, reparerades 1702 av J. N. CAHMAN. Då den nedtogs 1728, hade den 10 stämmor. Efter försäljningen till Glanshammar reparerades den av orgelbyggaren OLOF HEDLUND († 1749) från Sthlm, elev till Cahman. Se vidare J. SJÖGREN, Orgelverken i Västerås stift, Sthlm 1952, s. 140 f.

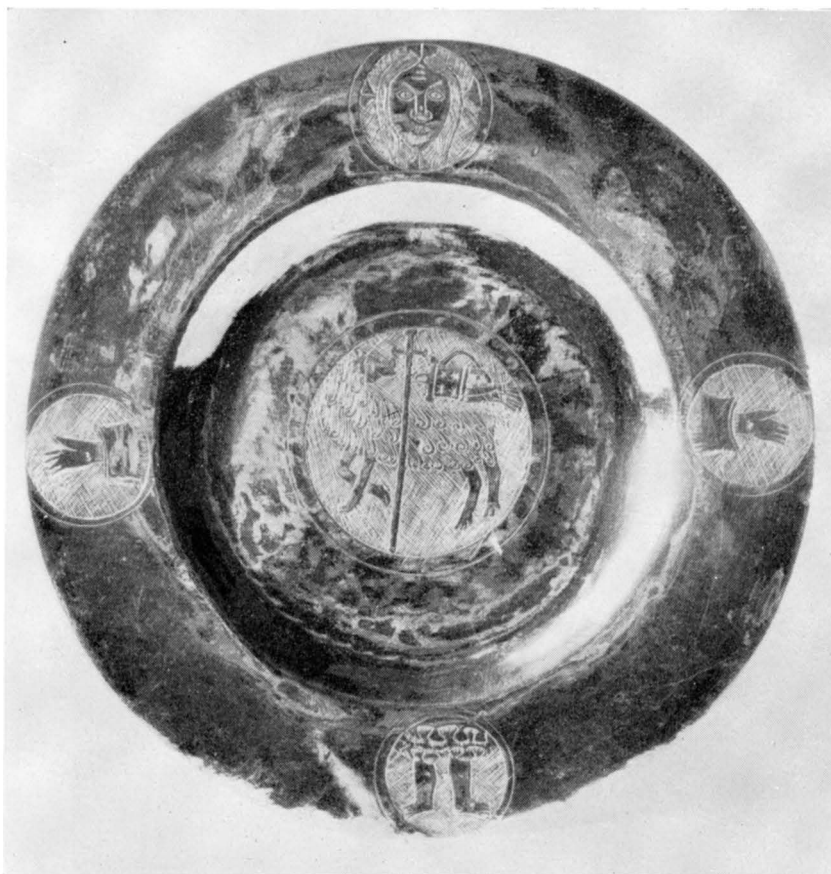

Fig. 429. Patén till kalken fig. 427. Förgyllt silver. Foto 1958. — S. 492.
Die Patene zum Kelch Abb. 427. Paten of chalice fig. 427. Silvergilt.

Schwan¹ nybyggt pryddigt orgel werk försedd». Denna orgel ersattes 1854 av den nuvarande, byggd av E. A. Setterquist² i Örebro; den kostade 3 000 rdr. »Stora läkaren» i N skeppet borttogs 1911; dess bröstning användes på orgelläktaren som skärm mot »kapellet». — Från en av de äldre läktarna (1684 eller 1703 års) härröra troligen

¹ OLOF SCHWAN, f. 1744, † 1812 i Sthlm; Sveriges främste orgelbyggare i slutet av 1700-talet och början av 1800-talet.

² ERIK ADOLF SETTERQUIST, f. 1809 i Hallsberg, † 1855, orgelbyggare. Började sin verksamhet 1835 i Hallsberg, var 1857—60 kompanjon med P. L. Åkerman och hade då fabrik i Strängnäs. Därefter åter i Hallsberg, men förlade snart fabriken till Örebro, där sonen G. A. blev delägare 1874. Firman verkar ännu i Örebro.

Fig. 430. Kalk (nr 2) av förgyllt silver, skänkt 1658. Fot och nod
 möjligen medeltida, cuppan förnyad 1727. Foto 1958. — S. 492.

Kelch aus vergoldetem Silber, gestiftet 1658. Fuss und Nodus vielleicht mittelalterlich, die Cuppa 1727 erneuert.

Chalice of silvergilt, presented 1658. Foot and knob possibly mediaeval, cup renewed 1727.

fem apostlabilder, målade på trä inom enkla, profilerade, förgyllda eller gråmålade ramar. H 89, B 62. Förvaras å bårhusets vind.

Av fyra nummertavlor har en, som nu är ur bruk, nämnts ovan s. 474; den har ursprungligen varit en dörr till ett medeltida altar- eller helgonskåp. En annan (fig. 424), i förgylld ram, snidad av Gabriel Beutin (s. 459, not 1), skänktes 1732 av prosten Herdman (s. 370, not 1). H 72, B 59. De två återstående, ovala, inom förgyllda ramar, anskaffades 1800. H 87.

NUMMER-
TAVLOR

Kyrkans medeltida dopfunt (fig. 425) står i det Reuterska gravkoret. Den består av tre block, cuppa av gotländsk röd s. k. hoburgsmarmor, fot och mellanstycke av grå kalksten. Den i det närmaste halvsfäriska cuppan har, där den ej är vittrad och sprucken, glättad yta. På foten spår av röd bemålning. Funten saknar avloppshål. H 102, cuppens D 73. Omkr. 1300.

DOPREDSKAP

Fig. 431. Detalj av kalken fig. 430. Foto 1958.
Nodus und Fuss vom Kelch Abb. 430. Detail of chalice fig. 430.

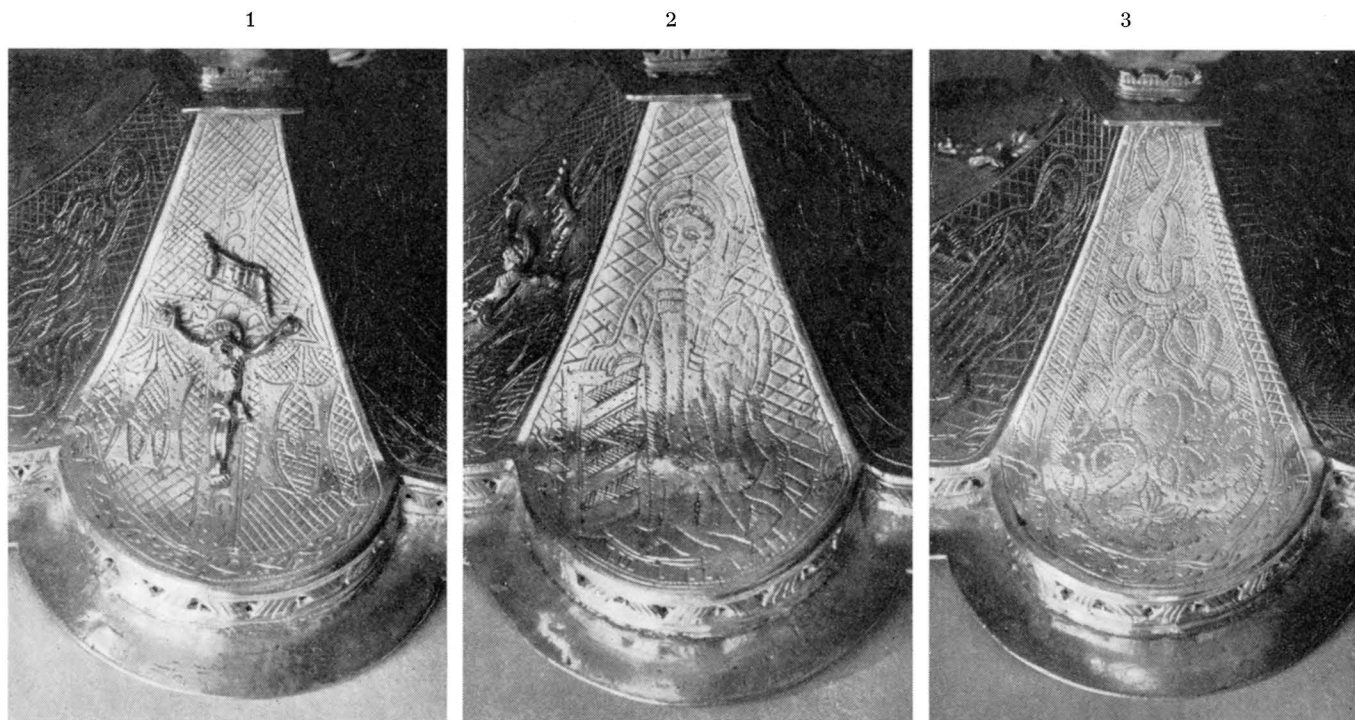

Fig. 432. Graverade detaljer å foten till kalken fig. 430. Foto 1960.
Einzelaufnahmen von dem gravierten Fuss des Kelches Abb. 430. Engraved details on foot of chalice fig. 430.

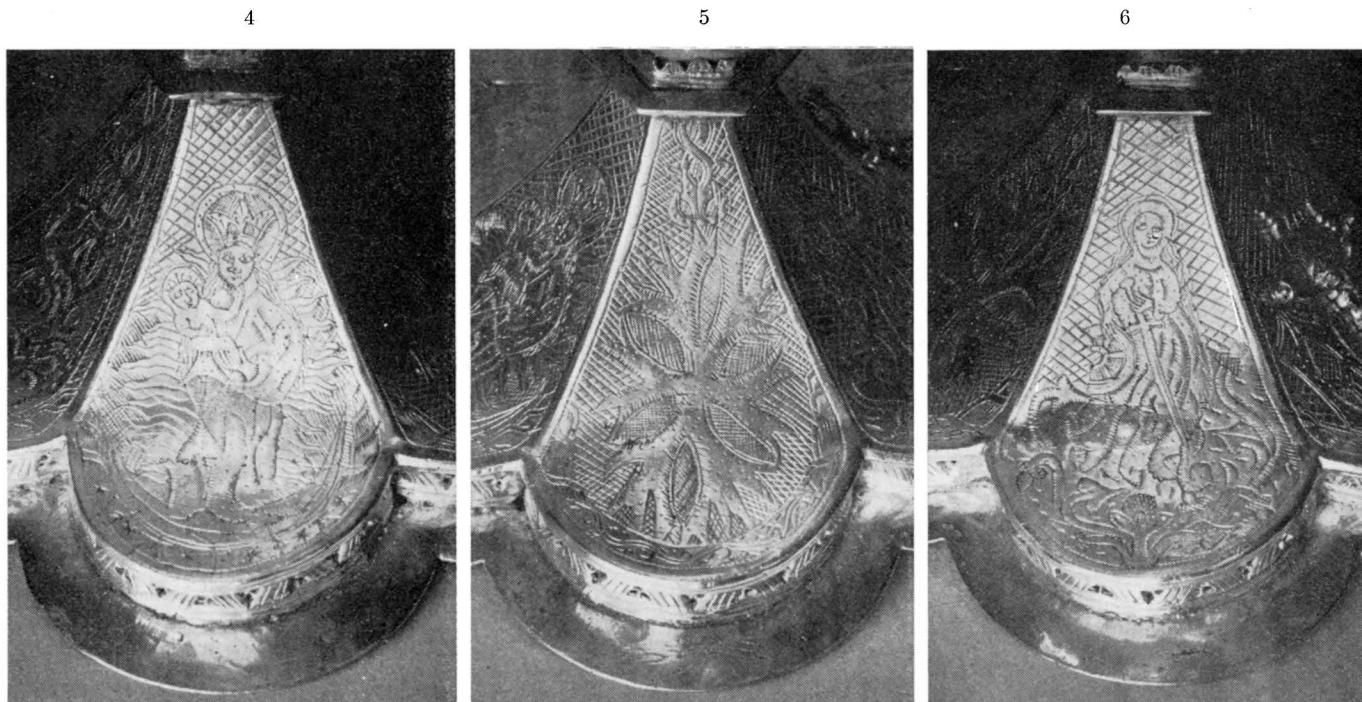

Fig. 433. Graverade detaljer å foten till kalken fig. 430. Foto 1960.
Einzelaufnahmen von dem gravierten Fuss des Kelches Abb. 430. Engraved details on foot of chalice fig. 430.

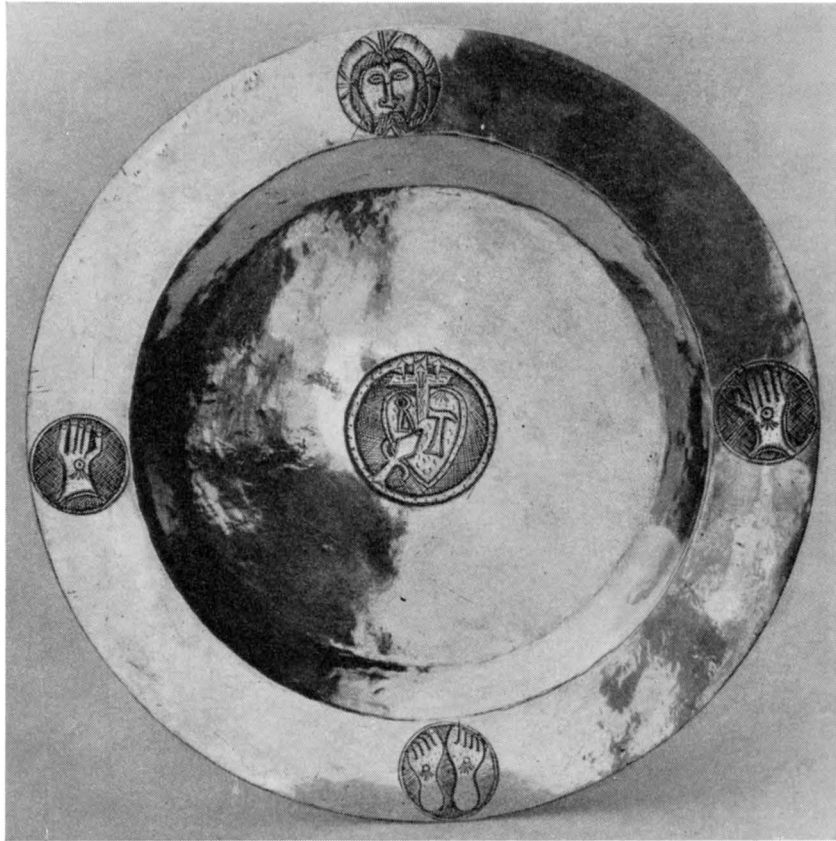

Fig. 434. Paten till kalken fig. 430. Förgyllt silver. Foto 1958. — S. 493.
Die Patene zum Kelch Abb. 430. Paten of chalice fig. 430. Silvergilt.

I funten ett dopfat av hamrad koppar; å brättet ingraverat: B H S ANNO 1645, då fatet skänktes av krögaren *Bengt HåkansSon*. D 64.

Dopskål av tenn, rund, med två svängda kulhandtag. Enl. stplr utförd av Samuel Pihlström¹ i Örebro 1773, D 21,5, H 13.

NATT-
VARDKÄRL

Kalkar. — 1. Av förgyllt silver (fig. 426—428). På den sexpassformade foten grave-
rade framställningar mot skrafferad botten: 1) Johannes Döparen; 2) ornamentalt stili-
serat I (= *ihesus*); 3) S. Katarina av Alexandria; 4) S-böjd akantusslinga; 5) Maria med
barnet; 6) bladornament; på noden sex rosetter som haft slipad bergkristall i mitten;

¹ SAMUEL PIHLSTRÖM, f. 1731 i Sigtuna, † 1783; tenngjutare, mästare i Örebro 1768—83, änkan till 1795 (LÖFGREN).

Fig. 435. Vinkanna av silver, skänkt 1648 samtidigt med kalk nr 1 (fig. 427) och prydd med samma donatorsvapen och inskrifter som denna. Troligen utförd av Sven Olofsson i Örebro. Foto 1958. — S. 493.

Silberne Weinkanne, gestiftet 1648 zusammen mit dem Kelch Abb. 427 und mit denselben Stifterwappen und Inschriften versehen wie dieser. Wahrscheinlich eine Arbeit von Sven Olofsson in Örebro.

Wine ewer, presented 1648 together with chalice no. 1 (fig. 427) and adorned with a similar inscription and donor's arms. Probably made by Sven Olofsson of Örebro.

mellan dem sex snedställda parallelogramfält med graverade minuskler, tillsammans bildande *ihesus*.

På cuppan äro graverade fem vapensköldar; ovanför varje sköld graverade initialer: 1) Soop (FKS), 2) Leijonhufvud (EL), 3) Gyllenhorn (EG), 4) Leijonhufvud (GL), 5) Sparre (CS). Jfr släkttavlan s. 545. Kalken skänktes till kyrkan av Gustaf Leijonhufvud (vapen 4) och hans hustru Catharina Sparre (vapen 5) vid hans moders Elisabeth Gyllenhorns (vapen 3) begravning i Glanshammars kyrka den 3/12 1648. Faderns,

Fig. 436. Locket till kannan fig. 435. Foto 1960.
Deckel der Kanne Abb. 435. Lid of ewer fig. 435.

Erik Leijonhufvuds vapen (nr 2) är omgivet av dennes båda fruars vapen (nr 1 och 3) (FKS = *Fru Karin Soop*). H 19. Kalken är av senmedeltida typ, men kan vara tillverkad så sent som under 1600-talets förra hälft¹. — Tillhörande paten (fig. 429) av förgyllt silver. Graverade framställningar: i mitten lammet med segerfanan, på brättet Kristi törnekransomgivna huvud samt händer och fötter med spiksår. D 14,8. Skänkt samtidigt med kalken.

2. Av förgyllt silver (fig. 430). På den sexsidiga foten dels ett fastnitat krucifix, dels graverade framställningar mot skrafferad botten: 1) på fältet ett graverat kors, på vilket fastnitats en gjuten Kristusbild och ovanför denna en gjuten titulus; från korsets armar liksom nedhånga två stora majuskel-H, allt i gravyr (fig. 432:1); 2) S. Laurentius med halster (fig. 432:2); under bilden inom ett band ingraverade III:i:ii:iii:ii: (sannolikt angivande ett årtal; har ej kunnat tydas); 3) sling- och bladornament, nedtill omfattande en hjärtformad yta (fig. 432:3); 4) Maria med barnet i strålkran (fig. 433:4),

¹ Jfr UPMARK i: Strängnässtudier II, s. 146, fig. 113 o. 114.

Fig. 437. Oblatask (nr 1) av förgyllt silver, utförd 1690 i Stockholm. Skänkt av Peter Wetzler och Dorotea Clerk. Foto 1958. — S. 494.

Oblatendose aus vergoldetem Silber, 1690 in Stockholm gearbeitet und von Peter Wetzler und Dorotea Clerk gestiftet.

Wafer-box of silver gilt, made 1690 in Stockholm. Presented by Peter Wetzler and Dorotea Clerk.

därunder xMxAxRxIxAx i majuskler; 5) uddigt bladornament, bildande en sexuddig stjärna (fig. 433: 5); 6) S. Katarina av Alexandria med hjul och svärd (fig. 433: 6). Noden har sex pånitade rosetter (fig. 431). Cuppan saknar dekor. H 21,5. Fot och nod möjligen medeltida, troligen dock yngre; cuppan urspr. sannolikt lika kalk 1, förstorad 1727. — Paten (fig. 434), förgyllt silver. Graverade framställningar: i mitten Kristi pinoredskap, på brättet Kristi huvud samt händer och fötter med spiksår. D 15,4. Kärlden skänktes 1658 i testamente efter Margareta Bonde på Skävisund (s. 546).

En förgylld *silverkalk* gavs 1704 i testamente efter Catharina Margareta Bonde till Esplunda (s. 548) enligt uppgift i Elgenstierna I, s. 522.

Vinkanna (fig. 435—436) av silver, inuti förgylld. På locket ingraverade tre vapensköldar (Soop, Leijonhufvud, Gyllenhorn) samt ovanför dem initialerna FKS — EL — EG; på livet två vapen (Leijonhufvud, Sparre) samt GL — CS. En två gånger upprepad stämpel SO (eller OS?) avser troligen guldsmeden Sven Olofsson¹. H 26. — Kannan

¹ SVEN OLOFSSON, guldsmed i Örebro, känd från 1630—40-talen. Jfr (katalogen): Örebro Silver Tenn, 1947, s. 5.

Fig. 438. Locket till oblatask fig. 437. Foto 1960.
Deckel der Oblatendose Abb. 437. Lid of wafer-box fig. 437.

skänktes 1648 — samtidigt med kalk nr 1 och dess paten av Gustaf Leijonhufvud och Katarina Sparre; vapen och initialer äro desamma som på kalken nr 1 (jfr ovan s. 491).

Oblataskar: — 1. Av förgyllt silver (fig. 437—438). På locket graverade alliansvapen: Wetzler-Clerck samt initialerna PW (*Peter Wetzler*) — DC (*Dorotea Clerck*). Jfr s. 547. Enl. stplr tillverkad 1690 i Stockholm. H 6, B 12. — 2. Av försilvrad bleckplåt. Fyrkantig, med avfasade hörn på kulfötter. 1800-tal. H 9,2, B 14.

Sockenbudstyg med kärl av förgyllt silver, förvarade i skinnklädd träfodral: a) kalk, enl. stplr av Johan Bress i Stockholm 1707; H 12; b) paten, ostämplad; D 8; c) vinflaska, enl. stplr av Stephan Halling i Örebro 1782; H 9,5. — Kalk, paten och en vinflaska förfärdigades 1707 med användande av silvret från en äldre oblatask; flaskan ersatte en dylik av tenn, som fanns 1689. Den nuvarande, i Örebro tillverkade vinflaskan förfärdigades av silvret från den förutnämnda, år 1707 i Stockholm tillverkade flaskan.

Vinkanna (fig. 439) av tenn. Inuti botten en infälld rosettprydd medaljong. Å handtaget en s. k. trestämpel bestående av en kvalitetsstpl (sköld med en krona), omgiven

Fig. 439. Vinkanna av tenn av stockholmsmästaren Olof Eriksson. 1600-talet. Foto 1958.

Weinkanne aus Zinn von dem Wine ewer of pewter by the Stockholmer Meister Olof Eriksson, 17. Jh. Stockholm master Olof Eriksson, 17th cent.

Fig. 440. Vinflaska av tenn, 1670. Skänkt 1702. Foto 1960.

Weinflasche aus Zinn von 1670, gestiftet 1702. Wine flask of pewter, 1670. Presented 1702.

på båda sidor av en mästarstpl (en sköld med ett upp- och nedvänt ankare, omgivet av bokstäverna O och E), tillhörande kanngjutaren i Stockholm Olof Eriksson (1618) —1674 (LÖFGREN I: 2, s. 60 f.). H 25. Troligen det »teenstooop», som finnes upptaget i 1689 års INV.

Vinflaska (fig. 440) av tenn. Åttkantig, med runt skruvlock med handtag. På sidorna graverade och punsade blad- och blomornament, initialerna C. B. och året 1670. Inga stplr. H 36. Skänkt 1702 »af Änkan Brita i Huusby» (HERDMAN). Flaskan liknar en av Olof Eriksson utförd tennflaska i Orkesta kyrka i Uppl. (LÖFGREN I: 2, pl. 17).

Brudkrona av förgyllt silver. H 7,3, D (botten) 6,2. Enl. stplr tillverkad av C. G. Hallberg i Stockholm 1938. Skänkt av kyrkliga syföreningen.

BRUDKRONA

Fig. 441. Lock av brons till medeltida rökelsekar, 1200-talet. Foto J. Raber 1959.

Bronzener Deckel eines mittelalterlichen Rauchfassens, 13. Jh. Bronze cap of mediaeval censer, 13th cent.

RÖKELSEKAR

Lock till ett rökelsekar (fig. 441), malm. H 17. Locket med triangulära och nyckelhålsformade öppningar är komponerat som en kupolarkitektur med lanternin och liljekrönt tak. 1200-talet. — Dep. i ÖLM. Om det numera förkomna karet antecknade HOFBERG 1868, att det »skall för ej länge sedan äfven funnits».

LJUS-
REDSKAP

Ljusstavar, ett par av trä, med spiralvridna skaft och snidade kapitäl, det ena med ljuspigg. De äro målade i gult, rött och grönt; den röda färgen är bäst bevarad. H 400. Senmedeltida.

Ljuskrönor: — 1. Av malm, krönt av dubbelörn. Åtta ljusarmar i en krans. Å kulan inskrift: ANNO 1665 : TESTMENTERADE : WI : TIL KYRKIAN : EFTER : SALIGH : / JON ERICHSON : OCH : ERICH — ANDERSON : EEN : LIWSKRONA : SOM : KOSTA 100 DAL : : / FÖR : DRÅP : SKWL : DOMAREN : ERIC ERICHS : I HELA : HWSTRW MARIT : ANDERSDOTR : MESTE/R LARS I LÖRE : JÖNS : ANDERSON : MED SINA : SYSKON. — Inskriften skall enligt arkivaliska uppgifter tydas så, att kronan är given i testamente för dråps skull av domaren Erik

Fig. 442. Ljuskröna (nr 3) av mässing, skänkt 1708. Foto 1958.
Kronleuchter aus Messing, gestiftet 1708. Chandelier of brass, presented 1708.

Eriksson i Hälla och hans hustru Marit Andersdotter efter deras son Jon Eriksson samt av murmästaren Lars-Jöns Andersson i Löre och hans syskon efter deras broder Erik Andersson. Hälla och Löre äro gårdar i socknen. — H 64. — 2. Av mässing, med staven krönt av figur, ridande på en örn. Tolv ljusarmar i två kransar. Å globen graverade vapen för ätterna Reuter och Cruus samt initialer: L. R. (= Lydert Reuter) — C. C., (= Catharina Cruus). H 95. De nämnda personerna (s. 528, not 2 och s. 546) gifte sig 1636, och maken avled 1647. Dessa hava sannolikt anskaffat kronan, men först deras son Gustaf Reuter och hans maka Margareta Helena Kagg skänkte den 1678 vid sin unge sons Lydert d. y:s död. — 3. Av mässing (fig. 442), krönt av en lutspelande kvinna. Åtta ljusarmar i en krans. Godronnerad glob. H 80. Troligen den krona, som 1708

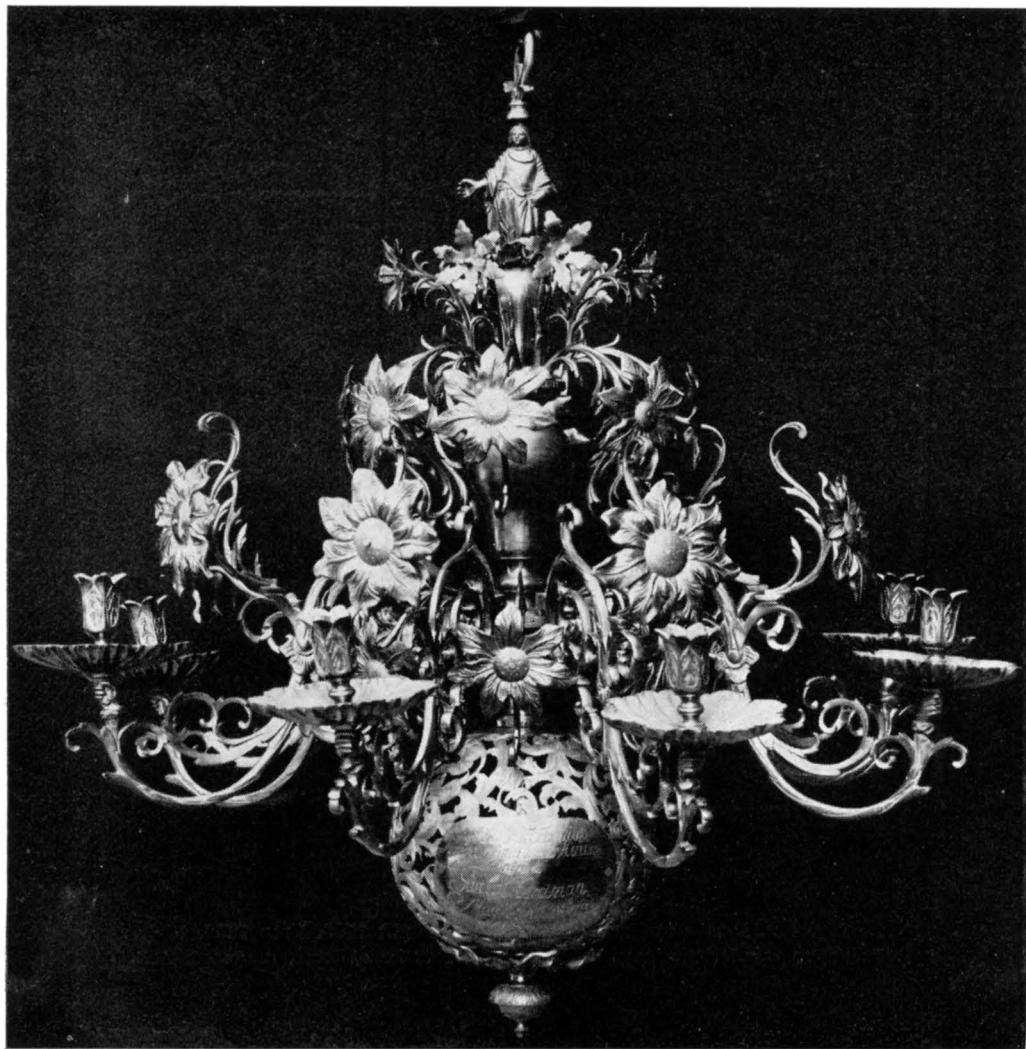

Fig. 443. Ljuskrone (nr 4) av mässing, skänkt 1734. Foto Strängnäsutst. 1910.
Kronleuchter aus Messing, gestiftet 1734. Chandelier of brass, presented 1734.

skänktes av »gästgifwaren Wälachtade Arwed Olson» (HERDMAN) och upphängdes »på stora gången wed krögarens Stohl». — 4) Av mässing (fig. 443), med åtta ljusarmar i en krans.¹ Prydnadsarmar i form av stora blommor. Mittstaven krönt av en manlig

¹ Jfr SIGURD ERIXON, *Mässing*, Sthlm 1943, s. 110 o. fig. 93. — En liknande krona finnes bl. a. i Svegs kyrka (SvK, Härjedalen I, fig. 61—62).

Fig. 444. Ljusstake (nr 1) av malm, troligen skänkt 1678. Foto 1958. S. 500.

Leuchter aus Erz, vermutlich 1678 gestiftet. Candlestick of brass, probably presented 1678.

figur. Globen har rik dekor av blad- och blomornament i graverat och genombrutet arbete samt en inskrift: AF WÖRDNAD FÖR GUDZ HELIGA NAMN OCH DESS HUUS FÖRÄRAD AF GUSTAF HERDMAN OCH MAGDALENA NORIN 1734 (s. 370, not 1). H 115. Inköpt i Stockholm nämnda år för 420 daler, »som skulle vara gott pris» (HERDMAN). — 5) Av malm med tolv ljusarmar i två kransar. Förfärdigad 1771 av en äldre ljuskrona och två ljusstakar; arbetet kostade 625 dlr kmt. H 104. Den äldre kronan var troligen »den lilla liusecrona, som hänger på norra gången» (INV. 1689) och som enligt HERDMAN skänkts av kyrkoherden Olaus Mattiæ Helsingus (s. 447, not 1). — 6) Av gjutgods, H 80. 1800-tal. — 7) Av mässing, 1600-talsform, H 100. Skänkt 1911 av kyrkoherde J. A. Lindgren.¹

¹ JACOB AXEL LINDGREN, f. 1845, † 1915; stud. i Uppsala 1863, fil. dr 1872; teol. kand. 1878, docent i kyrkohist. i Upps. 1879, pvgd 1879, kkh i Glanshammar 1883—1915

Fig. 445. Ljusstake (nr 2) av mässingsplåt, inköpt 1716. Foto 1958.

Leuchter aus Messingblech, 1716 erworben. Candlestick of hammered brass, purchased 1716.

— 8) Kristallkrona i barockstil på mässingsstomme. H. 108. Gåva 1952 av direktör Valfrid och fru Gunhild Larsson på Eldvalla i Glanshammars sn.

Appliker (fig. 489 A), ett par av förgylld, ciselerad mässing. Vanlig rokokotyp, med två pipor. H 36,5. 1700-talets mitt.

Ljusplåtar av mässingsplåt, enkel 1600-talsimitation, 10 st, H 56. Skänkta 1911 av nämndeman Lars Johan Gustafsson och hans hustru Mathilda Larsson från Skogsberg, Glanshammars sn.

Ljusarm av smitt järn för tre ljus. H. 37. Skänkt 1649 (HERDMAN).

Ljusstakar: — 1) Av malm (fig. 444). Med två höj- och sänkbara ljusarmar. H 44,5. Troligen den stake som 1678 skänktes »i Testamente efter Jöns Andersson i Gränsjö» (HERDMAN). — 2) Ett par av mässingsplåt (fig. 445) med vegetativ dekor i drivet och punsat arbete. H 26. Inköpta 1716. — 3) Ett par av silver (fig. 446). Enl. stplr utförda av Johan Dragman, mästare i Arboga 1701—1746. Å foten ett graverat monogram: M P

Fig. 446. Ljusstake (nr 3) av silver, skänkt 1737. Utförd av Johan Dragman i Arboga. Foto 1958.

Silberner Leuchter von Johan Dragman in Arboga, geschenkt 1737. Candlestick of silver, presented 1737. Made by Johan Dragman of Arboga.

Fig. 447. Ljusstake (nr 4) av tenn, utförd omkr. 1800 av Peter Höijer i Örebro. Foto 1960.

Leuchter aus Zinn von Peter Höijer in Örebro, um 1800. Candlestick of pewter, made circa 1800 by Peter Höijer of Örebro.

(= *Margareta Posse*) under grevlig krona samt årtalet 1737, då stakarna skänktes, sannolikt i samband med hennes begravning (s. 546). H 27. — 4) Ett par av tenn (fig. 447). Enl. stplr troligen av Petter Höijer¹ i Örebro. H 21. Omkr. 1800. — 5) Av mässing, sjuarmad. H 64, B 90. Nutida imitationsarbete.

Antependier: — 1. Av cerisefärgat siden (fig. 448) från Frankrike eller Italien, med osymmetriskt, stiliserat blommönster i gult (rapporthöjd 27, B 13, vådbredd 50). 1600-tal. Upp till fastsydd bård av samma siden (B 25) med dekor av smala silverpassement, som markerar ytterkanter och våder samt indelar brunet i åtta fyrkantiga fält. Foder av parkum. L 200, H 100. — 2) Av silkessammet, slät, grön; fem våder, med dekor av

TEXTILIER

¹ PETTER HÖIJER, f. 1748 i Kristinehamn, † 1819; tenngjutare, mästare i Örebro 1796—1807 samt 1810—1819, änkan till 1820 (LÖFGREN).

Fig. 448. Detalj av antependium nr 1. Franskt eller italienskt sidenstoff. 1600-talet. Foto ATA 1951

Ausschnitt von einem Antependium aus französischem oder italienischem Seidenstoff, 17. Jh.

Detail of altarfrontal. French or Italian silk, 17th cent.

smala mönstrade guldband över skarvarna. Upptill ett brun (B 22), bestående av ett virkat galler av guldtråd, nedtill besatt med guldfrans. Samma slags frans löper även längs antependiets nederkant. På mittvåden (fig. 449) applicerad dekor av mässingsplåt: i mitten en kartusch med graverade vapensköldar (Wetzler, Clerck), initialerna P W (= Peter Wetzler) och D C (= Dorotea Clerck) samt året 1711 (s. 547). L 258, H 105. — 3) Av atlas, nu ljusbrun, urspr. rosafärgad, med pressad småmönstrad dekor av blad och rosetter (rapporthöjd 9, B 9, vådbredd 55). Spår av bortsprättad dekor, förmodligen spetsar eller passement. Foder av svartbrunt lärft. 1600-tal. L 200,

H 91. Dep. i ÖLM. Om detta meddelar HERDMAN: »Casu fortuito af Pastore förskaffat 1720». — Antependierna 1—3 konserverade 1957—58 hos RAÄ:s textilkonservering (f. d. Pietas). — 4) Av svart sammet med silvergaloner och broderier. L 285. Inköpt 1858. — 5) Av grön, mönstrad damast med broderier i guld, silver och gult silke. L 193. Licium 1911. — 6) Av ljusgul sidendamast med broderier. L 207. Signerad: Libraria M. G. (= Märta Gahn) 1954; gåva s. å. av kyrkliga syföreningen.

Mässhakar: — 1. Av gul, omönstrad brokad, foder av svart lärft. L 195. Troligen den mässhake »af gullmoir och breda gullspetsar», som 1705 skänktes av generallöjtnant C. G. Mörner (s. 548). Vid något tillfälle — möjligen 1806, då man beslöt att nedsmälta »galonerna» på två mässhakar — ha dess spetsar sprättats bort. Dep. i ÖLM.

— 2. Av svart silkessammet med breda guldgaloner; rött, vaxat lärftsfoder. Å framsidan applicerad stor, hjärtformig silversköld med ingravade vapen: von Boij och Wetzler, initialerna A. v. B. (= Anton von Boij) och C. W. (= Catharina Wetzler) samt inskriften: TIL / ÅMINNELSE / EFTER CAPITAINEN / UNDER NERKE OCH WERML. REG: OCH ÖREBRO COMP. / WÄLBORNE HERREN HERR ANTHON VON BOIJ / OCH DESS KÄRA HUUSFRU WÄLBORNA FRU CATHARINA WETZLER / GIFWEN TIL GLANSHAMARS / KYRKA AF ARFWINGARNE / D. 23. FEBRÜAR / AO 1746 (se s. 547). L 110. — 3. Av röd silkessammet med guldgaloner, Jahvetecken och årtalet 1786; rött, kyprat sidenfoder. L 130. Inköpt 1786 för 66 rdr. — 4. Av svart silkessammet med silvergaloner och -broderier; svart sidenfoder. L 122. Inköpt 1850 för 170 rdr. — 5. Av vit sidenbrokad med applikation av gul brokad. Signerad: Libraria 1951.

Mässkärp: — 1. Av rött silke, knutet som nät; avslutat i båda ändar med tofsar av röda silkessnodder (fig. 454). L ca 272. Skänkt 1743 av löjtnant Lorentz Bröms

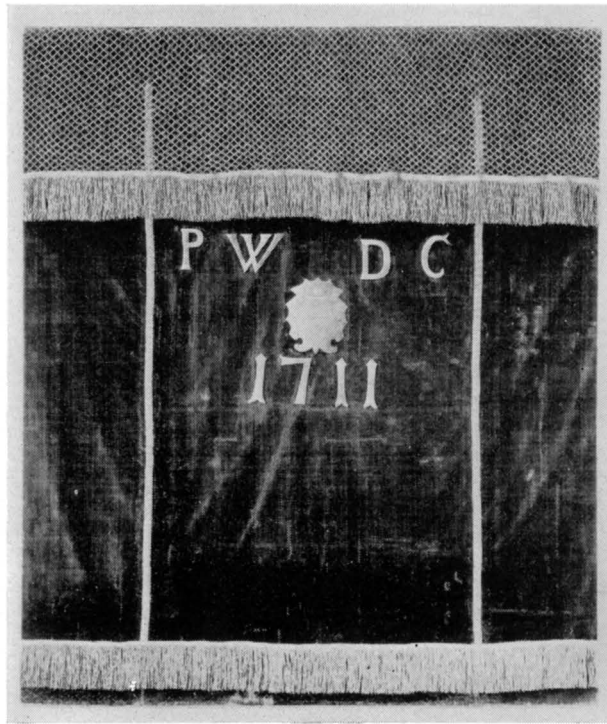

Fig. 449. Detalj av antependium nr 2 av grön sammet, skänkt 1711 av Peter Wetzler och Dorotea Clerck.

Foto ATA 1958.

Teil eines Antependiums aus grünem Samt, Geschenk von Peter Wetzler und Dorotea Clerck 1711.

Detail of altarfrontal, green velvet, presented 1711 by Peter Wetzler and Dorotea Clerck.

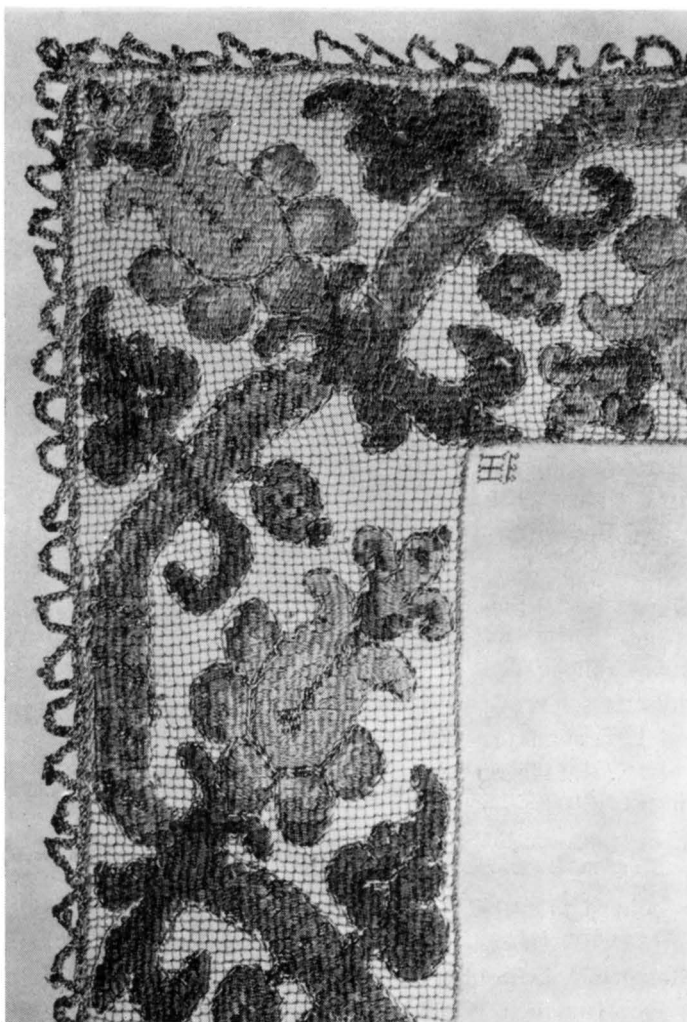

Fig. 450. Detalj av kalkkläde nr 1, av linne med bård av silkesfilet och spets. 1600-talets förra hälft, skänkt 1650. Foto ATA 1927.

Ausschnitt von einem Kelchtuch aus Leinen mit Borte aus Seidenfilet und Spitzen aus der ersten H.des 17. Jh., gestiftet 1650.

Detail of chalice cloth, linen with border of silk and lace. First half of 17th cent., presented 1650.

(se s. 547) »wijd thes återkomst ifrån ÖstIndien» (HERDMAN). — 2. Språngat av tvinnat gult och grönt silke. Ursprungligen förmodligen tofsar i båda ändar, nu endast en kvar. L ca 234. Skärpet fanns i kyrkan 1763; troligen samma givare.

Kalkkläden: — 1. Av fint, vitt linne med bård (B ca 8) i silkesfilet. Stoppning av gult, grönt, blått, vitt och rött silke och silvertråd (konturer) på ursprungligen tro-

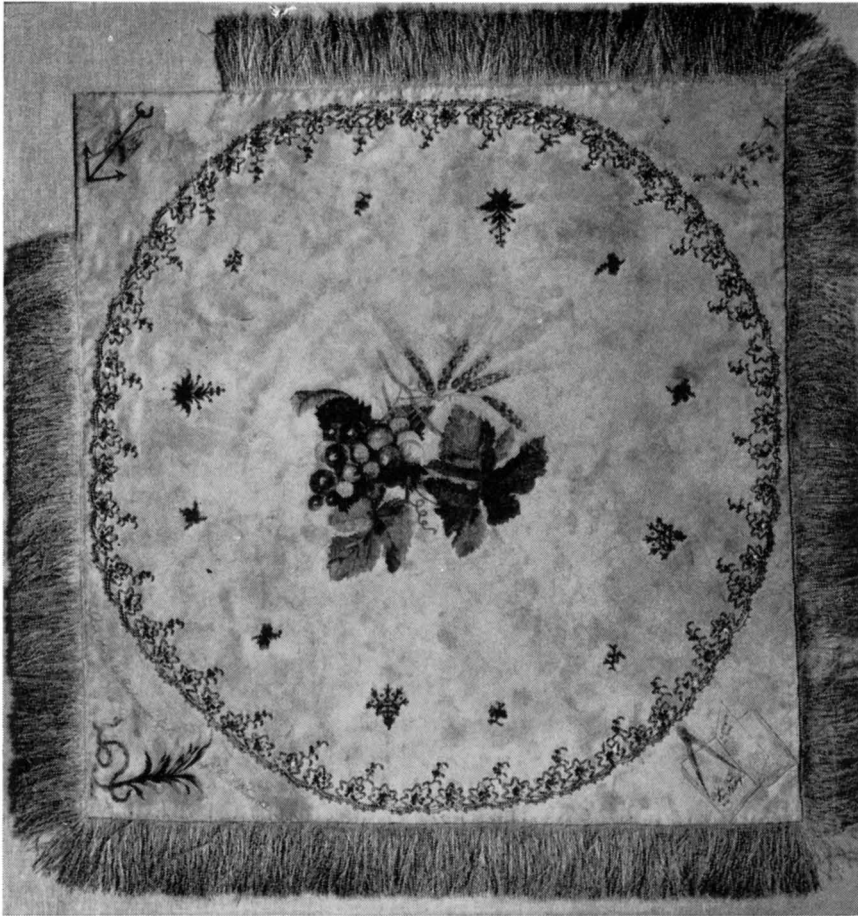

Fig. 451. Kalkkläde nr 2, av siden med broderier, skänkt 1818 av M. M. Wilson. Foto ATA 1951.
 Kelchtuch aus Seide mit Stickereien, Geschenk von M. M. Wilson 1818. Chalice cloth of embroidered silk, presented 1818 by M. M. Wilson.

ligen rött, nu blekbrunt nät (fig. 450). Motiv av en slingrande stam med ganska kraftiga, stiliserade blommor och blad. Innanför bården märkning i rött silke i ena hörnet: två kopplade H. I kanten smal knypplad uddspets i guldtråd, 1600-talets förra hälft. 71 × 71 (inkl. spets). Troligen det kalkkläde, som 1650 skänktes av prosten D. J. Fogdonius¹ och som uppgavs vara »af munkarne sömat» (HERDMAN). — 2. Av vit sidenkypert med broderier i silke, något hår (textpartierna), mångfärgade små glaspärlor, guldtråd och

¹ DANIEL JOSEPHI FOGDONIUS, † 1675, pvgd 1631, lektor vid Strängnäs gymnasium i fysik 1638, i matematik 1641, rektor s. å., kkh i Glanshammar 1644—58, domprost i Strängnäs 1658—69, kkh o. prost i Örebro 1669—75.

Fig. 452. Detalj av brudstolskläde av tryckt kattun, inköpt 1744. Foto ATA 1959.
 Ausschnitt aus einem Brautstuhlstuch aus gedrucktem Kattun, 1744 erworben.   Detail of "bridal chair shawl", printed calico, purchased 1774.

guldlan samt paljetter och kantiljer i guld (fig. 451). Tvinnad frans (B ca 6) av crème-färgat silke. Foder av rödaktig, nu bleknad taft. 58×59 (utan frans). Enligt sydd inskrift i ett av hörnen SYDT OCH SKÄNT TILL GLANSHAMMARS KYRKA, AF M: M: WILSON 1818 (jfr s. 374) vid Magdalena Wilsons första nattvardsgång 2/8 s. å. — De bägge kalkkläderna konserverades 1958 hos RAÄ:s textilkonservering (f. d. Pietas).

Brudpällar: — 1. Av siden, mönstrat med stora blommor och blad i svart, brunt och ljusbrunt (ursprungligen rött) mot vit och svart ripsbotten (rapporhöjd 35, B 13,5 vådbredd ca 53). Längs kanten frans av vinrött silke. I hörnen öglor av gröna band för pällens upphängning. 118×118. Inköpt 1744. — 2. Av grön slät taft utan dekor.

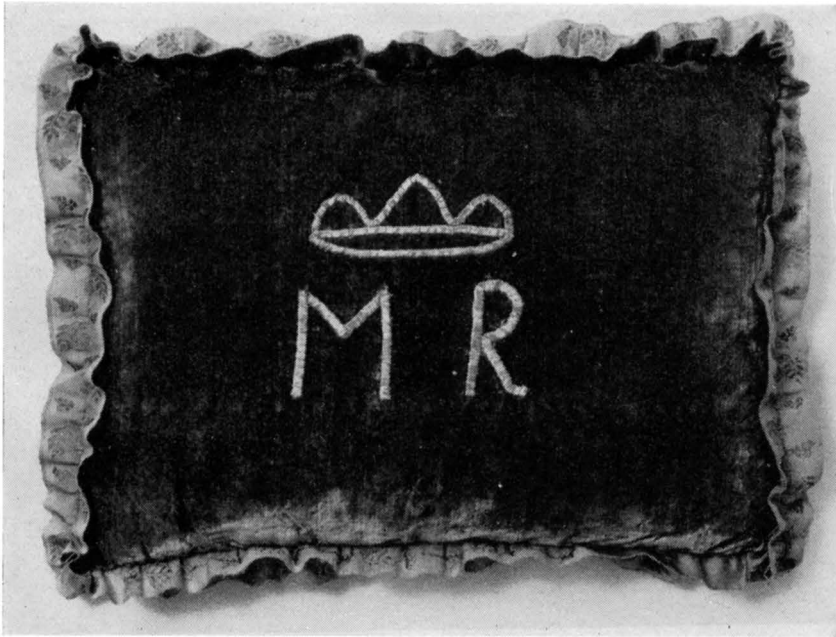

Fig. 453. Bokdyna (nr 1) av grön sammet, skänkt 1717 av Margareta Reuter. Foto ATA 1959.
 Buchkissen aus grünem Samt, Geschenk von Margareta Reuter 1717. Book cushion (no. 1) of green velvet, presented 1717 by Margareta Reuter.

Kantad av karminröd silkesfrans. 144×105. Inköpt 1744. — Pällarna konserverades 1958 hos RAÄ:s textilkonservering (f. d. Pietas).

Brudstolskläde av kattun, vitt tuskaftat bomullstyg, med tryckt dekor i rött och gult. Mönster av stora stiliserade blommor (fig. 452), 145×100. Inköpt 1744.

Dopklänningar, 3 st. av siden och tyll; en vit, en skär och en blå. Förfärdigade och skänkta av Glanshammars kyrkliga syförening omkr. 1950.

Bokdynor: — 1. Av grön silkessammet (fig. 453) med krona och initialerna M R (= Margareta Reuter se s. 546), sytt i plattsöm med silvertråd. Baksida av urspr. rött, nu bleknat småmönstrat siden, 1600-tal. Längs kanterna dekor av rynkat rött ripsband med blommönster i grönt silke och silver. 43×31. Skänkt 1717. — 2. Av svart silkessammet med silvergaloner och applikationer av graverad silverplåt: två friherrliga kronor, två vapensköldar (Leijonhufvud och Gyllenhorn) och bokstäverna E (L) E G. Mått 55×35. Tyget och galonerna från 1800-talet, dekoren i övrigt äldre och avser en gåva av Elisabet Gyllenhorn och hennes make, riksrådet Erik Leijonhufvud, som gifte sig 1596 (s. 545). Ett av dem (henne?) skänkt antependium uppges 1689 vara försett med »Silffskiöldt». Det är därför troligt, att silverapplikationerna på bokdynan stamma från detta antependium (se nedan s. 508). Vid emblemens överförande på den nya bokdynan har bokstaven L saknats.

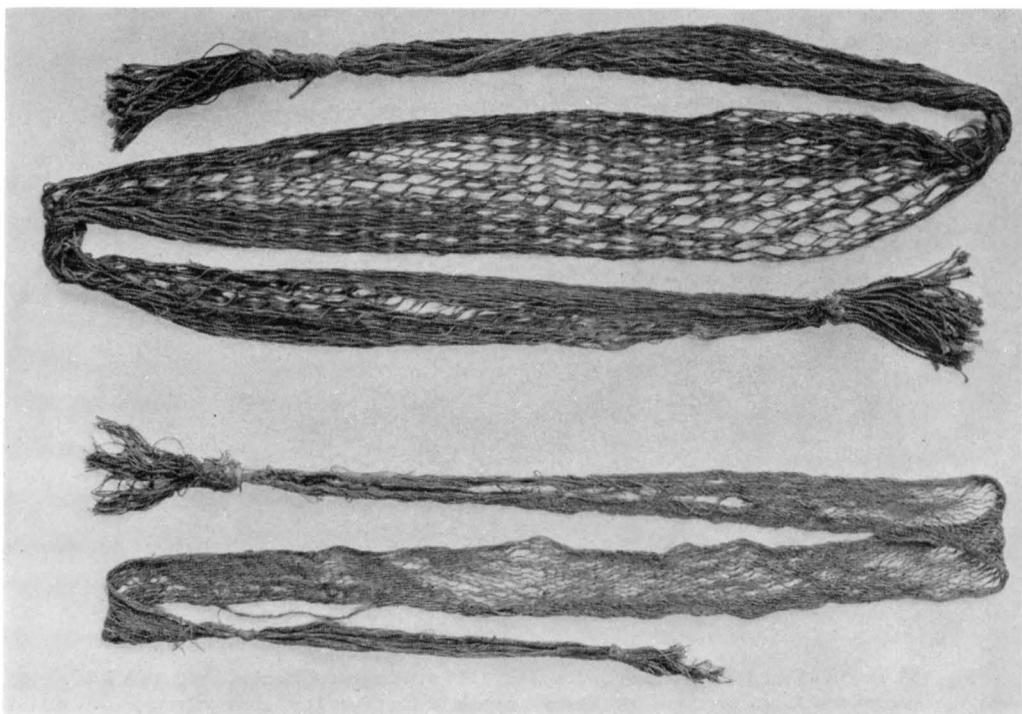

Fig. 454. Mässkärp från Ostindien, skänkta av löjtnant Bröms 1743. Foto 1960. S. 503.

Gürtel aus Ostindien, Geschenk von Leutnant Bröms 1743.

Mass sash from the East Indies, presented by Lieutenant Bröms 1743

Håvar, ett par, av röd sammet med guldgaloner, -tofs och -frans. Ring, hylsa och klockor av mässing. Polerade ekskaft. L 203. Inköpta 1773 i Örebro, kostade 477 dlr kmt. — Håvgången i kyrkan upphörde 1862, återupptogs 1911.

Kormatta, flossa, röd. 295 × 410. Vävd av Örebro läns hemslöjd. Gåva 1949 av kyrkvärden Hjalmar Larsson i Eldvalla.

FÖRSVUNNA
TEXTILIER

Talrika textilier ha vid olika tillfällen skänkts och av olika anledningar senare utmönstrats.

Ett antependium skänktes sålunda någon gång mellan 1596 och 1599 av Elisabeth Gyllenhorn, gift 1596 med Erik Abrahamsson Leijonhufvud (se s. 545), möjligen det samma, som upptages i INV. 1689 och som HERDMAN omnämner såsom »ett altarkläde af blomerat atlask och insänkta guldspetsar med flitter och Silke stickat». — Jfr ovan bokdyna nr 2. — »En mässesiorta med bred knyttning ofvan och nedan» skänktes 1675 av Gustaf Reuter och Margareta Kagg (s. 546) — 1710 skänkte Anna Margareta Wetzler efter sin man, Erik Segerhielm (s. 547), »en holandzlärofte Mässesiorta med krage och upslag af rödt Sidentyg med guld bestickadt». — »En Mässesiorta af kostligt Hollands-

Fig. 455. Runsten nr 1 av svart granit, inmurad i västra gaveln. Foto I. Anderson 1952 (fig. 455—458). S. 510.

Runenstein aus schwarzem Granit, eingemauert im W Giebel.

Runestone, black granite, set into W wall.

Fig. 456. Svart granithäll (nr 2) med slingristning utan runor. Ligger i östra kyrkogårdsmuren vid 9 å fig. 317. S. 510.

Schwarze Granitplatte mit verschlungenem Dekor ohne Runen, nun in der Kirchhofsmauer bei 9 auf Abb. 317.

Black granite block with undulating ornament; no runes. In E wall of churchyard at 9 in fig. 317.

Läreflt med sydda rosor fram på armarne» skänktes 1741 av Magdalena Dorotea von Boij (s. 547). — En i INV. 1723 upptagen »1 st. broderad hwjt duk kring Skranket, gamal» var en gåva 1698 av Peter Wetzler och Dorotea Clerck (s. 000). — En »pung af uphögt guldarbete med Sölfwer klocka och skaftet med Sölfwerbeslaget» skänktes 1666, och 1717 skänkte Margareta Reuter (s. 547) »een pung af Sammit och spitzar en lijten Kudde at bruka på Altaret och et Kalkkläde»; samtliga nu försvunna. — En kyrkvaktarrock fanns 1723. En ny, som skulle vara »af grått eller brunt kläde med grönt eller rödt opslagit», anskaffades 1739. Ingen av dessa är bevarad.

Enligt INV. 1723 blev »1 gamal mässesiorta med knyttning. . . skiänkt åth fattighjon». 1806 nedsmältes galoner och andra silverprydnader på två mässhakar. 1823 för-

Fig. 457. Fragment av en runristad kalkstenshäll (nr 3), från en gravkista? Förvaras i ÖLM.

Bruchstück einer Kalksteinplatte (von einer Grabkiste?) Fragment of limestone block with runic inscription (from a coffin?).

Fig. 458. Del av kalkstenshäll (nr 4) med ristade ornament och figurmotiv (från en gravkista?). Förvaras i ÖLM.

Teil einer Kalksteinplatte mit eingritzten Ornamenten und figuralen Motiven (von einer Grabkiste?). Part of limestone block with carved ornament and figure motif (from a coffin?).

såldes en del »persedlar, som genom slitning blifvit obrukbare och sålunda onyttige at förwara».

RUNSTENAR

Ej mindre än sju runristade stenar¹ äro kända från kyrkan. Av dessa finnas fyra i behåll: — 1. Av svart, glimmerrik granit (fig. 455). H 160, B 66. Inmurad i V gavelmuren N om tornet, ca 315 över marken, liggande med toppen åt N. Inskriften lyder i översättning: Torger och . . . läto göra minnesmärket efter Brune, sin fader, och efter sin moder Holma. — 2. Av svart, glimmerrik granit. Slingor utan runor (fig. 456). H 122, B 60. Ligger i Ö kyrkogårdsmuren (fig. 317 vid 9). — 3. Av kalksten (fig. 457). I ristningen äro endast två runor bevarade. 52 × 35. Skänkt 1912 till ÖLM. — 4. Av kalksten, vittrad. Ristning med figurmotiv, bl. a. en hand och ett svärd (fig. 458). 92 × 70. Skänkt 1912 till ÖLM. Stenarna 3 och 4 äro möjligen delar av en gravkista från 1000-talet av

¹ Utförligt beskrivna av SVEN B. F. JANSSON, Runinskrifterna i Närke, i: Från bergslag och bondebygd 1952, s. 15 f.

Fig. 459. Detalj av gravhäll (nr 4) över kyrkoherden Jonas Bergius, † 1642. Foto 1960. S. 512.
Einzelheit von der Grabplatte des Pfarrers Jonas Bergius, † 1642. Detail of sepulchral slab of rector Jonas Bergius d. 1642.

det s. k. Eskilstunamonumentets typ.¹ Ornamentiken besläktad med den, som förekommer på ekplankorna i kyrktornet (s. 391 f., fig. 341—342).

Tre numera försvunna stenar äro kända arkivaliskt: — 5. LILJEGREN nr 1026. Låg i »glantzhammars kyrkiodor» (enl. BERGSTEDT »i förstugan»). — 6. LILJEGREN nr 1027. Låg i »Sakerstiedörren». — 7. LILJEGREN nr 1028. Den låg »I Kyrkemurs hörnet», ». . . möjligt, att stenen ännu finnes kvar, dold av putsen» (JANSSON).

Gravhällar (numren hänvisa till planen fig. 460): — 1. Kalksten, trapetsformad, utmed kanterna bård med spår av nu utplånad majuskelinskrift. Medeltida; troligen lockhäll från en gravkista. På 1700-talet inlöstes graven av bondgården Björka, varvid tillkom inskriften: HÄR UNDER HWILAR DOMAREN S(alig). NILS LARSSON I B[jörka]. H[ustru]. ERIC D[otter]. L 203, B 138 resp. 123. — 2. Kalksten. Kantram med hörnrosetter och inskrift: IAGH . VEET AT MIN . FÖR/LOSSARE LEFVER OCH HAN SKALL / (ordet »uppväcka» dolt av altarringen) MIGH AF IORDENE IOB . 19. Å hällens mitt en sköld inom tvenne cirklar; därovan en platta med inskrift: IHS / HER UNDER LIGGER BEGRA/FVEN HEDERLIGE GUDFRUCHTIGE / QVINNA HUSTRU SARA ERIKS/DOTTER HVILKEN AFSOMNADE

¹ SUNE LINDQVIST, Den helige Eskils biskopsdöme (1915), s. 84.

I HER/RANOM THEN 31 DECEMBRIS 1622 / GUD FÖRLÄNE HEN[ne] OC OS ALLOM / EEN SALIG Y[pstå]NDELSE. 177 × 121. — 3. Kalksten. Ram med hörnrundlar (numera fyllda med cement). Mittsköld samt fyra — två ovanför, två nedanför skölden — plattor med smala ramar av beslagsornament. Inom skölden en kalk samt initialerna O. M. H. — M. I. D.¹ Å en av plattorna inskriften: HER LIGGER BE/GRAFVEN [v]Y[r]/DIGE M[an] PRO/BEST KYR/KIOHERDEN HER / OLAUS [Matt]HIÆ HELSI[ngu]S HVIL/KEN I HERRA/NOM AFSOMNAD / DE ANNO 1627 / THEN 14 JUNII. 120 × 205. I början av 1700-talet inlöstes graven av den på Gäddeby bosatta familjen Wetzler (s. 547), vars medlemmar äro här begravna. — 4. Kalksten. Ramen har hörnmedaljonger med änglahuvud och dödseblem. På stenens mitt emblem (duva med olivkvist, kalk, bok) inom oval lagerkrans (fig. 459) samt initialerna I. E. S.—A. I. D.² Ovanför kransen inskrift: HÄR . UNDER . LIGGER . BEGRAFVEN / DEN VYRDIGE . OCH . VELLÄRD . MAN . / S. M. ION BERGIUS . FORDOM . PROST . UT/HI . THETTA CONTRACT . I ÖSTRE NER/IKE . OCH . KYRKOHERDE . HÄR . UTHI . GLAND-[s]HAMMAR . OCH . RINKEBY . S. HVI/LKEN . I HERRANOM . AFSOMNADE . DEN / 30 . MAIJ ÅHR 1642.³ Under kransen fortsätter inskriften: SAMPT . MED . SINE . ÄLSKELIGHE . K . / TRY . S . BARN . HVILKA . OCH . ÄRO . I / HERRANOM . TILFÖRNDE . AFSOMNADE / GUDH . FÖRLÄNE . THEM . OCH . OSS . AL/LOM . EN . SALIGH . FRÖGDEFULL UPST/ÅNDELSE. Kring kanten bibelspråk Ps. 31. v. 9. Mått 194 × 130. — 5. Kalksten. Ram med evangelistsymbolerna i hörnen; i övrigt reliefframställningar i tämligen bondskt utförande av bl. a. den uppståndne Kristus samt Tron och Hoppet (fig. 461). Inskrift: HER LIGGER BEGRAFVEN S. MR BENEDICT[u]S VEGRELIUS MEDH / SIN K. HUSTRO EBBA ARFWIDSDOTTER / 1616 : 1 MAIJ FÖDD I FLODA TINGSTA BY / 1639 : 1 NOV: INTAGEN I STREGNES SCHOLA / 1644. 17 JUN: BEGAF SIGH TIL DORP[a]T / 1651 : 16 OCT: HEDRAT MED MAGISTRI TITEL / 1652 : 20 AUG: [be]FORDRAT RECTOR I NARVEN / 1654 : / NOV: KALAT LECTOR TIL STREGN: / 1666. 8 MAIJ FÖRORDNAD PASTOR OCH PRO/ST UTHI GLANTZHAMMAR OCH RINKEBY / 1669 DEN 11 JUL: AFSOMNADE / (fortsättningen avser hustrun:) 1634 : 21 dec:

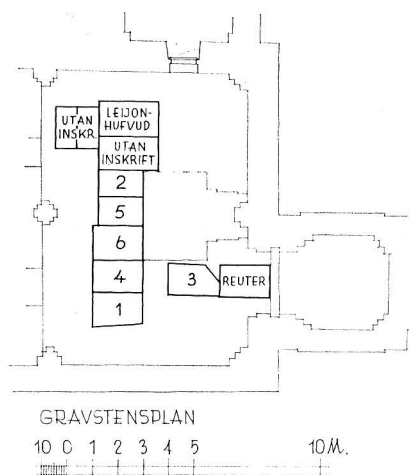

Fig. 460. Plan utvisande gravstenarnas läge.

Lageplan der Grabplattten. Plan showing position of gravestones.

¹ De tre sista initialerna, som syfta på kkh Olaus Mattiæ Helsingus' hustru, borde ha varit K(arin) H(ans) D(otter); jfr, s. 447, not. De lästes även 1754 av TILAS M.I.D., varför det troliga är, att stenhuggaren missuppfattat sitt »manuskript».

² Kyrkoherden Jonas Eriksson (Bergius) var son till bonden Erik Karlsson i Berga, Vadsbro sn (Sö); kkh i Glanshammar 1630; hustruns (A.I.D.) namn är ej känt.

³ Dödsåret 1643 enligt HAGSTRÖM. Stenen har dock en tydlig tvåa.

Fig. 461. Del av gravhäll (nr 5) över prosten B. Vegrelius, † 1669. Foto 1960.
Teil der Grabplatte (Nr. 5) des Propstes B. Vegrelius, † 1669. Part of sepulchral slab of rural dean B. Vegrelius, d. 1669.

FÖDD UTI STREG[n]ES / 1652. 2 FEBR. INGÅT EGTENSKAP MEDH S. / M: IAHAN MÅRTENSON
GULSMED I STREG. / 1652 : 7 MAIJ DÖD THER SAMASTÄDES / 1654. 28 DEC. INLÅTIT SIG I
ANAT EGTEN/SKAP MED S. MR BENGT OLAI / VEGRELIO / BEGÅFVADE MED 5 SÖNER OCH
2 DÖT — — — (aldrig ifyllt dödsår) AFSOMNADE. I övrigt bibelspråk m. m. 180 × 115.
— 6. Kalksten. Reliefframställning av en präst och hans hustru (fig. 462), upptill mel-
lan dem en kalk med oblat, däröver ett vapen¹ (fig. 463); å ramens långsidor bilder av
deras barn; i hörnrundlarna bröstbilder av evangelisterna. Bårdens inskrift: HÄR LIGGIA
WIJ / OCH BARNEN / SOM GUDH OS GIF/WIT HAFVER. Avser kyrkoherden Johannes Lau-
rentii Lindberg,² hans hustru Beata Blyberg och deras elva barn, sex söner och fem
döttrar. Över barnbilderna namn och födelsedata: ABRAHAM LINDBERG NAT. 25 MART.

¹ Det är den 1643 privilegierade staden Lindesbergs vapen, som L. »annekterat» för eget bruk!

² JOHANNES LAURENTII LINDBERG, f. 1619, † 1685. Pvgd 1652; konrektor i Nyköping 1654, skol-
rektor i Strängnäs 1654, lektor i matematik 1666, gymnasirektor 1670. Kkh o. prost i Glanshammar
1672—85. — Hans son ABRAHAM JOHANNIS LINDBERG, f. 1653, † 1702, blev 1687 kkh i Glanshammar
efter att såsom pastor i Össjö och Tossjö församlingar i det nyligen erövrade Skåne hava visat ett föga
fridsamt sinnelag.

Fig. 462. Gravhäll nr 6 över kyrkoherden Johannes Laurentii Lindberg, † 1685. Foto S. Mörner 1921
 Grabplatte (Nr 6) des Pfarrers Johannes Laurentii Sepulchral slab, no. 6, of rector Johannes Laurentii
 Lindberg, † 1685.

A^o 1654 / LAURENTIUS LINDBERG NAT. A^o 1656 / IOHANNES LINDBERG NAT. 28 JUNII
 A^o 1659 / THURO LINDB. NAT. 20 AUG. A^o 1661 / CAROLUS LIND. NAT. 30 MAR. A^o 1668
 / ... STAUS L. NAT. — OCT. A^o 1671 / CATHARINA LINDBERGH NAT. 26 M. A^o 165— /
 MARGARETA LIND. NAT 2— DECEM. A^o 166— / CATHARINA LIND. NAT. 30 OCTOB. A^o
 166— / BEATA LIND. NAT. 14 DECEM. A^o 1669 / MAGDALENA LIND. NAT. 18 MAR. A^o 167—.
 195×140. Under huvudfigurerna ett stort fält utan inskrift.

Angående gravstenar på kyrkogården se ovan s. 379 f.

Fig. 463. Detalj av gravhällen fig. 462. Foto 1960. S. 513.
 Teil der Grabplatte Abb. 462. Detail of sepulchral slab fig. 462.

Om ett gravmonument över riksrådet Erik Abrahamsson Leijonhufvud (f. 1551, † 1616) och hans första hustru Karin Åkesdotter Soop (f. 1559, † 1594; om dessa se även s. 450) meddelar HERDMAN: »En så kallad Ekeberg graff med ophögd Steen uti et Skrank insluten på sidan åth SakerstuguDören. Med Lieutenanten Högwälborne Baron Abraham Leijonhufvuds [därmed torde avses Erik L:s sonson, se s. 545] goda Minne och skriftel. bifall blef Skranket, som märkel. hindrade Cumunicanter etc. Satt närmare Wäggarne, såsom nu för tjden Synes, dock alt med sine Zirater conserverat.» Detta skedde 1705, då på sockenstämma beslöts, »att Skranket kring om grafwen wijd Sacristian skulle borttagas och platsen göras reen och i det stället nya Bänkar byggas» (K I: 1). I samband härmed borttogs gravtumban, den »ophögda» stenen, vars plats nu markeras av en kalkstenschäll (139 × 232) ca 1 m från N väggen. Möjligen är denna håll, som torde ha burit en nu helt utplånad inskrift, den urspr. tumbans täckhäll, som lagts i nivå med golvplanet (jfr fig. 460). Det omgivande skranket flyttades 1705 in mot N väggen V om ingången till sakristian. Härvid förminskades kortsidorna till ungefär ett bänkrums bredd, varefter de avskurna partierna efter att ytterligare ha förkortats

GRAVSKRANK

Fig. 464. Leijonhufvud-Soopiska gravskrankets (fig. 465) placering 1705—1911. Foto 1910.
 Die Aufstellung der Leijonhufvud-Soopschen Grab- Situation of the Leijonhufvud-Soop family grave
 schranke 1705—1911. enclosure (fig. 465) 1705—1911.

uppsattes, det ena mellan sakristiedörren och kyrkans NÖ hörn, det andra i vinkel med detta utmed Ö muren (fig. 464). Innanför de sålunda av skrankpartierna bildade skärmarna anordnades bänkrum, herrskapsbänkar.

Av monumentet återstår numera, förutom den ovannämnda hällen, delar av skranket (fig. 465—469) av snidat, målat och förgyllt trä. Detta har ursprungligen bildat tre sidor av en rektangel. I sin nuvarande uppställning (se s. 519 och fig. 465) består det av tre delar, nämligen långsidan jämte hörnen med delar av de bägge kortsidorna (= kor-bänkskranket V om sakristidörren), som bilda en del, samt kortsidornas övriga återstående partier. H 270, L långsidan 453, S kortsidan 68 + 201, N kortsidan 102 + 139. Skrankets skärmartade nederdel (H 135) fig. 468 har ett med beslagsornament prytt sockelparti. Ovanför detta indelas skärmen av refflade joniska pilastrar, sju på långsidan, fyra på S, två på N kortsidan; mellan dessa en rundbågsarkad, vars bågar och imposter äro uppdelade med plattsnidade, omväxlande beslags- och »våffel»-mönstrade ornament; i arkadöppningen ett i hög relief snidat änglahuvud. Mellanpartiet bildar ett genombrutet skrank, som indelas av hermer (fig. 469), fem på långsidan, fyra å S, två å N kortsidan, krönte med joniska kapitäl; på dessa vilar ett entablement med stora karnisformade konsoler anbragta över hermerna, upptill avslutat av en konsol-

Fig. 465. Skrank, som urspr. omgivit en gravvård i kyrkans NÖ del, över Karin Åkesdotter Soop († 1594), riksrådet Erik Abrahamsson Leijonhufvuds första maka. — Efter dess flyttning till »kapellet» och renovering 1950. Foto ATA 1945.

Schranke, die ursprünglich im NO Teil der Kirche ein Grabmal der ersten Gattin Erik Abrahamsson Leijonhufvuds, Karin Åkesdotter Soop († 1594), einfriedete. Hier gezeigt nach der Ver-
setzung in die »Kappelle» und der Ren-
ovierung 1950.

Enclosure, originally around a monument in NE part of the church for Karin Åkesdotter Soop (d. 1594), first wife of Councillor of the Realm Erik Abrahamsson Leijonhufvud. — After removal to the "chapel" and renovation 1950.

gesims. På denna stå några svarvade knoppar samt tvenne kartuscher (fig. 466) med vapensköldar — Leijonhufvud och Soop — vilka numera äro placerade å långsidans mitt; deras ursprungliga plats var å den mot kyrkans N långskepp vettande V kortsidan. Å långsidans entablement en inskrift, målad i guld mot svart botten å den smala arkitraven: HIC KATHARINA IACET SOLIDÆ VIRTVTIS IMAGO // ANNO / ORTA EX ANTIQVA NOBILITATE FVIT // DOMINI: // RELIGIO ET PIETAS LVGENT IWENES(QUE) SENES(QUE) // 1594 // ET: PATRIÆ CLAMANT OCCVBVISSE DECVS (= Här vilar Katarina, en bild av den orubbliga dygden; hon härstammade från en gammal adlig ätt; religionen och fromheten sörja, liksom unga och gamla, och ropa, att fäderneslandets prydnad försvunnit. — Herrens år 1594.) Bortsett från orden ANNO // DOMINI // 1594, som stå ett och ett, ovanför framsidans tre mellersta hermer, bildar den fyrdelade latinska inskriften två distika.

I skrankets öppna mellanparti ha ursprungligen varit placerade 32 balustrar med anvapen, nämligen 4 + 4 + 4 + 4 å långsidan samt 4 + 4 å vardera kortsidan. Av dessa återstodo före skrankets restaurering 1949—50 tretton, varav två med utplånade vapenbilder. Enligt en av professor BENG T HILDEBRAND på RAÄ:s uppdrag verkställd genealogisk utredning böra anvapenserierna visa följande uppställning (F = fäderneana, M = moderneana):

Fig. 466. Leijonhufvudska och Soopska vapnen på gravskranket fig. 467. Foto ATA 1945.
Die Wappen Leijonhufvud und Soop an der Grab-schranke Abb. 467. The Leijonhufvud and Soop arms on grave surround, fig. 467.

Erik Abrahamsson (Leijonhuvud)

<i>Fäderne</i>	<i>Möderne</i>
F 1 Leijonhufvud	M 1 Tott
F 2 bockhorn	M 2 Vinstorpaätten
F 3 Natt och Dag	M 3 Kyrning
F 4 Plata	M 4 ?
F 5 Vasa	M 5 Ulv
F 6 Krummedike	M 6 vädurshorn
F 7 Vinstorpaätten	M 7 Oxenstierna
F 8 Sparre	M 8 Sture, sjöblads- ätten

Katarina Åkesdotter (Soop)

<i>Fäderne</i>	<i>Möderne</i>
F 1 Soop	M 1 Posse
F 2 Schach	M 2 Tre rosor
F 3 vädurshorn	M 3 Römer
F 4 framåtseende ulv	M 4 Bolt
F 5 Tott	M 5 Vinstorpaätten
F 6 Ulv	M 6 ?
F 7 Gyllenstierna	M 7 liljesparre
F 8 Bonde	M 8 ?

Av de tretton bevarade anvapnen kunna endast sex med relativ säkerhet identifieras såsom tillhörande ovanstående anserier, nämligen Leijonhufvud (F 1), Natt och Dag (F 3), Sparre (F 8), Oxenstierna (M 7 ?), Vinstorpaätten (F 7 el. M 2 el. M 5) och bockhorn (F 2) eller vädurshorn (M 6?). Två voro, som nämnt, helt utplånade. De återstående fem uppvisa vapenbilder, som ej överensstämma med ovanstående anserier och

Fig. 467. Leijonhufvud-Soopska gravskrankets huvudfasad. Foto ÖLM.

Die Hauptfassade der Leijonhufvud-Soopschen Grab-   The Leijonhufvud-Soop grave surround, main facade.
schränke.

som ej heller kunnat identifieras med ledning av heraldisk litteratur. Anvapenbalustrarna borttogos 1705 och användes delvis som trappräcke till orgelläktaren.

I början av 1940-talet tog f. d. landshövdingen greve Axel Mörner på Esplunda initiativet till en renovering av skranket, vilket aktualiserade frågan om en rekonstruktion av anvapenserierna. Då denna av ovan angivna och även andra skäl visade sig omöjlig att konsekvent genomföra, anbragtes 12 (i st. f. ursprungligen 16) balustrar å långsidan och 7 å S kortsidan; av dessa sammanlagt 19 pilastrar äro 6 nygjorda.

Sedan gravskranket 1705 apterats till herrskapsbänkrum, föll med tiden dess ursprungliga funktion i glömska. 1791 övermålades det (med undantag av inskriften, de övre prydnaderna samt ett parti på V kortsidans nedre del) med pärlgrå oljefärg. I samband med 1910—11 års invändiga restaurering (s. 416) uppgjorde arkitekten Magnus Dahlander ett förslag till rekonstruktion av skranket, som enligt detta skulle flyttas tillbaka till sin ursprungliga plats i NÖ valkvadraten. Med hänsyn dels till de olägenheter, som ett så skrymmande arrangemang skulle medföra, dels till svårigheten att åstadkomma en korrekt rekonstruktion, avstod man emellertid från detta projekt. I stället flyttades skranket till det s. k. kapellet, där det alltjämt står. År 1949—50

Fig. 468. Detalj av skranket fig. 467. Foto 1960.
Brüstungsfeld der Grabschranke Abb. 467. Detail of surround fig. 467.

Fig. 469. Detalj av skrankets ena hörn. Foto 1960.
Die obere Ecke der Grabschranke. Detail of corner of surround.

verkställde konservator Sven Dalén en renovering, som bekostades av greve Axel Mörner. Därvid avlägsnades den pärlgrå färgen, och den ursprungliga, ganska grälla polykromin — guld, silver, rött, grönt, gult, svart och vitt — återställdes.

Skranket utgör en relativt välbevarad återstod av ett i svensk sepulkralkonst, om ej unikt, så dock mycket ovanligt monument.¹ Det är därtill ett alster av kvalificerat konsthantverk. H. RABÉN har gissningsvis attribuerat det till Hans Kantenitz,² varjämte E. BOHRN bidragit med en förmodan, att den konstsnickare eller träsnidare, som utfört skranket, arbetat efter en förlaga av den i Karl IX:s tjänst arbetande Herkules Mida.³ Antagandet att mästaren är att söka bland de i Karl IX:s tjänst verksamma konsthantverkare, som på 1590-talet voro sysselsatta med inredningsarbeten på Örebro slott, ligger i varje fall nära till hands.⁴

Epitafium (fig. 470) över kyrkoherden Gustaf Herdman (s. 370, not 1). Över ett sarkofagformat understycke, som nedtill prydes med naturalistiskt skurna lagerfester, står den dödes porträtt, hållet av en stor fackelbärande genie, som bär upp ett rikt draperi över sig själv och porträttet, under vilket ligger en stor bok. Det hela är utfört av snidat trä, delvis krederat och förgyllt, delvis marmorerat. Å den såsom kolmårds-marmor målade sarkofagen är målad en porfyrimiterande platta med inskrift: MAG. GUSTAVUS HERDMAN / PAST: ET PRÆPOSITUS GLANSHAMMAR / NAT: A: CHR: 1684. DEPICTUS A: ÆTAT: 69 / MINISTERII 42, DENATUS A: 1767. / HÆC VOTI SIT SUMMA MEI : DA CREDERE RECTE / VIVERE DA SANCTE. DA BENE CHRISTE MORI!! (= Magister G. H. kkh och prost i Glanshammar, född år 1684, målad i sin ålders 69:de och sitt ämbetes 42:dra år, död år 1767. Detta vare min främsta bön: giv en rätt tro, giv en helig vandel, giv, o Kristus, en god död! !) De två sista latinska raderna bilda ett elegiskt distikon. H 280. B 175. — Porträttet, oljemålning på koppar, är liksom det nedan s. 530 beskrivna porträttet av Herdman utfört av J. H. Scheffel.⁵ Eftersom Herdman här uppgives vara 69 år, bör epitafiets porträtt ha utförts 1753. Från sin ursprungliga plats snett ovanför ingången till sakristian (fig. 464) flyttades epitafiet 1911 till Ö väggen N om altaret.

¹ I ursprungligt skick skulle monumentet ha kunnat kallas »en trefjärdedels hallgrav» (ang. hallgravarnas konsthistoriska härledning se t. ex. B. WALDÉN, Nicolaes Millich och hans krets. Sthlm 1942, s. 48). En annan »trefjärdedels hallgrav» är det 1628 fullbordade gravmonumentet över riksrådet Jesper Mattson Kruus i Stockholms Storkyrka (SvK, Sthlm I, s. 514 f. o. fig. 274).

² HANS KANTENITZ, konstsnickare av tysk härkomst, verksam i Sverige 1584—1607, bl. a. vid Gripsholms, Tynnelsö och Örebro slotts byggen. — G. UPMARK, Svensk byggnadskonst 1530—1760, Sthlm 1904, s. 29 o. 65. — RABÉN, s. 51.

³ HERKULES MIDA (MIDOW), arkitekt och skulptör, verksam i Lübeck på 1570-talet, på Örebro och Nyköpings slott 1580—96. — E. BOHRN, Nyköpings renässansslott och Herkules Mida, Sthlm 1941, s. 159 f.

⁴ Om dessa se senast B. WALDÉN, Örebro slott som residens och ämbetsbyggnad (1960), s. 116 f.

⁵ SCHEFFEL, JOHAN HENRIK, f. i Wismar 1690, † 1781; porträttmålare. Efter studier i Berlin, Paris och Nederländerna bosatte han sig 1723 i Sthlm, fr. 1755 i Västerås. S. var en av landets mest anlitade porträttmålare (ca 700 porträtt kända). — STIG ROTH, Porträttmålaren Johan Henrik Scheffel, Göteborg 1936, s. 270.

Fig. 470. Epitafium över kyrkoherden Gustaf Herdman, † 1767. Med porträtt, utfört 1753 av J. H. Scheffel (jfr fig. 482). Foto N. Åzelius 1935.

Epitaph des Pfarrers Gustaf Herdman, † 1767. Das Porträt von J. H. Scheffel 1753.

Memorial tablet for rector Gustaf Herdman, d. 1767. With portrait executed in 1753 by J. H. Scheffel.

Begravningsvapen av snidat, krederat och målat trä (utom nr 1): — 1. Huvudbaner BEGRAVNINGS-
VAPEN
(fig. 471) över Sten Eriksson Leijonhufvud (s. 545). Konturerad träplatta; vapnet målat; hjälmen av trä; visir, lövverk (=hjälmtäcke) och inskriftstavla av målad plåt. Svartmålad bärstång. Inskrift: HERR STEN ERIKSSON / LEIJONHUFVUD / HERRE TILL (Hjälmars)BERG / OCH LAGMANSHOLM 1622. Inskriften torde ej vara ursprunglig; under

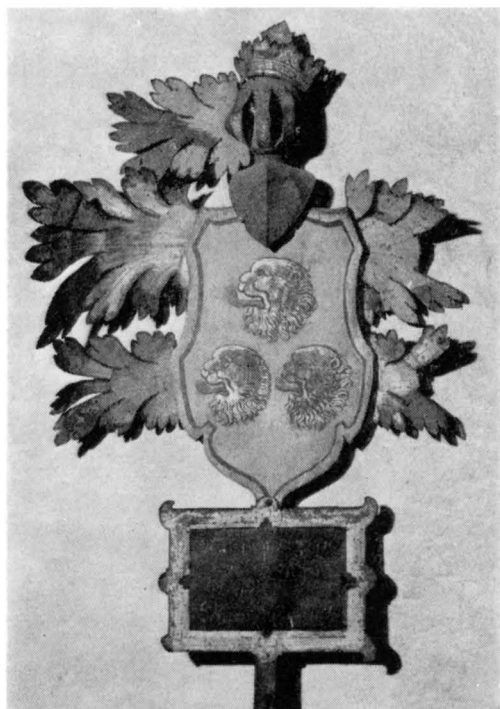

Fig. 471. Huvudbaner (nr 1) över Sten Eriksson Leijonhufvud, † 1622. Foto 1958. S. 523.

Totenwappen des Sten Eriks-
son Leijonhufvud, † 1622.   Funeral escutcheon of
Sten Eriksson Leijon-
hufvud, d. 1622.

Fig. 472. Begravningsvapen (nr 5) över fem barn Wetzler, döda i späd ålder. Omkr. 1700. Foto N. Åzelius 1935.

Totenwappen für fünf früh-
verstorbene Kinder, Wetzler,
um 1700.   Funeral escutcheon for
five Wetzler children
who died in infancy.
Circa 1700.

den kan nämligen skönjas en äldre, troligen likalydande inskrift, som dock slutar: ANNO 1622. Lövvirket delvis skadat. H (utan stång) 85.

2. Huvudbaner av snidat, målat och förgyllt trä (fig. 473) över den unge Lydert Gustafsson Reuter (s. 546). Vapen för adl. ätten nr 158 Reuter af Skälboö. Liten hjälm med underskuret visir. Inskrift: DEN WÄLBORNE HERREN H: LYDERT / REUTER TILL REUTERSBERG OCH SCHE/WISUND ÄHR FÖDH PÅ REUTERSBERG / D. 13 AUG: 1672 OCH DERSAMMASTÄDES / SAHLIGT I HERRANOM AFSOMNAT / D. 15 APR: 1678. H (utan stång) 103, B 60.

3. Över en medlem av släkten Reuter. Typ som föregående. Inskriften fullständigt utplånad. H (utan stång) 150, B 100. Sannolikt över den 1684 avlidne, i kyrkan begravne Nils Reuter, en ung broder till den under nr 2 nämnde.

4. Över kammarherren Gustaf Reuter (fig. 474), fader till ovannämnda Lydert och Nils (s. 546). Hjälmtäcke av yvig akantus. Bakom inskriftskartuschen framskjuta

Fig. 473. Huvudbaner (nr 2) över Lydert Reuter,
† 1673. Foto 1958.

Totenwappen des Lydert Reuter, † 1673. Funeral escutcheon of
Lydert Reuter, d. 1673.

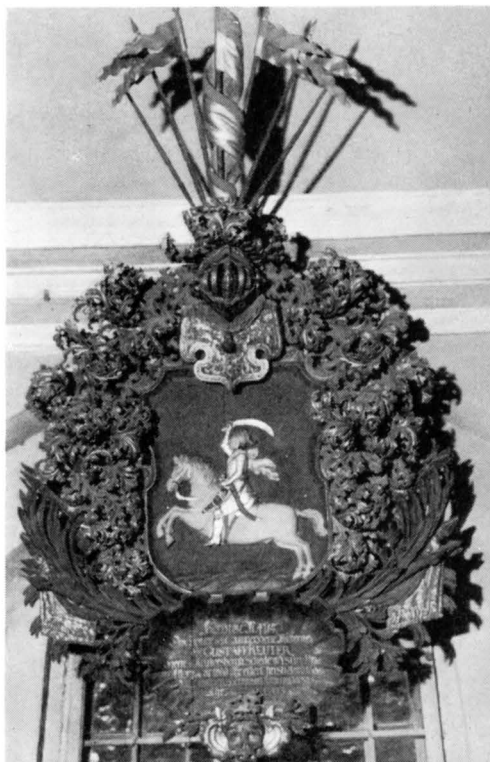

Fig. 474. Huvudbaner (nr 4) över kammarherre
Gustaf Reuter, † 1703. Foto 1958.

Totenwappen des Gustaf Reuter, † 1703. Funeral escutcheon of
chamberlain Gustaf Reuter,
d. 1703.

palmsblad och lagerkvistar. Inskrift å kartuschen: KONGL: MAJJT: TROOTIENARE OCH CAMMARHERRE WÄLBORNE / H. GUSTAFF REUTER / HERRE TILL REUTERSBERGH; SCHEDEWIJSUNDH OCH / ÅSTORP ETC. ÄR FÖDD ÅHR EFTER CHRISTI BÖRD 1639 / D. 12 JANUARIJ, I HERRANOM AFSOMNAD D. 30 APR. / ÅHR 1703. H ca 230. B ca 140. — De tre Reuterska huvudbaneren äro uppsatta i Reuterska gravkoret.

5. Över fem barn Wetzler (s. 547). Oval sköld (fig. 472), varå fem mindre, ovala sköldar var och en med vapnet för adl. ätten nr 1071 Wetzler. Den stora skölden krönes av en hjälm med hjälmtäcke av rik och yvig akantus. Bakom den gemensamma inskriftkartuschen framsticka palmsblad; under densamma två akantusliknande blad. Under de små sköldarna inskriftsband med namnen PETER; CARL DIEDRICH; THOMAS HINDRICH; JOCHIM WELLAM och JACOB JOHAN. Ursprunglig bemålning i rött, brunsvart, två gröna färger samt guld. Inskrift på kartuschen: SPECIFICATION UPPÅ MIN K: BARN, SOM TIJDH / EFFTER ANNAN MED DÖDEN ÄRO AFLEDNE / PETER WETZLER, NAT. A:O 1674,

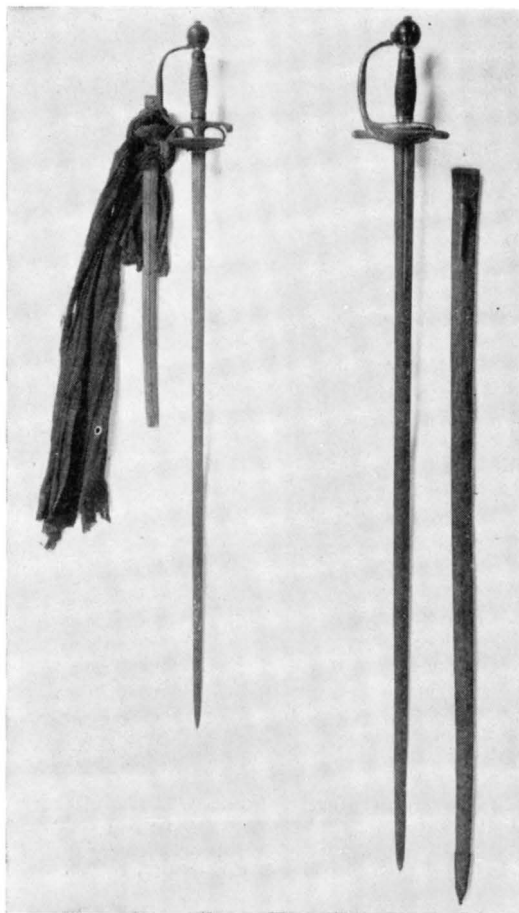

Fig. 475. Begravningsvärjor: 1) (t. h.) karolinsk typ, med Karl XII:s namnchiffer; 2) (t. v.) officersvärja från 1730-talet. Foto ATA.

Degen: 1) (rechts) von karolinischem Typ mit dem Monogramm Karls XII.; 2) (links) Offiziersdegen aus den 1730er Jahren.

Funeral swords: 1) (r) Carolinian type, with monogram of Karl XII; 2) (l) officer's sword, the 1730s.

DIE 2 FEBR. DENAT: DIE 25 AUG. 1698 / CARL DIEDRICH WETZLER, NAT. 23 DECEMB. A:o 1687. DENAT: DIE 27 JULIJ 1695 / THOMAS HINDRICH WETZLER, NAT. DIE 19 FEBR. 1691, DENAT DIE 1 DECEMB. 1701 / JOCHIM WELLAM WETZLER. NAT. DIE 10 OCTOB. 1693. DENAT: DIE 20 OCTOBER EJUSD. ANIJ / JACOB JOHAN WETZLER. NAT. DIE 13 JULJ 1695 DENAT 15: NOVEB. / A:o 1701. H (utan stång) 219, B 132. Uppsatt på västra pelaren.

BEGRAVNINGS
VÄRJOR

Begravningsvärjor¹ (i det Reuterska gravkoret): — 1. (Fig. 475.) Å klingan Karl

¹ Jfr EGIL LÖNNBERG, Kyrkvärjor i Närke, i: Från bergslag och bondebygd, 1952, s. 128.

XII:s namnchiffer samt IHN MINI.¹ Sannolikt svensk tillverkning. L 111. Tillhörande balja av mörkbrunt kalvskinn, med doppsko och varhake av mässing. Officersvärja av karolinsk typ, som säkerligen tillhört överstelöjtnanten Gustaf Reuter († 1732; jfr s. 546). — 2. (Fig. 475.) Å klingan inskrift: DER ENGEL DES HEREN BLASET MIT VOLLER POSAUN UND FECHTET MIT DEM SCHWERDT DER GERECHTIGKEIT. L 93. Tillhörande balja avbruten, omknuten med sorgflor. Officersvärja från 1730-talet; kan ha tillhört kaptenen Anton von Boij² († 1734), som jämte sin hustru är begravnen i kyrkan.

Porträtt (varav 1—12 äro oljemålningar på duk; mått exklusive ramar): — 1. Martin Luther. Brösbild. Enkelt arbete, 1600-talet. H 82, B 68. Oval, svartmålad träram. — 2. Carl Henriksson Reuter³ (s. 546). Knäbild, klädd i harnesk (fig. 477). I övre högra hörnet Reuterska vapnet samt inskrift: CARL HENDRICHSON REUTER OBERSTER UND DER ZEIT / VICE COMMANDANT IN DER NEUENBURGH / AN DER WESER. ÆTATIS 42 JAHR / GEMAHLT 1649. 105 × 83. Svartmålad träram; å baksidan skrivet: »sydost.» — 3. H. Reuter. Knäbild (fig. 476). I övre högra hörnet inskrift: OBERSTER H. REUTER. Duken lagad. 123 × 94. 1600-talets mitt. Det är ovisst, vilken medlem av familjen Reuter, som här framställes. Två med namnet Henrik skulle möjligen kunna ifrågakomma (jfr släkttavlan s. 546): Henrik Johansson, f. 1624, † 1663, eller hans son Henrik Gustaf, f. 1659, † 1720; den förre blev kapten, den senare överstelöjtnant. Porträttets dräkt anger dock 1600-talets mitt. Rimligast borde det därför framställa Johan (Hans?) Henriksson Rytter,⁴ Carls broder, f. 1585, † 1644, som var överste. — 4. Gustaf (Gustafsson) Reuter.⁵ Midjebild (fig. 479). I hörnen målade inskrifter: G. G. REUTER — NATUS 69 D. 13 OCT: — PICTUS 1700 — IN JULIJ. Mått 99 × 72. För-

PORTRÄTT

¹ En till oigenkännlighet förvanskad, förfalskad signatur av någon berömd klingsmed? Enl. LÖNNBERG, not 45.

² ANTON VON BOIJ, f. 1682, † 1734 (son av assessorn och bruksägaren med samma namn, vilken ägde många bruk i Närke); vistades utomlands sex år, hemkom 1712; adjutant hos general Carl Gustaf Mörner (s. 548), som förde befälet över försvarsverket vid norska gränsen, sekundkapten vid Närkes och Värmlands reg. 1716, kapten 1719. G. m. CATHARINA WETZLER, f. 1682, † 1745. Båda begravna i Glanshammar. Se vidare s. 547.

³ CARL HENRIKSSON, adl. 1640 REUTER, till Nyvåla och Reutersberg, f. 1607, † efter 1682; var 1645 överstelöjtnant och kommandant i Neuenburg, överste 1658, överkommendant på Gotland 1666. G. 1 m. ANNA MARGARETA WESTPHALIN ZUM FÜRSTENBERG; g. 2 m. ANNA SOFIA VON LANGEN.

⁴ JOHAN HENRIKSSON, adl. 1615 RYTTER, till Levene och Bestorp; f. 1585, † 1644; överstelöjtnant vid småländska fotfolket 1621, kommandant i Birzen (Livland), överste för Västgöta reg.; ståthållare på Älvsborg 1631, landshövding i Älvsborgs län 1634 och kommandant i Göteborg. G. m. CATHARINA HAND, kusin till Christina Hand, g. m. Jesper Cruus (se s. 546).

⁵ GUSTAF REUTER, f. 1669, † 1732, till Reutersberg, Attorp och Skävisund samt Stäholm. Officer; fänrik v. Västmanlands reg. 1687, gick i utländsk tjänst 1690—94, återgick till sitt gamla regemente, där han blev major 1708; fången vid Perevolotjna 1709, hemkom ur fångenskapen 1721; överstelöjtnants avsked 1726. G. 1697 m. INGEBORG MARGARETA POSSE AF SÄBY. Begravda i familjegraven i Glanshammars kyrka (s. 400), till vars underhåll samt till socknens fattiga han anslog en årlig ränta såsom »en vördnadsgärd för försynens skickelse, som låtit honom helbrägda återkomma till fäderneslandet efter nio års blodigt krig och tretton års fängelse hos ryssen». Se vidare s. 546.

Fig. 476. Porträtt (nr 3) av översten H. Reuter (= Johan Henriksson Rytter, † 1644). Foto Sv. Porträttarkivet, Nat. mus.

Porträt des Obersten H. Reuter (= Johan Henriksson Rytter), † 1644. Portrait of Colonel H. Reuter (= Johan Henriksson Rytter, d. 1644).

Fig. 477. Porträtt (nr 2) av översten Carl Henriksson Reuter, † efter 1682. Foto Strängnäsutst. 1910.

Porträt des Obersten Carl Henriksson Reuter, † nach 1682. Portrait of Colonel Carl Henriksson Reuter, d. after 1682.

gylld träram med pånitade förgyllda hörnornament. — 5. Nils Kagg. Knäbild (fig. 478); klädd i harnesk. Nederst i v. hörnet en liten hund, på vars halsband stå initialerna N.K. — Mått 101 × 83. Å ramens baksida skrivet: »Nordväst». Porträttet uppges föreställa »en Kagg», troligen guvernören friherre Nils Kagg,¹ svärfader till Gustaf (Lyderts-son) Reuter och ägare till Skävisund i socknen (s. 373). — 6. Okänd adelsman (Lydert Reuter?).² Knäbild (fig. 480), med bröstharnesk, yviga skjortärmar. 1600-talets mitt. 95 × 76. — Porträtten 2—6, vilka samtliga hänga i Reuterska gravkoret, reno-

¹ NILS KAGG, f. 1598, † 1653, friherre till Tohmajärvi, herre till Källstorp och Skävisund. Kammarpage hos hertig Johans av Österg. furstinna 1612, hos pfalzgreven Johan Casimir 1614; kom 1616 till prins Moritz' av Oranien garde i Nederländerna. Från 1619 officer i svensk tjänst, bl. a. överste för Västgöta-Dals reg. 1633—51. Kommendant i Neuenburg 1628, i Wollin 1636, i Stettin och hela Hinter-Pommern 1638; guvernör i Halland 1651. G. m. MARGARETA BONDE, f. 1615, † 1658 på Skävisund i Glanshammar sn (se s. 548). Begravda i Örslösa ka, Vg (se SvK, Vg I, s. 344 f.).

² LYDERT HENRIKSSON, adl. 1632 REUTER, till Skälboö, Attorp och Ekhult; 1601, † 1647; överste för ett finskt reg. fotfolk 1638, kommandant i Osnabrück 1639, i Neuenburg 1642 och i Minden 1644. Begravd i Glanshammars ka. G. m. CATHARINA CRUUS AF EDEBY i hennes 1:sta gifte.

Fig. 478. Porträtt (nr 5) av guvernören friherre Nils Kagg, † 1653. Foto Strängnäsutst. 1910.

Portrait des Gouverneurs
Freiherr Nils Kagg, † 1653.

Portrait of governor
Baron Nils Kagg, d.
1653.

Fig. 479. Porträtt (nr 4) av överstelöjtnanten Gustaf (Gustafsson) Reuter. († 1732), målat 1700. Foto Strängnäsutst. 1910.

Portrait des Oberstleutnants
Gustaf Reuter († 1732), im
Jahre 1700 gemalt.

Portrait of Lieutenant
Colonel Gustaf (Gus-
tafsson) Reuter (d. 1732)
painted in 1700.

verades 1850 av konstnären I. W. Wallander.¹ — 7. Landshövdingen greve Adolf Mörner (s. 548). Midjebild (fig. 481). 67 × 56. Kopia, troligen utförd av porträttmålaren Fredrik Brander,² efter original i pastell av Gustaf Lundberg.³ Duken sprucken, ramen skadad. — 8. Okänd prästman (fig. 483). Midjebild. Målad oval. 72 × 65.

¹ I. W. WALLANDER, f. 1821, † 1888; målare, studerade i Düsseldorf, professor vid Konstakademien 1867. W. vistades mot slutet av 1840-talet rätt ofta i Närke; från denna tid härröra folklivsskildringar särskilt från Stora Mellösa.

² CARL FREDRICH BRANDER, f. 1705, † 1779; porträttmålare. Elev hos Georg Eberhard Schröder; senare under inflytande av J. H. Scheffel och Gust. Lundberg. B. har haft en stor produktion. Ca 250 porträtt av hans hand kända.

³ GUSTAF LUNDBERG, f. 1695, † 1786; porträttmålare; elev t. David v. Krafft i Sthlm 1712, till Rigaud och Largillière i Paris fr. 1717; lärde pastelltekniken hos Rosalba Carriera i Paris 1720. Slog snart igenom såsom porträttmålare i Frankrike; invald i franska konstakademien 1742; återvände t. Sverige, där han blev hovmålare 1750, hovintendent och direktör f. Konstakad. 1776. L. var under mer än tjugo år den tongivande konstnären i Sverige såsom porträttmålare. — O. LEVERTIN, Gustaf Lundberg 1902; GUNNAR W. LUNDBERG Pastellmålaren Gustaf Lundbergs Parisperiod, i: Nationalmusei årsbok 1929.

Fig. 480. Porträtt (nr 6) av okänd adelsman (Lydert Reuter?). 1600-talets mitt. Foto 1960.

S. 528.

Porträt eines unbekannten Adligen (Lydert Reuter?) der Mitte des 17. Jh.

Portrait of unknown noble (Lydert Reuter?), Mid-17th cent.

Fig. 481. Porträtt (nr 7) av landshövdingen greve Adolf Mörner, † 1766. Kopia i olja, troligen av Fredrik Brander, efter original i pastell av Gustaf Lundberg. Foto Strängnäsutst. 1910. S. 529.

Porträt des Landeshauptmanns Graf Adolf Mörner, † 1766, Ölkopie vermutlich von Fredrik Brander nach einem Pastelloriginal von Gustaf Lundberg.

Portrait of county governor Count Adolf Mörner, d. 1766. Copy in oils, probably by Fredrik Brander, of pastel original by Gustaf Lundberg.

Saknar ram. »1728 Fem Contrefait öfwer Sacristiedören, mina sal. Antecessorer til åminnelse förärades, 2:ne afcopierades i Stockholm och kostnaden med the förgylde rammar och mera, 220 D. Kopp. Mynt» (HERDMAN). Av dessa fem porträtt finnes blott det ovannämnda i behåll. — 9. Gustaf Herdman, kyrkoherde i Glanshammar 1719—67 (s. 370, not 1). Midjebild (fig. 482). Inom glas och oval, förgylld träram, krönt av bandrosett. H 72, B 53. Av J. H. Scheffel 1759.¹ En konstnärligt överlägsen replik av det 1753 utförda porträttet å epitafiet, jfr ovan s. 522. — 10. Anders Hedengren,² kyrkoherde i Glanshammar 1769—79. Midjebild, 84 × 70. Å baksidan skrivet: »Anders Hedengren, präst i Glanshammar». Illa medfaret. Enkel förgylld träram. — 11. Jacob

¹ Jfr ERIK WETTERGREN, i: Strängnässtudier, I, s. 242—244. Se även s. 522, not 5.

² ANDERS HEDENGREN, f. 1708, † 1779; fil. mag. i Uppsala 1734, pvgd 1736, predikant vid kgl livgardet 1739, reg.past. 1744, reg.pastor primarius 1751; kkh i Glanshammar och Rinkaby 1769—79; prost 1770. G. 1 m. KATARINA UGLA; g. 2 m. PETRINA WESTBECK, f. 1730, † 1826.

Fig. 482. Porträtt (nr 9) av kyrkoherden Gustaf Herdman, † 1767. Utfört av J. H. Scheffel 1759. Foto Strängnäsutst. 1910.

Porträt des Pfarrers G. Herdman, † 1767, von J. H. Scheffel 1759. Portrait of rector G. Herdman, d. 1767. Executed by J. H. Scheffel 1759.

Fig. 483. Porträtt (nr 8) av okänd prästman. 1600-talet. Foto Sv. Porträttarkivet, Nat.mus. S. 529.

Porträt eines unbekann- Portrait of unknown cler-
ten Geistlichen, 17. Jh. gyman. 17th cent.

Serenius,¹ biskop i Strängnäs 1763—76. Midjebild. Över högra axeln inskrift: A. AET. ET SECVLI LXV (= i ålderns och seklets 65te år); å baksidan: D. JACOB SERENIUS EP. STREGN. EX ORIGINALIS: FRED. BRANDER. 70 × 56. Replik av ett av Fr. Brander (s. 529, not 2) s. å. utfört porträtt av S., tillhörigt domkapitlet i Strängnäs. Förgylld träram. — 12. Gustaf Kjellin,² kyrkoherde i Glanshammar 1782—1800. Brösbild (fig. 484). H 68, B 54. Oval, förgylld, profilerad träram, å dess baksida: »Prosten Gustaf Kjellin, d. 1800». — 13. Gustaf Teodor Herdman, f. 1754 i Glanshammar, amiralitetskammarråd, † 1821; son till kkh Gust. Herdman (nr 9). Pastell. Midjebild

¹ JACOB SERENIUS, f. 1700, † 1776; fil. mag. i Uppsala 1722, pvgd s. å., legationspredikant i London 1723, kkh i Nyköping 1735, teol. dr 1752, biskop i Strängnäs 1763. Utarbetade i London ett »Dictionarium anglo-svethico-latinum», åtföljt av en avh. om »Sveo-göthers forna närmare förhållande till anglerna». På grund av sina erfarenheter i England gav S. uppslag till konfirmationens allm. införande i Sverige. Starkt politiskt intresserad, deltog S. i riksdagarna 1738—72 som en av mösspartiets ledande män. — A. CEDERBOM, Jacob Serenius i opposition mot hattpartiet 1738—66 (1904); L. HAGBERG, Jacob Serenius' kyrkliga insats (1952).

² GUSTAF KJELLIN, f. 1743, † 1800; student i Uppsala 1762, pvgd 1765, huspredikant hos C. G. Tessin på Leckö o. Åkerö 1765—70, bataljonspred. vid Närkes o. Värmlands reg. 1770, e.o. hovpred. 1771, ordinarie 1777, kkh i Glanshammar och Rinkaby 1782 (utn. 1780), prost 1783. K. ivrade starkt för skolväsendets förbättrande och uppträdde energiskt för borttagande av råa och olämpliga seder, särskilt den florerande dryckenskapen. — G. 1 m. ANNA MARIA BERGSTRÖM, † 1788; g. 2 m. HEDVIG AURORA LILLIESTRÅLE, f. 1763, † 1848 (s. 547).

Fig. 484. Porträtt (nr 12) av kyrkoherden Gustaf Kjellin, † 1800. Foto 1960.

Portrait des Pfarrers Gustaf Kjellin, † 1800. Portrait of rector Gustaf Kjellin, d. 1800.

Fig. 485. Porträtt (nr 13) av amiralitetskammarrådet G. T. Herdman, † 1821. Utfört av J. von Rosenheim. Foto Strängnäsutst. 1910.

Portrait des Admiralitetskammerrats G. T. Herdman, † 1821, von J. von Rosenheim. Portrait of Admiralty administrative official G. T. Herdman, d. 1821. Executed by J. von Rosenheim.

(fig. 485). Iförd svenska dräkten. H 71, B 57. Oval, profilerad, förgylld träram, krönt av bandrosett. Å baksidan: »Amiralitetscammar.rådet Gustaf Theodor Herdman». Troligen av pastellmålaren, överste J. von Rosenheim.¹ — 14. Lars Olofsson Lindblom², f. 1682 i Glanshammars sn. Gravyr, uppklistrad på papper, med enkel dekor, målad med sepia, och inskriften: FÖDD I KOFFSTA BY GLANSHAMMARS SOCHN / STAMFADER FÖR

¹ JOHAN ROZELIUS, adl. 1758 VON ROSENHEIM, f. 1725, † 1803; officer, konstnär. Volontär vid fortifikationen 1745, gick s. å. i fransk, 1747 i holländsk, 1750 i hessisk tjänst. Blev generalkvartermästare vid Dalregementet 1760, kommandant på Sveaborg 1775, överstes avsked 1781. Vice landshöv. i Västernorrlands län 1776. — Framstående porträttmålare i pastell, lärjunge t. Gustaf Lundberg; hedersledam. av Konstakademien 1791. — G. m. CLASINA DE GRAFF.

² LARS OLOFSSON KOFSTADIUS, sedan LINDBLOM, f. 1682 i Kofsta by i Glanshammar, † 1738. Stud. i Uppsala 1704, pvgd 1707, huspredikant hos fältmarskalken Carl Gustaf Mörner på Esplunda i Rinkaby sn (s. 548), regementspräst vid Cruusiska kavallerireg. 1708, följde regementet genom Livland och Kurland till Polen samt åter till Livland, fången vid Riga 1710, fördd till Sibirien, flydde 1712 genom Polen och Litauen hem. Kkh i N. Vi och Tirsersum (Ög) 1713. — G. m. HELENA WEGNER, f. 1686, † 1751. — Farfar till den bekante ärkebiskopen JAKOB AXELSSON LINDBLOM, f. 1746, † 1819.

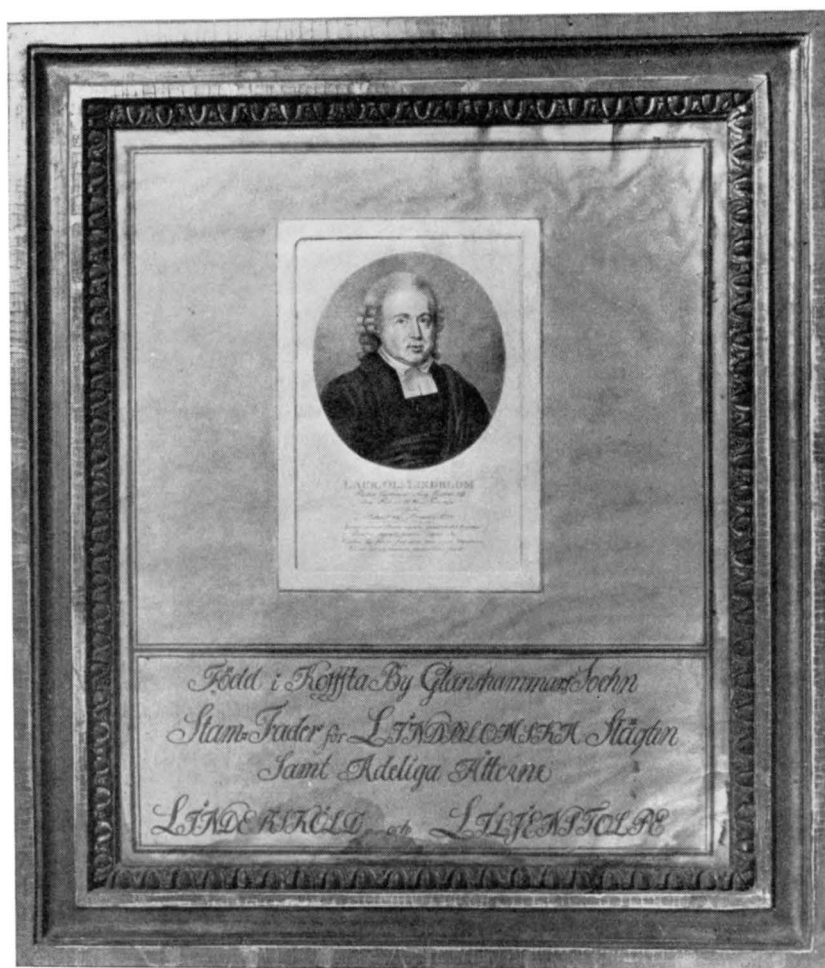

Fig. 486. Porträtt (nr 14) av kyrkoherden Lars Olof Lindblom, † 1738. Mezzotintogravyr av A. U. Berndes. Foto 1960. S. 533.

Porträt des Pfarrers Lars Lindblom, † 1738,
Mezzotintoblatt von A. U. Berndes.

Portrait of rector Lars Olof Lindblom, d.
1738. Mezzotint engraving by A. U. Berndes.

LINDBLOMSKA SLÄGTEN / SAMT ADELIGA ÄTTERNE / LINDERSKÖLD OCH LILJENSTOLPE.
Nedtill målat: »d. 24 Febr. 1814 L. Söderström». Förgylld träram av gustaviansk typ
(fig. 486). H 48,5, B 41,5. Det i mezzotintogravyr utförda porträttet är ovalt. H 11,5
B 10. Invid ovalens nedre rand graverat: »A. U. Berndes¹ Sc.» Under ovalen graverad

¹ ANTON ULRIK BERNDES, f. 1757, † 1844; mezzotintgravör, miniatyrmålare. Lantmätare i Svartsjö län 1786, förste lantmätare i Sthlms län 1821. Utbildade sig som grafiker under en resa i England 1794. Ledamot av Konstakademien 1803. C. U. PALM, Anton Ulrik Berndes och Johan Bernhard Berndes.

Fig. 487. Kristus begråtes. Oljemålning återgående på ett original av Cornelis de Vos. Skänkt 1703. Foto 1960. S. 536.

Beweinung Christi, Ölbild nach Cornelis de Vos, gestiftet 1703.

Jesus Mourned. Oil painting, copy of an original by Cornelis de Vos. Presented 1703.

inskrift: »LAUR. OL. LINDBLOM / Pastor Castrensis Reg. Caroli XII./ Dein Past. in N. Wi & Tirsorum /O. Goth./Natus 1682. Denatus 1738/ / Spirat in aere Senes Meritis venerandus & annis/Dotibus ingenii, pectoris atque Sui, /Umbra diu felix, sed jam pia cura Nepotum/ Vivat ut in memori posteritate, facit./» (= Vörndnadsvärd genom förtjänster och år och genom sitt snilles och sitt hjärtas gåvor lever åldringen på koppar-
Två svenska kopparstickare. Med beskrivande förteckningar öfver deras arbeten, i: Medd. fr. Fören. f. grafisk konst, IV, 1904.

sticket. Han var länge en salig skugga, men nu gör sonsöners fromma nit, att han lever i eftervärldens minne). Kopparsticket synes sålunda vara tillkommet på beställning av Lars Lindbloms sonsöner lagman Lars Axel Liljenstolpe och ärkebiskop Jakob Lindblom. Den sistnämndes porträtt är även graverat av A. U. Berndes.

TAVLOR

Kristus begråtes (fig. 487), oljemålning på duk inom förgylld träram med snidad lagerfeston (från 1703). H (exkl. ram) 140, B 106. Kompositionen återgår på en målning av den flamländske målaren Cornelis de Vos (1584—1651). I Nationalmuseum förvaras en på träpannå målad kopia (inv.nr 405) efter mittstycket i en Cornelis de Vos (tidigare van Dyck) tillskriven triptyk i Antwerpens katedral med samma framställning som Glanshammartavlans.¹ Den förstnämnda kopian, som redan tidigt torde hava tillhört de kungliga slottssamlingarna, har varit utgångspunkten för ett flertal svenska altartavlor, utförda under slutet av 1600-talet och början av 1700-talet.² Glanshammarsexemplaret är skänkt 1703 av »Crono Befallningsman Wälbetrodde Magnus Hansson» (HERDMAN) och var uppsatt ovanför den dåvarande medeltida altarprydnaden. Borttagen 1727, då den nuvarande altaruppsatsen tillkom, och flyttad till främsta mittpelaren, där den satt ännu 1830. Troligen 1878, då den Gurneyska ugnen insattes framför denna pelare, flyttad till magasinet; återförd 1921; konserverad 1943 av Sven Dalén.

Av Ambrosius Hedengrans minnestavlor³ återstår nu endast den över reformationsjubileet 1721 (jämte Augsburgiska bekännelsen 1730); i enkel, svartmålad ram. »Konungens Begravningstafla» och »Taflan för Narvaslaget», som båda inlöstes 1704, finnas ej i behåll.

Gustav III:s tal 21/8 1772 i profilerad, svartmålad träram och Karl XIII:s tal 2/5 1810 i snidad och förgylld träram; den förstnämnda trasig.

MÖBLER

Brudbänk av trä, målad grågrön 1911. År 1711 »göres twenne Brudestohler». L 90, H 95.

Stolar: — 1. Av ek och björk, omålad (fig. 488). H 98, B 61. »För en stol, som gjordes i sakristian», betalades år 1700 1 dlr i arbetslön. Sannolikt avses denna stol, vars fyra svarvade stolpar möjligen utgöra återstoden av en äldre, medeltida stol. Dep. i ÖLM.

¹ Enligt benäget meddelande av professor Carl Nordenfalk. — Se STOCKHOLMS NATIONALMUSEUM, äldre utländska målningar och skulpturer, Sthlm 1958, s. 218 (katalog).

² Exempel härpå äro de i SvK publicerade exemplaren i Bromma (STHLM. VIII, fig. 25), Djurö (UPL. I, fig. 580), Tådene (Vg. I, fig. 424); andra finnas i Brännkyrka och Bollnäs kyrkor.

³ AMBROSIVS HEDENGRAN, f. 1660 i Hedemora, † 1741 i Sthlm; kanslist i Kgl M:ts Kansli. Tecknare och kopparstickare. Tecknade ett stort antal minnestavlor, vilka graverades av honom själv, Erik Geringius och Claude Haton. Dessa tavlor utfördes till åminnelse av 100-årsminnet 1693 av Uppsala möte, Karl XI:s begravning 1697, segern vid Narva 1700, återställandet av religionsfriheten i Schlesien 1707, 200-årsminnet 1717 av reformationen, samt 1721 och 1730 av den rena evangeliska lärans predikande i Norden. Det karakteristiska för H:s graverade ramverk kring texten på dessa minnestavlor består däri, att hela ornamentiken är ritad med en enda sammanhängande linje. Minnesbladen spredos till så gott som alla svenska kyrkor.

— 2. Av ek. Sits, rygg och armstöd nyligen omklädda med brunt skinn, brunmålad. H 97, B 68. En i inv. 1689 upptagen »skarmstohl» avser troligen denna. — 3—9. Av furu 7 st. Enkel rokokotyp. Nyligen brunmålade. H 97.

Kista av gjutjärn, med mynthål i locket. Inskrift: TILLHÖRIG GLANSHAMMARS KYRKA OCH GUTEN VID HELLEFORS ÅR 1803. L 93, H 51.

Fattigbössa av trä (fig. 489); lock och beslag av järn. Stocken är nedtill spetsad, tydligen för att kunna sättas ned i marken. Av allt att döma har dock fattigbössan varit placerad i något hörn inne i kyrkan, eftersom den grå övermålningen ej finnes å baksidan. Gråmålad 1791, därunder röd målning (1691?). H 120. 1600-talet eller äldre? Dep. i ÖLM.

Lås av järn, med enkla pånitade ornament. L 17. Troligen från en 1748 uppsatt »ny straffstock», som ej finnes i behåll.

Väska av sämskskinn med lärftsfoder; knapp av bergkristall. Med inskrifter i sepia: GLANSHAMMARS / OCH / RINGCARLE / BY SCHOLÆ CASSA / / SCHOLÆ CASSA — H.A.L. / DEN 8DE DEC. 1791. 17 × 25.

Solvisare av sandsten, kvadratisk, med årtallet 1.7.9.0. inhugget å ena kanten. 37 × 37. — En annan, numera förkommen »timsteen» lagades 1748.

Bland kyrkans böcker märkes särskilt en »HUSSPOSTILLE / Offuer alle Søndagers oc de besynderligste Høytiders Euangelier det / gantske Aar igennem met XIIJ. Pre = / dickener offuer Christi / Pinis Historie. / Doct. Morten Luther. / Fordansket aff Peder Tidemand.¹ / Prentet i Kiøbenhaffn aff / Matz Vingaard. / 1577.» — Folio, 21 × 33. Band av mörkt läder med rik ornamentik i blindpressning.

På frampärmens innersida två textade inskrifter: 1) »Liber Johannis Severini. Emptus 10 iunii. / Sit Nomen Domini benedictum in secula. / Veritas amica est et pre cunctis honoranda» (= Denna bok, inköpt den 10 juni, tillhör Johannes Severini [se

Fig. 488. Stol, möjligen av medeltida delar, men starkt förändrad 1700.

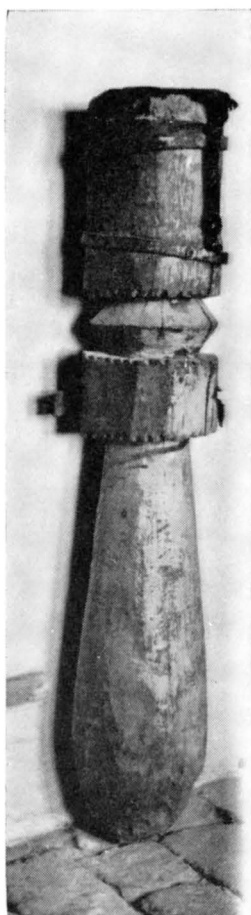
Foto J. Raber 1959.

Stuhl, möglicherweise mit mittelalterlichen Bestandteilen, doch 1700 stark überarbeitet. Chair, parts possibly mediaeval, but much altered 1700.

DIVERSE

BÖCKER

¹ TIDEMAND, PEDER, † senast 1571, dansk präst och folklig författare. Han utförde åren 1539—1564 en rad, delvis mycket omfattande »fordanskningar» av reformationstidens lutherska litteratur. Hans huvudverk är den här omtalade Luthers huspostilla, vars första upplaga utkom 1564, medan den andra här ifrågavarande upplagan utkom 1577.

FÖRSVUNNA
INVENTARIER

KLOCKOR

Fig. 489. Fattigbössa.
1600-talet eller äldre.
Foto J. Raber 1959.
Armenstock aus dem 17. Jh.
oder früher.
Poor box. 17th cent. or
earlier.

s. 446, not 1]. Vålsignat vare Herrens namn evinnerligen. Sanningen är vår vän och bör framför allt annat hållas i ära). 2) »Hic liber post abitum piissimi viri Domini / Johannis Seuerini olim pastoris glandzhāmaren= / sis vigilantissimi, ab eiusdem hæredibus pro / testamento Ecclesie glandzhāmārensi datus est. / Anno Dnj 1599» (=Efter den fromme herr Johannes Severini, fordom Glanshammars vaksamme kyrkoherdes bortgång har denna bok av hans arvingar givits som testamente till Glanshammars kyrka år 1599»).

Boken, som tidigare befunnit sig i mycket dåligt skick, har skickligt restaurerats av KB:s bokkonservator Sven Wiklander. Därvid ha felande blad, däribland titelbladet, ersatts med fotostatkopior efter ett original exemplar i UUB.

Bland försvunna inventarier märkas bl. a.:

”Ett skiepp till kyrkians prydnung” (HERDMAN), skänkt 1650.

”1 st. Kyrkwaktarkäpp af Spanskt rör, En Carbas”, anskaffade 1723.

Enligt vis. PROT. 1763 hängde i stapeln två klockor; en tredje, större klocka ansågs då önskvärd. Dessa båda klockor omgötos 1774; den ena omgöts ånyo 1795 och ingår sedan 1948 i den nuvarande storklockan, som detta år omgöts av G. Bergholtz i Sthlm, varvid den tidigare klockans form och ornament från 1795 i huvudsak kopierades tillika med inskrifterna, dock med tillägg rörande senaste omgjutning.

1. Storklocka med dekor av blandad rokokko- och gustaviansk karaktär samt inskrifter med upphöjda bokstäver. På ena sidan: DENNA GLANSHAMMARS KLOCKA / ÄR OMGUTEN / ÅR 1795. / UTI PROSTEN GUSTAF KJELLINS (s. 532, not 2) TID / AF OLOF KIULANDER¹ I ÖREBRO. / OCH WÄGER 8 SKEPP. 3 L. / TIL DENNA KLOCKA ÄR 1774 SKIÄNKT 100 DAL: KOPP. / AF SOCKNEMANNEN OLOF LARSSON I WIA. / [ÅNYO OMGJUTEN 1948 AV G. BERGHOLTZ I STOCKHOLM/ DÅ GUNNAR JOHANSSON VAR KYRKOHERDE OCH HJALMAR / LARSSON OCH REINHOLD SANDBERG KYRKVÄRDAR I GLANSHAMMAR]/. Text inom klammer tillagd 1948. På andra sidan inom en ornamentalt ram: WAKNA UP UTUR DIN DVALA / SYNDATRÄL SOM SÖMNING ÄR / UP MED HAST LÅT HERREN TALA / LOSSA BANDEN SOM DU BÅR / LÄR AF MIG ATT NÄR JA[G K]LINGAR / SOM DOCK ALDRIG DU HAR FÅTT / HÖIA DIG MED TRONES VINGAR / PRISA HIMLEN FÖR DIN LOTT. — D 130, H 156.

¹ OLOF KJULANDER, † 1804, verksam i Örebro 1771—1804, mästare 1768.

2. Mellanklocka med dekor av rokokokaraktär samt inskrifter. På ena sidan: UTI PR:ET PASTORAND: / HEDENGRENS (s. 530, not 2) TID ÅR 1774 / ÄR DENNA GLANTZHAMMARS KLOCKA / MED MYCKEN TILÖKNING OMGUTEN/AF OLOF KIULANDER I ÖREBRO OCH / WÄGER 3 SKEPP: 16 L. 7 M. — På andra sidan: REDAN HAR DET GROFWA LJUDET / KALLAT EDER UPP TILL GUD / HÄR ÄR NU THET ANDRA BUDET / SKYND A DIG DU CHRISTI BRUD / LÄT TITT SODOM BLI TIL RYGG A / GACK TILL ZION UP WÄL NÖGD / GLÖM THIN KROPP MEN SJÄLEN SNYGGA / SÖK I GUDI ALL DIN FRÖGD. — D 106, H 114.

3. Lillklocka av samma typ som föregående samt inskrifter. På ena sidan: ÅR 1774 ÄR DENNA GLANTZ / HAMMARS KLÅCKA HELT NY TILKOM/MEN GENOM FÖRSAMLINGENS FRIWIL/LIGA SAMMANSKÅTT UTI PR: ET PASTOR / AND: HEDENGRENS TID OCH GU/TEN AF OLOF KIULANDER I ÖREBRO / WÄGER 2 SKEPP: / L: 18 m. På andra sidan: VÅRT LIUD THET KALLAR NU / ACK KOMMEN DÅ TILHOPA / LÄTT OSS BLAND DÖDA TING / EIJ ORSAK FÅ AT ROPA / TIL GUD OCH WITNA OM / EHR TRÖGHET TIL AT GÅ / DIT I AF HERRANS ORD / ALL GLÄDIE KUNNEN FÅ. — D 85, H 92.

Klockorna hänga i stapeln. Ringningen elektrifierades 1948.

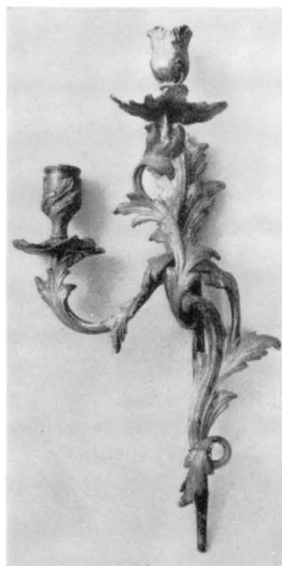

Fig. 489 A. Applik av förgylld mässing. Foto 1958. S. 500.
Wandleuchter aus vergoldetem Gilt brass sconce, Mid-18th
Messing. Mitte 18. Jht. cent.

SAMMANFATTNING

I. Troligen en träkyrka av okänt utseende. En häll (fig. 458), möjligen från en gravkista, och ett par snidade ekplankor (fig. 341—342) visa runstensartad dekor. 1000-talets senare del?

II. Kyrka av kalksten med torn i V, rektangulärt, enskeppigt långhus med portal i SV samt i Ö ett kor, vars planform ej är känd (fig. 490, A). Långhuset har invändigt haft ett plant paneltak. Rest av kalkmålningar (fig. 360). 1100-talets senare hälft.

III. Det äldre koret ersättes med nytt av samma bredd som det enskeppiga långhuset (fig. 490, B); det förses med ribbkryssvalv av kalksten; av dess stenhuggerier återstå en del av triumfbågen (fig. 348) och ett par konsolburna valvanfang (fig. 347). Åt N tillbygges dels en sakristia intill det nya koret, dels ett »kapell» invid långhusets V del. Av sakristian återstår nu blott den flyttade, (jfr nedan) portalen (fig. 354). »Kapellet» får ribbkryssvalv av kalksten (fig. 345); bågarna bäras av hörnkolonetter (fig. 346). Stenhuggeriarbetet — i kalksten — är av utmärkt kvalitet, särskilt i »kapellet». Nybyggnadernas murar ha utvändigt huggna socklar. Rester av kalkmålningar (fig. 361). 1200-talets senare hälft eller tiden omkr. 1300.

In v.: Rökelsekar (fig. 441) 1200-t., dopfunt (fig. 425) omkr. 1300; triumfkrucifix (fig. 407), från 1200-t:s senare del; träskulpturer av S.Olov (fig. 413) och S.Erik (fig. 414) från 1300-t:s förra hälft.

IV: A. 1300- eller 1400-talet. Korets S och sakristians N murar förlängas åt Ö (den senare även åt V) och förenas genom en ny gemensam Ö-gavel (fig. 490, C). Sakristieportalen flyttas därvid till det nya korets N mur. Sannolikt avsåg man att välva det sålunda danade kyrkorummet såsom en enhetlig tvåskeppig hall av den allmänna karaktär, som framträder i per. IV: B. Dock har man nöjt sig med att

bygga yttermurar och lägga tak (jämte murbåge erforderlig för taklaget). Av allt att döma har nybyggnadsföretaget sedan under rätt lång tid lämnats ofullbordat.

Inv.: Kristusbild å triumfkrucifix (fig. 408) från 1300-t:s slut.

IV: B—IV: C. 1400-talet. Kyrkan välves med tegelvalv i två etapper och förvandlas i samband härmed till en tvåskeppig hallkyrka (fig. 490, D och E). Omfattande rivningar av äldre murverk företages härvid. I »kapellet» bildas en egendomlig valvkomposition (fig. 345). Troligen först under denna period uppföres och välves nuvarande sakristia (fig. 353). Dessa arbeten utföras dels i gråsten, dels i tegel. Tornet påbygges med en ny klockvåning av tegel, utvändigt dekorerad med sågskift och blinderingar (fig. 337).

Inv.: Tre alabasterskulpturer (fig. 410—412) av troligen belgisk härkomst, 1400-t:s förra del; S. Birgitta (fig. 415) träskulptur omkr. 1450; ljus-stavar, korset till triumfkrucifix fig. 408.

V. 1500-talet. Kyrkan har då ett vid okänd tidpunkt uppfört vapenhus åt S. — De två Ö travéernas väggar och valv dekoreras 1589 med rika kalkmålningar (fig. 363—396), utförda av signaturmästaren AIR (= Anders Jordansson Ryttare?) och tre medhjälpare samt bekostade av riksrådet Erik Abrahamsson Leijonhufvud.

Inv.: Fem figurer (fig. 402—406) ur ett altarskåp från Lübeck omkr. 1520; madonnaskåp (fig. 416); två kalkar (fig. 427 och 430); rikt gravskrank (fig. 467) 1594, bekostat av Erik Abrahamsson Leijonhufvud, möjligen utfört av Hans Kantenitz efter ritning av Herkules Mida.

VI. 1600-talet. Klockstapel (fig. 320) 1663. Reuterska gravkoret (fig. 356) uppföres 1678—79. Ny V-portal (fig. 329) 1679. Eldsvåda 1696.

Inv.: Predikstol (fig. 418) av Lars Strångesson 1633; bänkinredning (fig. 420—422); nattvardskärl (fig. 435—440); textilier (fig. 448—450); begravningsvapen (fig. 471—474) samt porträtt (fig. 476—480) för familjen Reuter m. fl.

VII. 1700-talet. Sockenmagasin (fig. 322) uppföres på kyrkogården 1758. All träinredning gråmålas 1790.

Inv.: Altaruppsats (fig. 398) av Gabriel Beutin 1727; ljusredskap (fig. 442—447); Herdmans epitafium (fig. 470) och gravvård; prästporträtt (fig. 482—484) av Scheffel, Brander m. fl.; klockor 1774 och 1795.

VIII. 1800-talet. Vapenhuset rives 1853.

Inv.: Orgel av Schwan 1810, ersatt 1854 med en ny av E. A. Setterqvist.

IX. 1900-talet. Restaurering 1910—11 av ark. Magnus Dahlander. Kalkmålningarna framtagna och rengjorda 1910, ånyo rengjorda 1943.

Inv.: Storklockan omgjuten 1948 av Bergholtz; orgeln ombyggd 1950 av O. Hammarberg.

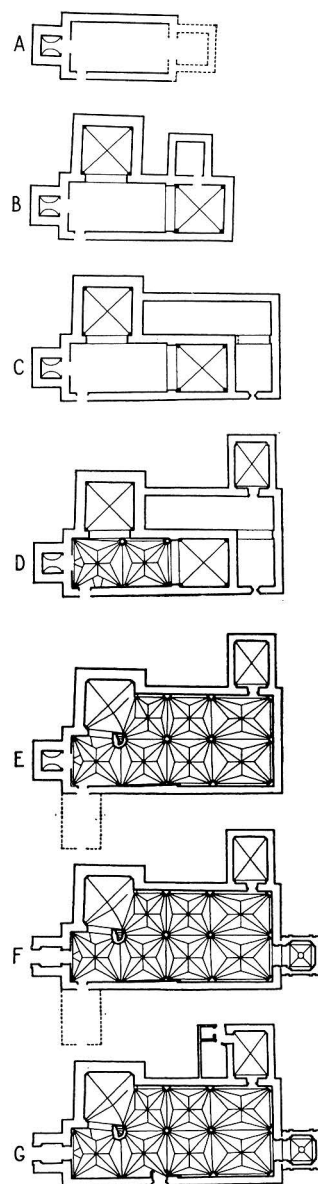

Fig. 490. Kyrkans tillväxt.
Skala 1 : 1 000.
Grundrissentwicklung der Kirche.
Growth of the church.

ZUSAMMENFASSUNG

I. Als Vorgängerbau wird eine hölzerne Kirche unbekanntem Aussehens vermutet. Zugehörig waren wohl eine Steinplatte (Abb. 458), die vielleicht von einer Grabkiste stammt, sowie zwei geschnitzte Eichenplanken (Abb. 341—342), welche in der Art der Runensteine dekoriert sind. 2. H. des 11. Jh.?

II. Kirche aus Kalkstein mit W Turm und rechteckigem einschiffigen Langhaus mit Portal im SW und einem Chor im O, von dessen Grundrissgestalt wir nichts wissen (Abb. 490, A). Das Langhaus wurde innen von einer flachen Bretterdecke überdeckt. Reste von Wandmalerei (Abb. 360). 2. H. des 12. Jh.

III. Der ältere Chor wird durch einen neuen von derselben Breite wie das einschiffige Langhaus ersetzt (Abb. 490, B) und mit Kalksteingewölben versehen, von denen sich zwei Konsolen mit den Resten von Rippen neben einem Teil des Triumphbogens erhalten haben (Abb. 347—348). An der N Seite wurde teils eine Sakristei neben dem neuen Chor, teils eine »Kapelle« am W Teil des Langhauses angefügt. Von dieser Sakristei ist jetzt nur noch das nachträglich versetzte Portal (siehe unten) vorhanden (Abb. 354). Die »Kapelle« erhält Kalksteingewölbe mit Rippen (Abb. 345), die Bogen werden von Hängesäulchen in den Ecken getragen (Abb. 346). Die Steinbearbeitung ist von sehr guter Qualität, namentlich in der »Kapelle«. Die Mauern der Anbauten besitzen außen behauene Sockel. — Reste von Wandmalereien (Abb. 361). 2. H. des 13. Jh. oder um 1300?

Ausstattung: Rauchfaß (Abb. 441) aus dem 13. Jh.; Taufstein (Abb. 425) um 1300; Triumphkreuz (Abb. 407) aus der 2. H. des 13. Jh.; Holzplastik eines Hl. Olov (Abb. 413) und Hl. Erik (Abb. 414) aus der 1. H. des 14. Jh.

IV: A. 14. oder 15. Jh. Die S Mauer des Chors und die N Mauer der Sakristei werden nach O verlängert (letztere auch nach W) und durch einen neuen gemeinsamen O Giebel verbunden (Abb. 490, C), wobei das Sakristeiportal an die neue N Mauer des Chors verlegt wird. Wahrscheinlich hatte man die Absicht, den so entstandenen Kirchenraum als einheitliche zweischiffige Halle von etwa demselben Charakter wie er im Bauabschnitt IV: B hervortritt, einzuwölben. Doch begnügte man sich damit, die Umfassungsmauern und das Dach aufzuführen (sowie den Mauerbogen, der für den Dachstuhl erforderlich war). Nach allem zu urteilen hat das Bauunternehmen danach ziemlich lange unvollendet dagestanden.

Ausstattung: Christus des Triumphkreuzes (Abb. 408) vom Ende des 14. Jh.

IV: B—IV: C. 15. Jh. Die Kirche wird in zwei Etappen durch Backsteingewölbe in eine zweischiffige Hallenkirche verwandelt (Abb. 490, D und E), bei welcher Gelegenheit viel älteres Mauerwerk abgerissen und das ältere Gewölbe der »Kapelle« in eigentümlicher Weise unterfangen wird (Abb. 345). Wahrscheinlich wurde erst zu dieser Zeit die jetzige Sakristei aufgeführt und eingewölbt (Abb. 353). Für diese Arbeiten wird teils Feldstein, teils Backstein benutzt. Der Turm wird um ein neues Glockengeschoß in Backstein erhöht, das aussen mit Sägeschnitt und Blenden geschmückt ist (Abb. 377).

Ausstattung: Drei Alabasterstatuetten (Abb. 410—412) vermutlich belgischer Herkunft aus der 1. H. des 15. Jh.; Hl. Birgitta (Abb. 415) Holzplastik um 1450; Stangenleuchter und das Kreuz des Triumphkruzifixes (Abb. 408).

V. 16. Jh. Die Kirche besitzt nun ein zu unbekanntem Zeitpunkt erbautes Waffenhaus (Vorhalle) nach S. — Wände und Gewölbe der zwei O Joche wurden 1589 mit reichen Malereien geschmückt (Abb. 363—396), die von dem Meister des Monogramms AIR (= Anders Jordansson Ryttare?) und drei Gehilfen stammen und von dem Reichsrat Erik Abrahamsson Leijonhufvud gestiftet wurden.

Ausstattung: Fünf Figuren (Abb. 402—406) aus einem lübeckischen Altarschrein um 1520; Madonnenschrein (Abb. 416); zwei Kelche (Abb. 427 und 430); reiche Grabschranke (Abb. 467), 1594 von Erik Abrahamsson Leijonhufvud gestiftet, möglicherweise eine Arbeit von Hans Kantenitz nach dem Entwurf von Herkules Mida.

VI. 17. Jh. Glockenturm (Abb. 320) von 1663. Die Reutersche Grabkapelle (Abb. 356) wird 1678—79 aufgeführt. Neues W Portal (Abb. 329) 1679. Feuersbrunst 1696.

Ausstattung: Kanzel (Abb. 418) von Lars Strångesson 1633; Gestühl (Abb. 420—422); Abendmahlsgefäße (Abb. 435—440); Textilien (Abb. 448—450); Totenwappen (Abb. 471—474) sowie Porträts (Abb. 476—480), vor allem der Familie Reuter.

VII. 18. Jh. Gemeindespeicher (Abb. 322) auf dem Kirchhof 1758 errichtet. Die ganze hölzerne Ausstattung der Kirche 1790 grau angestrichen.

Ausstattung: Altar (Abb. 398) von Gabriel Beutin aus Güstrow 1727; Leuchter (Abb. 442—447); Herdmansches Epitaphium (Abb. 470) und zugehöriges Grabmal auf dem Kirchhof (Abb. 325); Pfarrerbildnisse (Abb. 482—484) u. a. von Scheffel und Brander; Glocken von 1774 und 1795.

VIII. 19. Jh. Das Waffenhaus wird 1853 abgerissen.

Ausstattung: Eine Orgel von Schwan 1810, die 1854 durch eine neue von E. A. Setterqvist ersetzt wurde.

IX. 20. Jh. Restaurierung 1910—11 von Architekt Magnus Dahlander. Die im 18. Jh. übertünchten Wandmalereien wurden 1910 freigelegt sowie konserviert und 1943 erneut gereinigt.

Ausstattung: Die Hauptglocke wurde 1948 umgegossen und die Orgel 1950 umgebaut.

SUMMARY

I. Presumably a timber church, of unknown appearance. A stone slab, possibly part of a coffin, and a couple of carved oak planks (figs. 341—342) show rune-like decorations. Latter half of 11th cent.?

II. Limestone church with tower to W, rectangular, single nave with door to SW as well as an E chancel, plan of the latter unknown (fig. 490, A). The nave had a flat, panelled ceiling. Remains of wall-paintings (fig. 360). Latter half of 12th cent.

III. The earlier chancel was replaced by another of the same width as the nave (fig. 490, B); it was provided with ribbed vaulting of limestone; of the masons' work there still remains part of the rood arch (fig. 348) and a pair of vaulting surrounds supported by brackets (fig. 347). Additions to N were a vestry adjoining the new chancel and a "chapel" near the W section of the nave. Of the vestry, the only remaining part is the (transferred, comp. below) doorway (fig. 354). The "chapel" has limestone cross-vaulting (fig. 345); the arches are supported by corner columns (fig. 346). The stone-carving—limestone—is of outstanding quality, particularly in the "chapel". The walls of the newer sections have external socles. Remains of wall-paintings (fig. 361). Latter half of 13th cent. or sometime around 1300?

Inventory: Censer (fig. 441), 13th cent.; font (fig. 425) circa 1300; rood (fig. 407), latter half of 13th cent.; wooden figures of St. Olov (fig. 413) and St. Erik (fig. 414), first half of 14th cent.

IV: A. 14th or 15th cent. Walls of chancel to S and vestry to N lengthened to E (the latter also to W) and linked by a new, common E wall (fig. 490, C). Vestry doorway simultaneously transferred to N wall of new chancel. Probably there was consideration of providing vaulting to the body of the church thus created, to form a double-naved hall of the general character revealed in period IV: B. But they contented themselves with the building of external walls and the installation of roofing (as well as the stone arches necessary for the latter). It would seem that for a considerable time, these new building operations were left uncompleted.

Inventory: Figure of Christ on rood (fig. 408), end of 14th cent.

IV: B—IV: C. 15th cent. Brick vaulting installed, in two stages, transforming the church into a two-nave structure (figs. 490, D and E). Simultaneously, considerable demolition of older masonry. In the "chapel", a peculiar vaulting combination installed (fig. 345). Probably the present vestry was built and vaulted during this period (fig. 353). This work carried out partly in limestone, partly in brick. Tower augmented with a new belfry of brick with external decorations (fig. 337).

Inventory: Three alabaster figures (figs. 410—412), probably of Flemish origin, first half of 15th cent.; St. Birgitta (fig. 415), wooden figure circa 1450; rood cross (fig. 408).

V. 14th cent. By then, the church had a S porch of unknown date. —In 1589 the walls and vaulting of the four easternmost bays were elaborately decorated with paintings (figs. 363—396) by a master signing himself "AIR" (= Anders Jordansson Ryttare?) and three assistants, the cost being borne by Councillor of the Realm Erik Abrahamsson Leijonhufvud.

Inventory: Five figures (figs. 402—406) from a triptych made in Lubeck circa 1520; figure of the Virgin in reredos (fig. 416); two chalices (figs. 427 and 430); richly decorated grave enclosure (fig. 467) 1594, paid for by Erik Abrahamsson Leijonhufvud and possibly executed by Hans Kantentz from a design by Hercules Mida.

VI. 17th cent. Bell-tower (fig. 320) 1663. Burial chapel of the Reuter family (fig. 356) built 1678—79. New W door (fig. 329) 1679. Fire in 1696.

Inventory: Pulpit (fig. 418) by Lars Strångesson 1633; pews (figs. 420—422); communion bowls (figs. 435—440); textiles (figs. 448—450); funeral hatchments figs. 471—474) and portraits (figs. 476—480) of the Reuter family and others.

VII. 18th cent. Parish storehouse (fig. 322) erected in churchyard 1758. All interior wooden furnishings painted grey 1790.

Inventory: Altar decorations (fig. 398) by Gabriel Beutin (from Güstrow) 1727; lighting equipment (figs. 442—447); Herdman memorial tablet (fig. 470) and grave monument in churchyard (fig. 325); portraits of clergymen (figs. 482—484) by Scheffel, Brander etc.; bells 1774 and 1795.

VIII. 19th cent. Porch demolished 1853.

Inventory: Organ by Schwan 1810, replaced 1854 by a new one by E. A. Setterqvist.

IX. 20th cent. Restorations 1910—11 by architect Magnus Dahlander. Wall-paintings revealed and paintings in the vaultings cleaned 1910, cleaned again 1943.

Inventory: Great bell re-cast 1948, organ reconstructed 1950.

Släktsambandet mellan de i Glanshammars kyrkobeskrivning
nämnda medlemmarna av ätten LEIJONHUFVUD.

ERIK ABRAHAMSSON LEIJONHUFVUD

f. 1551 † 1616,

begravd i Glanshammars kyrka. Riksråd 1589, häradshövding i Närke 1594. Ägde bl. a. Ekebergs och Götarsviks gårdar i Lillkyrka sn, Hjälmarsberg i Almby sn. G. 1 m. CARIN ÅKESDOTTER SOOP, f. 1554, † 1594; g. 2 m. ELISABET GYLLENHORN, f. 1573, † 1648.

1. ABRAHAM, f. 1583, † 1618, friherre. Ståthållare 1607 över Arboga och Köpings län m. m., legat till Frankrike 1610 samt till England o. Skottland, lagman i Närke 1614. Ägde bl. a. Ekeberg i Lillkyrka sn, i vars kyrka han är begravd. — G. m. BEATA SPARRE i hennes första gifte, f. 1584, † 1655; (g. 2 1624 m. friherre CARL BONDE; se s. 548).

2. GUSTAF, f. 1597, † 1658, friherre. Landshövding i Närke o. Värmland 1634, enbart i Örebro län 1639. Begravd i Almby ka, där han ägde Hjälmarsberg (jfr s. 163 o. 174). — G. 1 m. CATHARINA SPARRE, f. 1588, † 1652; g. 2 m. CATHARINA POSSE, † 1657.

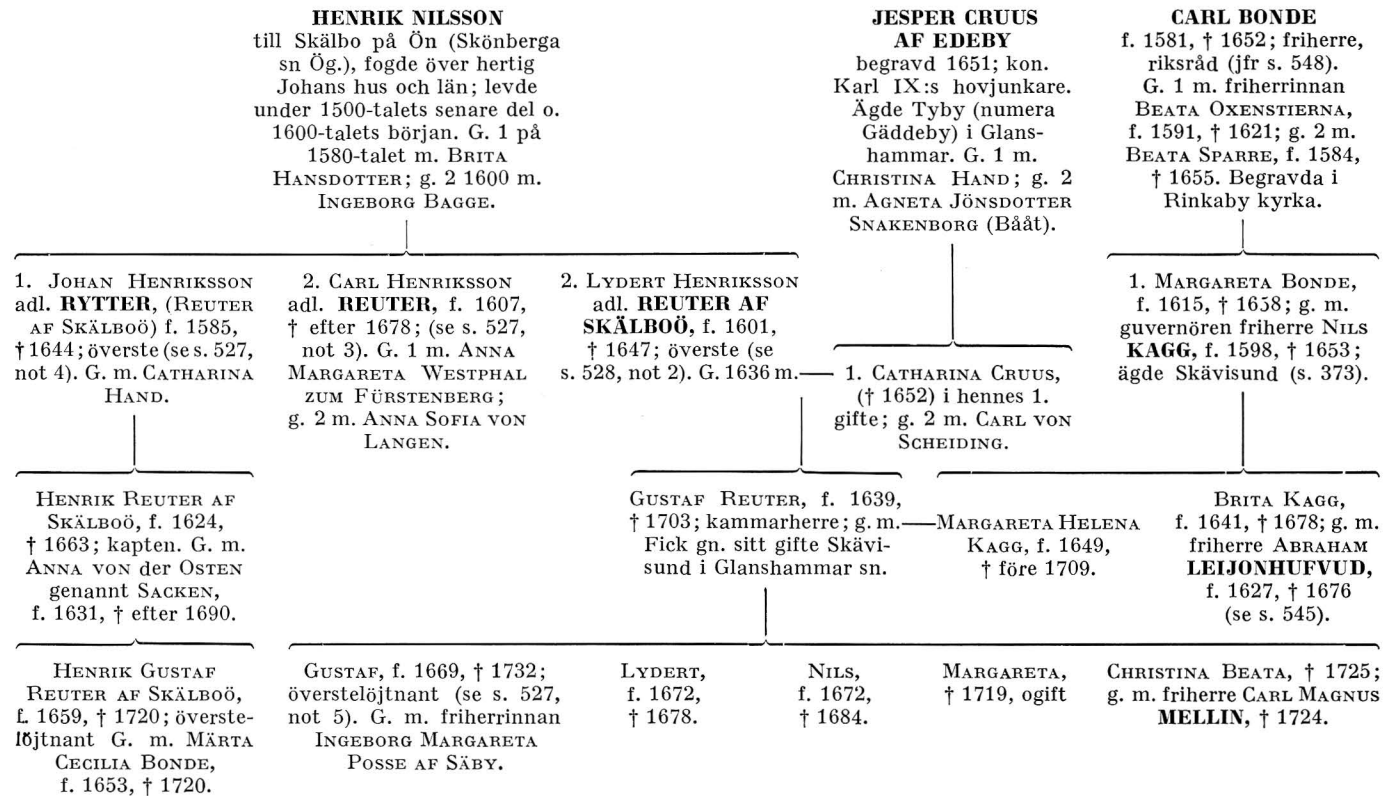
2. STEN, † ung. Begravd 1622 i Glanshammars ka.

1. MARGARETA, f. 1625 på Hjälmarsberg, † 1645; g. m. riksrådet, fältmarskalken och generalguvernören HENRIK HORN AF KANCKAS, friherre HORN AF MARIENBORG.

1. ABRAHAM, f. 1627 † 1676, friherre. Landshövding i Närke o. Värmland o. ståthållare på Örebro slott 1658. Ägde Hjälmarsberg samt Ekeberg. Begravd i Lillkyrka. G. m. BRITA KAGG, f. 1641, † 1678 (jfr s. 546).

ABRAHAM, f. 1663, † 1702, friherre. Överstelöjtnant vid Västmanlands regemente. Ägde Ekeberg i Lillkyrka, där han är begravd. G. 1 m. CHRISTINA HORN AF ÅMINNE, f. 1671, † 1714.

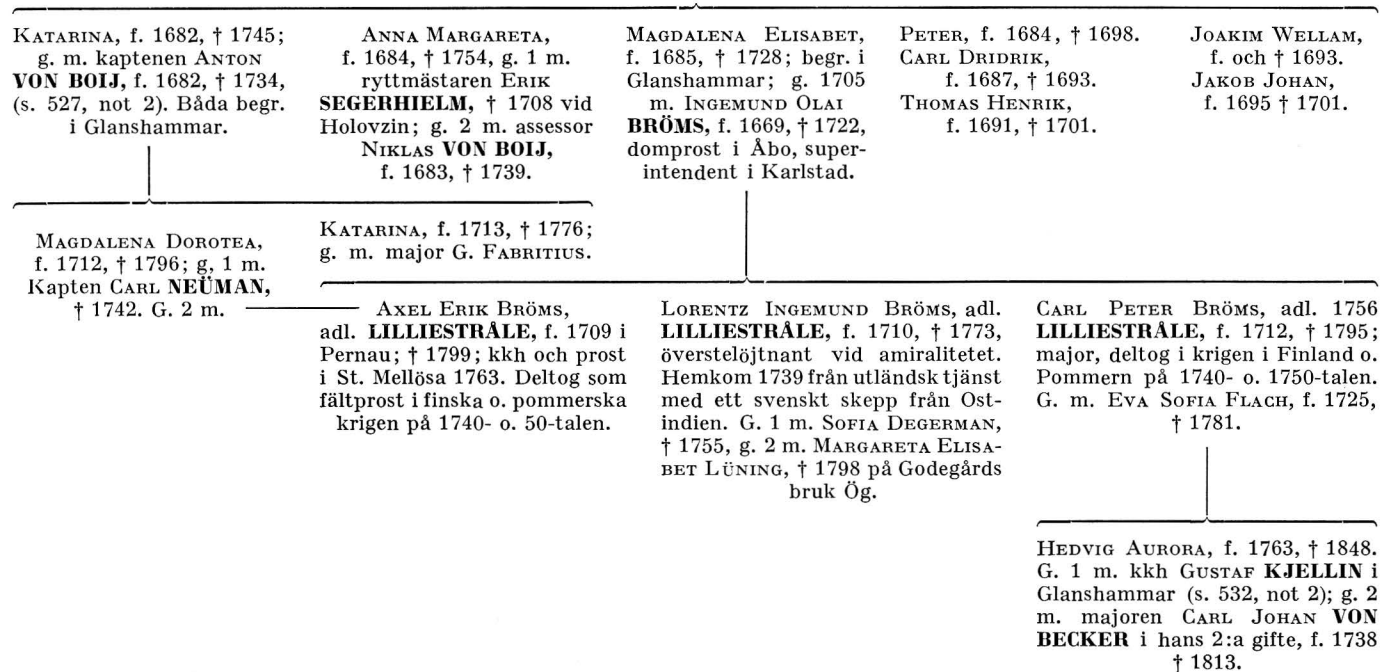
Släktsambandet mellan de i Glanshammars kyrkobeskrivning nämnda medlemmarna av ätterna REUTER, CRUUS AF EDEBY, BONDE och KAGG.

Samtliga i nedersta ledet nämnda personer äro begravda i Glanshammars ka.

**Släktsambandet mellan i beskrivningen av Glanshammars kyrka
nämnda medlemmar av släkterna WETZLER, VON BOIJ och BRÖMS-LILLIESTRÅLE.**

PETER WETZEL, nobil. **WETZLER**, överstelöjtnant, † 1709 under reträtten från Poltava,
begravd i Glanshammar, g. på 1680-talet m. **DOROTHEA CLERCK**, † 1709; ägde Gäddeby.

**Släktsambandet mellan de i Rinkaby kyrkobeskrivning
nämnda ägarna av Esplunda säteri och deras anhöriga**

CARL BONDE

f. 1581, friherre, ståthållare över Dalarna 1607—21, över Västmanland 1620—22, över Jönköpings län 1624—25, över Närke och Värmland 1628—34, riksråd 1633, 1637 guvernör i Generalbergsamtet (från 1649 Bergskollegium), landshövding i Järle, senare Nora län 1642—45, † 1652 på Ekeberg, begravnen i Rinkaby k:a. G. 1. (1613) m. BEATA OXENSTIERNA, † 1621; 2. (1624) m. BEATA SPARRE, f. 1584, † 1655 i hennes 2. gifte [g. 1. (1612) m. riksrådet ABRAHAM ERIKSSON LEIJONHUFVUD].

<p>1. MARGARETA, f. 1615, † 1658; g. 1634 m. NILS KAGG son(jfr s. 546).</p>	<p>1. FILIP, f. 1616, † ung (möjl. samma år).</p>	<p>1. GUSTAF, f. 1620, † 1667; friherre, riksskattmästare 1660, kansler för Dorpats akademi 1661, medlem av Karl XI:s förmyndarregering. G. 1. m. MARIA ELISABET ULFSPARRE AV BROXVIK, f. 1625, † 1646; g. 2. (1647) m. ANNA CHRISTINA NATT OCH DAG, f. 1630, † 1692.</p>	<p>1. BRIGITTA f. 1621, † ung.</p>
---	---	---	------------------------------------

1. CATHARINA MARGARETA, f. 1664, † 1704; g. 1585 m. CARL GUSTAF MÖRNER AF MORLANDA, (i hans 1. gifte) f. 1658, † 1721; greve, kgl råd, fältmarskalk; deltog i Karl XI:s och Karl XII:s krig med stor skicklighet; g. 2. 1705 m. CHRISTINA ANNA BIELKE, f. 1687, † 1742.

<p>1. ANNA CHRISTINA f. 1692, † 1701.</p>	<p>1. CARL (I) f. 1695, † 1696.</p>	<p>1. CARL (II) f. 1696, † 1698.</p>	<p>1. ADOLF, f. 1705, † 1766; greve, landshövding i 4 olika län efter varandra; g. 1734 m. AGNETA CHRISTINA RIBBING AV ZERNAVA, f. 1715, † 1776.</p>
---	-------------------------------------	--------------------------------------	--

1. CARL GABRIEL, f. 1737, † 1828; greve, kammarherre hos drottning Lovisa Ulrika 1759, hovmarskalk hos prinsessan Sofia Albertina 1774—81; g. 1772 m. LOVISA ULRIKA HORN AV RANTZIEN, f. 1751, † 1823.

ADOLF GÖRAN, f. 1773, † 1838; greve, statsråd, en av rikets herrar; g. m. CATHARINA ULRIKA HEJJKENSKJÖLD, f. 1780, † 1845.

CARL GÖRAN DETLEF, f. 1808, † 1878; greve, president i Kammarrätten; g. m. MÄRTA CHARLOTTA GABRIELLA LEIJONHUFVUD, f. 1826, † 1906.

KARL AXEL GÖRAN, f. 1868, † 1954; greve, landshövding i Hallands län; g. m. KRISTINA NATALIA DJURKLOU, f. 1870.

KARL STELLAN GABRIEL, f. 1896; greve, fil. kand. 1922, konstnär, författare till kyrkobeskrivningarna i Glanshammars härad; g. m. MARIA POLECHKO, f. 1905.

Fig. 491. Rinkaby kyrka från söder. Foto Axel Mörner, omkr. 1900.
Die Kirche von Rinkaby von S, um 1900. Rinkaby church from S. circa 1900.

RINKABY KYRKA

NÄRKE, ÖREBRO LÄN, GLANSHAMMARS HÄRAD,
STRÄNGNÄS STIFT, GLANSHAMMARS KONTRAKT

Beskrivningen utarbetad 1921 av STELLAN MÖRNER, reviderad och kompletterad 1936 och 1958 av BERTIL WALDÉN, avslutad av SIGURD CURMAN i februari 1961.

TRYCKTA KÄLLOR: SD, nr 1947, 4042. — STYFFE, s. 309. — JOHANSSON, s. 102. — TUNELD, s. 53. — HOFBERG i MEDD. X, s. 15. — HOFBERGS MINNEN, s. 152. — HAGSTRÖM, s. 319 f. — STRÄNGNÄS-STUD., II, s. 141, 157, 160. — SAXON, s. 476 f. — SVERIGE, s. 30. — LUNDBERG, I, s. 383. — STRÄNGNÄS STIFT, s. 237, 345, 500, 541, 542, 548, 608. — ÖREBRO LÄN, s. 472.

HANDSKR. KÄLLOR OCH AVB.-SAML.: RA: ÖIÅ:s skr. t. Kmt 15/6 1778 och 19/3 1806. — KB: HADORPH, s. 81; TILAS, s. 131, 405. — ATA: ADELIGA GRAFVAR; INV. 1830; BERGSTEDT, s. 30; HOFBERGS RESEB.; SNABBINV. 1919 av STELLAN MÖRNER; div. handl., ritn. o. foton. — BST: »Dessein till RingKarleby Kyrka» ca 1778 (2 bl.); »Dessein till ett Orgel-värk», plan och fasad, sign. Nyköping 29/12 1805 A. SUNDSTRÖM; »Ritning till Orgelværk för Ringkarleby Kyrka i Örebro Län 1806» av ÖIÅ (1 bl.); GUST. PETTERSSONS ritn. t. restaurering 1896 (3 bl., plan, längdsektion, orgelläktare med orgel-fasad); BROR ALMQUISTS ritn. t. orgel och läktare 1923 (2 bl.); ritn. till kyrkans elektrifiering, 1950 (4 bl.), div. handl., ritn. o. foton. — UUB: PALMSKIÖLD, s. 399, 553. — ÖLM: Div. handl., tidn.urklipp o. foton. — ESPLUNDA HERRGÅRDSARKIV: Kontrakt med murmästaren Sundström 1779 och orgelbyggaren Ewerhardt 1806 samt korrespondens mellan hovmarskalken C. G. Mörner och kyrkoherden J. Linderholm 1806 ang. läktare, orgel m. m.

KYRKANS ARKIVALIER (i ULA): ST.PROT. 1774—1796 (KI:1), 1797—1822 (KI:2); RÅK. 1773—1835 huvudbok (i KI:1), 1795—1833 special (LI); INV. 1733 (N), 1773 (i KI:1). — SDA: VIS.PROT. 1693, 1763, 1780, 1884. — Vissa äldre arkivalier förvaras i *Glanshammars kyrka*, bl. a. HERDMAN samt ST.PROT. från 1823, 1864; RÅK. från 1835; en portfölj ritningar till kyrkans ombyggnad 1780 samt tornbygget 1839 (fig. 508, 509, 512 o. 513 m. fl.).

Under namnformen *Rinkæby* nämnes socknen första gången i 1314 års påvebrev om sexårsgården (SD nr 1947). År 1346 (SD nr 4042) och vid flera andra tillfällen i äldre tid förekommer det nutida namnet (enligt SAHLGREN=»männens, kämparnas eller krigarnas gård»). Fr.o.m. 1600-talet möter man formen *Ringkarleby*,¹ som under 1700- och 1800-talen var det vedertagna sockennamnet (och alltså är post-adress). På 1920-talet återgick man officiellt till det ursprungliga namnet *Rinkaby*.

Att döma av uppgiften 1314 synes Rinkaby då ha varit självständigt pastorat. I varje fall sedan slutet av medeltiden har socknen såsom annexförsamling varit förenad med Glanshammar.

Socknens och kyrkans historia har varit nära förknippad med frälsegodsen Myrö och Esplunda. *Myrö*, som i slutet av medeltiden tillhörde Vårfruklostret i Örebro och på 1500-talet bl. a. medlemmar av ätterna Banér och Gyllenstierna, ägdes vid mitten av 1600-talet av riksskattmästaren SEVED BÅÅT,² vars efterkommande 1754 sålde godset till sedermera riksrådet greve Per Kalling.³ Det tillhör alltså släkten Kalling. — *Esplunda* byggdes till sätesgård 1616 av riksrådet Carl Bonde, ärvdes av sonen, riksskattmästaren Gustaf Bonde samt övergick genom dennes dotter Catharina Margaretas gifte 1685 med greve Carl Gustaf Mörner till dennes släkt, i vars ägo denna gård alltså befinner sig (jfr s. 548).

¹ En kuriös ortnamnstolkning presenteras av HERDMAN: »Antingen bör den kallas *Rinkalby* eller *Ringkarleby*. *Ringkall* är et gammalt ord och betyder thet samma som *Wålkall*, *Wåhlkase* eller *Kumel*; som itändes, då fienden war å färde. — — — Min enfaldiga mening är, thet thenna Sochn med störe rätt kallas och skrifwes *Ringkarleby* af ringkarlar. Man har här till ett tydligt Minnesmärke än i dag: ity Sochnemännen mäst alla af rödt, grönt och blått klåde hafwa ringar wid halsen och armarna på sina kläder; och har thet fordom och ej länge sedan varit så alment, att næppl. någon utan denne förmenten zirat sig en tröia eller rock förfärdigat.» — Den åsyftade sockendräkten torde ha varit en variant av den in i vår tid kvarlevande s. k. Fellingsbrodräkten, som med säkerhet bars i Götlanda och kanske även i andra socknar inom Glanshammars härad.

² SEVED BÅÅT, f. 1615, † 1669; friherre 1650; t. f. president i generalbergsamtet 1651; generalguvernör över drottning Kristinas domäner 1657; president i kommerskollegium 1660, riksskattmästare, president i kammarkollegium och en av Karl XI:s förmyndare 1668 samt kansler för Dorpats akademi. Ägde *Myrö* säteri i Rinkaby sn. — G. 1642 m. MAGDALENA STENBOCK, † 1686.

³ PER KALLING, f. 1700 (1698?), † 1795; frih. 1751, greve 1771; riksråd 1765, entledigad 1769, återinsatt i ämb. 1771 men avlägsnades ur rådet efter Gustav III:s statsvälvning 1772 och levde därefter på *Myrö*, som han gjorde till fideikommiss.

KYRKOÅRD

Kyrkan omgives av en med lövträd bevuxen kyrkogård (fig. 492), utvidgad åt S 1914. Den inhägnas av en gråstensmur i kallmur med ingångar i N, V och S. Den N ingången, uppförd 1839, har murade och spritputsade grindstolpar med plåthugar. En äldre ingång i S hade liknande stolpar, rivna 1914. Dessa hade å yttersidorna inmurade kalkstensplattor med Bonde-, resp. Oxenstiernavapnen huggna i relief. Vapenplattorna, H 70, B 36, som nu förvaras i biblioteksflygeln vid Esplunda gård, härröra från 1620-talet och voro på ovannämnda plats sekundära (jfr s. 611).

Efter kyrkans utvidgande omkring 1780 (jfr s. 567) vidtogos åtgärder för kyrkogårdens iordningställande. Kyrkogårdens utsträckning dessförinnan framgår av en lantmäterikarta från 1759 (fig. 493). »Den så länge omtalte och ofta före beslutne Kyrkogårdens Planering, skall owägerligen ske i denne Sömar, under Hr. Grefwens . . . Mörnens hemawarelse [jfr s. 571] och inseende, och skall man först aftaga de på Kyrkogården befintelige högder och föra dem på de holige ställen, samt sedermera uträkna huru mycket grus och sand till fullkomligt jämnande behöfwes» beslöts den 24/7 1785 av sockenstämman. Dessutom inköptes mark för att få N kyrkogårdsmuren i tillbörligt stånd och läge».

Före 1800-talet omgavs kyrkogården av timrade balkar med murade stigluckor. HERDMAN meddelar, att 1652 »blefwo kyrkiobalkarne förfärdigade af Ringkarlebyboerne öfwer alt; men rödfergen ther til skänkte H. Excell. Herr Gustaf Bonde [se s. 548]. Samma åhr förfärdigade Sochnemännen Norra Kyrkioporten men Herr Hr Sewed Bååt Herre til Myröö [s. 550, not 2], lät bygga wästra Kyrkioporten med alt tilbehör, murar, trä, jern, tiära etc...» TILAS noterade 1761: »Södra Stegluckan: ofwanföre Porten å yttre sidan stå äfwen Bonde och Oxenstierne-wapnen uthuggne» (jfr ovan). Dessa vapen äro, såsom nedan å s. 611 skall visas, med allra största sannolikhet desamma, som uppsattes på grindstolparna vid S kyrkogårdsporten, sedan

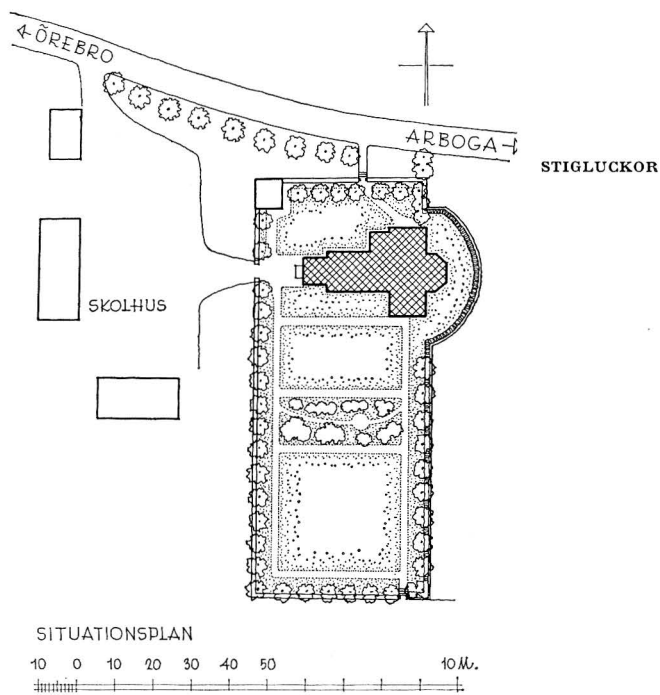

Fig. 492. Kyrkogårdsplan. 1 : 2 000. Uppm. av John Söderberg 1957.

Kirchhofgrundriss. Plan of churchyard.

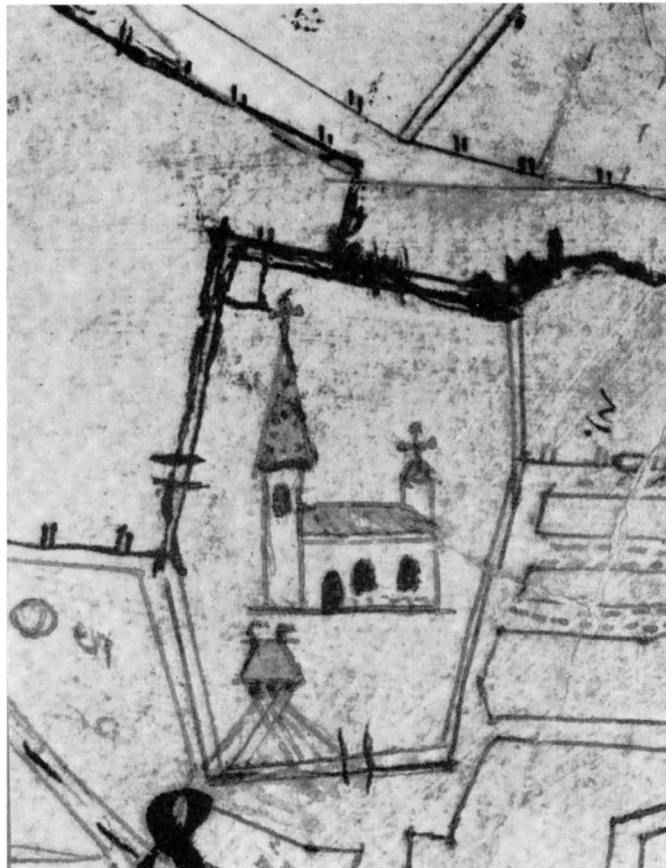

Fig. 493. Kyrkogården med kyrka, gravkor och klockstapel. Utsnitt ur karta över Rinkabys inägor 1759 i Örebro läns lantmäterikonator (Rinkaby sn 11).

Der Kirchhof mit Kirchengebäude,
Grabkapelle und hölzernem Glockenturm. Ausschnitt aus einer
Karte von 1759.

Churchyard and church, burial
chapel and bell tower. Section of a
map showing the Rinkaby inlands
in 1759.

stigluckorna rivits 1839 (jfr ovan). — Vid en visitation 1763 omtalas två »kringmurade» kyrkoportar.

Träbalkarna, som 1693 uppges vara bristfälliga, täcktes 1737 med nya bräder; 1793 borttogs hela det återstående bräddtaket. Redan 1774 hade emellertid beslutats, »at KyrkioBalkarne skulle i Sommar begynnas af Dalkarlar at läggas af Sten, som ny [är] framförd» och 1776 (ST.PROT.) beslöts, att till kyrkobalkarna använda den sten, som framförts till byggande av kyrkans förstoring åt öster (s. 567). Träbalkarna funnos, i varje fall delvis, kvar 1780, då de voro i dåligt skick, och (jfr ovan) ännu 1793. En stenmur omlades dock 1803, och nya murar, de nuvarande, uppfördes i S 1840 och i Ö 1841.

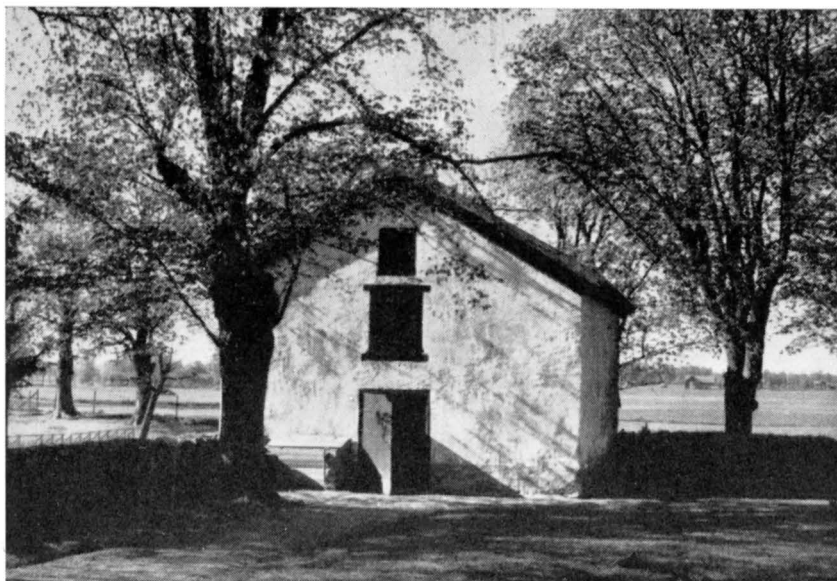

Fig. 494. Sockenmagasin, uppfört 1761. Foto B. Waldén 1957.
Gemeindespeicher von 1761. Parish repository, built 1761.

I samband med ett tornbygge 1839 (s. 572) revs kyrkans dåvarande klockstapel, KLOCKSTAPEL som såldes på offentlig auktion; den uppgavs då vara »gammal och mycket förfallen». Dess läge i kyrkogårdens SV hörn och dess ungefärliga utseende (vanlig klockbock för tre klockor) framgår av fig. 493. När den uppförts är ej känt. Reparationer och tjärstrykning av en klockstapel omtalas bl. a. 1652, 1725, 1746, 1792 (vid kungsringning efter Gustav III vågade man ej använda storklockan; ST.PROT.) och 1822; sistnämnda år uppges, att »stötterna dervid borde med ny förhydning och brädfodring förses».

I kyrkogårdens NV hörn ligger ett 1761 uppfört f. d. sockenmagasin (fig. 494), SOCKEN-MAGASIN en spritputsad gråstensbyggnad under tegeltäckt sadeltak. Såsom framgår av fig. 493 fanns redan 1759 en byggnad (samma?) på denna plats. Magasinets bottenvåning har 1961 apterats till bårhus.

Av äldre gravvårdar på kyrkogården kunna nämnas gravstenar över: — 1. Komministrarna Anders Idström, f. 1741, † 1810, komminister 1786—1810, och Carl Stenander, f. 1764, † 1820, komminister 1810—20. »Stenen restes af den förres Svägerska och den senares Maka» (Maria Kristina Blom, f. 1750). — 2. Komministern Lars Grandin, f. 1779, † 1847, komminister 1822—47 (vice pastor 1840).

GRAVVÅRDAR
PÅ KYRKO-
GÅRDEN

Den å kyrkogårdens SÖ del belägna, av greve Axel Mörner (s. 000) år 1916 anlagda Mörnerska familjegraven kringgärdas av ett lågt smitt järnstaket med grindar och fyra vitputsade hörnstolpar. Inom gravplatsen en mindre liggande häll med inhuggen inskrift: MÖRNER.

Fig. 495. Kyrkan från SÖ. Foto 1960.
Die Kirche von SO. Church from SE.

KYRKOBYGGNADEN

BYGGNADSBESKRIVNING

PLAN OCH MATERIAL

Såsom framgår av fig. 497—500 består kyrkan av torn i V, långhus, korsarmar i N och S, tresidigt avslutat kor samt i vinkeln mellan långhuset och N korsarmen värmekammare (företvarande sakristia). Under N och S korsarmarna finnas gravkällare för ätterna Kalling, resp. Mörner.

Torn och värmekammare äro helt byggda av kliven gråsten. I övrigt utgör kyrkans byggnadsmaterial en blandning av kalksten, något sandsten och kliven gråsten samt tegel (i valven och deras bärande väggpelare, i vissa senare murpartier, i gravkällrarna ävensom i alla omfattningar o. dyl.). Hela byggnaden har cementsockel från 1899.

Kyrkan är utvändigt spritputsad och avfärgad i rosaton (vit åren 1943—58) med slätputsade (dock ej å tornet), vita hörn och omfattningar. Från värmekammarens vind

Fig. 496. Kyrkan från NÖ. Foto 1960.
Die Kirche von NO. Church from NE.

kan iakttagas ett stycke äldre muryta med delvis avfallen puts. Av detta parti framgår, att långhusmuren lagts i jämna skift av väl huggen kalk- och sandsten. Skifthöjden varierar, helt tunna skift omväxla med avsevärt högre, vilka senare äro förhärskande; de i dessa förekommande stenarna ha i regel ett format av ca H 15, L 20. Denna mur har varit slätputsad samt avfärgad i ljusröd ton. — Långhuset har i N och S två smidda ankarslutar. — Å korets Ö vägg en inmurad sandstensplatta med inhuggen inskrift: UTI / KONUNG GUSTAV 3^s / NIONDE REGERINGS ÅR / FÖRNYADES DENNA KYRKA / 1780 (jfr s. 567 f.).

Invändigt (fig. 501—502) är kyrkan slätputsad och sedan 1952, då en enkel dekormålning (fig. 514) från 1900 avlägsnades, avfärgad i ljusgrå ton. Före 1900 voro väggar och valv vitmenade (fig. 510—511). Tornets övre våningar äro invändigt vitputsade.

Långhus och kor ha gemensamt, åt Ö tresidigt avvalmat sadeltak; korsarmarna i N, resp. S äro likaledes avvalmade med murade frontoner över gavelmurarna. Taken vila på profilerade, gråmålade remstycken av trä. Takstolen ovan långhusets valv är av anmärkningsvärt spenslig konstruktion (fig. 499, 505) och stammar möjligen från sen medeltid. Samtliga yttertak äro täckta med rödmålad — före 1899 svartmålad —

YTTERTAK

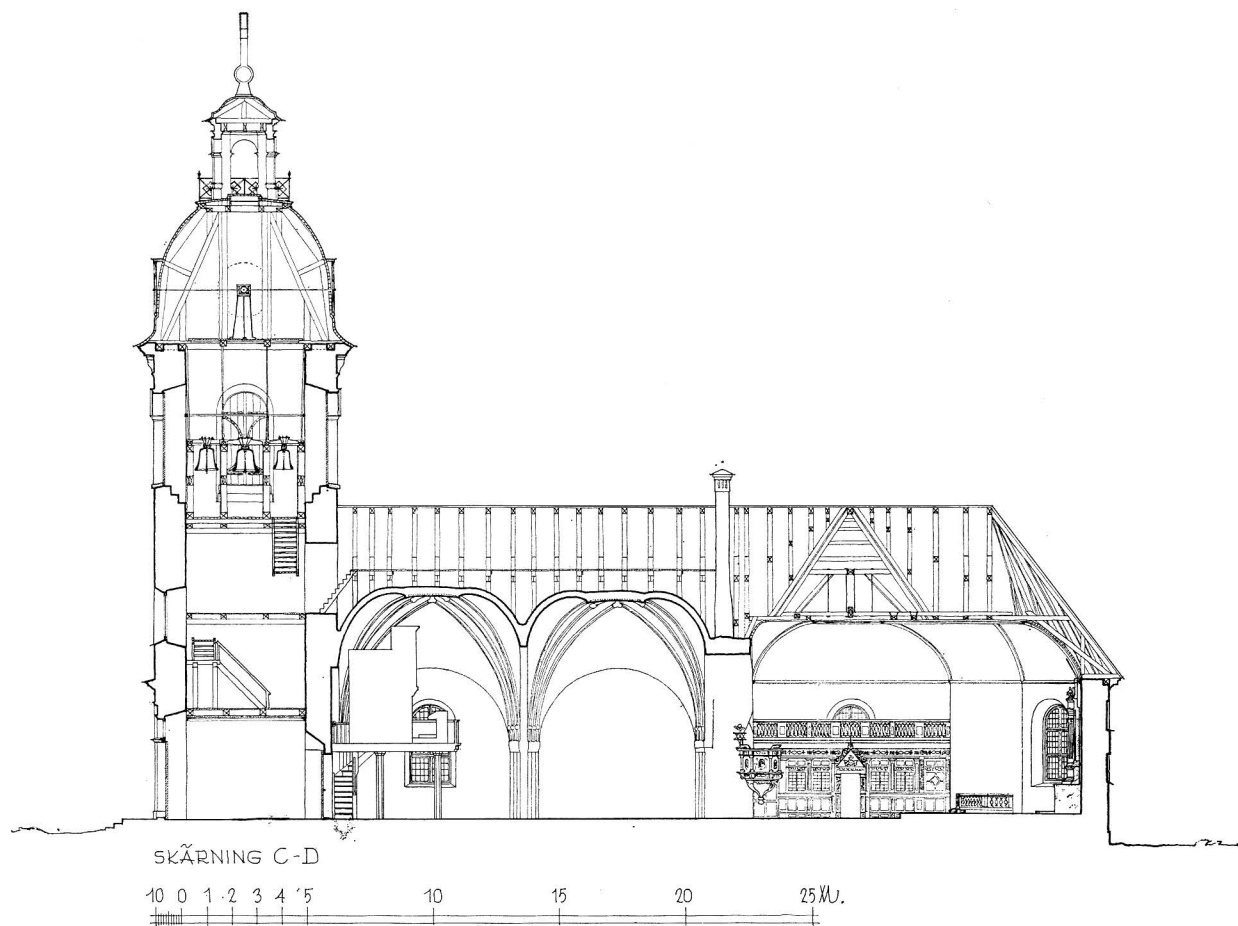

Fig. 497. Längdsektion mot N. 1 : 300. Uppm. av Thure W. Löfgren 1921, ändrad av John Söderberg 1957.
Längsschnitt nach N. Longitudinal section towards N.

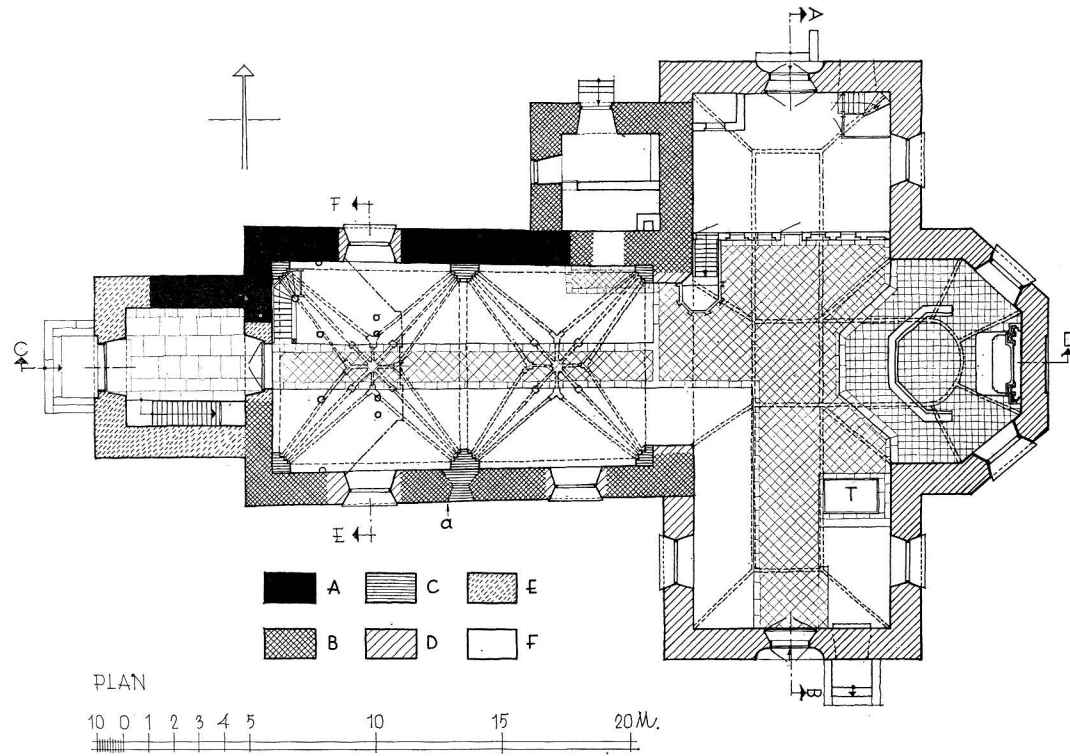

Fig. 498. Plan. 1 : 300. Uppm. av Henrickson Hansen 1921, ändrad av John Söderberg 1957.
Grundriss. Plan.

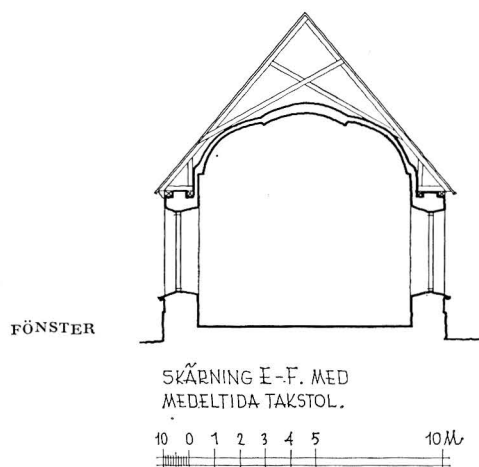

Fig. 499. Tvärsnitt. 1 : 300.
Uppm. av John Söderberg 1957.
Querschnitt. Cross section.

järnplåt, som lagts på långhuset 1899, på sakristian 1845, då även korsarmarnas frontoner plåttäcktes. Dessförinnan voro taken spåntäckta. Tornet uppbär en på konsolgesims vilande huv, klädd med kopparplåt (1958) och krönt av en likaledes med kopparplåt klädd lanternin, omgiven av en smidd järnbalustrad och uppbärande ett förgyllt kors. På huvens fyra sidor runda, svartmålade urtavlor. Tornhuvu är från 1839, uren från 1874.

Fönstren erhöilo sin nuvarande stora, rundbågiga form i samband med kyrkans tillbyggnad 1780 (s. 570). I korsarmarnas frontoner rundfönster från samma tid. Fönstren ha solbänkar av kalksten från 1782 (ST. PROT.). Nya karmar och bågar av trä med s. k. katedralglas insattes 1900. — Spår av ett igenmurat äldre fönster från tiden före valvslagningen kan iakttagas å V långhustravéns S innervägg invid väggpelaren (vid **a** fig. 498). Dess innersmygs V kant ligger ca 42 cm väster

om pelaren, dess underkant ca 2 m över nuvarande golv. Fönstrets plats bakom väggpelaren visar, att det hör till byggnadsperioden före valvslagningen (jfr s. 506).

Kyrkan har ingångar dels i V genom tornet, dels i N och S genom korsarmarna. Till värmekammaren leder en ingång från N, upptagen 1900; samtidigt igenmurades den förutvarande ingången till sakristian från N korsarmen. Sakristians ursprungliga ingång från långhuset förstördes, då varmluftsvärmeledningen utfördes (s. 559).

Korsarmarnas ytterdörrar från 1780 äro av numera mörkt brunbetsad furu med fiskbensformigt snedställda, utanpåliggande profilerade bräder. Övriga dörrar äro från 1900; tornets ytterdörr av betsad ek med järnbeslag, innerdörrar av furu, dels målade i ekfärg, dels betsade. — I det f. d. sockenmagasinet förvaras en med gråmålad järnplåt klädd dörr (H 240, B 120) från ingången till det torn, som revs 1839 (jfr s. 572).

Gravkällrarna under S resp. N korsarmen ha ingångar utifrån med dörrar av smidd järnplåt; till den Mörnerska graven (fig. 553) med ätterna Mörners och Horns vapen samt ANO 1781 och initialerna C. G. M. — L. V. H. (Carl Gabriel Mörner — Lovisa Ulrica Horn; se s. 548); till den Kallingska liknande dörrar, men enklare och utan vapen.

Golv i gångarna av kalkstensplattor, inlagda 1900, varvid koret höjdes ett steg och försågs med ett mot V utskjutande mittparti. Under bänkarna brädgolv. I vapenhuset äldre plansten. — 1735 lades nytt golv av tegel i kyrkan. Det 1780 omlagda golvet bestod först av tegel, som senare utbyttes mot plansten. I golvet lågo några gravstenar, av vilka numera återstå en hel och ett fragment (jfr s. 620 f.).

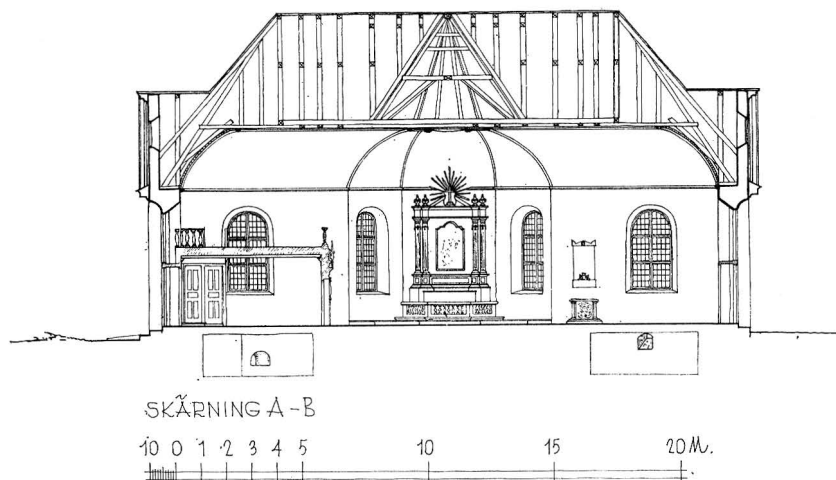

Fig. 500. Sektion mot Ö genom tvärskeppet. 1 : 300. Uppm. av Thure W. Löfgren 1921, ändrad av John Söderberg 1957.
Schnitt nach O durch das Querschiff. Section towards E through transept.

Tornets bottenvåning, som tjänar såsom vapenhus, har plant bräddtak. Långhuset täckes av två stjärnvalv (fig. 497, 515), vilande på fyrsprångiga väggpelare. Valvkapporna, enstens, äro slagna på stick ovän runda sköldbågar. Gördelbågen mellan träverna samt den 1780 upphuggna triumfbågen äro svagt spetsbågiga. Ribborna, vilkas nät framgår av fig. 498, ha dels tre-, dels femsidig sektion. De målades 1900 i tegelimitation, avlägsnad 1952.

VALV OCH
TAK

Kor och korsarmar (fig. 518) täckas av ett spegelvalv av gipsputsat trä, indelat med lagerbladsprydda ribbor av stuck; spegeln uppbäres av stora hålkälar, vilande på en profilerad slät stuckgesims vid murkrönet. Sakristian (nu värmekammare) hade intill 1780 ett lågt tegelvalv, som d. å. ersattes med ett plant gipstak (ST. PROT.).

SAKRISTIA

Sakristian inreddes år 1900 för kyrkans värmeledning med varmluftssystem, varvid betongtak inlades och varmluft- och returluftöppningar upptogs i muren mot långhuset. Detta system ersattes 1950 med elektrisk uppvärmning, varvid nämnda öppningar igenmurades. — 1780 beslöt man insätta en spisel i sakristian »til Kyrkoskrudens desto bättre conservation». Men året därefter beslöts (ST. PROT.) att i stället uppsätta en kakelugn.

UPPVÄRM-
NING

Ny sakristia inreddes år 1900 under en i N korsarmen uppförd läktare. Sakristian avskiljes från koret genom en skärmvägg av trä (fig. 329), i vars dekorativa utstyrelse ingå vissa mindre delar av predikstolens urspr. dekor, bl. a. från överstycket till trappuppgångens dörrparti (fig. 341).

Fig. 501. Interiör mot Ö. Foto 1958.
Kircheninneres gegen O. Interior towards E.

BYGGNADSHISTORIA

MEDELTIDS-
KYRKANS UT-
VECKLING

Den äldsta stenkyrkoanläggningen i Rinkaby torde — i analogi med grannkyrkorna Glanshammar och Lillkyrka — kunna föras tillbaka till 1100-talets senare hälft, en datering, som vinner visst stöd i förekomsten av en romansk dopfunt från denna tid (s. 592). Den uppvisade sannolikt den i nämnda kyrkor företrädda, för Närkes romanska kyrkobyggnadskonst karakteristiska typen med V-torn, långhus och smalare kor. Detta antagande bygger i främsta rummet på en av murmästaren O. Nygren upprättad

Fig. 502. Interiör mot V. Foto 1958.
Kircheninneres gegen W. Interior towards W.

förslagsritning (fig. 503), daterad 1775, till kyrkans utvidgning åt Ö (jfr s. 567). Å denna ritnings¹ plan äro långhusets och tornets murar markerade med svart färg, medan den projekterade tillbyggnadens murar markeras med rött. Tornet ligger förskjutet mot N å den V gaveln. Denna ritning, som även visar det då befintliga tornets utseende² i fasad, omarbetades inom ÖIÄ år 1778 med ett förslag till nytt större torn, förlagt mitt på V-gaveln (fig. 504).

¹ Ritningen är bilagd ÖIÄ:s skrivelse till K M:t 15/6 1778 (vol. 317) i RA.

² HERDMAN uppger »Tornmurens höjd till tiärtaket» vara 24 $\frac{3}{4}$ alnar.

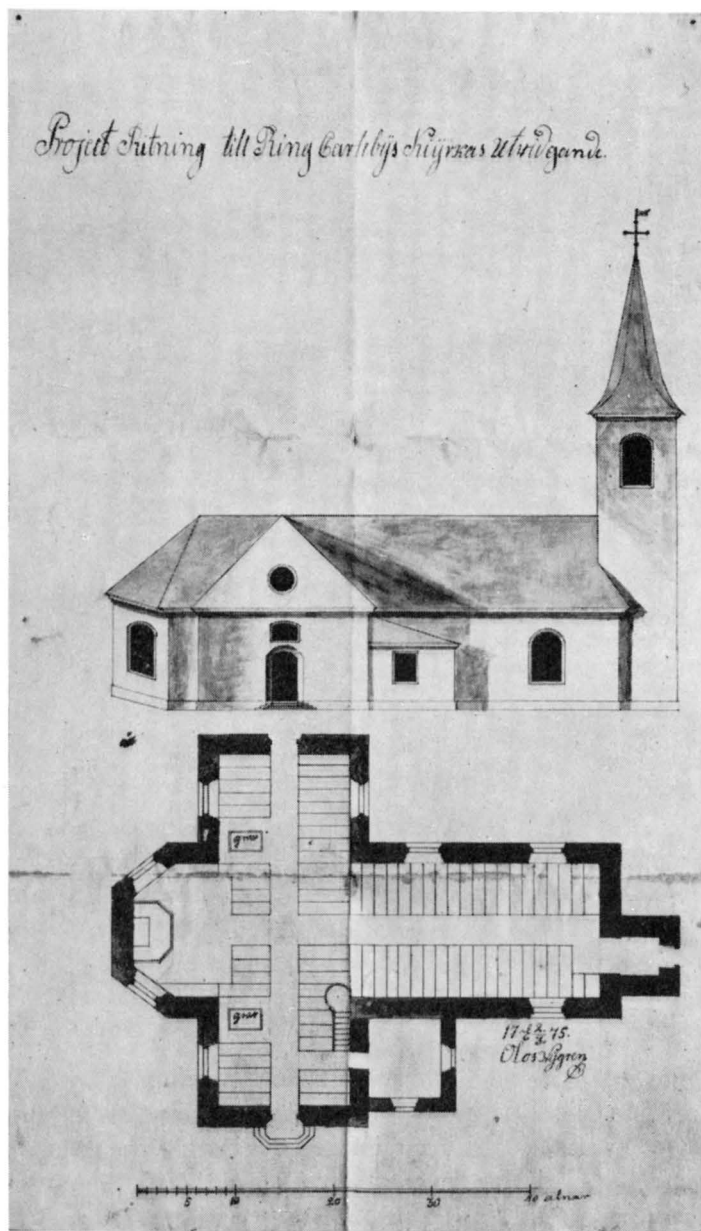

Fig. 503. Förslagsritning av byggmästaren O. Nygren 1775 till kyrkans utvidgande. RA. S. 561 och 569.

Entwurfszeichnung des Baumeisters O. Nygren von 1775 zur Erweiterung der Kirche. Project for widening of the church, by master builder O. Nygren 1775.

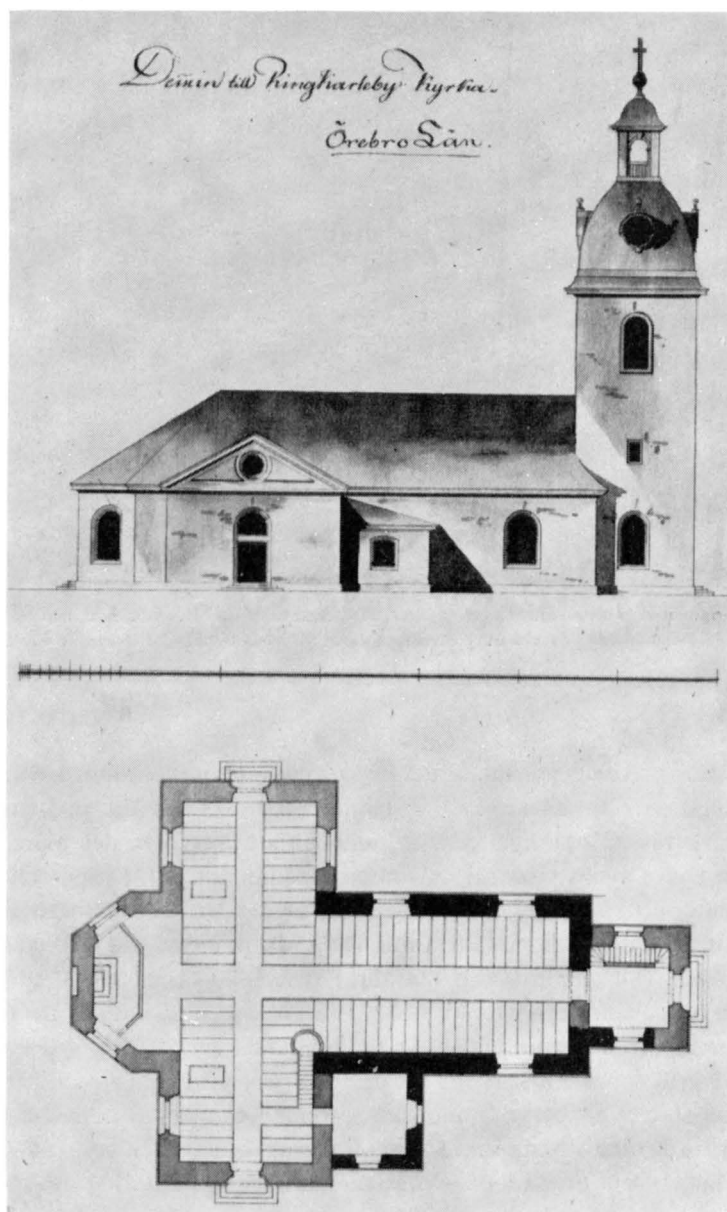

Fig. 504. Omarbetning av ritningen fig. 503, utförd av ÖIÄ 1778. — Bsr.
S. 564 och 569.

Überarbeitung des Entwurfs Abb. 503 Revision of project fig. 503, by The
durch das Büro des Oberintendenten Building Authority 1778.
1778.

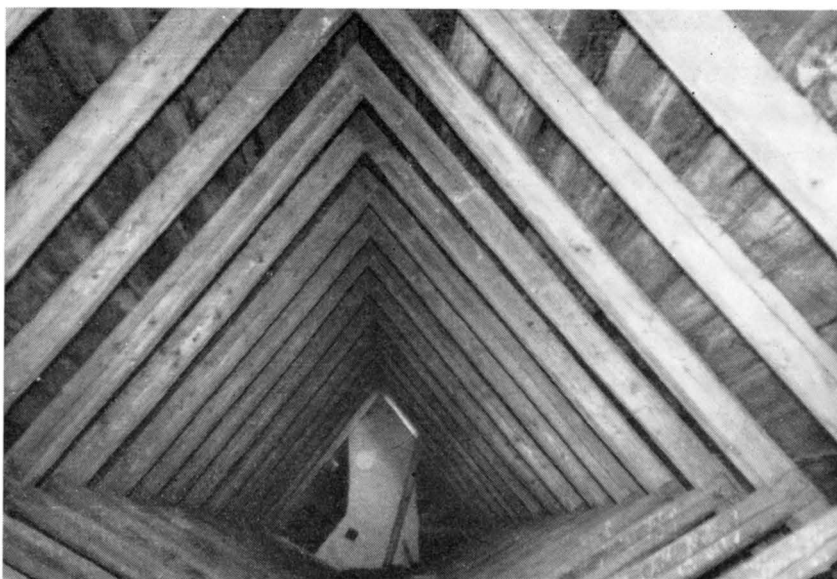

Fig. 505. Medeltida takstol över långhuset. Foto B. Waldén 1957.
Mittelalterlicher Dachstuhl über dem Langhaus. Mediaeval roof truss in nave.

Å den sistnämnda ritningens plan är den N tornväggen markerad med svart till samma längd från långhusets V-gavel som den gamla tornväggen å fig. 503, medan övriga tornväggar markeras såsom nya genom samma röda färg som det planerade nya Ö-partiets murar. Detta synes visa, att det nuvarande långhusets N vägg och den Ö delen av det nuvarande tornets N-vägg innehålla delar av den urspr. romanska kyrkans murverk. Det romanska tornet kvarstod ännu 1837, då det revs för att ersättas av det nuvarande (s. 572). Det gamla tornet omtalas i inv. 1830 såsom »ett högt Spets-Torn». Den å fig. 493 synliga spiran reparerades 1729, varvid den spånkläddes och tjärades. Den stammade sannolikt från sen medeltid. År 1837 befanns den »ålldrig och maskstungen».

De å fig. 504 med svart markerade murarna utvisa omfattningen av kyrkans storlek vid medeltidens slut. Den urspr. romanska kyrkan har med säkerhet varit betydligt mindre. Tornet torde med största sannolikhet ha legat mitt på den urspr. V-fasaden, varför det äldsta långhusets bredd kan rekonstrueras. I övrigt kan den medeltida utvecklingshistorien icke för närvarande med full säkerhet klargöras. Därtill fordras grävningundersökningar under det nuvarande långhusets golv samt rätt omfattande puts-avknackningar på långhusets murverk, åtgärder som icke gärna kunna utföras, förrän kyrkan nästa gång behöver undergå en större reparation. Dock kunna redan nu vissa uppgifter utvinnas. Ty vid särskild väderlek framträder på N långhusmurens insida en

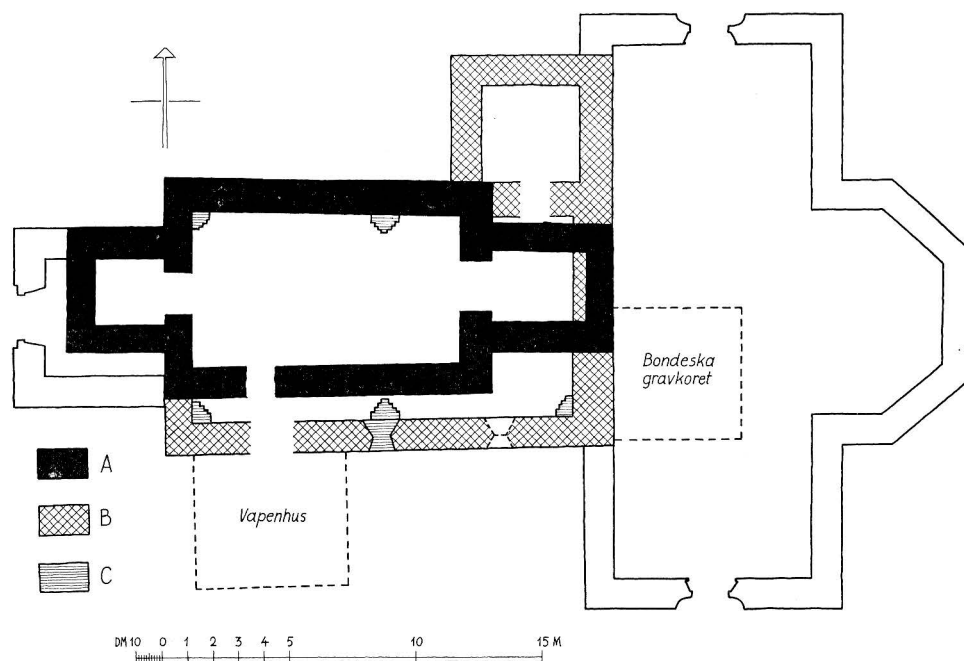

Fig. 506. Sammanfattningsplan av medeltidskyrkans utveckling, 1 : 300, av S. Curman 1961.

Die Entwicklung des Grundrisses im Mittelalter.

Summarized plan of the development of the mediaeval church.

tydlig skillnad mellan den V delen av denna mur fram till en linje ca 250 cm V om långhusets NÖ hörnpelare och resten av muren. Det sålunda avgränsade murpartiet sträcker sig från golvet upp till ca 4 meters höjd (se fig. 515) och omfattar med största sannolikhet hela det urspr. långhusets N-vägg. Med ledning av ovan meddelade fakta skall här framläggas en, som det vill synas, ganska sannolik arbetshypotes, åskådliggjord på fig. 506.

Den urspr. romanska kyrkans plan är på fig. 506 markerad helsvart. Kyrkan hade sannolikt ett smalare kor i Ö. Om detta hade absid eller rak avslutning mot Ö är ovisst. Denna urspr. kyrka har vid senare tidpunkt utvidgats åt S och Ö, varvid man gått tillväga på det under medeltiden gärna tillämpade sättet att så mycket som möjligt av de gamla murarna begagnades vid utbyggandet och att de nya murarna lades i sådan anslutning till den gamla byggnaden, att denna under tiden för de nya murarnas uppförande kunde användas till gudstjänst intill den stund, då rivning av vissa äldre delar måste ske. Kyrkan utbyggdes på detta sätt till en större rektangulär byggnad av den plantyp (salkyrkan), som började allmänt användas i Mellansverige från 1200-talets slut. I samband med detta utvidgningsarbete har sannolikt en sakristia byggts i NÖ.

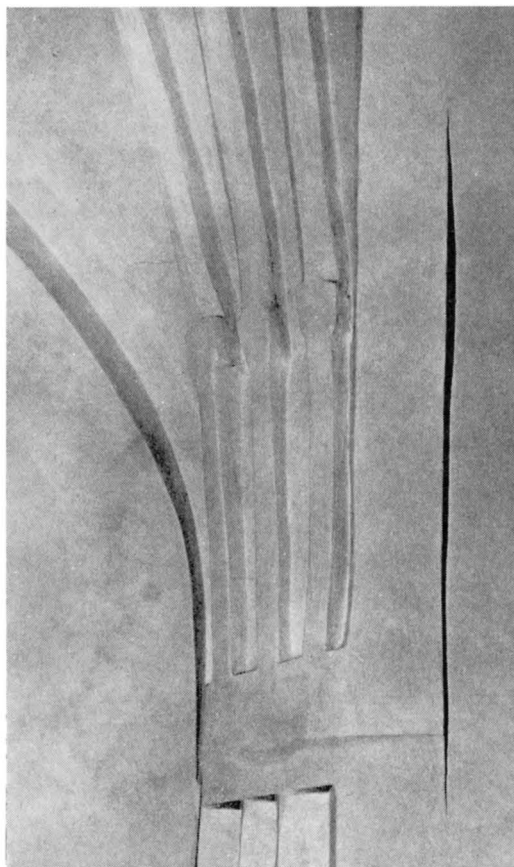

Fig. 507. Valvanfang i långhusets NÖ hörn. Den svarta skuggan t. h. markerar gränsen mellan valvets Ö murbåge och medeltidskyrkans östmur, 1780 genombruten mot det nya tvärskeppet.

Foto 1961.

Gewölbeansatz in der NO Ecke des Langhauses. Der schwarze Schatten rechts markiert die Grenze zwischen dem Ö Mauerbogen des Gewölbes und der Ö Mauer der Kirche im Mittelalter, die 1780 zum neuen Querschiff hin geöffnet wurde.

Spring of vaulting in NE corner of nave. The black shadow to the r. marks the borderline between the arch of the E vaulting and the E wall of the mediaeval church.

N långhusmuren har samtidigt påbyggt. Materialet i de nya murarna är blandad kalk- och sandsten samt kluven gråsten (jfr s. 554). Den utvidgade kyrkan hade sannolikt en ingång å S-fasadens västligaste del samt Ö därom två högt sittande, tämligen smala, ca 2 meter höga fönster, av vilka det ena ännu är synligt (jfr ovan); det andra hade sannolikt den plats, som nu upptages av det östliga av långhusets nuvarande stora fönster.

Det sålunda uppkomna rektangulära kyrkorummet har först senare övertäckts med nuvarande stjärnvalv av tegel, för vilkas uppbärande fyrsprångiga tegelmurpelare uppförts i långhusets fyra hörn samt mitt på långväggarna. Mellan dessa äro slagna sköldbågar, vilkas hjässor sticka något ovanför långhusmurarnas överkant. Vid valvslagningen blev ett av de äldre fönstren på S långväggen förbyggt (jfr ovan). Valvribborna äro en halvsten breda med avfasade hörn. De torde kunna dateras till 1400-talets senare del. När den stora utvidgningen blev utförd, är icke möjligt att med visshet avgöra; det har möjligen skett redan under 1200-talets senare del i likhet med Glanshammars kyrka (s. 406) eller under 1300-talets förra hälft. Huru kyrkorummet då övertäcktes, kan icke nu avgöras. Det är nämligen mycket sannolikt, att takstolarna och den här ovan nämnda spetsiga tornspiran (fig. 503) utfördes i samband med valvslagningen i kyrkan.

Vid medeltidens slut var alltså Rinkaby kyrka en stor rektangulär kyrkobyggnad av vanlig mellansvensk typ, dock med ett tämligen litet, osymmetriskt placerat västtorn, sakristia i NÖ samt i SV ett vapenhus av obekant ålder och utseende. Det sistnämnda ägde bestånd till 1780, då det revs och den gamla S-ingången igenmurades. »Vapenhusets

hwalfs uprättande» (reparation?) bekostades 1652 genom medel, som testamenterast av Carl Bonde (s. 548). Det spånades sista gången 1752—53.

Under 1600- och 1700-talen synes kyrkan — i likhet med många närkeskyrkor — ha varit slåtputsad och rödfärgad. Spår av rödfärgad puts äro synliga från gamla sakristians vind (s. 555).

Till denna kyrka byggde ägaren av Esplunda säteri (s. 550) riksrådet Carl Bonde sannolikt under 1620-talet (jfr gravtumbans datering s. 610) ett gravkor av obekant utseende. Av dess tornliknande överbyggnad synes den översta delen sticka upp bakom kyrkan å bilden på en karta från 1759 (fig. 493). Om detta gravkor lämnar TILAS följande intressanta uppgifter: »Bondeska grafchoret, som är byggt för östra ändan af Kyrckian, doch in vid södra hörnet och dit ingången är på södra sidan om altaret, är täckt med et nog oskapligt Torn af Träd, och Spånslagit. På golfwet står en Tombeau af brun marmor . . . Med hvad ståt denna Begrafningen i sin gammaldags tid skiedt, ses deraf, at HufvudBaneret står ännu mitt i ingången till Choret planteradt. Mitt öfwer Tombeauen och längs efter hänger likfanan med Bondeska wapnet uppå målat, samt inscription. Och på begge sidor om Tombeauen hänga alle anornes wapenfanor, som äro snedt och så planterade at sielfwe fanorna luta och wända sig till sammans öfwer Tombeauen. Uti sielfwa Tombeauen står Carl Bondes likkista, men de andres af samma ätt, stå nedre i grafhwalfwet.» — Med »Tombeauen» avses den nedan s. 607 f. behandlade gravtumban. Gravkoret nedrevs, då den nedan beskrivna tillbyggnaden av kyrkan utfördes (jfr s. 570).

BONDESKA
GRAVKORET

Under gravkoret hade utförts ett gravvalv för kistornas förvaring. Detta gravvalv finns ännu kvar under golvet i 1780 års tillbyggnad. Det har en ingång från Esplunda nya gravvalv, byggt 1779—80 söder om det gamla Bondeska gravvalvet, vilket nu är till taket fyllt av kistor.

Under senare delen av 1700-talet uppstod fråga om kyrkans utvidgande. Den drivande kraften vid dennas lösande var hovmarskalken greve Carl Gabriel Mörner på Esplunda (s. 548). Bevarade ST.PROT. från 1774—96 giva en god bild av frågans omständliga behandling och visa samtidigt på ett mycket övertygande sätt, hurusom hovmarskalken Mörner åtnjöt församlingens obegränsade förtroende. Utan hans närvaro eller skriftliga yttrande ville sockenstämman icke fatta något som helst beslut rörande byggnadsföretaget och dess detaljer utan uppsköt sitt ställningstagande. Kyrkobygget stöddes även av den andre storgodsägaren i socknen greve Per Kalling på Myrö (s. 550, not 3), som gärna tävlade med sin granne i intresse och ekonomisk generositet.

1779—1780
ÅRS TILL-
BYGGNAD

Den första bevarade skriftliga uppgiften återfinnes i ST.PROT. den 23/10 1774: »Öfwerens kom Församl. at 16 lass sten skulle å nyo af hwart Helt Hemman framkiöras i winter, til den omtalte Kyrkans utwidgande» och samtidigt lovade greve Mörner, »at effter sin Sal: Herr Fadens ritning skänka en Ny Altare Tafla» (jfr s. 578). Detta löfte upprepas i en skrivelse den 5/11 1775 till sockenstämman, i vilken Mörner söker driva på byggnadsfrågans lösande: »Skulle församlingens invånare finna sig wid at ingå i flere anstalter

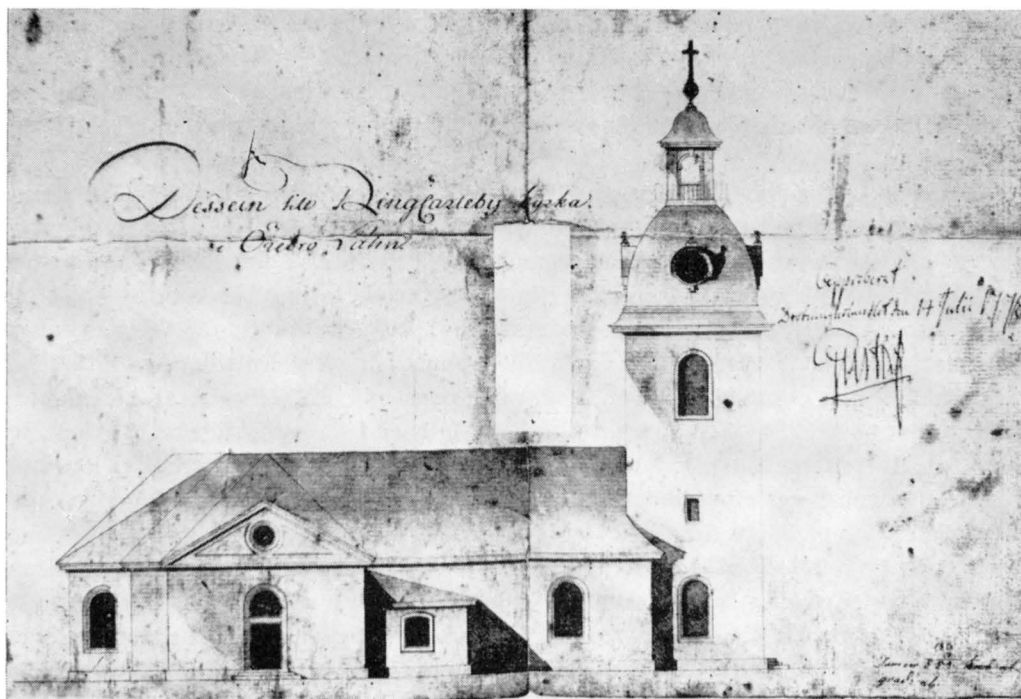

Fig. 508. Ritning till kyrkans utvidgande, N fasaden, med approbation av Gustav III den 14 juli 1778 (i Kyrkoarkivet).

Plan zur Erweiterung der Kirche, Aufriss von N mit der Genehmigung König Gustafs III., den 14. Juli 1778. Drawing for widening of the church, N facade, with King Gustav III's signature of approval 14th July 1778.

till den förestående kyrkobyggnaden, så är både min fru Moder och iag ganska nögde dermed, emedan vår högsta åstundan är, att med första som skie kan, få se Kyrkan reparerad och i stånd sat, och om sådant skier till vårt fullkomliga nöije, så utfästa wi oss, at till Kyrkan gifwa en wacker och prydelig Altare Tafla» (ST.PROT.).

Det gick dock långsamt framåt med byggets realiserande. Först den 8/5 1777 (sr.-PROT.) »upwistes af Hans Excellence Riiks Rådet m:m: Gref Kalling en af Muhrmästaren Ol: Nygren¹ d. 2. Martij 1775 författad ritning [fig. 503] til Kyrkans utvidgande, samt förslag huru mycket Materialer til denne Bygnad skulle åtgå, och kommo Samtel^e

¹ OLOF NYGREN var enligt ett 1777 upprättat yrkesregister en av de då tio murmästarna i Örebro; han förekommer ännu i 1790 års mantalslängd. Att en dåtida murmästare samtidigt var »arkitekt» och byggmästare, framgår bl. a. av att Örebro murmästareämbetes namn på 1830-talet ändrades till Örebro mur- och byggmästareämbete. Ännu inemot 1870-talet kallade sig dock byggmästarna vanligen murmästare.

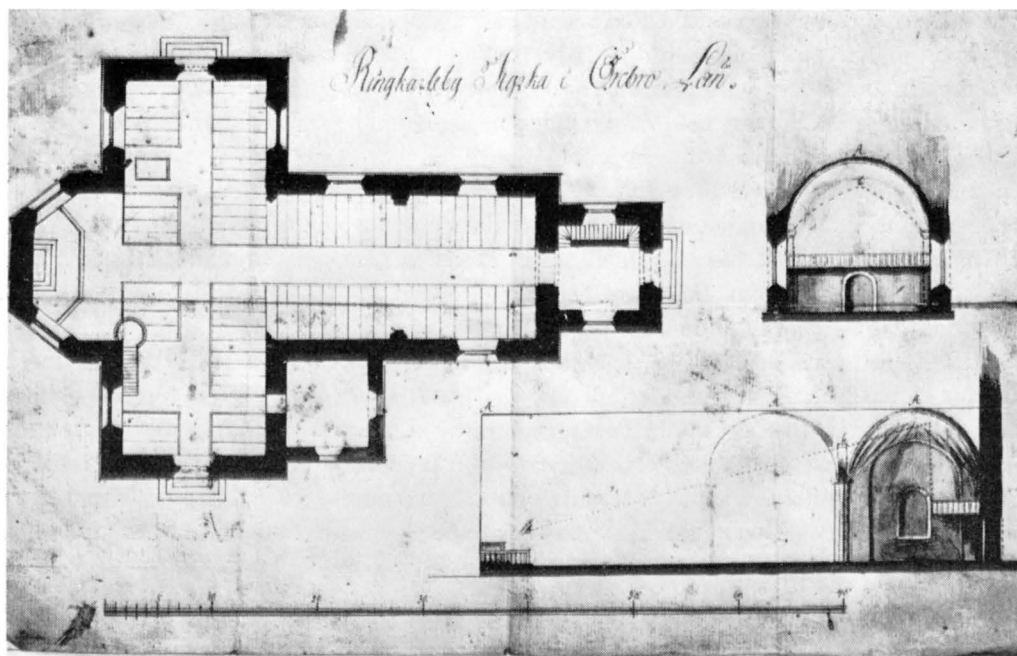

Fig. 509. Planritning (1783), utvisande ändrad plats för predikstolen (i Kyrkoarkivet). S. 582.
 Grundriss von 1783 mit eingetragener Verlegung der Kanzel. Plan (1783) showing altered position for pulpit.

Församlingens ledamöter öfwerens, at Kyrkio Bygnaden skulle med första, som skie kunde effter den nu upwiste Ritning företagas, så wida denne ritning want Hans Kongl. Maj^{tt}s, Wår Allernådigste Konungs approbation.» Samtidigt utlovade grevarna Mörner och Kalling vardera 2 000 daler kopparmynt till bygget. Resten skulle tagas ur kyrkans medel, och socknemännen skulle framskaffa sten och andra materialer ävensom göra dagsverken. Säterierna skulle slå valven över sina respektive gravar under tillbyggnaden.

Den av församlingen godkända ritningen (fig. 503) visar en tillbyggnad Ö om den medeltida kyrkan med ett stort tvärskepp, som i Ö har ett utbyggt femkantigt kor. I väster kvarstår det medeltida tornet med sin höga spira. Ritningen insändes genom landshövdingen i Örebro till ÖIÄ för vederbörlig prövning. I skrivelse till K. M:t den 15/6 1778 (RA) förklarar överintendenten Adelerantz, att han låtit göra en ny »Dessein» (fig. 504) till utwidgning ävensom till ett nytt torn »i fall församlingen skulle finna sig hugad att wid kyrkans utwidgande eller framdeles i stället för det nuwarande odugliga och wanprydliga tornet, företaga en vacker Tornbyggnad». Detta förslag fastställdes av Gustav III på Drottningholm den 14/7 1778 (fig. 508). Det skilde sig från Nygrens förslag enbart i fråga om V-tornet.

Sedan ritningen »approberats», började arbetet på allvar. »Den 14 September (will Gud), begynnes med Byggnaden; men den 21 och 22 upphålles dermed» (ST.PROT. 30/8 1778). Med murmästaren Nygren slöts avtal om grundens utförande för 550 daler kopparmynt. »Grunden lägges nu i Höst och Winter: men nästa Sommar och påföljande Winter framskaffas alla Materialer, så, at Byggnaden med alfware kan företagas och fullbordas Sommaren 1780.» — I ett brev från sin egendom Björksund (Sö) den 9/10 1778 lämnar greve Mörner sockenmännen utförliga anvisningar om alla slags materialiers anskaffande och många andra goda råd. Sedan detta upplästs vid sockenstämman den 8/11 1778, »beklagade Församlingens Inwånare at Herr Grefwen. . . . . icke kunde deras öfverläggningar biwista, at de af dess mogna råd sig begangna måtte».

Vid sockenstämma den 19/9 1779 meddelades, att en besiktning av den av murmästaren Nygren lagda grunden utvisat, att denna var felaktigt utförd, varför Nygren skildes från arbetet. Nytt kontrakt upprättades med murmästaren Anders Sundström, som skulle lägga ny grund och utföra hela arbetet, »Grafwen [= Bondeska gravkoret] och Gafwelmuren samt Wapnhuset skall nedtagas» och dess stenmaterial beräknas räcka till ca hälften av nybygget. Den gamla kyrkan skulle putsas utvändigt och vitlimmas invändigt samtidigt med nybygget.

Fig. 510. Interiör mot Ö med 1780-talets fasta inredning. Foto Axel Mörner 1899.
Kircheninneres nach O mit der Ausstattung der 1780er Jahre, Photo von 1899. Interior towards E, with fixtures of the 1780s. Photo 1899.

Under de nya korsarmarnas golv byggdes gravvalv¹ för ägarna av Esplunda (under södra) och Myrö (under norra). Tunnvalv av tegel, murar av gråsten, golven belagda med kalkstensplattor (jfr s. 558).

Vid sockenstämman den 4/5 1780 var greve Mörner närvarande och utövade sitt gagneliga inflytande på det fortsatta byggnadsarbetets organisation och bedrivande. Nu ordnas med virke till takresning, varvid greve Mörner skänkte 4 st. 19 alnar långa stockar; greve Kalling utlovar 2 st. likadana. Golvet skulle beläggas med tegel, som senare, då medel därtill finnes, skulle utbytas mot kalksten (jfr s. 558). Fönsterkarmar och annat snickeriarbete utackorderas till snickarmästaren Martin Forssell. Anbud på glas infordras. Beslag och gångjärn skulle utföras av gårdssmeden mästare Korsberg vid Esplunda.

¹ Myrögraven besiktigades i okt. 1951 av landsantikvariern och befanns därvid innehålla 17 kistor, de äldsta från slutet av 1700-talet, de flesta från 1800-talet och början av 1900-talet. De voro då i allmänhet tämligen väl bevarade. Reparation utförd 1952.

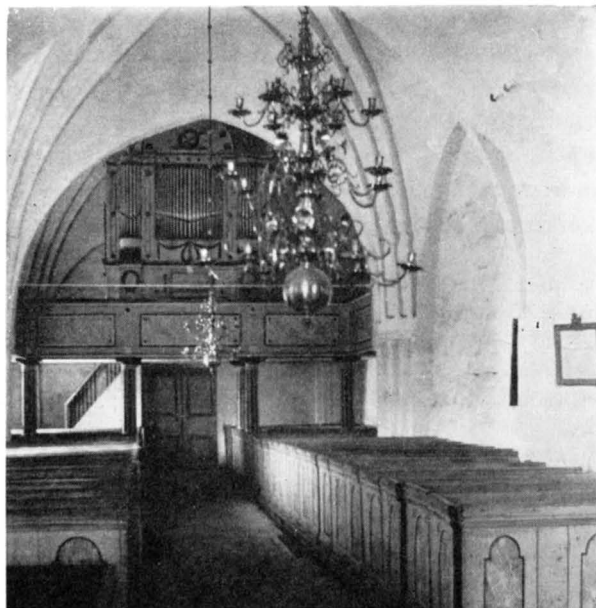

Fig. 511. Interiör mot V med 1780-talets bänkar och orgelläktare från 1807. Foto Axel Mörner 1899.

Kircheninneres nach W mit dem Gestühl aus den 1780er Jahren und der Orgelempore von 1807.

Interior towards W with pews of the 1780s and organ gallery 1807.

Kyrkans taklag utfördes icke helt enligt den stadfästa ritningen utan följde de å fig. 509 synliga, senare inritade konturerna, så att långhusnocken förlängdes mot Ö och korsarmarnas taknockar uppfördes till samma höjd. Takytorna täcktes med spån, som strökos med vitriol och rödfärg enligt greve Mörners anvisning;¹ men rännदारar och nockskydd utfördes av järnplåt, som ströks med tjära och kimrök.

Äntligen hölls den 2/9 1781 besiktning av kyrkobyggnaden av länets landshövding Evert Franc², som fann att byggnaden »war wäl och försvarligen fullkomnad, så at dervid intet med skäl kunde erinras». Dock påminte han att »Stenen, som enligt Kongl. Majj^{ts} förordnande bör utwisa på hwad år och under hwilken Konungs regering Kyrkan är ombygd el^f utwidgad upsättes i blindfönstret å Östra sidan, tils Tornet blir å nyo byggt» (jfr s. 555).

1839 ÅRS
TORNBYGGE

Avsikten hade varit att i samband med 1779—80 års tillbyggnad bygga om tornet och förse det med en »måttlig» huv enligt 1778 års »dessein» (fig. 508). Det gamla tornet fick dock tills vidare kvarstå. Att man ansåg detta vara otjänligt framgår av ett brev 1806 från kyrkoherden J. Linderholm till greve C. G. Mörner på Esplunda (s. 548), där det bl. a. säges, att tornet är »för litet att där kunna placera några kläckor». Men först 1837—39 ersattes det gamla tornet av det nuvarande, efter ritningar (fig. 512) av hovkonduktören Per Lundmark³ uppförda tornet. Detta följer i stort sett 1778 års ritningsförslag.

RESTAURE-
RINGAR

1781 års interiör (fig. 510—511) förändrades avsevärt genom en 1899—1900 verkställd inre restaurering, renovering av de 1779—80 i koret och korsarmarna anbragta, gipsputsade trävalven, anskaffande av nya fönster och dörrar, dekorerings av långhusets valv (tegelimitation å ribborna) och samtliga innerväggar (kvadermålning, jfr fig. 514), nytt goly, borttagande av den gamla läktaren i V med dess orgel samt uppförande av en ny läktare i N korsarmen, under vilken en sakristia inreddes med ett i NV hörnet

¹ Uppllysningar om spånbehandlingen lämnas i flere st. prot. Sålunda beslutas 13/10 1794: »Sedan Spånningen blifwit verkställd, skull hela Taket öfwerstrykas med rödfärg af den i senare åren påfundne blandningen, hwartill 2^{ne} T^r rödfärg och 8^{fl} Victriol skulle köpas. Herr Hofmarsk. Grefwen Mörner tillstyrkte, att till Spånens hårdande, lägga den några dagar i Victriols wattn, och sedan koka den i Victriol 1 par Timar, samt dereffter torka, då han både skall bewaras från röta, och äfwen blifwa hård emot all slags antändning af eld.»

Annorlunda låter det i st. prot. 25/5 1796: »Socknemännen yrkade att Kyrko Taket framdeles måtte blifwa med Tjära öfwerstrukt, emedan ärfarinheten nogsamt öfwertygat — — — att igenom den hittills nyttjade rödfärgningen Takets bestånd i framtiden omöjligen kunde winnas. — — — men trodde dock att det skulle blifwa långt kostsamare, att utan Tjarning oftare nödgas förse Taket med ny Spån, som och blefwe alt dyrare.» — De följande årens räk. visa, att man övergått till spåntakens strykning med tjära.

² Evert Franc, f. 1729, † 1800; överste, landshövding i Örebro län 1780—96.

³ Per Lundmark, † 1850, stadsarkitekt i Norrköping och Örebro. Goda prov på hans för Karl-Johanstiden typiska arkitektur äro »Fenix» (Drottninggatan 2) i Örebro samt herrgårdarna Sälven (Hidinge sn) och Medinge (Näsby sn). Även verksam vid tornbyggen i Lillkyrka, Stora Mellösa, Norrbyås m. fl. kyrkor.

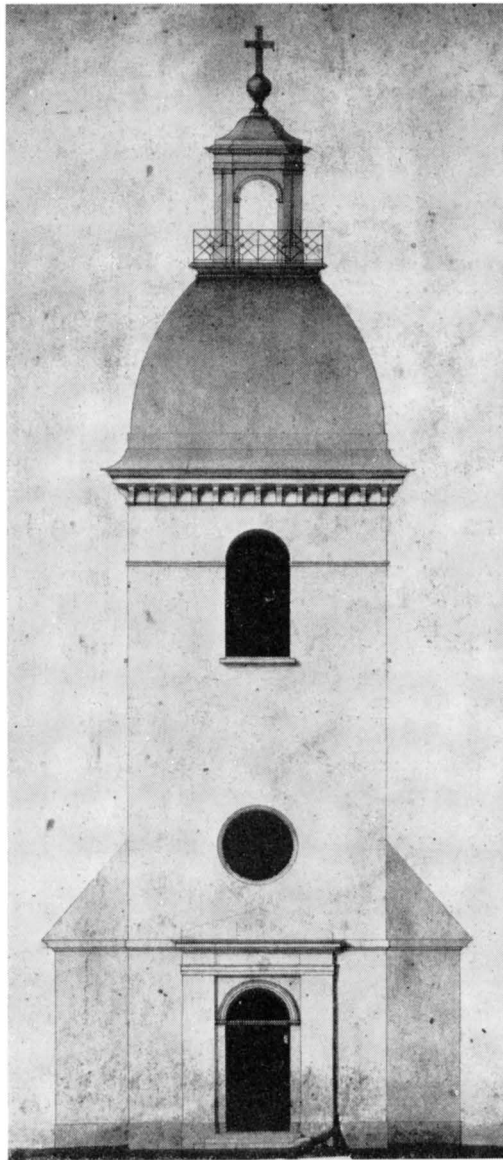

Fig. 512. Ritning till nytt torn av hovkonduktören
Per Lundmark, uppfört 1837—39 (i kyrkoarkivet).
Entwurf für einen neuen Turm von Hofkondukteur
Per Lundmark, ausgeführt 1837—39.

Design for new tower by
Per Lundmark, built 1837
—39.

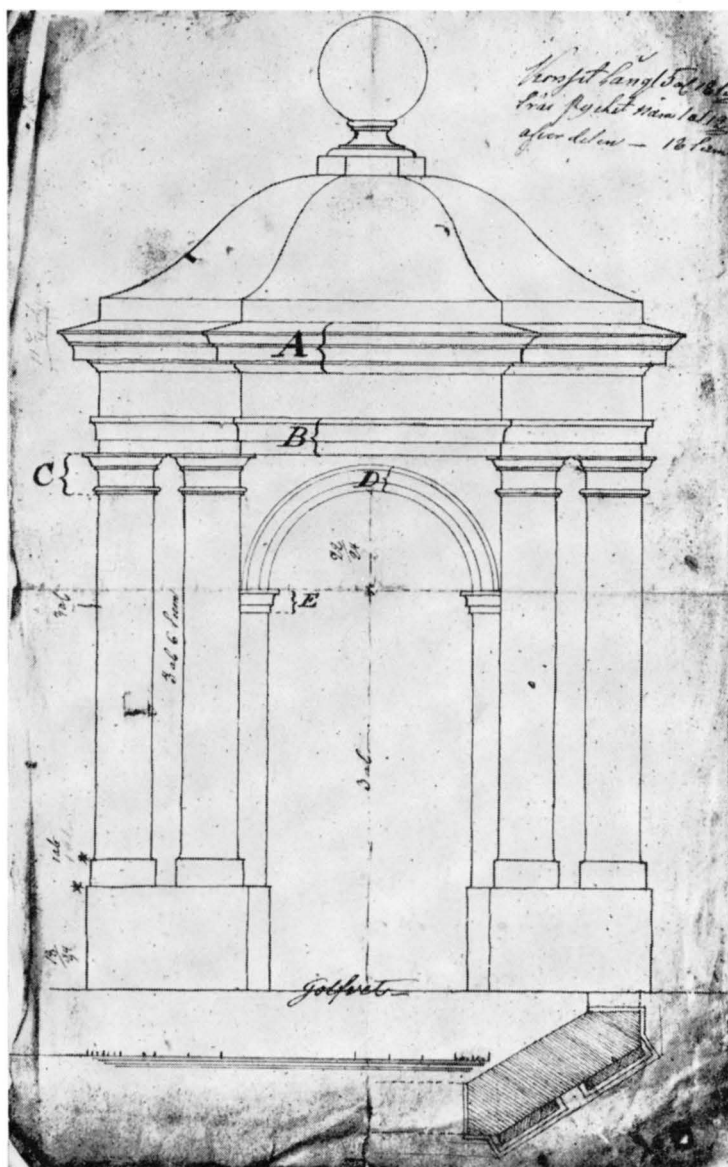

Fig. 513. Detaljritning till det nya tornets lanternin (jfr fig. 512). I kyrkoarkivet.
 Entwurf für die Turmlaterne auf der Haube des neuen Turmes (vgl. Abb. 512).
 Detail drawing of lantern of new tower (comp. fig. 512).

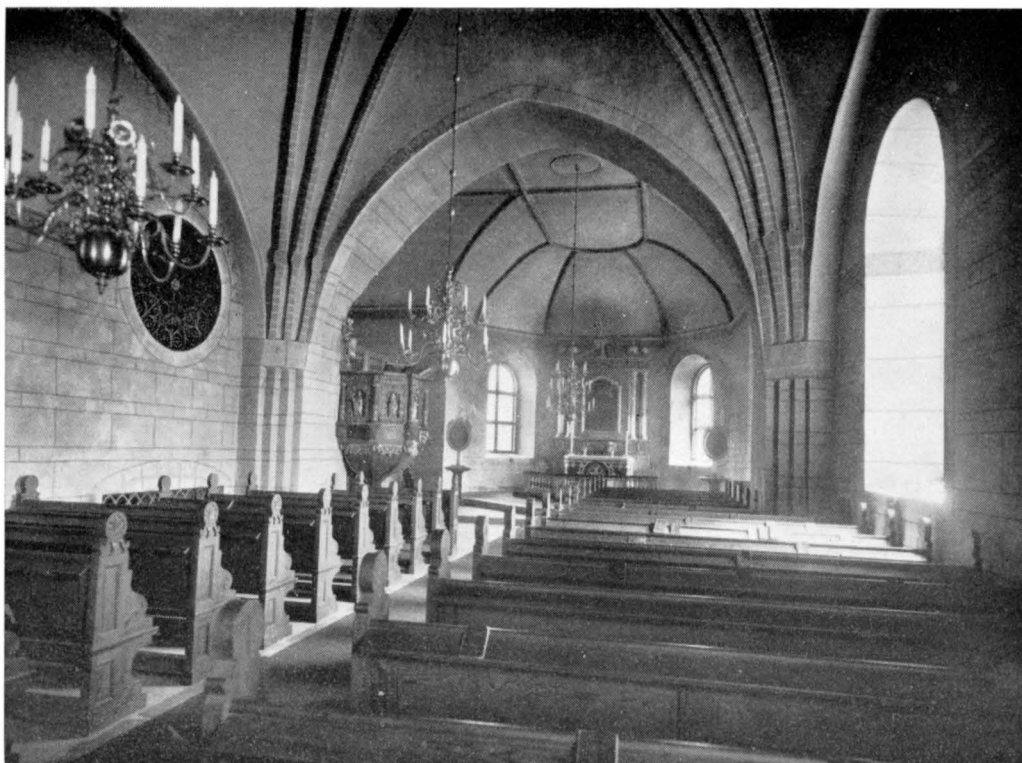

Fig. 514. Interiör mot NÖ efter 1899—1900 års restaurering. Foto S. Lindskog 1920-talet.
 Kircheninneres nach NO nach der Restauration von 1899—1900. Interior towards NE after restorations of 1899—1900.

inbyggt arkivrum. Den gamla sakristian apterades till värmekammare (s. 559). Restaureringen utfördes av byggmästaren Salomon Karlsson¹ i Örebro efter förslagsritningar av arkitekten Gustaf Pettersson², utförda 1896, stadfästa 14/10 1898.

Ommålning av valv och väggar ägde sedermera rum 1952 under ledning av konservator Sven Dalén, varvid dekorationsmålningen från 1900 avlägsnades (fig. 515—518).

Reparation och ommålning av kyrkans yttre puts samt av yttertakets utfördes 1958.

¹ SALOMON KARLSSON, f. 1859, † 1911. Storbyggmästare i Örebro (bl. a. en brandstation, ett sjukhus, en skola, en bank och flera bostadsfastigheter).

² GUSTAF PETTERSSON, f. 1855, † 1944; arkitekt, intendent i BSr. Verksam under sista delen av 1800-talet med kyrkorestaureringar, bl. a. Visby domkyrka 1890—92, Vadstena klosterkyrka 1892—93.

Fig. 515. Interiör mot Ö efter ommålning 1952. Foto 1958 (fig. 515—518).
Kircheninneres nach O nach der Tünchung von 1952. Interior towards E after repainting 1952.

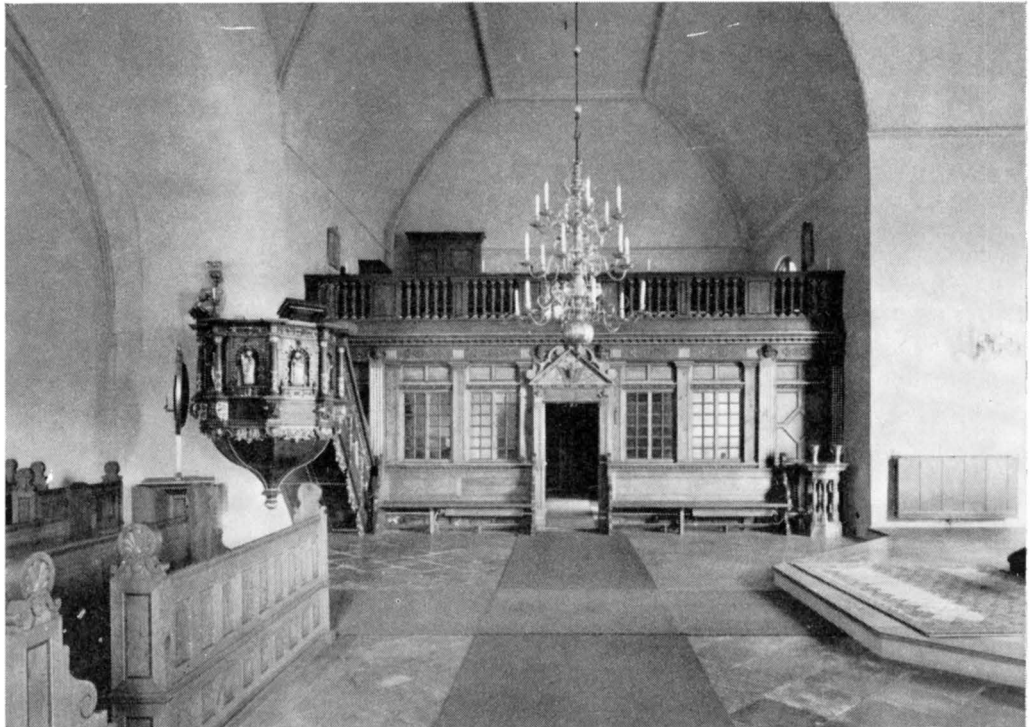

Fig. 516. Interiör av tvärskeppet mot N.
Blick in das N Querschiff. Interior of transept towards N.

Fig. 517. Interiör mot V.

Kircheninneres nach W.

Interior towards W.

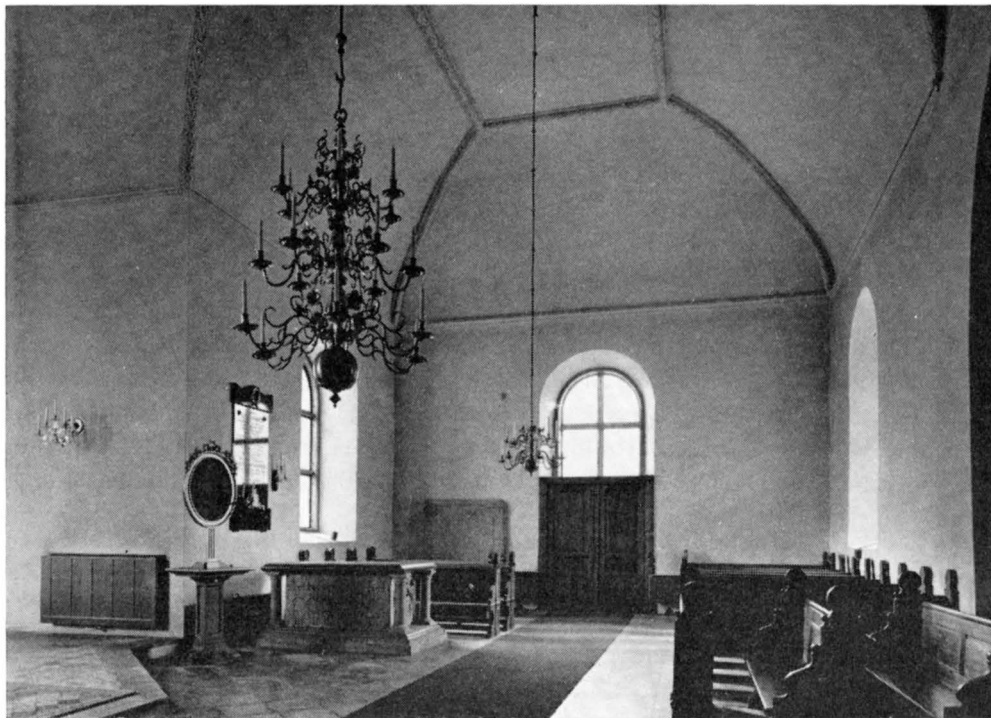

Fig. 518. Interiör av tvärskeppet mot S.

Blick in das S Querschiff. Interior of transept towards S.

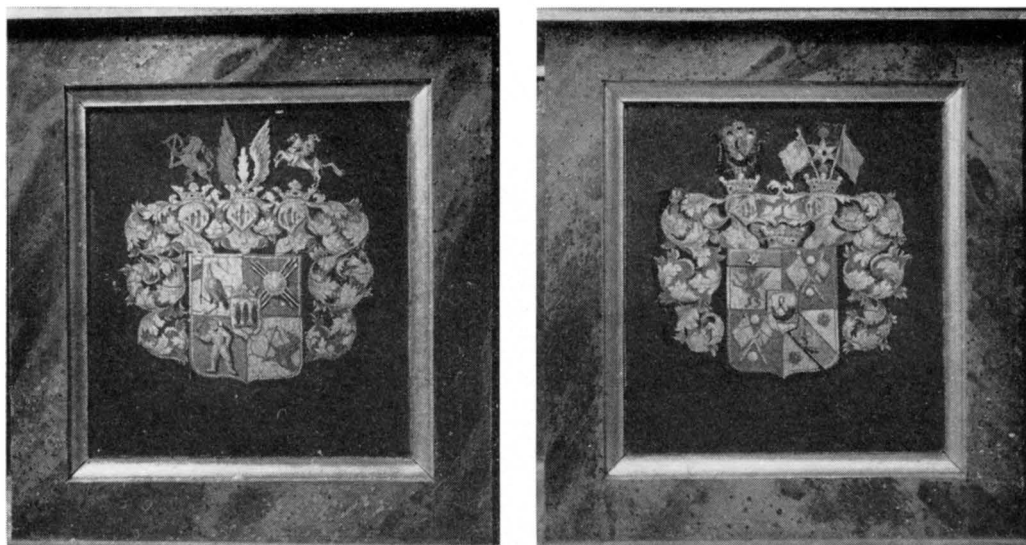

Fig. 519. Donatorsvapen, Carl Gabriel Mörner och Lovisa Ulrica Horn, målade på altaruppsatsen fig. 520. Foto 1960.

Stifterwappen an dem Altar von 1787. Arms of donors, painted on altarpiece fig. 520.

INREDNING OCH LÖSA INVENTARIER

ALTARAN-
ORDNING

Altarbord från 1780, av trä, med rundade hörn och enkla fyllningar, målat i grön och ljusröd marmorering. — Altaruppsats av trä (fig. 520), med samma marmorering som bordet; listverk, kannelurer och ornamentala detaljer förgyllda. Å de inre kolonnernas plintar målade vapen: Mörner-Horn (fig. 519). Skänkt 1787 av Carl Gabriel Mörner och Lovisa Ulrica Horn (s. 548), vilkas namn, övermålade 1900, stått att läsa under resp. vapen. I uppsatsens huvudfält, inom profilerad och förgylld träram, en av samma donatorer skänkt oljemålning (fig. 521) på duk, framställande Kristus i Getsemane¹, sign. »af Pehr Hörberg år 1810». H 174, B 110. — Vid sockenstämma 23/10 1774 »Lofwade H^f CammarHer: Gref Mörner. . . , at effter sin sal: Herr Faders ritning skänka en Ny Altare Tafla» (ST. PROT.) Detta löfte upprepades i en skrivelse 5/11 1775 från greve C. G. Mörner (s. 567), som förklarar, att, om den s. 570 omtalade kyrkoutvidgningen

¹ »Christi Bön i Örtagården», nr 77 enl. katalog i PEHR HÖRBERGS »Min Lefwernes-Beskrifning», utgiven med inledning av Bengt Cnattingius, Linköping 1955, s. 98. Se vidare B. CNATTINGIUS, Pehr Hörberg, Sthlm 1937, s. 273. — Hörberg (f. 1746, † 1816) blev, från att i sin ungdom ha varit en småländsk »häradsmålare», en av den gustavianska tidens mest anlitade kyrkmålare, mästare till talrika altartavlor, framför allt i östgötakyrkor. Hans konst präglas av naiv folklighet och »götisk» romantik.

Fig. 520. Altaruppsats, sannolikt ritad av Adolf Mörner († 1766), skänkt 1787 av sonen hovmarskalken C. G. Mörner och dennes maka (jfr fig. 519).

Foto N. Åzelius 1935.

Altar, wahrscheinlich nach einem Entwurf von Adolf Mörner († 1766), gestiftet von dessen Sohn, dem Hofmarschall C. G. Mörner und Gattin 1787 (vgl. Abb. 519).

Altarpiece, probably designed by Adolf Mörner (d. 1766), presented 1787 by his son, Master of the Royal Household C. G. Mörner, and wife (comp. fig. 519).

Fig. 521. Altartavla till uppsatsen fig. 520, utförd av Pehr Hörberg 1810.
Foto N. Åzelius 1935. S. 578.

Altarbild aus Abb. 520 von Pehr Hörberg 1810. Picture on altarpiece fig. 520, by Pehr Hörberg 1810.

komme till stånd, »så utfästa wi [= greven och hans moder] oss att till Kyrkan gifwa en wacker och prydelig Altare Tafla» (ST.PROT; jfr även s. 567). Sannolikheten talar för att uppställningen ritats av greve Adolf Mörner (s. 548). Dilettantiska detaljer, särskilt kolonnerna utan galbering och kuriösa festoner under kapitälerna, tyda härpå.

En femsidig altarring med balusterdockor, marmorerad och klädd med röd plysch, ersatte 1900 en tresidig sådan med hela fyllningar (fig. 510) från 1780. — Altarpall av trä, snidad i gustaviansk stil (fig. 523); stoppningen klädd med (senare) korsstyngsbroderi; den är märkt: »Sk. af C. G. B. A^o 1783». L 99.

Altarskåp (fig. 522), bestående av corpus med två dörrar, av ek, polykromerat och förgyllt. Den skulpterade scenen i corpus framställer Nedtagandet från korset. Corpus och dörrarna kröns av stora snidade korsblommor. Över mittgruppen en baldakin

MEDELTIDA
ALTARSKÅP

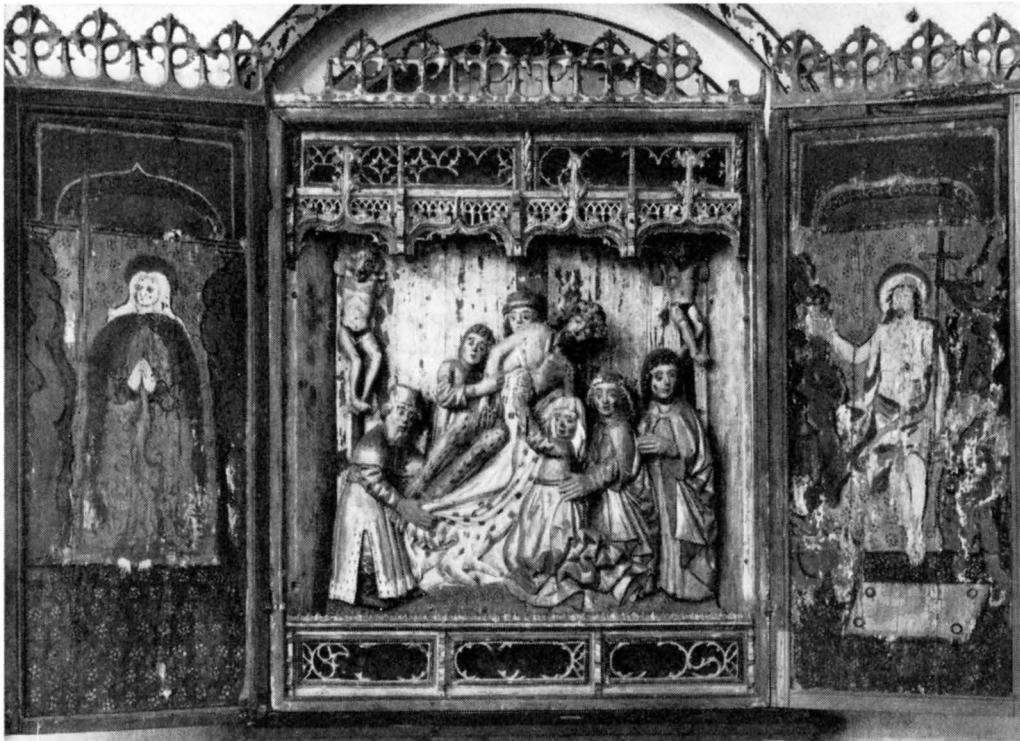

Fig. 522. Medeltida altarskåp med korsnedtagningen i corpus; svenskt arbete omkr. 1500. Målningarna på flyglarna från 1600-talet. Förvaras i ÖLM. Foto N. Åzelius 1935.

Mittelalterlicher Altarschrein mit der Kreuzabnahme im Corpus, schwedische Arbeit um 1500. Die Malerei der Flügel aus dem 17. Jh.

Mediaeval triptych with Descent from the Cross in main section, Swedish work circa 1500. Paintings on wings 17th cent.

samt över denna och nedanför gruppen fyllningar med rikt snidat, men nu defekt masverk. Dörren t. h. har delvis nygjort ramverk. De snidade ornamentala detaljerna ha kvar ursprunglig polykromi, huvudsakligen i blått och guld. Figurmålningarna å dörrarna stamma troligen från 1600-talet. Den vänstra innehåller en enkel imitation av en i Glanshammars kyrka befintlig väggmålning, möjligen framställande Birgitta (fig. 379),

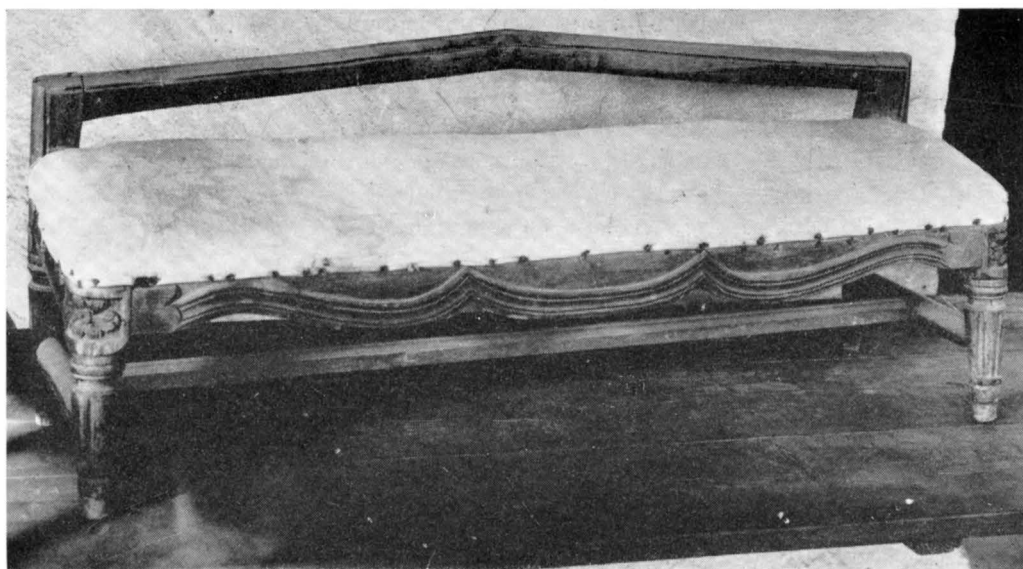

Fig. 523. Altarpall. 1780-talet. Foto 1960. S. 581.
Kniebank am Altar, 1780er Jahre. Altar stool, the 1780s.

å den högra den uppståndne Kristus. Vid samma tidpunkt ha även de snidade figurerna ommålats i grova och granna färger. Å dörrarnas utsidor en sekundär, skär målning, under vilken man på ett par ställen kan skönja spår av äldre, mönstrad (schablon?)målning. H 169, B 244, varav corpus 123. — Det enkla utförandet, särskilt de tafatt återgivna figurerna, visar hän på en föga driven, provinsiell träsnidare från slutet av 1400-talet eller början av 1500-talet. — Skåpet hängde 1845 »på norra väggen». Dep. 1911 i ÖLM (inv.nr 3952).

KRUCIFIX

Krucifix, modernt träsnideri. H 87, varav Kristusfiguren 29. Gåva 1952.

PREDIKSTOL

Predikstolen (fig. 524—527) består numera av en femkantig korg samt trappa med räcke. Snidad i ek m. fl. träslag, delvis polykromerad och förgylld, vissa ornamentala detaljer i plattskärning och intarsia. I de av kvaderstensimitation omgivna fem nischerna (fig. 525) Kristus med två evangelister på vardera sidan. Nedtill å korgen, under mittfältet med Kristusbilden, ett snidat understycke med donatorsvapen (fig. 526): Bonde-Oxenstierna, omgivna av inskrifter: BEATTA / OCHENST / IERNA—CARLL / BON:/DE. Inskrifterna under nischerna utplånade. Predikstolen, som nära överensstämmer med dem i Glanshammar (fig. 418) och Lillkyrka, torde liksom dessa vara utförd av »Predickostollmakaren» Lars Strångeson i Västerås (RABÉN, s. 95) någon gång mellan 1613 och 1621, tiden för Bondes äktenskap med Beata Oxenstierna (s. 548). Den från början invid N väggen i långhusets Ö valkvadrat uppställda predikstolen uppsattes efter 1780 års

Fig. 524. Predikstol, utförd av Lars Strångesson från Västerås, skänkt omkr. 1620 av riksrådet Carl Bonde och Beata Oxenstierna. Foto 1960.

Kanzel von Lars Strångesson aus Västerås, gestiftet um 1620 von Reichsrat Carl Bonde und Beata Oxenstierna.

Pulpit, made by Lars Strångesson of Västerås, presented about 1620 by Councillor of the Realm Carl Bonde and Beata Oxenstierna.

Fig. 525. Detalj av predikstolen fig. 524. Foto 1960.
 Ein Feld des Kanzelkorbs von Abb. 524, teilweise in Intarsiaarbeit. Detail of pulpit fig. 524.

utvidgning av kyrkan på nuvarande plats (se fig. 503—504), men sedan de församlingsbor, som fått bänkrum i korsarmarna, klagat över att »det icke skulle vara möjligt i deras rum, med sammanhang afhöra Predikan och således ändamålet med deras Kyrkogång icke kunde winnas» (ST.PROT. 1782 6/10), flyttades den 1783 till hörnet mellan koret och N korsarmen (fig. 509). Vid denna senare flyttning »skulle det hörnet hvarwid Predikstolen förr stådt, ändras, så att det blefwe lika med det motsvarande». Trappbarriären, som urspr. suttit vid korgens vänstra sida, flyttades 1783 till den högra. Därvid vändes trappräcket bakfram (fig. 528). Samtidigt undergick ljudtaket vissa förändringar, och hela predikstolen målades i pärlgrått, guld och marmorering, varjämte å murhörnet

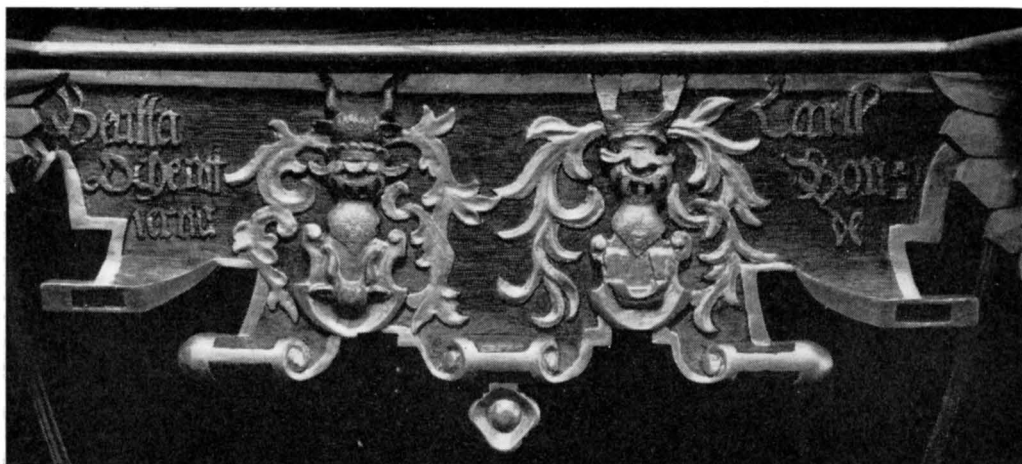

Fig. 526. Detalj å predikstolen med donatoreernas namn och vapen. Foto 1960.
 Rollwerkgehänge von der Kanzel mit Namen und Wappen der Stifter. Detail of pulpit, with arms and names of donors.

Fig. 527. Ornamentala detaljer från predikstolens dörr, sekundärt använda 1900 över den nya sakristians dörr. Foto 1960.
 Die Bekrönung der Kanzeltür, 1900 über der Tür zur neuen Sakristei angebracht. Ornamental details on pulpit door, in 1900 utilized again above door of new vestry.

bakom stolen anbragtes ett målat draperi (fig. 510). Vid kyrkans renovering 1900 återflyttades predikstolskorgen till sin nuvarande plats i V hörnet mellan N tvärskeppet och långhuset (fig. 514). Samtidigt avlägsnades övermålningen, vissa konserveringsåtgärder vidtoges och trappträcket återfördes till urspr. sida. Dessutom borttogs ljudtakets, varav numera återstå blott ett par träskulpturer, lamm och duva. Dörr-omfattningens överstycke m. fl. ornamentala delar infogades i något förändrad form i skranket framför den nya sakristian (fig. 527).

Timglas (fig. 529), fyra glas inom snidad träram å förgylld snidad ståndare, krönt av kerubhuvud. H 87. Möjligen det timglas, som 1700 skänktes av »Skaffaren M:r Nils Rydberg» (jfr s. 600, not 1). Ståndaren dock från 1700-talets mitt. — HERDMAN nämner timglas, skänkta 1666 av kyrkoherden Benedictus Olai Vegrelius (f. 1616, † 1669) och 1694 av kungl. rådet Carl Gustaf Mörner (s. 548).

Nuvarande öppna bänkinredning (fig. 514) stammar från 1900 (ark. Gust. Pettersson), då de slutna bänkkvarteren (fig. 510) från 1780-talet slopades. Denna bänkinredning utfördes 1780—81 av snickarmästaren Martin Forssell med beslag av smeden Korsberg (ST.PROT., jfr s. 571). »Så wäl till Kyrkans prydnad, som Bänkarnas desto bättre bewarande, beslöts [8/11 1784] att de allesammans, skulle nästa Sommar målas med någon wacker grå färg och Marmoreras inuti Spegelarna.»

»Församlingen begärde enhälligt [11/8 1782], att, sedan Kyrkan nu blifwit färdig till allmänt bruk, en wederbörlig Bänckedelning ske måtte, och anhöll derjemte, att

TIMGLAS

BÄNKIN-
REDNING

Fig. 529. Timglas, 1700-talet. Foto 1958.
Stundenglas, 18. Jh. Hour glass, 18th cent.

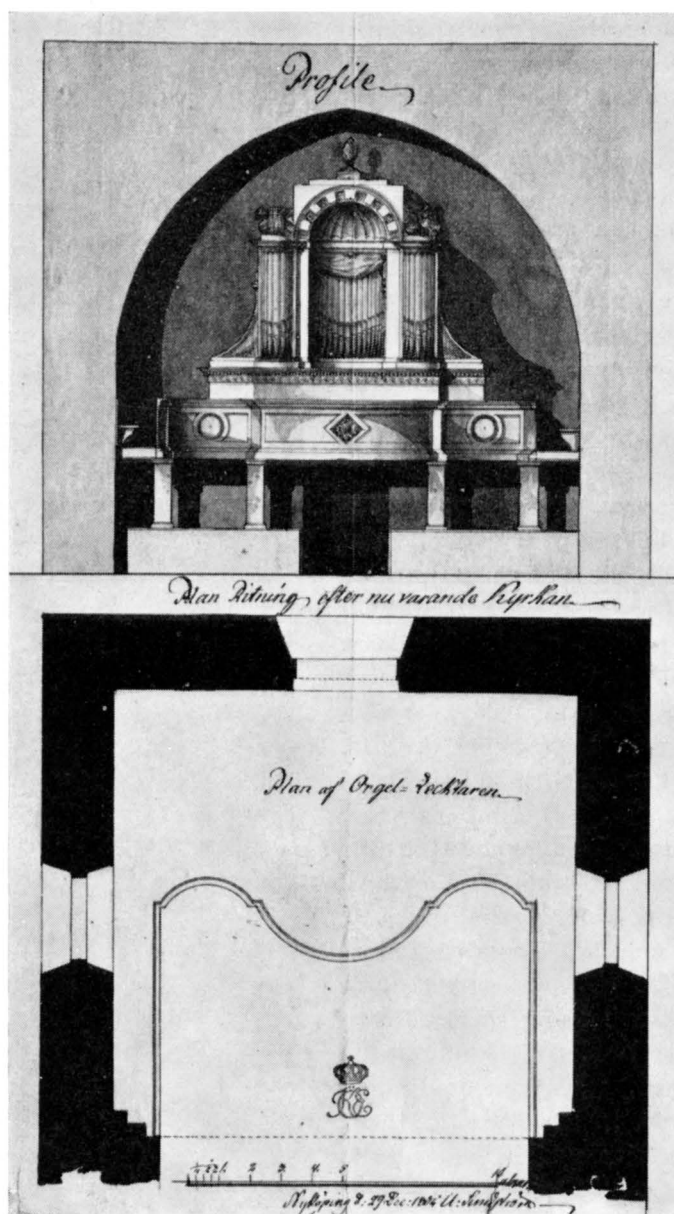

Fig. 530. Förslagsritning till läktare och orgelfasad av A. Sundström 1805. Bst. S. 590.

Entwurf für Empore und Orgelprospekt von A. Sundström 1805. Project for gallery and organ front by A. Sundström 1805.

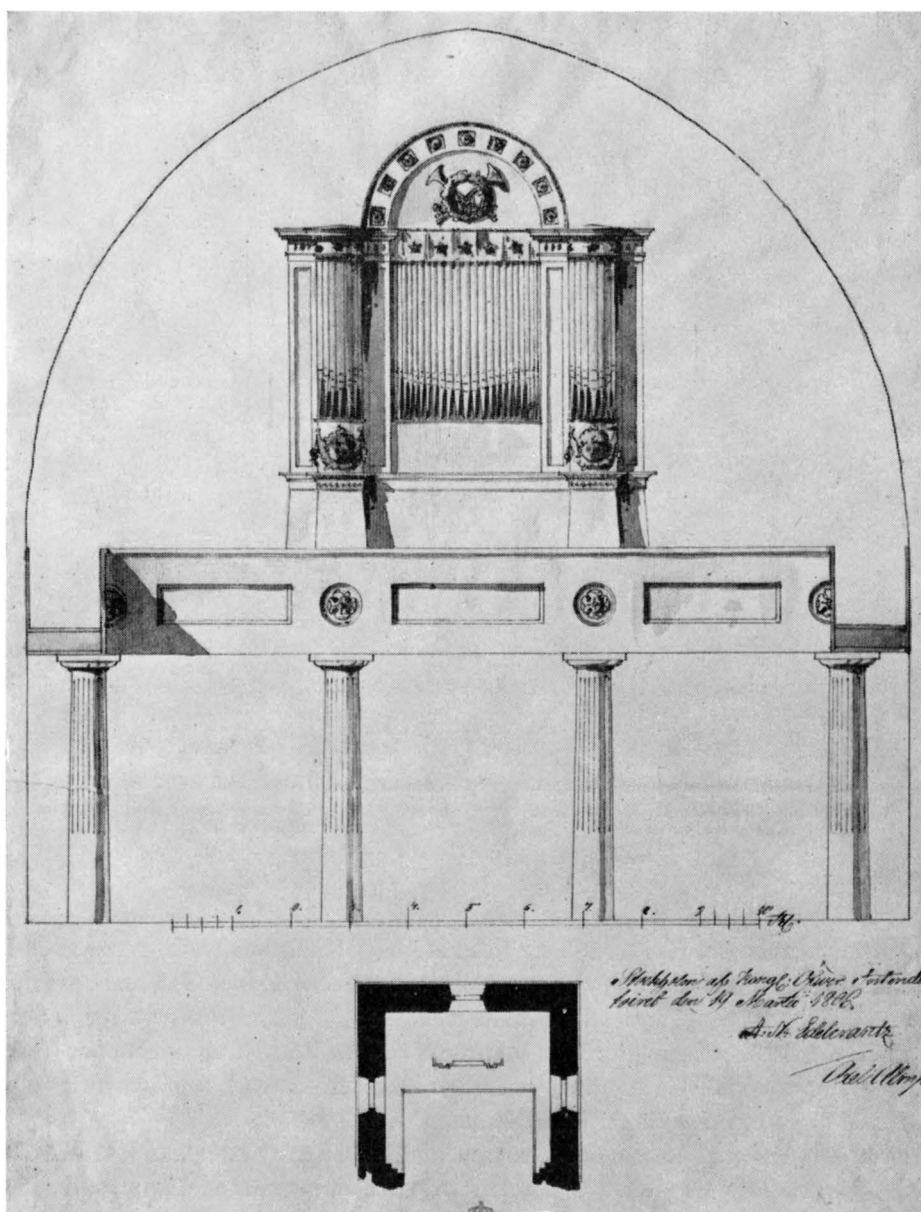

Fig. 531. Ritning till läktare och orgelfasad av ÖIA (ark. Axel Almfelt?) 1806. Bsr. S. 591.
 Entwurf für Empore und Orgelprospekt von dem Büro des Oberintendanten (Architekt Axel Almfelt?) 1806. Design for gallery and organ front by the Building Authority (architect Axel Almfelt?) 1806.

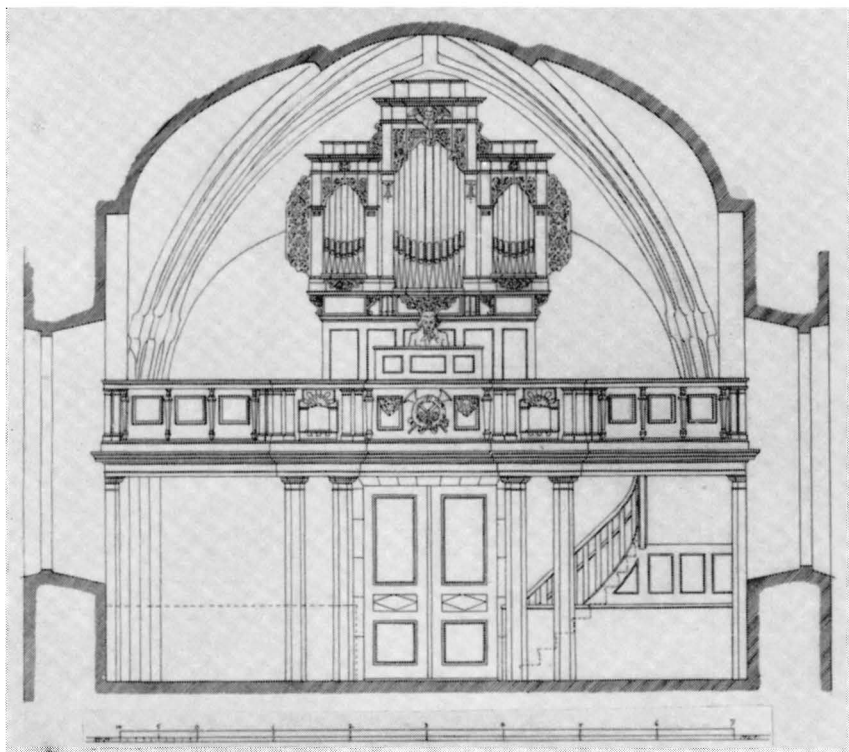

Fig. 532. Ritning till läktare och orgelfasad av Bror Almquist 1923. BSt.
 Entwurf für Empore und Orgelprospekt von Bror Almquist 1923. Design for gallery and organ front by Bror Almquist 1923.

lika som i Glanshammars Kyrka, få sina Bänkar effter ålder, de äldsta främst, och så vidare i ordning.» Sådan indelning upprättades också, men sedan predikstolen 1783 flyttats, beslöts 1784 den ändring, »att alla Bänkar framgent [= framtill] blifwa för Säteriernas Espelunda och Myrö räkning, och de som förut i dessa Bänkar varit indelte, flyttas på andra sig tjänlige ställen i Kyrkan, samt den hädaneffter wara förfallen till — — — Böter, som ingår i annan Bänk, än den honom tilldelt blifwit».

LÄKTARE OCH
 ORGEL

Läktaren i N korsarmen enligt ritningar av ark. Gust. Pettersson ersatte år 1900 en då borttagen läktare i kyrkans V del (fig. 511). Den sistnämnda uppfördes 1807 för medel, testamenterade av fröken E. L. Ribbing.¹

Förslagsritning till en läktare på denna plats (fig. 530), signerad »Nyköping d: 29 Dec:

¹ ELENOR LOVISA RIBBING AV ZERNAVA, f. 1718, † ogift 1800. Hon var syster till grevinnan AGNETA CHRISTINA MÖRNER på Esplunda (se s. 548).

1805 A: Sundström», antogs av församlingen. Genom landshövdingen i Örebro insändes denna till vederbörlig prövning. ÖIÄ lät så göra en ny ritning (fig. 531), sannolikt av ark. Axel Almfelt¹, som jämte överintendenten A. N. Edelerantz undertecknat ritningen den 19/3 1806. Denna stadfästes av KM:t 15/4 1806. Med ändring av vissa ornamentala detaljer — jfr fig. 511 och 517 — följdes denna ritning vid utförandet år 1807.

Orgelverket byggdes enl. inv. 1830 år 1809 av den kände orgelbyggaren Olof Schwan (Svahn)², med 7½ stämmor till den ovannämnda fasaden som var målad i vitt och guld. Denna orgel reparerades sannolikt senare av orgelbyggaren Johan Everhardt (junior)³, men nedtogs under restaureringen av kyrkan 1900, varvid en del ornament från fasaden tillvaratogs. Ark. G. Petterssons restaureringsförslag (s. 575) upptog ny orgel på den läktare, som 1900 uppfördes i N korsarmen, men denna blev icke utförd. I stället fick kyrkan nöja sig med ett orgelharmonium fram till 1923, då den nuvarande orgeln, byggd av E. A. Setterquist & Son i Örebro (s. 485, not 2), anskaffades och placerades på en nyuppförd läktare i långhusets V del. Läktare och orgelfasad (fig. 532) utfördes efter ritning av arkitekten Bror Almquist⁴, stadfäst 20/6 1923. I fasaden och bröstningen äro inkomponerade de ovannämnda ornamentala detaljerna från den äldre orgelfasaden från 1807. — En 1663 byggd läktare — »materialierne ifrå bägge herrgårdarne» — omtalas av HERDMAN.

Fig. 533. Nummertavla, skänkt 1803. Foto 1958.
S. 592.

Nummertafel, Geschenk   Hymn board, presented
von 1803.   1803.

¹ AXEL ALMFELT, f. 1781, † 1844, konduktör vid ÖIÄ, kapten i telegrafkåren 1808 i egenskap av konstruktör; mest känd såsom politisk karikatyrtecknare och etsare.

² OLOF SCHWAN, f. 1744, † 1812 i Stockholm; framstående orgelbyggare.

³ JOHAN EWERHARDT junior, f. 1760 i Skara, † 1847; orgelbyggare. Son till orgelbyggaren Johan Ewerhardt d. ä.; Director Musices i Skara, f. 1718 i Skara, † 1789.

⁴ ALMQUIST, BROR, f. 1864, † 1939, arkitekt i ÖIÄ sedan 1898. Utförde ritningar till nya kyrkor och till många kyrkorestaureringar, särskilt i Värmland.

Fig. 534. Romansk dopfuntscuppa av kalksten. 1100-talet. Förvaras i SHM. Foto 1959.

Romanische Taufsteincuppa aus Kalkstein, 12. Jh.   Romanesque font bowl, limestone, 12th cent.

NUMMER-
TAVLOR

Nummertavlor (fig. 533), ett par, i ovala, profilerade ramar med snidade lagerkvistar, hophållna av en krönrosett, förgyllda. H 95. Skänkta 1803 av hovmarskalken C. G. Mörner på Esplunda (s. 548). Intill 1900 uppsatta å främsta bänkpären (fig. 510), nu å bordliknande träställningar i koret.

DOPREDSKAP

Dopfunnt (fig. 534—536) av grön kalksten. Fot saknas. Cuppan, med uttömningshål, har runt övre kanten en slät list med inskrift av ca 30 runor, av vilka ett 20-tal är relativt säkert läsliga, och nedtill en repstav. Däremellan en fortlöpande figurframställning,

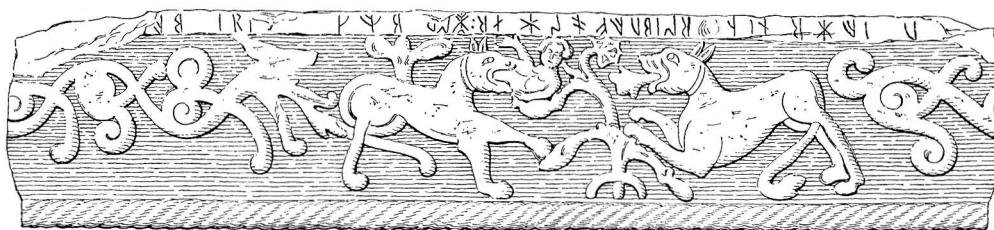

Fig. 535. Utbredning av dopfunntens relief och runinskrift. 1 : 20. Georg Lindberg delin. 1916. Efter ROOSVAL, a. a.

Aufrollung des Reliefs vom Taufstein mit der Runeninschrift.   Reliefs and runic inscriptions around font. 1 : 20.

Fig. 536. Annan sida av dopfuntscuppan fig. 534. Foto 1959.
Die andere Seite der Taufsteincuppa Other side of font bowl fig. 534.
Abb. 534.

huggen i låg relief (fig. 535): »Ett träd med ett murgrönsartat och flera lancettliknande blad, vars bas omgives av ett koppel; ett fyrfota odjur, som till hälften svalt en naken människa, närmar sig trädet från vänster och vidrör redan ett blad. Från höger framgalopperar ett liknande odjur mot trädet; resten utfylles av ett bandformigt ornament, grenande sig i spiralformigt böjda rankor, åt höger mynnande i två drakhuvuden — dock på grund av skada på stenen mycket otydligt. Relieferna framställa symboliskt de diaboliska makternas anlopp mot människan»¹ H 53. B 77. Dj. 26. — Denna funt påträffades på kyrkogården och framgrävdes 1867 på föranstaltande av Herm. Hofberg² och överläts s. å. till SHM (inv.nr 3767). Den har av ROOSVAL daterats till 1140—1175, av SVEN B. F. JANSSON³ till 1100-talets senare del. — INV. 1773 upptager »1 Koppar Panne i funten».

Dopbord av grönmarmorerat trä, från 1900. H 101.

¹ JOHNNY ROOSVAL, *Dopfuntar i Statens Historiska Museum, Sthlm 1917*, s. 21; samt *Die Steinmeister Gotlands, Sthlm 1918*, s. 219 f.

² HOFBERG, HERMAN, f. 1823, † 1883; först distriktsläkare i Edsberg (Nä) 1852—58; Nerikes fornminnesförenings sekreterare 1866—73, amanuens vid Nationalmuseum 1874, föreståndare för Livrustkammaren 1880. Utgav viktiga arbeten om Närkes forn- och folkminnen.

³ SVEN B. F. JANSSON. *Runinskrifterna i Närke, i: Från bergslag och bondebygd 1952*, s. 28. — Någon närmare datering av funten ger runinskriften emellertid ej, enl. muntligt meddelande av professor Jansson.

Fig. 537. Dopskål av tenn, utförd 1820 av Jonas Fryberg, Örebro. Foto 1958.
Taufschale aus Zinn von Jonas Fryberg Christening bowl, pewter, made 1820 by
in Örebro 1820. Jonas Fryberg, Örebro.

Dopskål (fig. 537), av tenn, med två utstående handtag, det ena ring-, det andra musselformat. Enligt stplr utförd 1820 av Jonas Fryberg i Örebro. D 19, H 6. — Inv. 1773 upptager »1 Teenskåhl» vid funten.

NATTVARDS-
KÄRL

Kalk (fig. 538) av förgyllt silver med å foten graverat kors och INRI, två donatorsvapen: Bonde—Oxenstierna jämte initialerna C. B.—B. O. (*Carl Bonde—Beata Oxenstierna*; s. 548) samt årtalet 16.16. Nod med enkla, punsade ornament. H 19,3. — Tillhörande paten (fig. 538) av förgyllt silver med å brättet graverat hjulkors. D 12,4. —

Oblatask (fig. 539) av silver med pånitade kerubhuvuden samt å framsidan graverat alliansvapen Bonde—Oxenstierna (fig. 540) och initialerna C. B. O. (*Carl Bonde—Beata Oxenstierna*). Tvåstämplad L O (troligen av den mellan 1646 och 1678 kände örebroguldsmeden Lars Olofsson¹). H 13, B 16. Skänkt 1653 av riksrådet Gustaf Bonde, son till det ovannämnda paret (s. 548), i samband med faderns död 1652.

Vinkanna (fig. 541) av silver. Med graverad dekor: på framsidan en scen ur Pyramus och Thisbe-sagan (fig. 542), tydligen utförd efter något grafiskt blad, samt på sidorna om denna donatorsvapen: Bååt och Stenbock samt initialer över vapnen: S. B. F. T. H. S. R. R: (*Seved Bååt* [s. 550, not 2] *Friherre Till Härlunda Sveriges Rikes Råd*) och M. S. G. T. B: (*Magdalena Stenbock Grevinna Till Bogesund*). Under vapnen: ANNO // 1661 (fig. 543). Fem åldermansrankor. Kannan skänktes till kyrkan 1661, men är säkerligen tillverkad under 1600-talets förra hälft. H 26,5. Bottnens D 16,5.

¹ Jfr (katalogen) Örebro—Silver—Tenn, Jubileumsutställningen 1947.

Fig. 538. Kalk och paten av förgyllt silver, skänkta 1616 av Carl Bonde och Beata Oxenstierna.
Foto 1958.

Kelch und Patene aus vergoldetem Silber, gestiftet
von Carl Bonde und Beata Oxenstierna 1616.

Chalice and paten, silvergilt, presented 1616 by Carl
Bonde and Beata Oxenstierna.

Fig. 539. Oblatask av silver, troligen utförd av Lars Olofsson i Örebro. Skänkt 1653 av Gustaf Bonde. Foto 1958. S. 594.

Silberne Oblatendose, wahrscheinlich von Lars Olofsson in Örebro, gestiftet von Gustaf Bonde 1653.	Wafer box, silver, probably made by Lars Olofsson of Örebro. Presented by Gustaf Bonde.
--	---

Sockenbudstyg (fig. 544), kalk och paten av förgyllt silver i skinnklätt träfodral med bärrem. Sakna stplr. Kalkens H 13,7. Patenens D 10,4. Fodralets H 17. 1700-talets senare del. — Inv. 1773 upptager »En liten SochnebudsKalk 17 lod».

BRUDKRONA Brudkrona av förgyllt silver, enligt stplr tillverkad 1950 av Emil Cederins Eftr. i Örebro och skänkt s. å. av L. L. [fru Lisa Larsson i Sjögesta] OCH KYRKLIGA SYFÖRENINGEN. H 9, D (övre) 13.

LJUSREDSKAP Ljuskronor av malm: — 1. (Fig. 545) Med 12 ljusarmar i två kransar. H ca 117. Graverad inskrift å kulan: GENOM FRIVILLIGA SAMMANSKOTT / AF / RING CARLEBY FÖRSAMLINGS LEDAMÖTER / ÄR DENNE LJUSKRONA I / GANSKA SVÅR TID ANSKAFFAD ÅR

Fig. 540. Graverat alliansvapen på oblatasken fig. 539: Bonde-Oxenstierna. Foto 1961. S. 594.

Graviertes Allianzwapen Bonde-Oxenstierna auf der Oblatendose Abb. 539.

Linked coats-of-arms on wafer box fig. 539: Bonde-Oxenstierna.

1784. — 2. Med 18 ljusarmar i tre kransar. H ca 166. Inskrift: TILL / RING CARLEBYS KYRKAS PRYDNAD ÄR DENNA LJUSKRONA SKÄNGT OCH FÖRÄRAD / AF / NEMNDEMANNEN OCH RIKSDAGSMANNEN / BENGT NILSSON / OCH / DESS HUSTRU CATARINA ERSDOTTER I SJÖGESTA / TILL ETT MINNE AF TORNBYGGNADEN / ÅR 1839. (Jfr s. 572). — 3. Med 12 ljusarmar i två kransar. H ca 75. Inskrift: AF TACKSAMHET TILL GUD OCK RINGKARLEBY FÖRSAMLINGS RESPECTIVE INVÅNARE SOM LYCKLIGT OCH VÄL UPFÖRDE KYRKANS VACKRA TORN SAMMANSKÖTO SOCKNENS UNGDOM, TORPARE, FÖRDELSTAGARE OCH BACKSTUGUSITTARE KOSTNADEN TILL DENNA LJUSKRONA ÅR 1840. GRAV: AF LIG. — 4. Som föregående, dock utan inskrift. H ca 75. Fanns redan 1773, omgjord 1840. — 5. Med 8 ljusarmar i en krans. H ca 50. Sentida imitation av äldre krontyp.

Inv. 1773 upptar »En lius crona med 6 armar och 5 pipor uti».

Appliker (fig. 549), ett par av förgylld mässing för vardera två ljus. Rokototyp. 1700-talets mitt. H 38.

Ljusarmar, ett par av mässing, för vardera fem ljus. L 90. Skänkta 1900.

Fig. 541. Vinkanna av silver, skänkt 1661 av riksrådet Seved Bååt och Magdalena Stenbock. Foto 1958. S. 594.

Silberne Weinkanne, gestiftet von Reichsrat Seved Bååt und Magdalena Stenbock 1661.

Wine ewer, silver, presented 1661 by Councillor of the Realm Seved Bååt and Magdalena Stenbock.

Fig. 542. Graverad framställning ur sagan om Pyramus och Thisbe å vinkannen fig. 541. Foto 1961.

Gravierte Darstellung aus der Sage von Pyramus und Thisbe auf der Weinkanne Abb. 541. Pyramus and Thisbe engraved on wine ewer fig. 541.

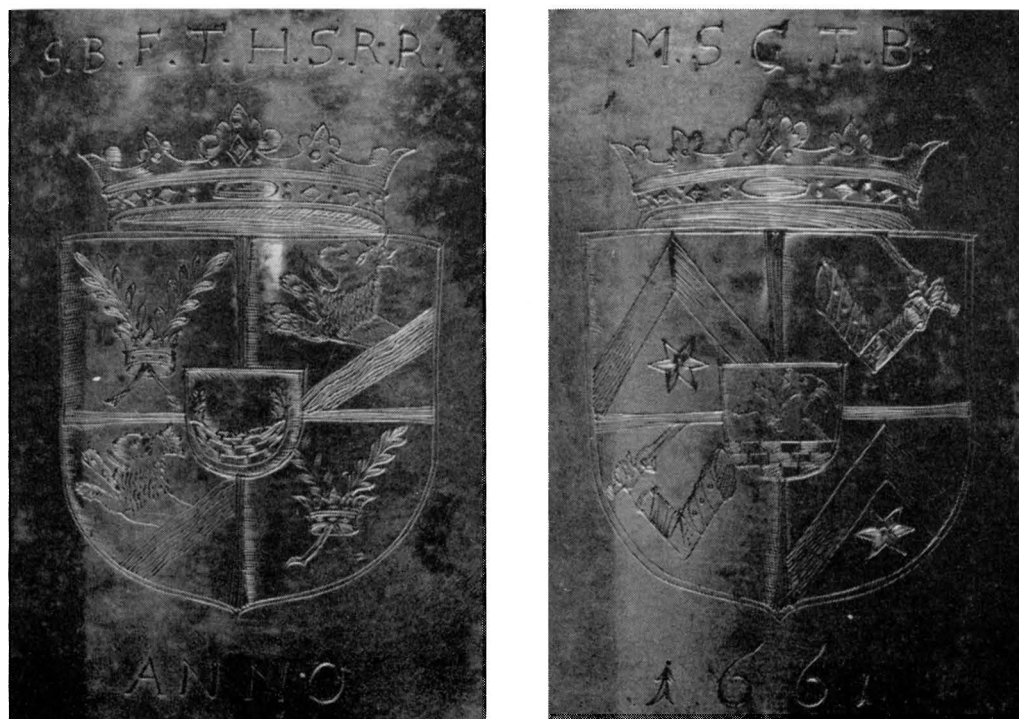

Fig. 543. Graverade donatorsvapen Bååt och Stenbock å vinkannen fig. 541. Foto 1961.
 Gravierte Stifterwappen (Bååt und Stenbock) auf der Weinkanne Abb. 541. Engraved arms of donors Bååt and Stenbock on wine ewer fig. 541.

Kandelabrar (fig. 548), ett par för vardera tre ljus, av vitmetall, ornering med pärlstavar. H 45. Första gången upptagna i inv. 1845.

Ljusstakar: — 1. Av malm, med höj- och sänkbara armar för två ljus. H 36. Möj- ligen den »ljusestake på predikstolen», som 1631 skänktes av »Trädgårdsmästaren i Örebro salige man Lars Persson» (HERDMAN). — 2. (Fig. 546) Av försilvrad mässingsplåt med rik driven och punsad ornering. Å foten inpunsat: N. E. S. R.¹ — C. L. B. ANNO 1703. H 33, bottenens D 24,2. — 3. (Fig. 547) Ett par av tenn, med rund fot och åttkantigt koniskt skaft. Enligt stplr tillverkade 1813 av Johan Lindrot i Arboga. H 25,2. — 4. Ett par av mässing. Tillverkade i Skultuna. H 24,5. Sentida imitation av äldre typ.

TEXTILIER

Antependier: — 1. Av rött kläde med applikationsbroderier i vitt, grönt och gult

¹ Avser enl. HERDMAN »M:F NILS RYDBERG», sannolikt »skaffaren» (= proviantmästaren) Nils EriksSon Rydberg. Se s. 587 ang. timglas.

Fig. 544. Sockenbudskalk med patenen av förgyllt silver. 1700-talets senare del. Foto 1958. S. 596.
 Krankenkelch mit Patene, Silber vergoldet, 2. H. des 18. Jh. Chalice and paten, silvergilt, for visits to the sick.
 Later part of 18th cent.

siden (fig. 552). Komp. av Alf Wallander¹ och utfört av Selma Giöbel². Skänkt 1900 av greven och grevinnan Axel Mörner å Esplunda (s. 548). H 110, L 305. — 2. Av gult siden med broderier och applikationer. Förfärdigat 1948 av fru Lisa Larsson i Sjögesta. H 111. — 3. Av vit sidendamast med silkes- och guldtrådsbroderier. Sign. ERSTA 1952. H 112, L 316.

Mässhakar: — 1. (Fig. 551) Av svart silkessammet med guldgaloner; på ryggsidan kors och årtalet 1784, på bröstsidan IHS. H 133,5 B 88. Skänkt 1785 (ST.PROT. 1786) av riksrådet Per Kalling och hans maka (s. 550, not 3). — 2. Av rött siden med (delvis

¹ ALF WALLANDER, f. 1862, † 1914; målare och konsthantverkare, en av de främsta företrädarna för svensk jugendstil; från 1896 konstnärlig ledare av Rörstrand; mönstertecknare för textilier, silversmide, glas och möbler.

² SELMA GIÖBEL, f. 1843, † 1925; urspr. skulptris, senare textilkonstnärinna; medlem av styrelsen för Handarbetets Vänner 1874—85, uppsatte senare egen textilfirma.

Fig. 545. Ljuskrona (1) av malm, skänkt 1784 av sockenbor.
Foto 1958. S. 596.

Kronleuchter aus Erz, 1784 von Gemeindegliedern gestiftet.

Bronze chandelier, presented by parishioners 1784.

nya) silvergaloner, ryggsida med kors och årtalet 1.7.8.6., bröstsidan med IHS; ljusgrönt lärftsfoder. Genom grevinnan Kallings på Myrö (s. 550, not 3) förslag anskaffad och förfärdigad 1786 »för försålda gamla Altar-Kläden». H 114, B 88. Renoverad. — 3. Av vit sidendamast med broderier och applikationer. Sign. LIBRARIA 1951. H 117.

Kalkkläden: — 1. Av svart silkessammet med silvertråds- och paljettbroderi samt kant av silverspets, 55×55. Skänkt 1859 av Johanna Jansdotter i Mejsta. — 2. Av vit sidendamast med broderier. Ersta Paramentavdeln. 1952. 54×54. Gåva av fröken Beda Kruse.

Brudpäll (fig. 550) av oblekt lärft med påsydda röda ripsband samt bred spets utmed kanten; i hörnen bäröglor. L 116. 1770-talet. Fanns 1921, senare försvunnen.

Fig. 546. Ljusstake (2) av försilvrad mässing, skänkt 1703. Foto 1958. S. 600.
Leuchter, Messing versilbert, gestiftet 1703.
Candlestick, silvered brass, presented 1703.

Fig. 547. Ljusstake (3) av tenn, utförd av Johan Lindrot i Arboga 1813. Foto 1958. S. 600.
Leuchter aus Zinn, von Johan Lindrot in Arboga 1813.
Candlestick, pewter, made by Johan Lindrot in Arboga 1813.

Håvar, två st. av svart sammet, guldgaloner, svartmålade träskaft med mässingshylsor. L 187, resp. 192. Skänkta 1785 av riksrådinnan Kalling (jfr mässhake 1). Renoverade.

Kormatta, flossa, blått, grått m. fl. färger. 184 × 259. Komp. av Birgitta Hagnell-Lindén och vävd på Örebro läns hemslöjd av Ruth Andersson och Anne Marie Karlsson. Gåva av kyrkliga syföreningen 1956.

Följande förteckning över äldre, numera förkomna textilier meddelas av HERDMAN¹:

FÖRSVUNNA
TEXTILIER

¹ Samtliga här nämnda personer återfinnas i släkttavlan å s. 548.

Fig. 548. Kandelaber av vitmetall, 1800-talets förra hälft. Foto 1958. S. 600.

Kandelaber aus Weissmetall, 1. H. des 19. Jh. Candelabra, white metal, first half of 19th cent.

»1651 En Mässhake af Sölwerduk [upptagen i inv. 1773 såsom »obrukt:t] och ny Mässa-särk [fanns ännu 1773] af Wälborne Herr Göstaf Bonde och dess fru Wälb. fru Anna Pärsdotter; 1653 Nytt Bårkläde förährt af Högv. Herr Göstaf Bonde, Detta Bårkläde war med frantzar omkring 1703. En mässhake i testamente efter Herr Baron Carl [1] Mörner, 1704 Ett altarkläde i testamente efter H.r Carl [2] Mörner och Jungfr. Anna Christina Mörner; 1705 ett kalkkläde af Herr Excellens General Carl Gustaf Mörner; 1751. Högwälborne Herr Grefwen och Landshöfdingen Adolph Mörner samt Högv. Grefwinnan Agneta Ribbing till Juhlhögtiden förährt: Et *altarkläde* af rödt Sammet med gullgaloner, En *altarkudde* eller Dyna Sölfwerbroderad, En *rörandig altarduk* af klosterläreffit med breda spetsar, En *hwit-rörandig* at hafwa på Disken.»

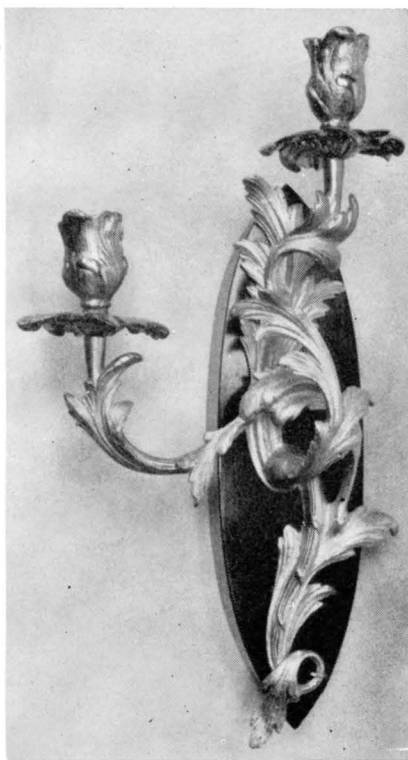

Fig. 549. Applik av förgylld mässing.
1700-talets mitt. Foto 1958. S. 597.

Wandleuchter, Messing vergoldet, Mitte des 18. Jh.	Candle bracket, gilt brass, mid-18th cent.
--	---

Inv. 1773 upptager bl. a. följande textilier: »En Gyllenduks Mässhake, med grönt Tafft, bruklig; En Dito af SölfMoeir med rödt foder, obrukt af Hr Gust: Bonde [se ovan]; en Dito af rödbrunt Blömerat Samet med Kors uppå, bör lagas, af C. Bonde och B. Sparre: En Mässiorta med röda oppslag [se ovan]; Ett altarKläde af hwitt Atlask, sundrigt; Dito ett grönt af Tubin¹, odugligt; D^o ett af Sidensars, sömat med grönt Silke, g^t; här af kan göras barnkläder; En rörandig Altarduk, af Klosterlärftt med breda spetzar; En Swart Broderad Altarkudde. Et Sömmat Kalk kläde af Camarduk²; Ett D^o hwitt at hafwa på disken; 2^{ne} Broderade Pungar med små Klockor af metall; En hwit

¹ Tubin, ett slags sidentyg, vanligt under 1500- och 1600-talen.

² Camarduk, fint, tuskaftat linne.

Fig. 550. Brudpäll av lärft med röda ripsband. 1700-talet. Nu försvunnen. Foto Stellan Mörner 1921. S. 602.

Trauhimmel aus Leinwand mit roten Ripsbändern besetzt, 18. Jh.

Bridal canopy, linen with red ribbon design. 18th cent.

Altarduk af Camarduk med breda Spetzar; Ett grönt Kläde på Altardisken; 2^{ne} hwita handkläden med blå ränder; D^o Ett af Bomulslärfft med röda ränder; Wid Funten Hwitt handkläde nog brukat.»

1785 skänktes en ny mäss-skjorta av riksrådinnan Kalling å Myrö (jfr mässhake 1). INV. 1845 upptar en numera förkommen »Brudstolsklädning af rosigt Cattun, gammalt».

En mässhake, med Carl Bondes och Beata Oxenstiernas namn (sannolikt = initialer) samt årtalet 1616 skänktes till kyrkan (ELGENSTIERNA I, s. 521), möjligen i samband med sonen Filips död (s. 548).

Kyrkovärden Jöns Olsson i Kolja hade vid avgången från sin syssla »låtit på sin bekostnad wända Kyrkowacktarns *Embetsråck*, samt äfwen själf påkostat och wärck-

Fig. 551. Mässhake (1) av svart sammet, skänkt av riksrådet Per Kalling och hans maka. Foto 1958. S. 601.

Messgewand aus schwarzem Samt, gestiftet von Reichsrat Per Kalling und Gattin.

Chasuble, black velvet, presented by Councillor of the Realm Per Kalling and his wife.

ställdt målning på den låda i Sacristian [jfr s. 623], hwaruti Kyrkans Mässeskrud förwarades» (ST.PROT. 28/10 1787).

Gravmonument¹ (fig. 554) över riksrådet Carl Bonde på Esplunda († 1652) och hans första fru Beata Oxenstierna († 1621; se s. 548). Tumba av grå kalksten och gotländsk sandsten på profilerad sockel och täckt av en polerad brun kalkstenshäll, buren av hörnkolonetter av slipad kalksten. Å tumbans alla fyra sidor skulpterade vapen. På V kortsidan ett alliansvapen: Bonde—Oxenstierna, sandstensskulptur i hög relief (fig.

GRAVMINNEN

¹ Utredningen rörande detta monument är utförd av SIGURD CURMAN, som därvid åtnjutit värdefull hjälp av fil. dr SIGURD WALLIN och stadsantikvarien TORD O:SON NORDBERG samt av professor BENGT HILDEBRAND rörande de heraldiska och personhistoriska uppgifterna. Jfr även s. 610, not 1.

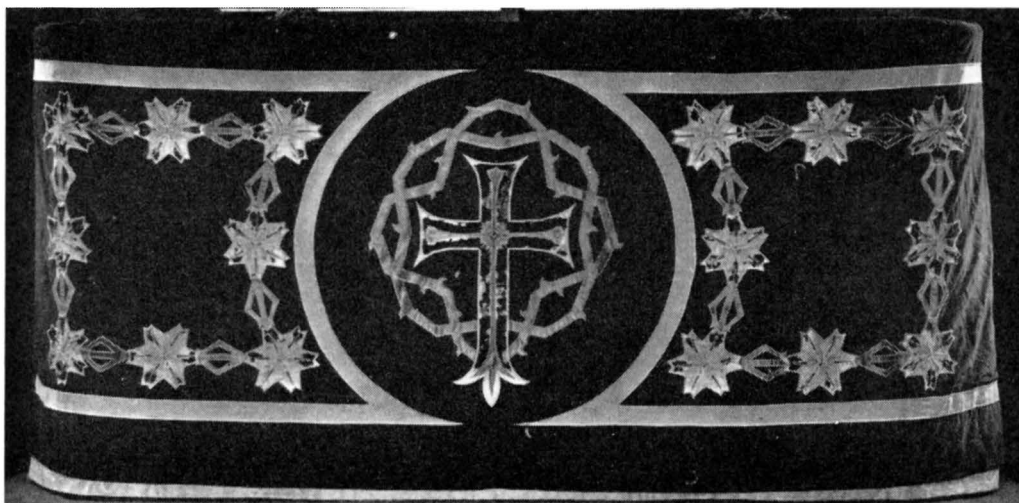

Fig. 552. Antependium av rött kläde med applikationsbroderier, komp. av Alf Wallander, utfört av Selma Giöbel. Skänkt 1900 av greven och grevinnan Axel Mörner. Foto 1961. S. 601.

Antependium aus rotem Tuch mit Applikationsstickereien, entworfen von Alf Wallander, Ausführung von Selma Giöbel 1900. Altarfrontal, red with appliqué, composed by Alf Wallander and embroidered by Selma Giöbel. Presented 1900 by the Count and Countess Axel Mörner.

555), å vardera långsidan 14, å Ö kortsidan 4 i relief å kalkstenshällar uthuggna anvapen för de ovannämnda personerna. Vapnen äro, såsom fig. 559 o. 561 utvisa, ordnade så, att fäderneanorna upptaga den övre raden i ordningsföljd från V mot Ö, moderneanorna den undre raden. Båda anvapensraderna vika om hörn i Ö (fig. 557) så att det sista vapnet i varje serie sitter på den Ö kortsidan. Carl Bondes anvapen finnas på tumbans S sida, Beata Oxenstiernas på dess N sida. Å den polerade täckhällen är nederst (åt V) inhugget ett kalligrafiskt ornament (fig. 570). Ovanför detta en inhuggen inskrift återgiven å fig. 556 efter en kalkering.

Anvapnen svara helt mot de å s. 614—615 återgivna anträden för Carl Bonde och Beata Oxenstierna. Tumbans H 104. Hällens L 192, B 126. — Tumban stod intill 1780 i det Bondeska gravkoret (jfr s. 567) men flyttades d. å. till sin nuvarande plats i S korsarmen (fig. 498, vid T). Monumentet är, ehuru större och rikare ornerat, av samma typ som Abraham Leijonhufvuds gravtumba i Lillkyrka, vilken uppsattes 1637 av Carl Bonde.

Denna gravtyp tillhör närmast slutet av 1500-talet och första delen av 1600-talet¹. En med Bonde-graven mycket likartad gravtumba är Sture-graven i Mörkö kyrka², som möjligen är utförd redan på 1590-talet, i varje fall före 1618. Denna har även an-

¹ Se A. HAHR, Studier i Johan III:s renässans, II, s. 59—75.

² E. BOHRN, Mörkö kyrka, s. 11—13 (Sörmländska kyrkor, nr 74).

Fig. 553. Järndörrar till Esplunda-gravvalvet under södra tvärarmen, utförda 1781 och prydda med Carl Gabriel Mörners och hans makas, Lovisa Ulrica Horns vapen. Foto 1960. S. 558.

Eiserne Tür zum Esplunda-Grabgewölbe unter dem S Querschiff, 1781.

Iron doors of the Esplunda burial chapel beneath south transept, made 1781 and bearing the arms of Carl Gabriel Mörner and of his wife Lovisa Ulrica Horn.

vapenserier på långsidorna och gravskriften inhuggen på lockhällen. Rinkaby-monumentet bör rimligen ha utförts mellan åren 1621, då Beata Oxenstierna dog, och 1624, då Carl Bonde gifte om sig med Beata Sparre¹. Då plats för nämnande av den senare

¹ BEATA SPARRE hade tidigare varit gift med ABRAHAM ERIKSSON LEIJONHUFVUD (s. 545), som ägde Ekebergs gård i Lillkyrka, i vars kyrka han begrovs 1619. Att Carl Bonde efter sitt giftemål med Beata Sparre lät utföra ett gravmonument i Lillkyrka över hennes förste make och därvid tog som modell den av honom ordnade tumban i Rinkaby över sin första maka, synes vara förklarligt.

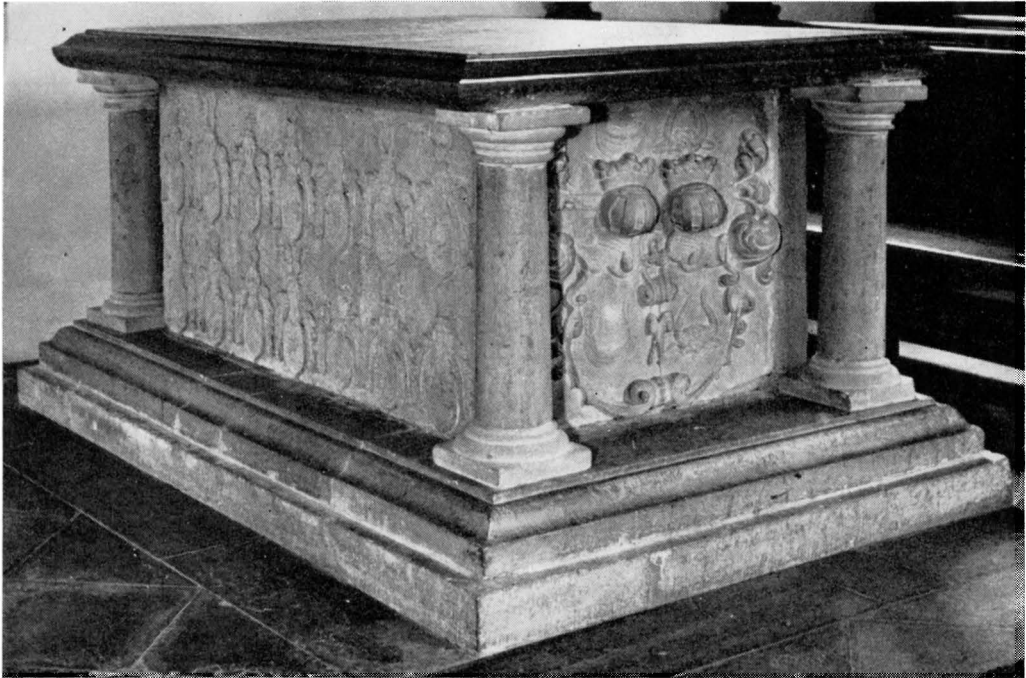

Fig. 554. Gravtumba av kalk- och sandsten över riksrådet friherre Carl Bonde († 1652) och hans första hustru Beata Oxenstierna († 1621). Foto 1958. S. 607 f.

Grabtumba des Reichsrats Freiherr Carl Bonde († 1652) und seiner ersten Frau Beata Oxenstierna († 1621), Limestone and sandstone tomb of Councillor of the Realm Baron Carl Bonde (d. 1652) and his first wife Beata Oxenstierna (d. 1621). Kalk- und Sandstein.

hustrun icke finnes på denna tumba, ej heller någon möjlighet att där anbringa hennes vapen och anor, talar all sannolikhet för, att tumban tillverkats strax efter Beata Oxenstiernas död 1621, och att därvid gravskriften över henne och hennes två i späda ålder döda barn blev inhuggen å den nedre delen av täckplattan, vars övre del då lämnades slät för att senare användas för inskrift över mannen. För tumbans datering till tiden mellan 1621 och 1624 talar även anvapenseriernas stil. Mot denna datering talar dock V kortändans alliansvapenplatta (fig. 555). Denna är utförd av gotländsk sandsten (övriga vapen huggna i kalksten), och den skulpterade ornamentiken har en formgivning och karaktär, som knappast tillåter en datering före 1650. Dess konstnärliga kvalitet är också av en helt annan art än tumbans övriga vapenskulpturer, som närmast synas vara utförda av någon bland Närkes provinsiella kalkstenshuggare¹, medan sandstens-

¹ Möjligen den JAKOB STENHUGGARE, som är känd från 1590-talet, då han arbetade på Örebro slott, till 1625; han skänkte då en dopfont (jfr ovan s. 73 o. fig. 62) till Örebro Nikolaikyrka. Uteslutet är ej, att denna Jakob är identisk med den från 1604 kände slottsbyggmästaren Jakob von Brüssel (Brussol), jfr K. G. GRANDINSON, Örebro slott (i: Medd. fr. Nerikes Fornm.-fören., I, s. 37, not 6).

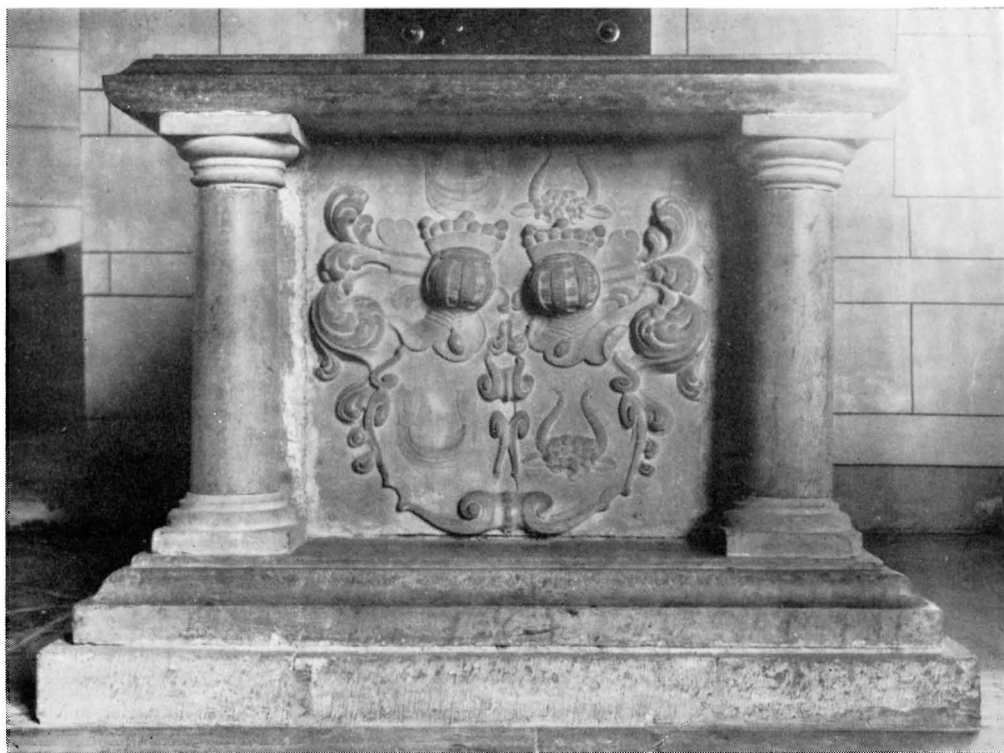

Fig. 555. Tumbans västra kortsida med alliansvapen Bonde-Oxenstierna. Foto 1958. S. 610.
 W Schmalseite der Tumba mit dem Allianzwapen Bonde-Oxenstierna. W short side of tomb, with linked Bonde-Oxenstierna arms.

plattans skulptur måste ha utförts av någon bland Stockholms bättre ornamentsbildhuggare omkring 1650.

Hur skall nu detta förklaras? — Sannolikt på följande sätt.

I kyrkan hava intill senaste tid (nu på Esplunda säteri) förvarats två lösa kalkstensplattor (jfr s. 551) med resp. Bonde- och Oxenstiernavapen (fig. 562), vilkas stenmateriel, ornamentik och konstnärliga kvalitet helt svara mot anvapenseriernas på tumban. Deras mått äro: H 70, B 36. Ställda bredvid varandra bilda de en vapentavla med måtten H 70, B 72, vilket nästan exakt svarar mot måtten på sandstensplattan fig. 555. Dessa kalkstensplattor sutto senast (intill 1914) inmurade i stolparna vid kyrkogårdens S ingång. Dessförinnan hade de, då ännu bildande en enda platta, suttit ovanför porten på den »Södra Stegluckan», som blev riven vid någon av kyrkogårdsmurens omläggningar på 1800-talet. Nu vet man (jfr s. 551), att kyrkobalkarna (av trä)

Troligen är det denne Jakob, som huggit ett i Örebro slotts sydvästra hörnportal befintligt tympanonfält med Vasavapnet och årtalet 1617 (B. WALDÉN, Örebro slott som residens och ämbetsbyggnad, s. 119, bild 12).

HÅR UNDER LIGGER BEGRAFVEN DEN
 HOCHWÄLLBORNE HERRE, HERR CARL
 BONDE, FRYHERRE TIL LAYHELA, HER
 RE TIL BORDSIÖÖ, ESTELUNDA IMSEHOLM
 OCH HÅSLEBY, SWERIGES RYKES RÅDH OCH
 COUVERNEVR OFVER THET KONGLIGA
 BERG COLLEGIUM,
 SAMPT LAGMAN ÖFVER CARELEN ÅHR FÖDD UPPÅ
 SIN FÄDERNES GÅRD SÄCKESTADH DEN 19
 OCTOBR ANNO 1581 OCH I HERRANOM SALIGEN
 AFSOMNADH UPPÅ EREBERG DEN 29 FEBRVARY
 ANNO 1652

MED SIN KIÄRE HUUSFRU, DEN
 WÄLLBORNE FRU FRU BEATA GUSTAFS
 DOTTER OXENSTIENNA, BOREN FRY
 HERRE DOTTER AF FYHOLM, FRU TIL
 BORDSIÖÖ OCH ESPELUNDA,
 HULKEN
 AFSOMNADE UPPÅ ESPELUNDA DEN 20 DECEMBER
 ANNO 1621
 TILLYKA

MED TUENNE SINE BARN,
 WÄLBORNE HÄRR PHILIPP OCH IUNGFU BRIGITTA BONDE
 GUDH FÖRLENE THEM EEN FRÖGDEEULL
 UPSTÄNDELSE.

Fig. 556. Inskrift på tumbans täckhäll. Efter kalkering.
 Inskrift auf dem Tumbadeckel, nach einer Pause. Inscription on top slab of tomb.

Fig. 557. Tumbans östra kortsida med de sista vapnen i anvapenserierna på tumbans S och N långsidor (se fig. 558—561). Foto 1958. S. 608.

O Schmalseite der Tumba mit den letzten Wappen der Ahnenwappenreihen auf den beiden Längsseiten (Abb. 558—561).

E short side of tomb, with the final arms in the ancestral series on the S and N long sides of the tomb (see fig. 558—561).

Fig. 558. Tumbans södra långsida med Carl Bondes anvapen. Foto 1958.
 S Längsseite der Tumba mit den Ahnenwappen Carl Bondes.
 S long side of tomb, with Carl Bonde's ancestral arms.

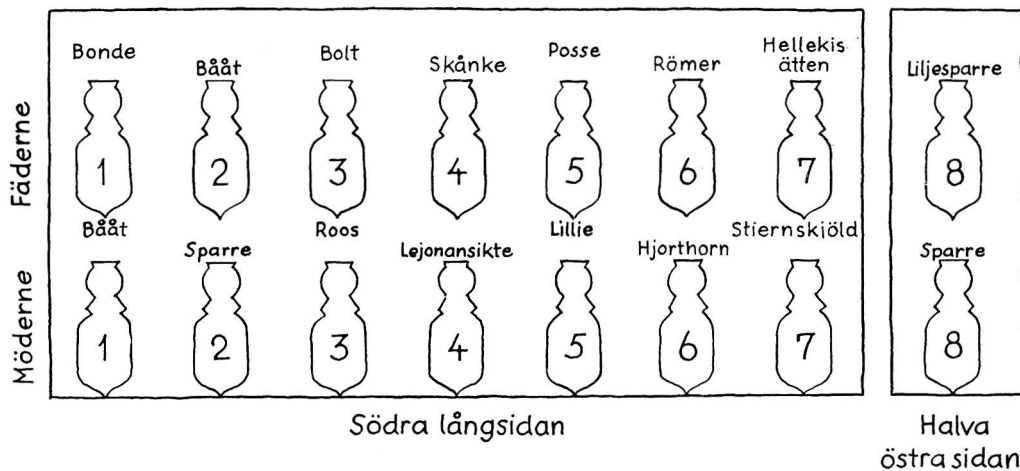

Fig. 559. Vapentydning till fig. 558 och 557 (läses fr. v. till h.). Jfr s. 616.
 Wappenerklärung zu den Abb. 558 u. 557 (von l. nach r.).
 Identification of arms in figs. 558 and 557 (read l. to r.).

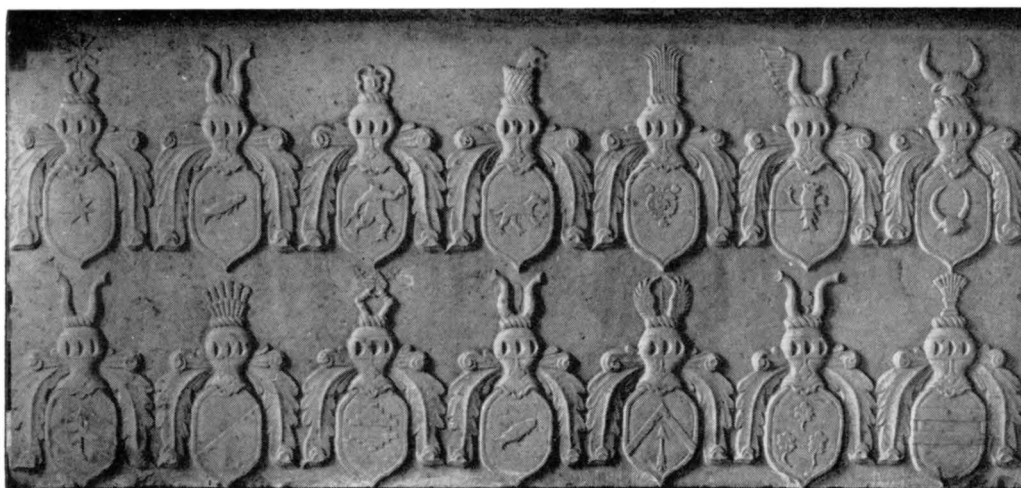

Fig. 560. Tumbans norra långsida med Beata Oxenstiernas anvapen. Foto 1958.

N Längsseite der Tumba mit den Ahnenwappen Beata Oxenstiernas. N long side of tomb, with ancestral arms of Beata Oxenstierna.

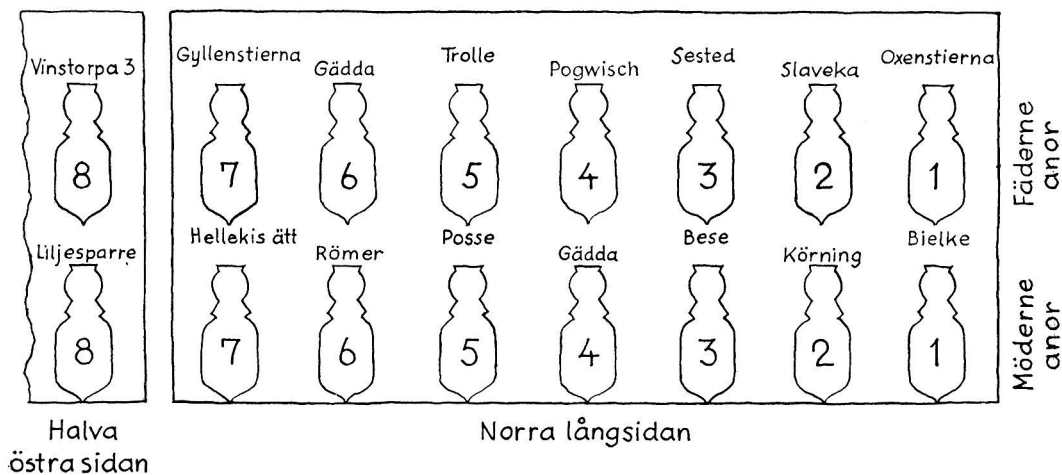

Fig. 561. Vapentydning till fig. 560 och 557 (läses fr. h. till v.). Jfr s. 617.

Wappenerklärung zu den Abb. 560 u. 557 (von r. nachl.) Identification of arms in figs. 560 and 557 (read from r. to l.).

Antavla för greve CARL BONDE († 1652)

M 8 INGBORG SIGGESDOTTER (Sparre)	} MÅRTA JÖ- RANSDOTTER (Stiernskiöld)	} AGNETA KNUTSDOTTER (Lillie af Ökna)	} KARIN ULFSDOTTER (Snakenborg, Bååt)
M 7 JÖRAN HANSSON (Stiernskiöld)			
M 6 AGNETA JÖNSDOTTER (Hjorthornvapen)	} KNUT LILLIE	} AGNETA KNUTSDOTTER (Lillie af Ökna)	} KARIN ULFSDOTTER (Snakenborg, Bååt)
M 5 ANDERS LARSSON (Lillie af Ökna)			
M 4 BIRGITTA JÖNSDOTTER (Lejonansikte)	} ELIN ULFS- DOTTER (Roos av Ervalla)	} ULF HENRIKSSON (Bååt)	} KARIN ULFSDOTTER (Snakenborg, Bååt)
M 3 ULF PEDERSSON (Roos av Ervalla)			
M 2 GERTRUD BIRGERSDOTTER (Sparre)	} HENRIK ERLANDSSON (Bååt)	} ULF HENRIKSSON (Bååt)	} KARIN ULFSDOTTER (Snakenborg, Bååt)
M 1 ERLAND PEDERSSON (Bååt)			
F 8 BIRGITTA ERIKSDOTTER (Liljesparrevapen)	} ANNA AXELS- DOTTER (Hellekis- ätten)	} MÅRTA AXELSDOTTER (Posse)	} FILIP BONDE
F 7 AXEL MATSSON (Hellekis-ätten)			
F 6 GERTRUD MATSDOTTER (Römer, ³ norsk ätt)	} AXEL POSSE	} MÅRTA AXELSDOTTER (Posse)	} FILIP BONDE
F 5 NILS (JÖNSSON) Posse			
F 4 INGBORG ERIKSDOTTER (Skånke ²)	} INGRID AMUNDS- DOTTER (Boltvapen)	} JÖNS BONDE	} FILIP BONDE
F 3 AMUND TORSFENSSON ¹ (Boltvapen, norsk ätt)			
F 2 KATARINA INGVARSDOTTER (Bååt)	} TORD BONDE	} JÖNS BONDE	} FILIP BONDE
F 1 MAGNUS (FILIPSSON) Bonde			

CARL BONDE

Antavla för grevinnan BEATA OXENSTIERNA († 1621)

M 8 BIRGITTA ERIKSDOTTER (Liljesparrevapen)	} ANNA AXELS- DOTTER (Hellekis- ätten)	} ELSA AXELSDOTTER (Posse)	} BEATA OXENSTIERNA				
M 7 AXEL MATSSON (Hellekisätten)							
M 6 GERTRUD MATTSDOTTER (Römer, norsk ätt)	} AXEL POSSE	} ELSA AXELSDOTTER (Posse)		} BEATA OXENSTIERNA			
M 5 NILS (JÖNSSON) Posse							
M 4 KATARINA JONSDOTTER (Gädda)	} GUNILLA- JOHANNES- DOTTER (Bese)	} AXEL BIELKE			} BEATA OXENSTIERNA		
M 3 JOHAN STENSSON (Bese)							
M 2 INGEGÅRD KÖRNINGSDOTTER (Kyrning, dansk ätt)	} ERIK BIELKE	} AXEL BIELKE				} BEATA OXENSTIERNA	
M 1 TURE TURESSON (Bielke)							
F 8 ANNA KARLSDOTTER (Vinstorpaätt 3 ²)	} CARIN ERIKS- DOTTER (Gyllen- stierna)	} BEATA ERIKSDOTTER (Trolle)					} BEATA OXENSTIERNA
F 7 ERIK ERIKSSON (Gyllenstierna)							
F 6 KRISTINA JOHANDOTTER (Gädda)	} ERIK TROLLE	} BEATA ERIKSDOTTER (Trolle)	} BEATA OXENSTIERNA				
F 5 ARVID BIRGERSSON (Trolle)							
F 4 ELISABETH POGWISCH ⁴	} ANNA SESTED	} GABRIEL KRISTIANSSON (Oxenstierna)		} BEATA OXENSTIERNA			
F 3 POUL SESTED (Holsteinsk ätt)							
F 2 MÄRTA JOHANDOTTER (Slaveka)	} KRISTERN BENGTSSON (Oxen- stierna)	} GABRIEL KRISTIANSSON (Oxenstierna)			} BEATA OXENSTIERNA		
F 1 BENGT KRISTIERNSSON (Oxenstierna)							

¹ AMUND TORSTENSSON till *Samsal* var 1489 lagman i Viken och förde Boltvapnet (NORSK SLEKTS-HISTORISK TIDSSKRIFT, III, h. 4, 1932, s. 876).

² Om SKÄNKE-SLÄKTENS genealogi se HASSELBERG, i: Jämtlands Biblioteks Årsskrift, 1943, s. 3 f.

³ Jfr P. SJÖGREN, Ätten Posses historia intill år 1500, Uppsala 1950, s. 129.

⁴ Se H. GILLINGSTAM, Ätterna Oxenstierna och Vasa under medeltiden. Sthlm 1952, I, s. 622 ff.

Fig. 562. Kalkstensplattor med Bonde- och Oxenstiernavapen, urspr. utgörande den V kortsidan å tumban fig. 554. Förvaras å Esplunda. Foto J. Raber 1961. S. 611.

Kalksteinplattan mit den Wappen Bonde und Oxenstierna, welche ursprünglich die W Schmalseite der Tumba Abb. 554 bildeten. Nun auf Esplunda.

Limestone slabs, with Bonde and Oxenstierna arms, originally forming the W side of tomb fig. 554. Preserved at Esplunda.

år 1652 blevo helt ombyggda och att »rödfärgen ther til skänkte H. Excell. Herr Gustaf Bonde» (= riksskattmästaren G. B., son till Carl Bonde och Beata Oxenstierna). Vidare känner man, att »Hr Seved Bååt Herre till Myröö lät bygga wästra Kiyrkio Porten med alt tillbehör» samma år. Herrarna på Myrö och Esplunda hava ofta samarbetat (tävlat?) med varandra vid kyrkans byggnadsfrågor, varför det är sannolikt, att den S stigluckan uppfördes av herren på Esplunda, som ju bekostade rödfärgen på S kyrkobalken. Därvid uppsatte han över porten den äldre gavelhäll från föräldrarnas tumba, som han efter faderns död (22/2 1652) tydligen velat ersätta med en ny vapensulptur av högre kvalitet, bättre svarande mot tidens och hans egen smak¹, samtidigt som han på tum-

¹ Det är icke möjligt att med säkerhet attribuera detta arbete till någon bestämd stensmästare. Verksamma för Gustaf Bondes räkning voro särskilt kalmarstenhuggarna Basilius Goldtsmidt och hans

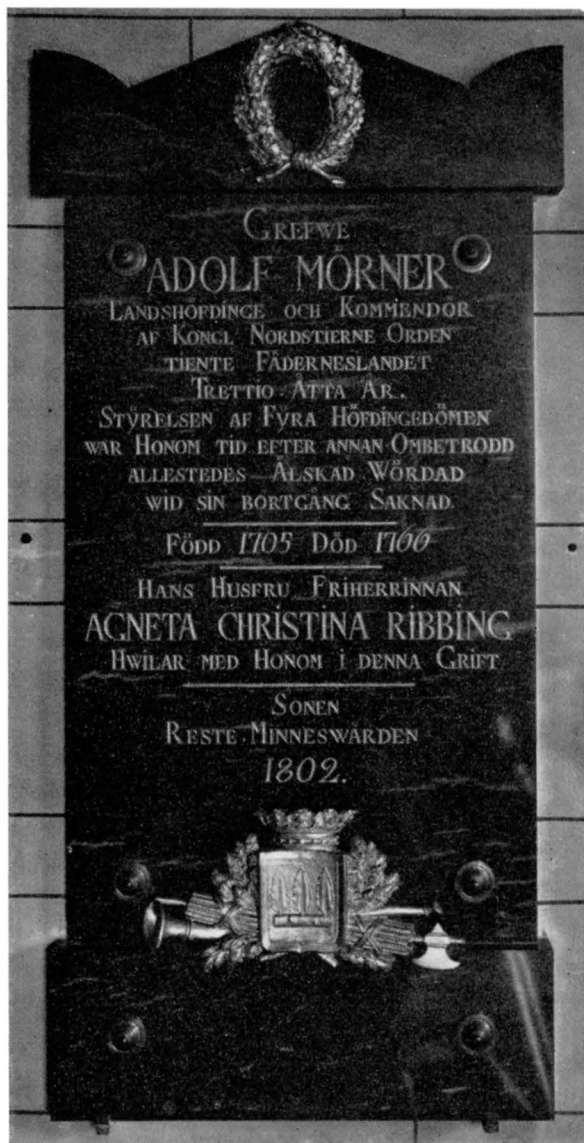

Fig. 563. Epitafium av porfyr uppsatt 1802 över landshövding Adolf Mörner och hans maka Agneta Christina Ribbing. Foto N. Åzelius 1935. S. 620.

Epitaph des Landeshauptmanns
Adolf Mörner und seiner Gattin,
Porfyr 1802.

Porphyry memorial tablet for
County Governor Adolf Mörner
and his wife Agneta Christina
Ribbing.

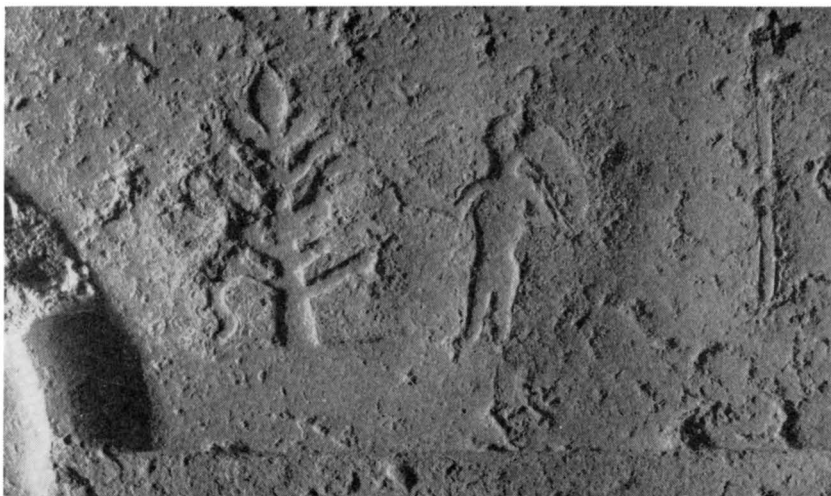

Fig. 564. Detalj av gravstenen fig. 565 (å dess nedre, bortskymda del). Foto 1961.
 Einzelheit von der Grabplatte Abb. 565 (auf dem unteren, verdeckten Teil).   Detail of gravestone fig. 565 (on lower, concealed part).

bans täckhäll lät inhugga gravskriften över fadern (fig. 556). Denna inskrift kan icke — även bortsett från dödsåret, som ju kunde tänkas ha sparats på stenen — vara inhuggen tidigare, eftersom Carl Bonde i denna nämnes såsom guvernör över »BergCollegium», vilket namn infördes först 1649 i stället för det tidigare Generalbergsamtet.

Denna framställning av monumentets tillkomsthistoria kan visserligen icke dokumentariskt bevisas, men synes dock mycket sannolik.

Epitafium (fig. 563) av polerad porfyr med ornament av förgyllt bly över landshövdingen Adolf Mörner, † 1766, och hans maka Agneta Christina Ribbing (s. 548). SONEN / CARL GABRIEL MÖRNER / RESTE MINNESVÅRDEN 1802. Inskriften framgår av fig. 563. H 192, B 89.

Ang. försvunna begravningsvapen och -fanor i det Bondeska gravkoret se TILAS' beskrivning ovan s. 567.

Gravhäll av kalksten (fig. 565) över komministern Per Blomberg med i plattrelief huggen dekor: i mitten ett kors inom en ring omgiven av två livsträd; över och under mittpartiet inskriftsfält. Underst en mycket nött reliefdekoration bestående av en dödskalle i mitten, omgiven av en slaga (t. v.) och en lie (t. h.); längst t. v. ett träd och en man, bärande ett obestämbart föremål (fig. 564), längst t. h. ett timglas. Inskrifter:

söner Johan och Basilius. De voro dock huvudsakligen leverantörer av sandsten från Gotland och kalksten från Öland. Vapenskulpturen kan möjligen ha utförts av stockholmsstenhuggaren MICHAEL HACK, svärson till Basilius Goldtsmidt d. ä. Hack var lärjunge till stenhuggarna Johan och Gerdt Blume och blev mästare 19/5 1650. — Uppgifterna godhetsfullt lämnade av fil. dr GÖRAN AXEL-NILSSON i Göteborg. Se vidare hans arbete: Dekorativ stenhuggarkonst i yngre Vasatid, s. 355 f. och 399.

Fig. 565. Gravhäll av kalksten över komministern Per Blomberg († 1761). Hällens nedersta del skymd av kyrkbänkar. Foto 1961.

Grabplatte des Pastors Per Blomberg († 1761) Grave slab, limestone, for perpetual curate aus Kalkstein (unterer Teil verdeckt, vgl. Abb. 564). Per Blomberg (d. 1761). Lowest part of slab hidden by pews.

(under korsets armar) CONSUM / MATUM EST (= det är fullkomnat); (i ringen) QWINNONES SÄD SKAL SÖNDERTRAMP ORMENS HUFVUD - - -; (övre fältet) VIVE MEMOR LETHI / HÄR UNDER DÄNA STEEN HWILA HANS BEEN / SOM TROGET ARBETAT FÖR HIMELN REEN / DEN ÄHREWYRDIGE OCH WÄLLÄRDE DN P. BLOMBERG / SOM I GLANTZH. OCH RINGKARLEBY WARIT [EN TROGEN] V. D. COMI. ., ÄHR / FÖDD A^o 1678 D. 26 JUL: OCH A^o 1761 D. [10 DEC.] SALIGEN AFSOMNADE; (nedre fältet) AMOR MEUS CRUCIFIXUS EST/JAG ÄR KORSFEST MED

Fig. 566. Karl XIII:s tal 2/5 1810, insatt i originalram till ett av Gustav III:s tal. Foto 1958.

Rede König Karls XIII. Speech by King Karl an die Stände 1810, in XIII, 1810, in frame einem Rahmen mit dem originally used for a Monogramm Gustafs III. speech by Gustav III.

CHRISTO MEN IAG LEFVER DOCH / ICKE NU IAG, UTHAN CHRISTUS LEFVER I MIG. - - - / TY CHRISTUS ÄR MITT LÿF OCH DÖDEN ÄR MIN WINNING PHILIP I 21. Stenens mått 196 × 150. Den låg i långhusets mittgång men upprestes 1900 mot S väggen i S korsarmen.

En fragmentarisk gravhäll (ca 132 × 170) av kalksten ligger i vapenhusets golv, där den till större delen döljes av trappan upp till tornet. Av inskriften kan läsas: FÖR DETTA . . . EL VÅDA . . . WÄLBETRODDE . . . H . . . . ÅT. WED. SOCKN. . . . (ESP?)LVNDA . . . BEGRAFWEN . . . AN(NO). . . Omkr. 1700?

MINNES-
TAVLOR

Ambrosius Hedengrans minnestavla (s. 536, not 3) över reformationsjubileet 1721. Inom profilerad och svartmålad träram, H 97, B 62. Dep. i ÖLM (inv.nr 3958).

Karl XIII:s tal 2/5 1810 och 27/1 1817, det förra i en ram (H 62, B 53) av snidat och förgyllt trä (fig. 566), krönt av G under kunglig krona, alltså gjord för något av Gustav III:s tal; det senare inom en enklare snidad och förgyllt ram, upptill prydd med bandrosett (H 75, B 48).

DIVERSE
INVENTARIER

Fönsterbågar, 4 st., av vitmålat trä med små rutor inom blyspröjsar. Troligen från sakristians 1780 upptagna båda fönster. H 99, B 74. Dep. i ÖLM.

Skrivpulpet av furu, målad i ekfärg med svartmålad skiva. H 87, skivan 75 × 160. 1700-tal?

Fig. 567. Storklockan från 1640, omgjuten av Gerhard Meyer d. ä. 1703. Jfr fig. 568 och 569. Foto 1958.

Hauptglocke von 1640, umgegossen von Gerhard Meyer d. Ä. 1703, vgl. Abb. 568 u. 569.	Great bell, 1640, recast by Gerhard Meyer the Elder in 1703. Comp. figs. 568 and 569.
--	---

Dokumentskåp av furu, målat i ekfärg. H 275, B 150. 1700-tal? Troligen, liksom bordet, skänkt från någon av socknens herrgårdar.

Kistor: — 1. Furu, målad i ekfärg, järnbeslagen. H 67, B 79, L 144. — 2. Furu, gråmålad, järnbeslagen. H 44, B 53, L 101. — Båda från 1700- eller 1800-tal. Den ena av dem är sannolikt den »låda», som församlingen beslöt (st.PROT. 8/10 1786) göra för de nya mässhakar, som grevinnan Kalling lämnat kyrkan åren 1784 och 1785 (se ovan s. 601): »Att förwara desse prydelige Kyrko-Kläder, beslöts att en Låda skulle göras, så stor, att man deri kunde lägga dem, utan att galonerne behöfde brytas och åtog sig afskedade Soldaten Göteborg, att förfärdiga en sådan mot 9 d^h K^{mts} arfode, och skulle med Smeden Korsberg accorderas om Lås och Gångjärn dertill.» Lådan målad 1788 av kyrkvärden Jöns Olsson (jfr s. 607).

Skrin av furu, omålat. H 18, B 36, L 42. 1700- eller 1800-tal.

Kyrkstöt av bamburör. L 234. 1700-talet.

Sanddosa, rund, av näver, med botten och översida av trä, brännstämplad »A F». Mått: H 7, D 8.

Enligt vis.PROT. 1763 hängde tre klockor i den då befintliga stapeln (s. 553), nämligen KLOCKOR

Fig. 568. Vapenbilder å storklockans sydsida: Carl Bondes vapen, omgivet av hans hustrurs; t. v. Beata Oxenstiernas, t. h. Beata Sparres. Foto 1961.

Carl Bondes Wappen zwischen den Wappen seiner Frauen (Beata Oxenstierna u. Beata Sparre) auf der S Seite der Hauptglocke.

Arms on S. side of great bell: of Carl Bonde, flanked by those of his wives; l. Beata Oxenstierna, r. Beata Sparre.

de här beskrivna, som 1839 överflyttades till det då nybyggda tornet: — 1. Storklockan (fig. 567) med akantusbårder och på S sidan ett Bondevapen, omgivet av Oxenstierna- och Sparrevapen (fig. 568) samt inskrift: FORDOM KONGL.RÅDHET / HERR CARL BONDE / FRYHERRE / TILL BORDSIÖ OCH / ESPELUNDA / HAFWER / RINGCKABY FÖRSAMLING / TILL TIENST / SKIÄNT OCH FÖRÄHRAT / DHENNA KLOCKA / 1640. På N sidan Mörner- och Bondevapnen (fig. 569) under inskriften: GUDH TILL ÄHRA / OCH / RINKABY FÖRSAMLING TIL PRYDNAD / HAFWER / BARO-NEN OCH GENERAL MAJOREN HÖGH WÄLB. / HERR CARL GUSTAF MÖRNER / TILLYKA MEDH DHES KIÄRE HUUS FRU / FRYHERRINNAN HÖGHWÄLB. / FRU CATHARINA MARGARETHA BONDE / LÅTET MEDH EGEN BEKOSTNAD OMGIUTA / DHENNE KLOCKA I STOCKHOLM AF / GERHARDT MEYER¹ / 1703, H. 140, D 120 (om personerna se s. 548). — 2. Mellanklockan bär inom rokokornament inskriften: ÅHR 1755 / WARANDE / LANDSHÖFDINGE / ADOLPH MÖRNER/BISCOP ERIC ALSTRIN / PROBST / GUSTAF HERDMAN /

¹ GERHARD MEYER D. Ä., kungl. styckgjutare, verksam i Sthlm 1695—1710 (död i pesten 1710). Jfr ovan s. 342. — L. M. HOLMBÄCK, Klocker och klockringning, Sthlm 1951, s. 93.

Fig. 569. Vapenbilder å storklockans nordsida: Carl Gustaf Mörners och hans hustrus Catharina Margaretha Bondes. Foto 1961.

Carl Gustaf Mörners Wappen neben dem seiner Frau (Catharina Margaretha Bonde) auf der N Seite der Hauptglocke.

Arms on N. side of great bell: of Carl Gustaf Mörner and of his wife Catharina Margaretha Bonde.

CAPPELLAN PETRUS BLOMBERG / ÄR JAG OMGUTEN / UTI ÖREBRO AF / P. PETRÆUS¹. H 118, D 103. — 3. Lillklockan har akantusbårdar och inskriften: GUTEN ÅHR 1764 AF PEHR PETRÆUS. H 100, D 81.

¹ PEHR PETRÆUS, klockgjutare, verksam i Örebro 1747—66, † 1768? (HOLMBÄCK, s. 94). — P. har bl. a. gjutit klockor i Almby (s. 172), Mosjö (s. 218) samt Hovsta (s. 363). — År 1775 drevs gjuteriet av P:s änka, och s. å. nämnes för första gången den kände klockgjutaren, sedermera rådmannen OLOF KJULANDER (s. 538, not 1), som av allt att döma övertagit rörelsen.

Fig. 570. Kalligrafiskt ornament, inhugget under inskriften (fig. 556) å täckhällen till den Bonde-Oxenstiernska gravtumban (fig. 554).

Kalligraphisches Ornament, eingehauen unter der Inschrift des Tumbadeckels (Abb. 556).

Calligraphic ornament, cut below inscription (fig. 556) on top slab of the Bonde-Oxenstierna tomb (fig. 554).

SAMMANFATTNING

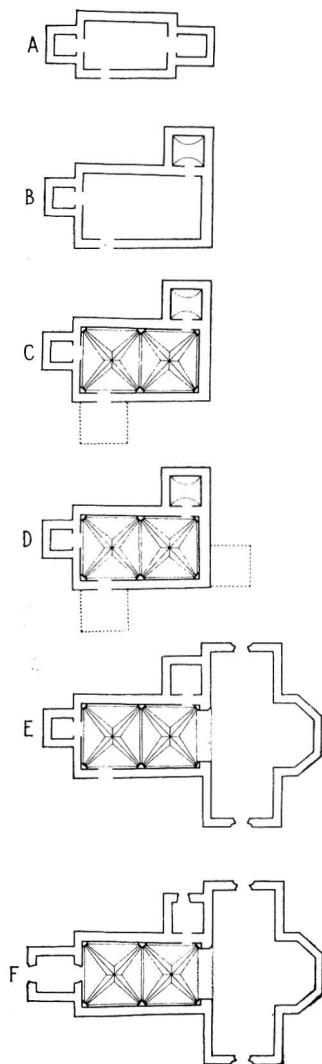

Fig. 571. Kyrkans planutveckling. Skala 1 : 1 000.
Grundrissentwicklung der Kirche.
Development of church plan.

I. Stenkyrka med torn i V, korets utseende okänt (fig. 506, 571 A). 1100-talets slut.

Inv.: Dopfont (fig. 534—536), skulpterad cuppa med runinskrift; troligen samtidig med den äldsta stenkyrkan.

II. Utvidgning av den äldre kyrkan åt S och Ö, varigenom en rektangulär salkyrka skapas (jfr fig. 506 och 571 B). Det urspr. tornet bibehålles. Sakristia bygges i NÖ. 1200-talets slut eller 1300-talets förra del.

III. Stjärnvalv av tegel inslås i kyrkorummet (fig. 571 C). 1400-talets senare del. Vapenhus uppföres i SV.

Inv.: Svenskt altarskåp (fig. 522) från tiden omkr. 1500.

IV. 1600-talet. På 1620-talet låter riksrådet Carl Bonde på Esplunda uppföra ett gravkor i Ö (fig. 493 o. 571 D). — Klockstapel å kyrkogården (fig. 493).

Inv.: Predikstol (fig. 524—527) av Lars Strångesson 1613—21; nattvardskärl (fig. 538—543); gravtumba (fig. 554—562) över Beata Oxenstierna († 1621) och Carl Bonde († 1652), utförd på 1620-talet.

V. 1700-talet. Bondeska gravkoret, kyrkans Ö gavel och vapenhuset rivs 1780, varefter enligt en 1778 godkänd ritning (fig. 508) kyrkan utvidgas åt Ö med ett tvärskepp och ett femsidigt kor (fig. 506 o. 571 E). Under tvärskeppet anläggs gravvalv för ätterna Mörner (Esplunda) och Kalling (Myrö).

Inv.: Ny sluten bänkinredning (fig. 510), ny altaruppsats 1787 (fig. 520), skänkt av Carl Gabriel Mörner och Lovisa Ulrica Horn på Esplunda. Timglas (fig. 529); ljusredskap (fig. 545—549); textilier (fig. 550—551).

VI. 1800-talet. Orgelläktare med orgel (fig. 530—531) uppföres i väster år 1807. Det medeltida tornet rivs 1837 och ett nytt uppföres 1839 efter ritningar (fig. 512—513) av Per Lundmark. — Klockstapeln rivs samtidigt.

En renovering 1899—1900 enligt förslag av ark. Gust. Pettersson utplånar till stor del interiörens äldre karaktär. Kvadermålning på väggarna och tegelimitation på valvstrålarna (fig. 514). Sakristian apteras till värmekammare, ny sakristia inredes under ny läktare i N korsarmen (fig. 516). Nya öppna bänkar.

Inv.: Epitafium (fig. 563) över Adolf Mörner 1802, altartavla (fig. 521) av Per Hörberg 1810.

VII. 1900-talet. Ny orgelläktare i väster och orgelfasad av ark. Bror Almquist 1923 (fig. 532). Elektrisk värmeledning införd 1950. — Invändig dekorationsmålning från 1900 avlägsnas 1952. Utvändigt putsning, avfärgad i ljusrött 1958.

ZUSAMMENFASSUNG

I. Steinerne Kirche mit W Turm, die Gestalt des Chors unbekannt (Abb. 506 u. 571 A). Ende des 12. Jh.

Ausstattung: Taufstein (Abb. 534—36), die skulptierte Cuppa mit Runeninschrift wahrscheinlich gleichzeitig mit der ältesten steinernen Kirche.

II. Erweiterung der älteren Kirche nach S und O, wodurch ein rechteckiger Saalbau geschaffen wird (vgl. Abb. 506 u. 571 B). Der ursprüngliche Turm wird beibehalten und eine Sakristei im NO gebaut. Ende des 13. Jh. oder erste H. des 14. Jh.

III. Der Kirchenraum wird mit Sterngewölben aus Backstein (Abb. 571 C) eingewölbt und ein Waffenhaus (Vorhalle) im SW angefügt. 2. H. des 15. Jh.

Ausstattung: Schwedischer Altarschrein (Abb. 522) aus der Zeit um 1500.

IV. 17. Jh. In den 1620er Jahren lässt der Reichsrat Carl Bonde auf Esplunda eine Grabkapelle im O errichten (Abb. 493 u. 571 D). Ein hölzerner Glockenturm wird auf dem Kirchhof aufgestellt (Abb. 493).

Ausstattung: Kanzel (Abb. 524—27) von Lars Strångesson 1613—21; Abendmahlsgefäße (Abb. 538—543); Grabtumba (Abb. 554—562) für Beata Oxenstierna († 1621) und Carl Bonde († 1652) in den 1620er Jahren ausgeführt.

V. 18. Jh. Die Bondesche Grabkapelle, der O Giebel der Kirche und das Waffenhaus werden 1780 abgerissen, wonach die Kirche auf Grundlage eines 1778 genehmigten Entwurfs (Abb. 508) um ein Querschiff und einen fünfseitigen Chor im O erweitert wird (Abb. 506 u. 571 E). Unter dem O Teil der Kirche entstehen Grabgewölbe für die Familien Mörner und Kalling.

Ausstattung: Geschlossenes Gemeindegestühl (Abb. 510), Altar von 1787 (Abb. 520) mit Zubehör von Carl Gabriel Mörner auf Esplunda und Lovisa Ulrica Horn gestiftet; Stundenglas (Abb. 529); Leuchter (Abb. 545—549); Textilien (Abb. 550—551).

VI. 19. Jh. Im W wird 1807 eine Orgelepore mit Orgel (Abb. 530—531) eingebaut. Der mittelalterliche Turm wird 1837 abgerissen und statt dessen 1839 ein neuer nach Entwürfen von Per Lundmark (Abb. 512—13) errichtet. Gleichzeitig wird der hölzerne Glockenturm abgerissen.

Eine Renovierung 1899—1900 unter Leitung von Architekt Gustaf Pettersson vermischt zu einem grossen Teil den früheren Charakter des Kirchenraums. Hinzu kommt eine Quadermalung der Wände und eine gemalte Backsteinimitation der Gewölberippen (Abb. 514). Die Sakristei wird für die Heizung hergerichtet und ein Raum unter einer neuen Empore im N Querschiff als Sakristei benutzt (Abb. 516). Das Gestühl wird durch offene Bankreihen ersetzt.

Ausstattung: Epitaph (Abb. 563) des Grafen Adolf Mörner von 1802; Altarbild (Abb. 521) von Per Hörberg 1810.

VII. 20. Jh. Neue Orgelepore und Orgelprospekt von Architekt Bror Almquist 1923 (Abb. 532). Elektroheizung 1950. — Die dekorative Ausmalung von 1900 wird 1952 entfernt. Das Äussere wird 1958 neu abgeputzt und hellrot eingetönt.

SUMMARY

I. Stone church with tower to W, appearance of chancel unknown (figs. 506 and 571 A). End of 12th cent.

Inventory: Font (figs. 534—536), carved bowl with runic inscription; probably contemporaneous with the oldest church.

II. The earlier church extended to S and E, a rectangular structure being thus created (comp. fig. 506 and 571 B). Original tower retained. Vestry built to NE. End of 13th cent. or early part of 14th cent.

III. Star vaulting of brick installed (fig. 571 C). Latter part of 15th cent. Porch built to SW.

Inventory: Swedish triptych (fig. 522) from around 1500.

IV. 17th cent. During the 1620s, Councillor of the Realm Carl Bonde of Esplunda arranged for the building of a burial chapel to E (figs. 493 and 571 D). — Wooden bell tower in churchyard (fig. 493).

Inventory: Pulpit (figs. 524—527) by Lars Strångesson 1613—21; communion vessels (figs. 538—543); monumental tomb (figs. 554—562) of Beata Oxenstierna (d. 1621) and Carl Bonde (d. 1652), executed during the 1620s.

V. 18th cent. Burial chapel of the Bonde family, the E wall of the church and the porch demolished 1780, after which, in accordance with a design approved in 1778 (fig. 508), the church was extended to E by means of a transept and a quinquelateral chancel (fig. 506 and 571 E). Beneath the E section of the church, burial vaults were provided for the Mörner (Esplunda) and Kalling (Myrö) families.

Inventory: New closed pews (fig. 510), new altarpiece 1787 (fig. 520) presented with other objects by Carl Gabriel Mörner and Lovisa Ulrica Horn of Esplunda; hour glass (fig. 529); lighting equipment (fig. 545—549); textiles (fig. 550—551).

VI. 19th cent. Organ gallery and organ (figs. 530—531) installed to W. in 1807. The mediæval tower demolished 1837 and a new one built 1839 from designs (figs. 512—513) by Per Lundmark. — Bell tower demolished at the same time. — Renovations 1899—1900 in accordance with proposals by architect Gust. Petterson largely destroyed the earlier character of the interior. Imitation freestone painting on walls and imitation brickwork on vaulting ribs (fig. 514). Vestry converted into heating chamber, new vestry beneath new gallery in N transept (fig. 516). New open pews.

Inventory: Memorial tablet (fig. 563) for count Adolf Mörner 1802, altar picture (fig. 521) by Per Hörberg 1810.

VII. 20th cent. New organ gallery to W. and organ front by architect Bror Almquist 1923 (fig. 532). Electric heating installed 1950. — Interior decorative painting of 1900 removed 1952. Exterior plastering, tinted light red 1958.

(Forts. från omslagets 2:a sida)

- STOCKHOLM. (83) Band VIII, h. 2. *Spånga och Hässelby kyrkor*. Pris 26 kr.
» (53) Band IX, h. 1. *Skeppsholmskyrkan*. Pris 10 kr.
- DALARNE. (6) Band I, h. 1. *Leksands och Gagnefs tingslag*. Pris 4: 50.
» (9) Band I, h. 2. *Falu domsagas norra tingslag*. Pris 12 kr.
» (37) Band I, h. 3. *Falu domsagas södra tingslag*. Med register till Bd I. Pris 16 kr.
» (52) Band II, h. 1. *Falun*. Pris 12: 50.
- ÖSTERGÖTLAND. (13) Band I, h. 1. *Bankekinds härad*. 1. (Askeby, Svinstad). Pris 14 kr.
» (14) Band I, h. 2. *Bankekinds härad*. 2. (Vårdsberg, Örtomta). Pris 13 kr.
» (43) Band II. *Vreta klosters kyrka*. Med register till Bd II. Pris 15 kr.
- VÄRMLAND. (18) Band I, h. 1. *Grums härad*, norra delen. Pris 9: 50.
» (19) Band I, h. 2. *Grums härad*, södra delen. Pris 6: 50.
- BLEKINGE. (22) Band I, h. 1. *Östra härad*. Pris 13 kr.
» (36) Band I, h. 2. *Medelsta härad*. Med register till Bd I. Pris 14 kr.
» (51) Band II. *Bräkne och Listers häraden*. Med register till Bd II. Pris 13 kr.
» (59) Band III, h. 1. *Fredrikskyrkan i Karlskrona*. Pris 5 kr.
» (65) Band III, h. 2. *Trefaldighetskyrkan eller Tyska kyrkan i Karlskrona*. Pris 8 kr.
» (86) Band III, h. 3. *Amiralitetskyrkan i Karlskrona*. Med register till Bd III. Pris 25 kr.
» (85) Band IV, h. 1. *Ronneby*. Pris 25 kr.
» (87) Band IV, h. 2. *Karlshamn*. Pris 17:50 kr.
» (90) Band V, h. 1. *Översikt av landskapets kyrkokonst*. Pris 30 kr.
- MEDELPAD. (30) H. 1. *Njurunda och Sköns tingslag samt Sundsvalls stad*. Pris 10 kr.
» (47) H. 2. *Indals, Ljustorps och Västra Domsagens tingslag*. Med register. Pris 16 kr.
- DALSLAND. (34) Band I, h. 1. *Sundals härad*. Pris 10 kr.
- SKÅNE. (38) Band I, h. 1. *Kävlinge kyrkor i Harjagers härad*. Pris 2: 50.
- GÄSTRIKLAND. (39) H. 1. *Gävle stads kyrkor*. Pris 10 kr.
» (44) H. 2. *Landskyrkorna*. Med register. Pris 17 kr.
- NÄRKE. (46) Band I, h. 1. *Örebro stads kyrkor*. Pris 12 kr.
» (63) Band I, h. 2. *Örebro härad*. Pris 20 kr.
» (92) Band I, h. 3. *Glanshammars härad*, sydvästra delen. Pris 41 kr.
- SMÅLAND. (48) Band I. *Jönköpings och Huskvarna kyrkor*. Med register till Bd I. Pris 12 kr.
- BOHUSLÄN. (57) Band I, h. 1. *Västra Hisings härad*. Pris 8 kr.
- HÄRJEDALEN. (91) Band I, h. 1. *Svegs tingslag*, nordvästra delen. Pris 23 kr.

SVERIGES KYRKOR

utgives och försäljes häftesvis och kan erhållas i bokhandeln eller direkt från

GENERALSTABENS LITOGRAFISKA ANSTALTS FÖRLAG

Vasagatan 16, Stockholm 1.

Tel. lokalsamtal 22 95 00, rikssamtal 22 95 40

SVERIGES KYRKOR

NÄRKE

 PUBLICERAT
OMRÅDE

 UNDER UT
ARBETNING

BAND I. HÄFTE 3.